CONSTANTIN SPOREA

MEMORII

CONSTANTIN SPOREA

MEMORII

Coperta: Doina BUCIULEAC

CARTE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII ŞI CULTELOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SPOREA, CONSTANTIN
Memorii: 1876-1953 / Constantin Sporea.
Iaşi: Timpul, 2001-08-30
p. 290, 21 cm. – (Scriptorium)
ISBN 973-612-000-7

821.135.1-94

Bd. Copou nr. 3-5, Iaşi, 6600, Tel./Fax: 032-260390,
e-mail: timpul@mail.dntis.ro

CONSTANTIN SPOREA

MEMORII

(1876 - 1953)

Ediție îngrijită și adnotată de
Horst FASSEL și Dan MĂNUCĂ

Prefață de Dan MĂNUCĂ

Editura TIMPUL
2001

Notă asupra ediției

Ediția de față repăroduce textul manuscris al **Memoriilor** lui Constantin Sporea, aflat în două caiete păstrate la *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde*, din Tübingen (Germania). Textul a fost scris cu ortografia anilor 1940-1953. La transcriere, făcută de d-ra dr. Doina Hreapcă, cercetător științific principal la Institutul de Filologie Română „Al.Philippide", au fost respectate normele ortografice actuale, păstrându-se, unde era cazul, particularitățile dialectale, foarte puține, de altfel, precum și formele specifice epocii. Rarele greșeli și omisiuni ale originalului (cifre, silabe sau cuvinte) au fost îndreptate tacit.

Notele elucidează numai elementele absolut necesare înțelegerii corecte a textului.

Editorii mulțumesc și pe această cale, pentru sprijinul acordat, doamnei **Adele Sporea**, din München, precum și fundației *Donauschwäbische Kulturstiftung des Landes Baden – Württemberg*, de la Stuttgart.

ANTIEROISMUL COTIDIAN

Istoria nu este creată şi suportată numai de personalități. Totuşi, acestea s-au aflat – şi încă se mai află – în prim-planul atenției celor interesați de evoluția omenirii. Jurnalele şi memoriile scrise de protagonişti ai evenimentelor sunt căutate, citite şi studiate cu precădere. Faptul este confirmat şi de foarte numeroasele volume de acest fel apărute mai ales după 1990. Autorii lor nu sunt niciodată doar scriitori de jurnale şi de memorii, ci, înainte de toate, oameni politici, militari, creatori de artă din mai toate domeniile, intelectuali de vârf. Într-un fel oarecare, toți fac parte din ansamblul realizatorilor sau comentatorilor direcți ai circumstanțelor. Perspectiva este unilaterală, redusă la optica celui implicat. Rezultă o sărăcire a peisajului, în mod firesc devenit monoton şi, prin aceasta, nu o singură dată, anost: memorii de palat, memorii de parlament, memorii de high – life, memorii de universitate, memorii de budoar, memorii de cancanuri, memorii de umori. Nu li se poate contesta, dar nici supralicita, utilitatea, căci sfera preocupărilor rămâne, cu oarecare aproximație, aceeaşi. O divesificare au adus-o memoriile de închisoare, de o valoare documentară ireproşabilă.

Nu a apărut încă – cel puțin pînă acum – un volum de memorii scris dintr-o altă perspectivă, aceea a consumatorului de istorie, a neştiutului, a ignoratului. În parte, memoriile lui Constantin Sporea, pe care le publicăm acum, răspund acestui deziderat. Răspund însă doar parțial. În primul rând, pentru că cel care le-a scris nu replică niciodată provocărilor istoriei, el făcându-şi, foarte conştiincios, istoria lui. Este vorba şi de un avantaj, pentru că, prin chiar modul de a fi în lume, memorialistul de față îşi integrează existența proprie în marea istorie. În al doilea rând, paginile scrise de Constantin Sporea nu sunt decît parțial semnificative pentru perspectiva omului obişnuit şi datorită faptului că autorul lor a fost, în felul lui, un creator: a produs şi el literatură. Este însă vorba de scrieri didacticiste, concepute în mod special pentru uz şcolar, ceea ce le îndepărtează oarecum de sfera de cuprindere a creației artistice. De altfel, Sporea însuşi nu le acorda o altă dimensiune.

Constantin Sporea nu şi-a aşternut memoriile pe hârtie în vederea publicării. Om de o energie puțin obişnuită, a găsit o modalitate de a-şi folosi elanul vitalist şi după ce a fost pensionat. A început să scrie probabil în decembrie 1944 sau în ianuarie 1945, continuând, cu scurte întreruperi, până la 13 ianuarie 1953. Textul începe brusc, cu o amintire din copilărie,

care poartă şi un titlu: **Enervarea peste măsură adeseori e oarbă.** Cum se poate lesne observa, titlul provine din arsenalul literaturii didacticiste şi este sugerat de un proverb. Este totuşi singura dată când Constantin Sporea procedează în acest fel. Cele mai multe din titlurile care marchează părţi ale memoriilor sale delimitează aspecte particulare ale biografiei (**Primii ani de şcoală, Student la Universitate**) sau fragmente de interes colectiv (**Maialul, Introitus**).

Amintirile lui Constantin Sporea au o structură liniară, respectând desfăşurarea cronologică. Nu încep însă cu naşterea şi familia, lămuririle în această privinţă fiind date pe parcurs. Cea dintâi scenă nu este defel idilică şi se vede că este rezultatul unei urme profund întipărite în memoria afectivă a autorului. Începutul îl introduce pe cititor în curtea casei părinteşti, cu aproape şapte decenii în urmă: "Era într-o zi frumoasă, început de vară. Tata îşi curăţa puşca şi se enervase că i se rupsese vergeaua în ţeavă. Mama, cu câteva cumetre din sat, era la găbănaş, unde lucrau de zor pentru completarea trusoului soră-mi Andreana, a cărei nuntă avea să fie peste două săptămâni. Fraţii mei mai mici, Gheorghe şi Niţă, se suiseră în podul găbănaşului şi făceau un tărămboi de-ţi lua auzul." Este vorba de o scenă rurală caracteristică, realizată cu sobrietate şi fixând, prin câteva detalii, rama întâmplării care urmează imediat: trimis să-i liniştească pe cei doi gălăgioşi, povestitorul este atras într-o cursă copilărească de fraţii lui, încât tatăl îşi închipuie că în podul şurei pentru gătit bucate se petrece o grozăvie, cei doi copii mai mici fiind torturaţi de-a binelea de cel mai mare. Încordarea dinaintea ceremoniei din casa sa, necazul cu puşca, precum şi încurcate chestiuni financiare au provocat reacţia dură a tatălui, care îl pedepseşte cu deosebită asprime pe viitorul memorialist. De necaz, acesta a fugit timp de o săptămînă de acasă: "Mă înciudeam c-am fost bătut fără vină. Acolo, pe dealuri, îmi aduceau soru-mea şi mama de mâncare şi căutau să mă îmbuneze, că doar dânsele îmi spusese să fac linişte în podul găbănaşului. Când am apărut, după o săptămână, la masă, tata, care, între timp, fusese informat asupra nevinovăţiei mele, doar nu era să-mi ceară scuze, zise, aşezându-se la masă, adresându-mi-se: Ai venit şi tu, mireasă ?"

Am insistat asupra scenei care deschide amintirile lui Constantin Sporea din mai multe motive. Mai întâi, pentru talentul de povestitor pe care îl pune în evidenţă. Sporea se pricepe să aleagă amănunte caracteristice, pe care le şi construieşte convingător şi fără ostentaţie. Apoi, pentru că marchează credibilitatea amintirilor. Sporea este exact şi corect, străduindu-se să fie, totodată, şi atractiv la lectură. Nedorind să-şi publice textul, nu avea motive să altereze realităţile pe care le-a cunoscut ori pe care le-a trăit. Scrise pentru sine, memoriile nu urmăresc să se răzbune pe nimeni, chiar dacă, aşa cum se ve constata, îşi au micile lor răutăţi. Scriind pentru sine, nu

avea de ce să scrie altceva decît ceea ce gândea. În sfîrşit, memoriile conservă şi comunică numai ceea ce l-a impresionat cu adevărat şi profund pe Constantin Sporea. Scena comentată mai sus o dovedeşte cu prisosinţă. Memorialistul este înzestrat cu un dar de observator atent şi perseverent, capabil să asambleze constatări disparate pentru a construi un tablou sau un portret.

Constantin Sporea s-a născut la 1 august 1876, în comuna braşoveană Acriş. Era Lăsatul Secului, în postul Sfintei Marii. Maturul comentează faptul la modul lui Ion Creangă: "Zi remarcabilă pentru toată viaţa. Căci de multe ori în viaţă a trebuit să las de sec, adică să renunţ la multe bucurii, la mari nădejdi, la mărețe planuri de viitor". Tatăl era pădurar la un conte ungur, precum tatăl lui Ion Agârbiceanu. Se bucura de privilegii mărunte, care mai înlesneau traiul numeroasei familii. Era deosebit de aspru şi nu îngăduia copiilor prea multe favoruri. Prețuind învăţătura, i-a dat la carte. Mai întâi, la Acriş. "Domnul" se numea Climu şi abia se pricepea el însuşi a scrie şi a citi. I-a învăţat însă "toate rugăciunile de seara şi dimineaţa", precum şi câteva reguli de bună purtare. Deosebit de Ştefan a Petrei, din Humuleşti, pădurarul din Acriş urmăreşte cu îndârjire şcolirea copiilor. Pe doi dintre ei, Constantin şi Andreana, îi dă dă în grija unui învăţător calificat, din comuna Vama Buzăului, lăsându-i în gazdă la nişte rude, "oameni bătrâni, ursuji, care, cum însăra, n-aprindeau nici lampa, ci se culcau". Nu este de mirare că fratele şi sora, de dorul traiului liber de acasă, plănuiesc să nu se mai întoarcă la Vama. Aşadar, sora Andreana ascunde căciula fratelui Costică, într-o luni dimineaţa, când urmau să se ducă pentru încă o săptămână la Vama. Urmarea: "Tata intră în casă şi zice cu glas apăsat: - Copiii ăştia încă n-au plecat la şcoală ? - Dinică încă nu-şi găseşte căciula, fu răspunsul soră-mi, care stătea nesinchisită. Atâta fu deajuns. Tata pune mâna pe o joardă şi începu să mă altoiască, atât pe mine, cât şi pe soru-mea. Căciula ieşi grăbit, ca din pământ, şi noi pornirăm grăbit la şcoală, de sfârâiau călcâiele."

Amintirile legate de copilărie şi de şcoală sunt întregite cu amănunte revelatoare pentru contextul etnic şi social. Adultul Sporea gândeşte, la bătrâneţe, în alt mod lumea de odinioară, căreia abia acum îi găseşte coordonate fireşti.

După episodul Vama, cei doi sunt trimişi la şcoală la Prejmer ("sat săsesc"), în care, după lărgimile de acasă, se simt "ca într-o temniţă". Fireşte, se repetă întoarcerea acasă, după ce au convins gazda, un sas, să-i ducă în căruţa lui. De data aceasta, tatăl s-a arătat mult mai neînduplecat: nu i-a lăsat nici pe copii, nici pe sas să intre în curte, le-a dat de mâncare în mijlocul drumului, după care i-a înturnat la Prejmer. Lecția a prins bine,

pentru că l-a învățat pe Constantin Sporea să se țină de carte și să capete, pe deasupra, o experiență care îi va folosi ulterior, ca dascăl.

Anii următori au trecut mai ușor și a venit timpul liceului, făcut la "Andrei Șaguna", între 1888 și 1896. Elevul Sporea s-a transformat, maturizându-se și luând învățătura în serios, impulsionat și de atmosfera din prestigioasa instituție. Își amintește că avea "o ambiție și o stăruință de fier", mâncând doar o coajă uscată de pâine atunci când avea mult de învățat. După sfatul preotului din Acriș, stă în gazdă la familii de nemți, deprinzând ușor germana, pe care o va stăpâni apoi desăvârșit. Nici ungurește nu refuză să învețe, cu toate că îi venea mai greu. Ca, de altfel, și în cazul limbii latine.

Liceul "Șaguna" a dezvoltat în elevul Sporea simțul răspunderii și l-a deprins cu studiul stăruitor, intens și sistematic. Avea profesori reputați, precum Ion Bunea și Valeriu Braniște, Vasile Goldiș și Iosif Blaga. Atmosfera din liceu era una de românism luminat și totodată tenace, mulți profesori fiind militanți pentru drepturi politice și naționale. Elocvent este cazul lui Gheorghe Pop, care vorbește cu atâta însuflețire despre unirea tuturor românilor, încât elevii se ridică spontan în picioare și încep să cânte **Deșteaptă-te, române.** A urmat suspendarea profesorului, obligat astfel să treacă în Regat.

Liceul dezvolta un puternic spirit de grup, care îl va însoți, de acum înainte, toată viața pe Constantin Sporea. Serbările specifice, precum Maialul și Introitus, sunt descrise pe larg în memorii. Primăvara și toamna, studioșii de la "Șaguna" petreceau câte o zi întreagă la Poiană și la Stejeriș, după modelul corporațiilor studențești germane. Tot de acolo, venea și obiceiul inițierii celor care intrau într-un nou ciclu școlar, botezați, cu acest prilej, în vin. Tot de acolo, veneau și numele date unor grade inițiatice, precum Fuchs Major. Alte obiceiuri erau însă cu totul specifice, precum dansul călușarilor, pentru care elevii se pregăteau intens, urmărind să fie selectați în echipa dansatorilor. Aceasta forma un corp de elită, atât din cauza însușirilor cerute de executarea dificilelor figuri, cât și din cauza costumului spectaculos, împodobit cu tricolor.

De altfel, simțământul național era deosebit de viu, nu numai printre elevi și profesori, ci și printre românii brașoveni, care participau, din acest motiv, la toate manifestările șaguniștilor, liceul polarizând spiritualitatea națională a orașului. Memoriile lui Constantin Sporea mărturisesc nu numai asupra acestei stări de fapt, ci și asupra sursei conștiinței naționale din Ardeal. Fără îndoială, este vorba și de roadele activității intense a Școlii Ardelene, continuată de o pătură extrem de tenace de intelectuali. Dar este vorba și de păstrarea și de transmiterea unei puternice conștiințe identitare prin țărănimea ardeleană. Un fapt, din

paginile scrise de Constantin Sporea, atestă forța lipsită de ostentație atât a celor care transmiteau o tradiție, cât și a celor care, tot fără ostentație, o preluau. Astfel, memorialistul insistă asupra felului de a se îmbrăca în vremea cât a fost șagunist: "în tot cursul liceal, n-am purtat decât haine țesute de mama. Cioareci de dimie albi ca spuma, cămașe cu altițe, încins pe la mijloc cu brâu lat tricolor, cu capetele și ciucurii lăsați în jos pe șold, cu bundiță înflorată și surtuc de pănură colorată. Când era vremea frumoasă, în loc de ghete purtam opinci, cu nojițe de lână și obiele de aba".

O asemenea îmbrăcăminte, care ține de apartenența liber consimțită la un spirit de grup, impunea și frecventarea altor manifestări colective, cum ar fi corul bisericii Sf. Neculai. Aici, elevul Sporea deprinde câte ceva din subtilitățile muzicii, el nefiind însă un meloman. Și tocmai acest lucru confirmă forța tradiției de grup, atât de vizibilă și în cazul lui Ion Creangă. Elevul Sporea participa și la întrunirile societății de lectură a elevilor liceului, când i-a ascultat pe Sextil Pușcariu și pe Zaharia Bârsan – colegi de generație – rostindu-și compunerile poetice.

Viața de relație a românilor transilvăneni era mult mai puternică decât a celor de peste munți. Memoriile lui Sporea confirmă, cu elocvența documentului, ceea ce, de exemplu, Liviu Rebreanu ilustra prin proza sa. Evocarea serbării de Sfîntul Ilie ("Sintilia"), de la Poaina Sărată, aduce în actualiate un fel de reuniune datorită căreia se realiza o coziune etnică naturală. Intelectualii satelor erau ecoul acestor întâlniri, la care participau efectiv, având uneori un rol important.A fost cazul notarului Pop, din Poiana Sărată, respectat de toți locuitorii din zonă, chiar dacă era singurul notar român din secuime. Fetele lui cântau la pian "doine și sonate românești, la patru mâini, cu zurgălăi la degete", după care, îmbrăcate în costume naționale, treceau în fruntea horei.

Elevii originari din sate învățau treptat să se comporte asemănător și să-i antreneze, totodată, acolo unde era cazul, și pe românii din Regat. În memoriile lui, Constantin Sporea aduce astfel mărturii extrem de prețioase, prin credibilitatea lor, asupra unui fenomen deosebit de relevant: circulația remarcabilă a unor vehiculi de românitate în ținuturile românești aflate la granița cu România anilor 1890. De altfel, prima soție a lui Constantin Sporea s-a nimerit să fie o regățeancă din Prahova, pe care a cunoscut-o tocmai în timpul unor astfel de reuniuni românești.

Terminând liceul în 1896, Sporea se gândește la universitate și optează pentru aceea din București. Cum avea vârsta recrutării, autoritățile ungurești nu i-ar fi eliberat pașaportul. Încât a trebuit să recurgă la o stratagemă pentru a putea trece la Târgu Ocna și a ajunge apoi la București. Ar reieși, din cele scrise de el, că în capitala regatului funcționa un fel de

rețea de întrajutorare a tinerilor ardeleni. Așa se explică rapiditatea găsirii unei slujbe. A doua zi după sosire, Sporea este angajat pedagog la Liceul Francez, condus de H. Loliot. Urma să predea, aici, germana. Orașul nu-i place defel, îl sufocă datorită căldurii și prafului. Duce dorul înălțimilor cu aer tare, de acasă. De aceea, urcă dealul Patriarhiei, dar, spre dezamăgirea lui, vede numai case și nici o lărgime. Cu umor, pentru a se încuraja, exclamă: "Ti –i –i , ce mai sat de-un popă !".

Ca pedagog, are colegi studenți ca și el, care vor ajunge personalități ale vieții noastre culturale și științifice, precum Octavian Tăslăoanu și Alexandru Lapedatu. Depune eforturi serioase pentru a-și pregăti bine orele, căci nu existau manuale de germană. Școlit la "Șaguna", se încadrează repede în atmosfera riguroasă a Liceului Francez și se deprinde, de pe acum, cu munca organizată și cu o disciplină a pregătirii care îl vor ajuta enorm în carieră. Concomitent cu slujba de pedagog, datorită căreia avea casă, masă și bani de buzunar, Sporea se înscrie la Universitatea din București, frecventând Literele. Trebuia să-și îndeplinească obligațiile de la Liceul Francez și, totodată, să se pregătească pentru examenele de la Facultate. Prietenia care îl leagă de Alexandru Lapedatu, viitorul istoric, îl ajută să depășească momentele dificile, care nu sunt puține. Conștiincios și ambițios, nu admite să se înfățișeze nepregătit în fața profesorilor. O notă proastă dată de filologul Ion Bianu devine o adevărată catastrofă.

Dintre colegii pedagogi este remarcat Octavian Tăslăoanu, evocat în câteva scene relevante nu atât pentru personalitatea acestuia, cât mai mult pentru atmosfera din internat. În schimb, paginile despre un alt coleg, Valentin Bude, reușesc să creioneze un portret pitoresc. Bude, născut și el în apropierea Brașovului, la Zărnești, va ajunge o figură marcantă a boemei ieșene. Modul lui de a fi în perioada studenției, de la sfîrșitul secolului al XIX – lea, prevestește personajul care, prin talentul de traducător din germană, dar și prin verva de epigramist și de conviv antrenant, va dobândi faimă în Iașul din primele trei decenii ale secolului al XX – lea.

Portretul pe care Constantin Sporea i-l face lui Valentin Bude învederează o altă caracteristică a memoriilor, anume observația meticuloasă și severă. Aceasta se exercită mai cu seamă asupra celor care au o altă fire. Este și cazul lui Bude, boem risipitor, ignorând cotidianul practic, cultivând fronda și nonșalanța. Memorialistul nu era un răutăcios: îi înțelegea pe alții, avea chiar bunăvoință pentru excentrici, încât rândurile scrise de el probează corectitudine și chiar simpatie comprehensivă. Sunt alte însușiri datorită cărora Sporea va deveni un spirit superior didactic. Amintirile lui întregesc și, totodată, confirmă, spre exemplu, paginile din **Anii de ucenicie,** în care

Mihail Sadoveanu reconstituia atmosfera creată de tinerii studioşi bucureşteni în aceeaşi perioadă.

Amintirile despre traiul de student sunt printre cele mai expresive din câte s-au scris despre viața universitară bucureşteană a epocii. Sub condeiul lui Sporea, reînvie o galerie întreagă de mari figuri universitare, de la Titu Maiorescu şi Nicolae Iorga, la Giovanni Frollo şi Ovid Densusianu. Trăsături fizice şi caracterologice, ticuri verbale ori pedagogice se întrunesc pentru a defini o personalitate şi a particulariza o epocă. Perspectiva este atât a studentului de odinioară, cât şi a profesorului matur. Amintirile despre Maiorescu sau Iorga întăresc lucruri în genere cunoscute, vehiculate şi de alții. Spre exemplu, este descris modul în care Maiorescu îşi susținea cursul de istoria filozofiei, asistat necontenit de Ana Maiorescu. Dar în cazurile lui Constantin Rădulescu - Motru, Dimitrie Onciul, Pompiliu Eliade, Ovid Densusianu sau Constantin Dimitrescu – Iaşi, mai puțin prezenți la alți memorialişti, Sporea aduce nu atât informații, cât amănunte pitoreşti şi precise, datorită cărora figurile prind din nou viață. Se distinge mai ales evocarea lui Dimitrescu – Iaşi ("Coco"), esteticianul şi pedagogul şcolit la Berlin şi Lepzig şi care îşi respecta cu strictețe tabieturile foarte balcanice. Informat şi doct, spiritual şi zeflemitor, comod şi imperturbabil, el îşi făcea veacul în fața unui pahar la o ceainărie, uitînd deseori de cursuri. Atât de mare îi era apetitul pentru tihnă, încât nici actele oficiale urgente nu prea se obosea să le iscălească. O întâmplare îi pune în lumină firea. Sporea şi un coleg, Dimian, aveau nevoie de iscălitura lui "Coco" pe diploma de absolvire, el fiind şi rector (un rectorat lung de aproape două decenii). După o lună de aşteptare, cei doi recurg la un "act eroic". Rectorul era şi directorul Seminarului pedagogic universitar şi locuia în clădirea acestuia. Iată cum l-au abordat cei doi absolvenți: "Ne luăm merinde pe ziua întreagă şi ne instalăm în curtea Seminarului. Trimitem servitorul să anunțe că suntem jos, în curte. Nici un răspuns. Angajăm un comisioner care să-i ducă o scrisoare din partea noastră, că suntem jos şi-l aşteptăm să-i vorbim. Nimic. În spre seară, îi dăm o telegramă fulger, în care spunem că-l aşteptăm de azi dimineață să ne iscălească diplomele. Nici o mişcare. În fine, pe înserate, trimite după o trăsură şi coboară să plece în oraş. Îl acostăm şi îi spunem păsul.

- Cum ? Dvs. Nu cunoaşteți regulile bunei cuviințe ? La ora asta molestați oamenii pentru chestii care se rezolvă în ore de birou ?

Şi, fără să aştepte răspunsul nostru, se urcă în trăsură şi pleacă."

Captivat de "verva diabolică" a lui Pompilui Eliade, memorialistul i-a audiat cursul de literatură franceză, deşi nu avea cunoştințe decât cu totul aproximative de limbă. Totuşi, se încumetă să facă lucrarea

de sfîrşit de an, care consta din analiza poemei **La Chanson de Roland.** Cum nu era în stare să citească, în original, nici textul şi nici literatura de specialitate, Sporea apelează la limba germană şi la traducerea făcută de Herder. Fireşte, citatele le dă în germană. A trebuit să dea explicaţii lui Eliade, care îşi închipuise că este vorba de o farsă.

Obişnuit cu viaţa de grup de la Braşov, Sporea paticipă activ la viaţa studenţească şi, între altele, se duce la Craiova şi la Tulcea, spre a asista la congresele studenţeşti. Nu am întâlnit mărturii mai exacte şi mai corecte despre acest aspect al vieţii studenţeşti de la cumpăna dintre veacuri.

De un interes cu totul aparte sunt paginile despre satisfacerea stagiului militar, chiar mai captivante decât acelea din amintirile lui I. Slavici. Om corect, Constantin Sporea nu doreşte să aibă neplăceri, nici el şi nici ai lui. Fiind încă cetăţean al imperiului austro – ungar, era obligat să-i respecte legile. De aceea, asemenea altor tineri ardeleni, se decide să-şi întrerupă preocupările de la Bucureşti timp de peste un an şi alege Viena pentru executarea stagiului (1901 – 1902). Repartizat la garnizoana din Krems, teteristul se bucură de unele avantaje, deşi nu este scutit de greutăţile instrucţiei. Nu avea bani, nici pentru o uniformă mai comodă, nici pentru un supliment de hrană. "O duceam greu de tot" - notează Sporea, continuând: "Şi, Doamne, ce foame te apucă uneori în armată, de îţi vine să rozi rădăcini, nu alta !".

Fire deschisă şi practică, teteristul profită de circumstanţe pentru a cunoaşte lumea şi a se cultiva. Se împrieteneşte cu alţi doi ostaşi cu termen redus, unul austriac, celălalt evreu. Le vizitează familiile, merg împreună la spectacole de operă şi de teatru. Asistă chiar la o reprezentaţie a Agathei Bârsescu. Prieteniile acestea l-au ajutat pe Constantin Sporea să treacă mai uşor peste arestul pe care îl primeşte pentru că, dorind să cunoască mai bine viaţa dintr-un sat austriac, întârzie la garnizoană. Manevrele şi marşurile i-au lăsat amintiri neplăcute, pe care le mai înseninează doar rememorarea clipelor de destindere prilejuite de vizitarea unor oraşe sau a unor monumente istorice.

Anul de armată şi o concentrare făcută în Croaţia l-au ajutat pe Constantin Sporea să obţină aşa numita "expatriere", care îi uşura accesul la cetăţenia română. Licenţiat în 1903, este numit, în 1904, profesor de germană la gimnaziile "Ştefan cel Mare" şi "Alexandru cel Bun", din Iaşi. Oraşul îi era necunoscut şi primele impresii sunt neplăcute: birjarii scapeţi, hotelul plin de ploşniţe ("hotel de prin rang"). A doua zi, se prezintă la "Ştefan cel Mare", unde director era Gheorghe Nădejde, scriitor şi publicist, fost socialist, cuminţit după suspendarea din învăţământ. Noul coleg este foarte bine primit de ceilalţi profesori, prezentaţi amănunţit în memorii,

asemeni celor de la "Alexandru cel Bun", de la Liceele Internat și Național.

Constantin Sporea nu și-a făcut însemnări prea amănunțite despre evenimentele prin care a trecut, nici despre oamenii pe care i-a cunoscut. O mărturisește el însuși. Este deci cu atât mai demnă de prețuit capacitatea de stocare a unor date de tot felul, a unor fizionomii și comportamente particularizatoare. Caracterizările memorialistului sunt pertinente, sugestive și precise, finalizate în portretizări deseori memorabile. În afară de Gheorghe Nădejde, în cancelarie îi mai cunoaște pe Octav Băncilă și pe Ibrăileanu, pe Vasile Pârvan și Petru Fântânaru, pe Vasile Teodoreanu și Xenofon Gheorghiu, pe Ioan Paul și Iancu Botez, pe Mihai Carp și Mihai Jacotă, pe Calitrat Hogaș și Axinte Frunză. Pentru fiecare are cuvinte exacte și, în general, binevoitoare. Nu însă și pentru cei de la "Viața românească", întâlniți în cancelaria Liceului Internat. Viețiștii i se par "oameni cu morgă. Cu cât era careva mai neînsemnat în cenaclul lor, cu atâta trata mai disprețuitor pe ceilalți muritori". Ibrăileanu, "pontiful mișcării literare, avea vecinic de discutat în particular cu câte unul dintre ei". Lui Sporea, vizibil, îi plac cei care știu să prețuiască bucuriile cotidiene, precum Hogaș. Scriitorul i-a fost deseori partener la șah, încât l-a putut cunoaște bine. Este credibilă, prin urmare, informația despre tabietul lui matinal: "obișnuia, dimineața, să ia, în loc de cafea, o fleică sau mușchi la grătar și unul, două pahare de vin vechi."

Timp de cincisprezece ani, Constantin Sporea a desfășurat o activitate intensă de profesor de germană, la școlile amintite. A fost pasiunea vieții lui, el însuși considerându-se un dascăl înnăscut. Avea tact și intuiție, dorința de a (se) informa și de a (se) forma, curiozitate profesională și omenească, hotărâre și perseverență. Prea multe calități, dacă ar fi să dăm crezare numai amintirilor lui. Stau însă mărturie lucrările de specialitate pe care le-a scris. La cinci ani după instalarea în Iași, el tipărește **Încercări asupra metodicei limbei germane**, înscriindu-se în rândul puținilor pedagogi români ai vremii preocupați de ameliorarea predării limbilor străine, clasice și moderne, la noi. Colaborează și la "Revista generală a învățământului". Pe de altă parte, vin în sprijinul afirmațiilor noastre, atestând priceperea și dăruirea lui Constantin Sporea, amintirile unor foști elevi, mai ales din perioada petrecută la Deva.

Spre a-și îmbunătăți metoda de predare a limbii germane, Sporea asistă la cursurile de vară de la Jena, în vara lui 1910. În toamna aceluiași an, obține un concediu de șase luni și pleacă din nou în Germania, de data aceasta, la Berlin. Meticulos, și-a propus câteva obiective restrânse (perfecționarea cunoștințelor de limbă, studierea modului de organizare a seminariilor pedagogice și a școlilor secundare, aprofundarea metodelor noi

de predare a limbilor străine) şi altele mai largi (cunoaşterea culturii şi civilizaţiei germane).

Ca şi la Braşov, Bucureşti sau Iaşi, Constantin Sporea se arată şi în capitala prusacă un studios atent, disciplinat şi deschis noutăţilor. Frecventează cursurile Universităţii "Humboldt", ca student regulat, poartă discuţii de specialitate cu profesorii şi colegii. Interesul lui Sporea pentru propria instruire, ca şi pentru extinderea orizontului cultural este remarcabil. Este tenat să facă şi experimente personale, pentru a testa unele presupuse particularităţi ale psihologiei germane. Între altele, "dinasticismul". Aşadar, de faţă cu doi colegi, se împotriveşte interdicţiei pronunţate de un poliţist de a traversa parcul Universităţii, prin care urma să treacă Wilhelm al II-lea. . Dacă ar fi să-l credem, memorialistul a avut câştig de cauză, sergentul devenind brusc umil şi rugător, spre a-l convinge pe studentul recalcitrant.

Om în primul rând pragmatic, Sporea nu prea avea – o şi mărturiseşte – înclinare pentru fineţurile artelor. Dar nu neagă utilitatea acumulării de cunoştinţe, convins că acestea îşi au importanţa lor în împlinirea personalităţii umane. El are cultul instruirii, căreia îi supune toate demersurile. Stagiul de pregătire la Berlin ilustrează elocvent această dimensiune a gândirii lui Constantin Sporea, însufleţită de un didacticism superior. Este motivul principal pentru care el merge la muzee şi la spectacole, intră în biblioteci şi cafenele, în parcuri şi în metrou, în magazine felurite şi în casele prietenilor. Frecventa curent teatrul, specificând îndată şi motivul: "acolo se vorbea cea mai curată limbă germană şi aceasta mă interesa mai ales". Conştiinciozitatea i-a cauzat, nu o singură dată şi chiar la propriu, bătăi de cap.Precum mulţi berlinezi, s-a aşezat şi el la rând, la casieria operei, pentru a-şi cumpăra bilete. Stă şi el "ceasuri întregi", molipsit de pacienţa celorlalţi, unii venind de acasă cu câte un "scăunel". A mers şi la **Tannhäuser**, folosind, precaut, o strategie preparatorie: citeşte din timp libretul şi culege informaţii utile pentru înţelegerea spectacolului. Cu toate acestea, Wagner nu i-a plăcut defel. Chiar i-a provocat, de fiecare dată, "o acută durere de cap". La pinacotecă, lucrurile erau mai simple: un ghid tipărit înlesnea înregistrarea celor văzute. Cel mai mult l-au atras pe Constantin Sporea "cântecele", cu deosebire "cele cu ritm cadenţat, vioi", neagreându-le pe cele "tărăgănate, legănate". Este, probabil, unul din motivele neaderării la muzica wagneriană. Dar, să nu uităm, nici Maiorescu nu o agrea.

Eliberat de obligaţiile angoasante ale frecventării spectacolelor, Sporea se dedică total pasiunii pentru şcoală. Nu numai că vizitează şcoli, discută cu profesorii şi asistă la ore, dar şi scrie o lucrare despre **Organizarea şcoalelor secundare din Prusia**, apărută în 1916. El continuă

astfel preocupările româneşti în această direcţie, începute încă din a doua jumătate a secolului al XIX – lea, întregindu-le cu informaţii noi şi ajutând la modernizarea continuă a sistemului nostru de învăţământ. Nu s-a mulţumit numai cu atât. Scrie un articol, intitulat **Einige Mängel in dem preussischen Unterrichtswesen (Câteva neajunsuri ale sistemului şcolar prusac)**, pe care îl trimite la o revistă de specialitate din Halle. Războaiele balcanice şi prima conflagraţie mondială au împiedicat însă apariţia.

Episodul german este ilustrativ pentru mentalitatea lui Constantin Sporea. Poreclit, încă din liceu, "Neamţu", pentru firea ordonată şi greu flexibilă, el s-a acomodat lesne cu o lume care îi convenea şi care a contribuit la fortificarea modelului comportamental pe care şi-l alesese mai de mult. Amintirea perioadei petrecute la Jena şi la Berlin actualizează cu fervoare motivaţiile de profunzime ale formării sale intelectuale. Aspirând spre integrare în lumea intelectualităţii, Sporea nu putea, şi nici nu voia, să-şi uite originea ţărănească. Iar modelul cultural german îi oferea o serie de jaloane care l-au ajutat să-şi creeze statutul râvnit, controlat cu severitate de rigorismul moral sătesc. Tradiţionalismul şi spiritul germanic au structurat spiritualitatea acestui intelectual român, caracteristică şi altora în epocă. Din acest punct de vedere, memoriile lui Constantin Sporea au o importanţă cu totul deosebită pentru istoria formării intelectualului român, activ în prima jumătate a secolului al XX – lea. Se completează astfel modelul cultural junimist, în care componenta germană nu era de neglijat, dar care nu avea o fundamentare socială prea largă. Memoriile lui Constantin Sporea demonstrează limpede că, la limita dintre cele două secole, intelectualul român era dispus să-şi construiască o mentaliatate echilibrată, admiţând o multitudine de puncte de control care să coexiste. Este o dovadă, totodată, a maturizării unei categorii sociale care apăruse în mod distinct abia cu o jumătate de secol în urmă. Constantin Sporea se decide să întemeieze o tradiţie, îndrumându-l şi pe fiul său Constantin pe aceeaşi cale. Procesul este unul din cele mai ilustrative pentru capacitatea României de a se integra în europenism şi de a renunţa total la ereditatea culturală bizantină.

Constantin Sporea – fiul se născuse la 30 noiembrie 1910, la Iaşi, când tatăl era plecat de o lună şi ceva la Berlin. Urmându-i apoi exemplul, fiul studiază mai întâi în ţară, dreptul şi economia, după care se înscrie la Facultatea de Ştiinţe Economice de la Leipzig. Aici, va fi chemat asistent universitar, în 1942. Şi-a trecut doctoratul sub bombe, în 1944, tipărindu-şi tot atunci disertaţia, intitulată **Tendinţele dezvoltării economiei româneşti.** Este luat prizonier de trupele sovietice şi internat în lagărul de la Bautzen, până în 1950. Căsătorit, s-a stabilit în Germania, unde a desfăşurat o bogată activitate în domeniul informării economice şi în cultura românească din exil. În colaborare cu Ion Popinceanu, a publicat trei volume

din **Südosteuropa Bibliographie**, ocupându-se de spaţiul românesc. A publicat, de asemenea, o competentă istorie a legăturilor economice ale provinciilor româneşti cu oraşul Leipzig: **Die Beziehungen Rumäniens zur Reichmesse Lepzig** (1944) şi **Alte rumänische Beziehungen zur Messestadt Leipzig** (1959).

Fără îndoială, cea mai de seamă realizare a lui Constantin Sporea – fiul rămâne editarea "Revistei scriitorilor români", între 1962 şi 1990. Aici, au publicat, între alţii, Şt. Baciu, Basil Munteano, N. Balotă, Aron Cotruş, Vintilă Horia, Mircea Eliade, George Uscătescu. Moartea lui Constantin Sporea – fiul, survenită, în urma unui accident, la 5 martie 1991, a întrerupt apariţia "Revistei scriitorilor români".

Reîntors de la Berlin, autorul memoriilor de faţă se decide să devină gospodar. Fiu de ţăran, nu concepe viaţa de familie în afara unei case proprii. Era căsătorit cu Eleonora, fata preotului Vasilescu, din comuna prahoveană Slon. Născută la 28 august 1882, soţia urmase Institutul "Oteteleşanu" , de la Măgurele, fiind numită apoi directoare la şcoala de gospodărie casnică din Tăuteşti, lângă Iaşi. Om prevăzător, Sporea cere informaţii despre fată şi despre părinţi. Naş i-a fost Ioan Slavici, pe care mirele îl cunoscuse mai de mult. Relaţiile cu autorul **Marei** erau destul de apropiate şi Sporea reproduce, în amintirile sale, câteva din mărturisirile acestuia. Nu este însă vorba de noutăţi: scriitorul i-a relatat lui Sporea lucruri care vor trece apoi în propriile lui memorii. Dar la vremea relatării, adică prin 1904 – 1905, erau de o noutate absolută.

În acest punct al introducerii noastre, mi se pare util un foarte scurt istoric al familiei din care se trage memorialistul. Precizăm că datele ne-au fost oferite cu amabilitate de d-na profesoară Maria Bivolaru, din Deva, fiica memorialistului.

Vatra familiei Sporea (nume format pe teritoriul limbii române, se pare, exclusiv în Ardeal; cf. N. A. Constantinescu, **Dicţionar onomastic românesc**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963, p. 374) este satul Acriş, din comuna Vama Buzăului, actualmente în judeţul Braşov. După tradiţia păstrată în familie, întemeietorul ar fi fost un Ilie, în secolul al XVIII – lea, tată a şapte copii. Unul din strănepoţi a fost Nicolae Sporea (1834 – 1900). Căsătorit cu Ioana (1844 – 1928), a avut doisprezece copii: Nicolae (1864 – 1917), Maria (? - ?), Eugenia (? - ?), Victoria (? - ?), Ana (? - ?), **Constantin** (1876 – 1954), Gheorghe (1879 – 1947), Ioan (? - ?), Ioan (1882 – 1958), Paraschiva (1885 – 19o5), Valeria (1890 - ?),Adriana (1894 – 1942). La rândul lui, memorialistul va avea şase copii. Patru din însoţirea cu Eleonora: Mircea, Corina, Nicolae şi Constantin; doi din însoţirea cu Elena (născută Vasilescu): Maria şi Romulus.

După principiul respectat și de pădurarul Nicolae Sporea, familia trebuia adăpostită. Și nu oricum. De aceea, la Iași fiind, Constantin Sporea cumpără o casă, în vecinătatea Liceului Internat, pe strada Speranței. Are grijă să fie înconjurată de grădină, pe care o va îngriji singur, plantând pomi și viță de vie. Așezat la casa lui, cu familie serioasă, cu numeroase ore la câteva școli, bucurându-se de stima concetățenilor, Sporea prinde tabieturile mediului, pe care le ironizează el însuși, dar la care va renunța cu greu. În cazul lui, este vorba însă de unul inofensiv, șahul, dar care îl acaparează atât de mult, încât își neglijează uneori familia, cum singur o recunoaște. Între alții, partener i-a fost Calistrat Hogaș.

Însă la 23 decembrie 1913, în ajunul Crăciunului, tihna familiei este zdruncinată de moartea Eleonorei Sporea. Au fost zile de mare cumpănă, pe care memorialistul le-a trecut cu greu. Se va recăsători cu sora fostei soții, Eleonora Vasilescu, învățătoare. Fosta cumnată, acum soție, avea același talent înnăscut pentru profesia pe care și-o alesese, asemenea lui Constantin Sporea. Alcătuiește câteva compuneri de uz didactic, pe care le și tipărește.

Izbucnirea războiului, sosirea refugiaților, reîntregirea țării schimbă cursul existenței unei familii care abia își regăsise liniștea. Memoriile lui Sporea aduc informații deosebit de vii despre viața Iașului în timpul războiului. Sunt creionate portretele unor oameni, sunt înregistrate aspecte de ordin documentar. Bun psiholog, fin cunoscător de oameni, el face, în mod obișnuit, studii de caracter, verosimile, în cea mai mare parte, datorită răcelii și neimplicării emoționale.

Cel dintâi refugiat a fost Alexandru Lapedatu, prieten din studenție, profesor universitar și viitor academician. La sfatul lui, familia face provizii de tot felul, reușind să asigure hrana și pentru numeroși alți prieteni și cunoscuți pe care îi adăpostește în casă. L-a adăpostit și pe Onisifor Ghibu, venit cu trei copii. Se dormea pe paturi și pe dușumele, în camere și holuri, în cerdac. Crăciunul lui 1917 a trecut fără o fărâmă de pâine ori de mămăligă. Deși se oferă voluntar pentru front, Sporea este repartizat la cercetășie și la cenzură. Se implică energic în ajutorarea refugiaților, face parte dintr-un comitet înființat **ad hoc**. Detaliile pe care le oferă în memorii reconstituie câteva segmente din viața civilă a unui oraș supraaglomerat, nepregătit, din toate punctele de vedere, spre a face față catastrofei. Între altele, se observă cât de eficient și de prompt s-au organizat locuitorii orașului, stimulați de un grup hotărât și pragmatic, alcătuit din oameni de diverse profesiuni și apartenență socială. Câteva fragmente pun în evidență râvna cu totul particulară a Mariei M. Balș și a prințesei Olga Sturza.

La fel de vii şi de semnificative pentru atmosfera din Iaşul aflat în stare de război sunt şi amintirile cu tentă hazlie. Se detaşează relatarea întâmplărilor prin care trece un coleg de profesorat, Albert Patrognet. Acesta preda franceza la câteva şcoli din oraş, stabilit fiind în Iaşi de multă vreme. Era îndrăgostit de colinele din jurul oraşului, cărora – Sporea nu avea de unde să ştie – le-a dedicat un volum întreg de versuri, scrise în franceză[1]. Avea şi o vie foarte frumoasă, care – îşi aminteşte memorialistul - a fost devastată de soldaţii ruşi. Pentru a-i îndepărta, Patrognet a comis imprudenţa de a trage un foc de avertisment. Urmarea a fost catastrofală: soldaţii s-au înfuriat, au luat cu asalt casa păgubitului şi i-au golit toate butoaiele din pivniţă, pline cu vinuri alese. Patrognet a trebuit să se refugieze la nişte cunoscuţi, deoarece militarii îl căutau zilnic acasă, pentru a-i pedepsi îndrăzneala de a-şi fi apărat propriile bunuri.

Foarte moralist, chiar rigid, Constantin Sporea avea, pe deasupra, un umor care se învecina câteodată cu muşcătura ironiei. Trăsătura iese în evidenţă şi cu prilejul unui eveniment pe care memorialistul l-a provocat el însuşi. Fiind profesor şi la Seminarul "Veniamin Costache" şi mergând cu elevii la o piesă a lui Victor Eftimiu, lui Sporea i s-a părut că pe scena Teatrului Naţional are loc un spectacol care atinge onoarea clerului român. Drept urmare, a fluierat, acompaniat de seminarişti, scenele ofensatoare. Comisarului de poliţie îi declară diplomatic: "Eu mi-am plătit biletul. N-am intrat la teatru în mod fraudulos. Apoi eu, pe banii mei, sunt liber sau să râd, sau să plâng, sau să aplaud, sau să fluier. Dacă cei care aplaudă, exprimându-şi bucuria sau mulţumirea, nu sunt opriţi, nu pot fi opriţi nici cei care dezaprobă, fluierând." Replică de-a dreptul nastratinescă.

Dar războiul s-a încheiat şi a urmat Unirea din 1918. Reprezentanţii corpului didactic se întrunesc la Iaşi, în 1919, pentru a decide asupra modalităţilor prin care se va putea răspunde necesităţilor momentului. După încheierea lucrărilor, lui Sporea i se propune să se întoarcă în Ardeal. Andrei Bârseanu, folclorist şi scriitor, ardelean de felul lui, şi Salomon Haliţa, publicist, profesor şi inspector şcolar, îi determină pe soţii Sporea să accepte propunerea. După mai multe peripeţii, Constantin Sporea este numit director al Şcolii Normale din Deva. Aceasta trebuind a fi preluată de la fosta administraţie maghiară, el părea a fi omul potrivit.

Trecuse de patruzeci de ani, familia i se înmulţise, prin naşterea, din a doua căsătorie, a unei fiice, Maria (17 iulie 1918). Cu toate acestea, renunţând la o situaţie socială şi materială foarte bună, Sporea se mută la Deva, dovedind o dăruire civică eminentă. Până la pensionarea din 1938,

---

[1] Cf. Dan Mănucă, **Un français et "nôtre firmament"**, în "Tribuna României", XVII, 1988, nr. 364, din 15 mai, p. 14.

vor urma două decenii de eforturi zilnice, de înfruntări repetate ale unor adversități și situații neașteptate, de lupte cu politicienii, chiar cu prietenii colegi. Nu însă și cu familia și cu elevii, singurii care au motivat elanul lui Constantin Sporea. Prezența lui a marcat destinul Școlii Normale din Deva, amintirea directorului Sporea păstrându-se mulți ani după pensionarea din 1938 (cf. Ovidiu Vlad și Nicolae Țârlea, **Monografia Liceului Pedagogic din Deva**, Deva, 1970, passim).

Pentru o altă viitoare monografie a acestui lăcaș de învățământ, memoriile lui Constantin Sporea sunt de o incontestabilă utilitate. Ele evocă anii de organizare, dificultățile preluării de la administrația maghiară, punerea la punct a sistemului de învățământ, a programei, structurarea internă (clase, internat, anexe gospodărești) ș.a.m.d. Pe câteva zeci de pagini, Constantin Sporea aduce, datorită spiritului său de observație, informații de cel mai mare interes nu numai pentru istoria acestei instituții școlare, ci și pentru istoria învățământului nostru interbelic. Și aceasta pentru bunul motiv că Sporea nu s-a mulțumit cu aflarea unor soluții pentru problemele administrative, ci s-a implicat în rezolvarea unor probleme care priveau învățământul dintr-o Românie nou apărută. Frecventarea, ca student, a Seminarului Pedagogic din București, experiența de la Seminarul Pedagogic din Iași, perfecționările din Germania, întregite de o energie fără egal și de o competență echilibrată l-au ajutat pe Sporea să propună adesea soluțiile optime ori să ofere sugestii eficiente. De asemenea, memoriile lui Constantin Sporea ilustrează elocvent câteva secvențe din activitatea Astrei, fără să ezite a înregistra, cu umor, nereușitele legate de acest episod.

Într-un fel, pensionarea pecetluiește destinul social al lui Constantin Sporea, care și l-a subordonat și pe acela individual: Învățământul, unica motivație existențială a lui Sporea, a trecut uneori pe un plan secundar chiar familia. Așa se explică "muțenia" memoriilor după 1938, perioadă în care au survenit, totuși, evenimente grave. Sporea s-a considerat din totdeauna un umil component al societății, un resort neînsemnat, cel puțin în aparență, al angrenajului soacial. De unde și regretul – subiacent tuturor paginilor – că meritele celor asemenea lui nu sunt recunoscute deschis. Un citat este elocvent: "Mă gândesc de multe ori: de ce oare numai fapte de arme, unde s-a vărsat atâta sânge și s-au răpus atâtea vieți, au fost scoase în relief de istorie, ca fapte de curaj civic ? De ce s-au decorat atâția comandanți de oștiri care au avut doar atâta merit să comande trupei să pornească la măcel, ei stând și privind din adăpost sau poate că chiar întorcând spatele frontului și dând bir cu fugiții ?!"

Aproape anonimul Constantin Sporea se simte și el un creator de istorie, o altfel de istorie decât aceea scrisă în manuale, în care faptele cotidiene ale anonimilor asemenea lui nu au cum să fie înregistrate. Nu este

vorba de vre o criză a eroismului, ci de o altă concepție despre ceea ce poate fi considerat "erou": omul care își urmează și își crează propria lui istorie, în cuprinsul unui grup restrâns, fie ignorând, fie nefiind interesat de conștiința participării la Istorie. Memoriile lui Constantin Sporea sunt – deși numai parțial – o mărturie a mentalității anti-eroului cotidian, care apare ca atare pentru prima oară pregnant în memorialistica noastră contemporană.

Mentalitatea de acest tip este vizibilă și în finalul textului, în care Sporea rememorează ultimele zile ale soției, moartă în noaptea de 19 spre 2o iunie 1947: zilele și orele de tratament, simptomele, amănuntele macabre de atmosferă, moartea, preparativele pentru înmormântare, condoleanțele, ceremonia finală, consecințele. Pagini întregi sunt rezervate propriilor dezagremente trupești apărute după 1947 și cauzate, în parte, de vîrstă. Anii de după al doilea război nu l-au cruțat nici pe Constantin Sporea: și- a văzut întemnițați doi dintre băieți, al treilea trecând prin dificultăți considerabile, departe de țară. Mai mult, pensia îi este redusă periodic, fapt care îi afectează grav moralul. Descurajat, amenințat și cu naționalizarea casei, se pregătește pentru trecerea în neființă. Începe prin a arde ceea ce consideră "balast nefolositor", adică manuscrise proprii, cărți cu autografe de la N. Iorga, V. Pârvan, I. Slavici, St. O. Iosif, D. Anghel, T. Maiorescu ș.a. Temerile de evacuare nu s-au împlinit, dar locuința îi este repartizată unor milițieni. Lui Sporea, unuia din băieții lui și celor doi nepoți li se lasă numai două camere. Un ofițer chiriaș i-a reclamat pe proprietari "ca saboteuri".

Ultima însemnare din ultimul caiet datează din 15 ianuarie 1953, cu puțin timp înainte de a se stinge din viață, la Sibiu, în ziua de 8 februarie 1954. Memorialistul nu a ajuns să-și revadă textul, la care scrisese timp de aproape nouă ani. După numeroase peripeții, cele două caiete au ajuns în Germania, la Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, din Tübingen. Publicându-le, restituim culturii noastre un text important pentru înțelegerea unora din resorturile vieții cotidiene din România de la sfârșitul secolului al XIX –lea și din prima jumătate a celui de al XX – lea.

Dan MĂNUCĂ

ENERVAREA PESTE MĂSURĂ ADESEORI E OARBĂ

Era într-o zi frumoasă, început de vară. Tata[1] îşi curăţa puşca şi se enervase că i se rupsese vergeaua în ţeavă. Mama, cu câteva cumetre din sat, era la găbănaş[2], unde lucrau de zor pentru completarea trusoului soru-mi, Adreana[3], a cărei nuntă avea să fie peste două săptămâni. Fraţii mei mai mici, Gheorghe[4] şi Niţă[5], se suiseră în podul găbănaşului şi făceau un tărăboi de -ţi lua auzul. – „Du-te mă, Costi, şi dă băieţii ăia jos din pod, că ţi-o fi pomană, că ne-au împuiat urechile cu ţipetele lor".

Iau biciul şi mă urc pe scară până-n gura podului şi le poruncesc să înceteze şi să coboare. Ei, cum mă văzură, începură să zbiere ca din gura şarpelui: "Aolee ...eu, săriţi că ne omoară!". Tata aude şi aleargă într-o fugă. N-aşteaptă nici o explicare. Îmi ia biciul din mână şi începe să mă îmblătească Vorbele şi explicaţiile mele mai tare îl înfuriau. În fine, îi scap cumva din mână. I s-a părut însă că nu mi-a dat de ajuns.

Pune mâna pe o furcă şi mă altoieşte peste mijloc de dau grămadă. Mă scol, plec şi dus am fost. O săptămână de zile n-am mai dat p-acasă. Mă inciudeam c-am fost bătut fără vină. Acolo, pe dealuri, mi-aduceau soru-mea şi mama de mâncare şi căutau să mă îmbuneze, doar dânsele îmi spuseseră să fac linişte în podul găbănaşului. Când am apărut, după o săptămână, la masă, tata, care între timp fusese informat asupra nevinovăţiei mele doar, nu era să-mi ceară scuze, zise aşezându-se la masă, adresându-mi-se: „Ai venit şi tu, mireasă?". Eu tăcui. Apoi repede, să nu fie nevoit a-mi spune vreun cuvânt de scuze, adresându-se fraţilor mei: „Iar voi, ticăloşilor, când v-oi mai prinde că vă urcaţi prin poduri şi faceţi gălăgie, şapte piei trag după voi". Eram satisfăcut, cel puţin luară şi ei o ceartă zdravănă pentru greşelile lor.

---

[1] Nicolae (1834-1900) şi Ioana (1844-1928) Sporea. Părinţii memorialistului.

[2] *Găbănaş*, "şură pentru bucate" (reg.)

[3] Adriana Sporea (1894-1942).

[4] Gheorghe Sporea (1879-1947).

[5] Ion(niţă) Sporea (?-?)

De atunci se scurseră vreo două-trei săptămâni. Sosise vremea fânului. Eu plecasem dis-de-dimineață cu viței şi cu boii la păscut pe deal.

Deja de la prânzcior sudoarea îmbrobonea fruntea de fierbințeală. Vitele n-aveau astâmpăr la păscut. Fluşturau cu capul şi cu coada să alunge muştele care înțepau ca cu acul. Deodată se auzi bâzâitul strident al strechiei. Vițeii mai sensibili puseră coada pe spinare şi o luară la goană pe deal devale, înspre lanul vecinului. Eu după ei. Până să-i întorc, boii tot bătându-se de muşte trec hotarul păşunii şi intră în fâneață cu iarbă mare şi grasă, măzăriche şi trifoi.

Tata îi zăreşte şi strigă de acasă: „Măă ...ă, Dinică, mă ... ă!". Eu apărui cu vițeii de după deal. – "Da' acolo te-am pus eu să paşti boii?! Mi-i cădea tu în mâni, te-oi învăța eu minte!". – cu mare greutate putui scoate boii din iarba cea fragedă, pe care o devorau cu lăcomie îmbucând când din dreapta, când din stânga, din mers grăbit.

De acu se făcuse târziu. Soarele se urcase la prânz. Boii şi vițeii, sătui, nu mai aveau astâmpăr. O pornesc cu ei spre casă. Neastâmpărați din cauza muştelor şi strechiei, n-o iau pe potecă, ci dau de-a dreptul prin iarbă. Ochiul vigilent al tatii vede şi asta, şi iar strigă la mine. Ajuns acasă la fântână, pun mâna pe găleată să le scot apă în crep.

Cum veneau boii şi vițeii spre fântână îmbucând ici-colea din iarbă, un câne de vânătoare, favoritul tatii, netam-nesam începe să latre la boi, care atâta aşteaptă s-o ia în porneală prin iarbă pe luncă. Ardeam de mânie de câte mi se întâmplaseră, pun mâna pe o zburătură şi zbârr ... tocmai în piciorul cânelui, care aleargă în curte chelălăind numai în trei picioare. – „Da tu, în loc să–ți vezi de boi, te ții de câine şi-l bați?! Doar nu mi-i căde tu azi în mâni, că praful se alege de tine!". Aveam o zi grea. Trebuia să mă feresc astăzi de tata, căci mi-o cocea.

Spre amiază, se ridică un nor negru de ploaie. Trebuia să ne grăbim să cărăm căpițele de fân de pe luncă la şură.

N-aveam nevoie să le încărcăm în car. Tata născocise un mijloc cu mult mai expeditiv. Se punea un târş pe pământ. Se clădea căița de fân pe el. Boii se înjugau la tânjală, de care era legat un lanț lung. Se mânau boii în fața căpiții, în dreptul capului de la târş. Se făcea un ochi strâns în jurul târşului, se trăgea lanțul în jurul căpiții şi se fixa cu cârligul de partea cealaltă a lanțului. Apoi porneam cu căpița târâş spre şură.

Înjugarăm boii şi pornirăm. Prima căpiţă merse bine. La a doua, fânul fiind prea afânat, lanţul îl pătrunse şi târşul începu să iasă de sub căpiţă. Tata strigă să opresc şi se apleca la spatele boilor, spre a repara legătura. Boii se zbăteau de muscă ca altceva. Dedeau cu capul, băteau cu picioarele, izbeau cu coada. Eu, cu biciul înaintea lor, când îi amenințam să stea, când le ajutam să scape de muscă. Deodată, cel "de cea" izbeşte cu piciorul şi când îl lasă la pământ, nimereşte tocmai pe piciorul tatii. În acelaşi timp, îl izbeşte cu pleasna coadei peste obraz. O fi văzut, cred, stele verzi, căci scoate un gemet dureros, se ridi că, îmi zmuceşte biciul din mână şi începu să croiască pe bou peste bot şi peste ochi. Boul se fereşte, tata dă peste mine. Şi, ca şi când eu aş fi fost vinovat de toată întâmplarea, mă ia la bătaie. Nenorocirea făcu că, fiind vară şi cald, eram doar în cămaşe şi ismene. Nefiind încins şi prinzându-mă de cămaşe, rămăsei cu pielea goală. Ca şi când biciul ar fi fost muiat în apă, pe unde mă ostoia, pielea se umfla, pe alocurea crăpa. Când scăpai din mâna dânsului, întâmplarea făcu să sosească sluga de la şură. -"Stai tu naintea boilor, că copilu ăsta nu-i bun de nimic". Când spunea aceste vorbe, eu eram departe. Chiar dacă nu venea sluga, nu m-ar fi mai prins să stau naintea boilor.

Am stat iar fugit. Mi-au adus iar de mâncare pe dealuri şi mi-au oblojit rănile cu smântână şi cu unt proaspăt, căci erau destul de serioase. De data asta, mă hotărâsem să-mi iau lumea în cap şi să nu mă mai întorc în sat. O rugasem pe mama să-mi pregătească merinde, căci voi porni îndată ce mi s-or vindeca ranele de pe spate. Mama cuminte, mă amâna de pe o zi pe alta până ce mă domoli şi mă determină să viu acasă.

Atunci, ca copil, ziceam că tata-i un hain, că bate fără motiv şi fără judecată. Cu mult mai târziu aflai însă că chiar în ziua aceea avusese încă multe alte neplăceri, că de dimineață i se comunicase pierderea unui proces de hotărnicie. Că avusese aspre schimburi de cuvinte cu un vecin pentru nişte bani împrumutați, că în gospodărie avusese o pagubă, pe care o considera ireparabilă. Abia atunci mi-am dat sama că un om nu trebuie judecat şi condamnat numai pentru faptul în sine, fără a se ţinea sama de împrejurări, care de multe ori constituiesc puternice circumstanțe atenuante.

Tata îşi presimte sfârşitul

De când îl trântise ursul, tata n-a mai văzut sănătatea. I se zdruncinaseră toate măruntaiele. Avea uneori zgârciuri care-l ţineau ore întregi încârligat. Simţea de multe ori o greutate în piept, care nu-

l lăsa să respire şi care i-a fost fatală. Într-un an, de cu toamnă răcise aşa de rău încât nu-l mai ţinură picioarele. Zăcu la pat cu intermitenţă. Când îl apuca greutatea din piept, simţea că se sufocă. Ajunsese să nu poată zăcea sau dormi decât răzimat sus între perini. Aşa o dusese toată iarna, într-un chin între viaţă şi moarte. De multe ori veneau vecini şi vecine să se intereseze cum îi mai merge bolnavului. Şi după cum e obiceiul, după vorbe de compătimire urmau glume şi râsete, pe care bolnavul nu le mai putea suporta. Adeseori chema pe mama la pat şi o ruga pe şoptite să-i dea afară.

În zilele când se simţea mai bine, chema oamenii din sat şi îşi regulă toate socotelile. Aranja fondul bisericii întemeiat de dânsul, din care cumpăraseră un clopot. Fiind biserica prea departe, îl instalaseră într-o clopotniţă lângă vale, chiar în grădina noastră. Acesta se trăgea în fiecare zi, seara şi dimineaţa, având în clopotniţă şi toacă de lemn şi de fier. La morţi se trăgea întrerupt, iar la incendiu într-o dungă. Fondul bisericii fu predat celui mai vrednic dintre ei.

Chemă datornicii, să declare datoria în faţa mamii.

Chemă copiii în jurul patului, se sfătui cu mama şi hotărâră împreună ce şi cât să capete fiecare.

Eu eram student la Bucureşti. Deşi scriam acasă destul de des, mereu se interesa cât mai e până să viu acasă. Când i se spuneau săptămânile şi zilele, ofta de la băierile inimii şi spunea: „E prea mult până atunci. N-am să ajung să-l mai văd o dată".

Era atât de pudic încât până în ziua decesului n-a îngăduit să fie lume streină în casă, când îl schimba sau când, susţinut de mama, se cobora cu mare greu să-şi facă necesităţile.

Pe la mijlocul postului mare începu să se simtă din ce în ce mai rău. Într-o zi spuse: "săptămâna viitoare veţi vedea voi ce are să fie" şi oftă de la inimă. Trecu săptămâna. Luni se simţi rău. I se împăienjeneau ochii. Marţi spuse: "Daţi telegramă să vină băiatul acasă". Era vorba de mine. – "Voi vă pregătiţi, că nu mai am mult".

Miercuri dimineaţa primii telegrama şi seara mă urcai în tren spre casă. Tren de la Braşov la Prejmer nu aveam decât pe la două după amiaz. Mare mi-a fost mirarea când în Prejmer nu mă aştepta nimeni. Deşi aveam bagajul destul de greu, o luai pe jos. De la gară până-n sat era o bucată bună.

Când să intru în sat, iată cumnatul cu căruţa mâna caii de le scăpărau potcoavele. L-am întrebat de ce a întârziat. – Apoi că vezi: când am plecat de acas, taica mi-a spus: „Acuma-i ceasu-i 10. În colo, lasă caii în voie. Când î-i vedea pe băiat suit în căruţă, din trap

să nu-i slăbiţi. Sosiţi aici la cinci. Mai am un sfert de ceas". Ca să fiu mai sigur, înhămai de om armăsarul. În Prejmer am sosit devreme. Ca să dau cailor de mâncare trăsei la sasu', la vechea noastră gazdă. Sasu' avea o iapă care umbla după armăsar. Cum mă vede sasul sosit cu armăsarul, care era un animal frumos, înalt, sur, cu coama rotată, cu pieptul lat, cu gâtul încordat, cu coada până în pământ, mă roagă cu toţi sfinţii să slobod armăsarul la iapă. Atâta m-a cicălit, că n-am putut scăpa de sas. Le-am dat drumul slobozi prin curte. Se jucară, se hârjoniră, se izbiră cu copitele. Deodată armăsarul sări şi apucă iapa cu gura de ceafă. Iapa se prăbuşi, în câteva clipite a fost moartă. Îţi poţi închipui ce spaimă am tras şi ce vânzoleală pe noi. Uitasem de gară. Când m-am dezmeticit, am înhămat şi plecat. D-aia am întârziat. – Şi lovea caii cu biciul fără cruţare. N-am stat nicăieri nici un moment. Caii erau tot o spumă. Dar niciodată nu mi s-a părut drumul atât de lung. Mi se părea că stă căruţa pe loc.

Când coboram Predealul şi dam să intrăm în sat, trăgea clopotul. Mă uit la ceas: era cinci şi un sfert. M-am înfiorat. Tot mă înşelam cu gândul, că poate o fi tras clopotul de sară. Când sosirăm acasă, văzui realitatea. Tata, întins în acelaşi pat în care zăcuse, îşi dormea somnul de veci. Popa, care venise de cu vreme de -l împărtăşise, şedea lângă pat şi cetea rugăciuni. Toţi ai casei erau cu ochii plânşi. Când m-au văzut intrând, au început bocetele. Mă apu că deodată aşa o slăbiciune că era gata să dau grămadă. Ce zi plină de tristeţe şi de doliu! Numai D-zeu sfântul ştie câte lacrămi s-au scurs în cele trei zile. Greu a fost pentru noi toţi şi sfâşietoare despărţirea. Dar cât de dureroasă pentru biată mama, pe care o aştepta o lungă văduvie, cu nenumărate necazuri pe cap şi cu o droaie de copii care trebuiau chivernisiţi şi purtaţi la şcoală.

Un epilog tragic

După stingerea tatii, mama rămase cu o droaie de copii mici necăpătuiţi şi se gândea cum or face s-o scoată la capăt.

Cât trăise, tata, în ultima vreme, fusese pădurar la un conte ungur, de la care, pe lângă leafa modestă de câţiva florini, mai avea şi anumite avantagii, care preţuiau mai mult decât banii: mai vitele scutite la păşune vara şi porcii la jir iarna, mai cositul luminişurilor şi drumurilor din pădure, mai lemne de foc pentru casă şi câteva fire din pădure pentru stânjeni.

După moartea tatii, mama rugă pe conte să -l primească pe frate-meu Gheorghe în locul tatii, ca pădurar. Contele îl angaja

provizoriu, căci frate-meu n-avea încă majoratul, deşi se căsătorise cu dispensă, ca să-i poată lua jurământul legal.

Într-o zi, ducându-se Gheorghe să-şi facă serviciul, şi găsi pe doi săcui din Teliu, care tăiau lemne şi îşi încărcau carele din pădurea grofului. Se duse la ei, îi certă şi le ceru zălog. Atunci ei puseră mâna pe topoară şi se năpustiră asupra lui. Frate-meu, fiind singur în pădure, se feri din calea lor. Un om care cosea într-un iaz văzu ce se întâmplase şi îl sfătui pe frate-meu să meargă în Gura Acrijului, să -i aştepte la soru-mea, care avea casa chiar lângă drum, încredinţat că acolo în sat, între oameni, n-or avea curajul. Când auzi că vin carele, Gheorghe ieşi din casă cu teşila[1] pe după gât, cu ţimirul cusut pe cureaua teşilei şi cu puşca în mână. Îi opri de la distanţă. Cel din faţă, în loc să stea, înteţi boii cu biciul şi luă pe frate-meu în pleasna biciului. Frati-meu se dădu câţiva paşi îndărăt şi răcni la ei să stea, că dacă nu, trage. N-a fost auzit, nici ascultat. Săcuiul din urmă luase securea din car şi venea în goană cu ea ridicată. Când izbi cu săcurea, frate-meu sări un pas înapoi şi puşca răpăi. Securea îl ajunse în pulpa piciorului. Secuiul se prăbuşi. Îi intrase toată încărcătura la încheietura piciorului. În câteva momente secuiul era mort. Frate-meu se predă jandarmilor, care-l duseră la închisoare. Chin şi vai pe noi, dar mai des pe biată mama. Urmă un proces lung şi trăgănat. În fine frate-meu fu condamnat la câţiva ani temniţă grea, deşi fusese în legitimă apărare, deşi îşi îndeplinise oareşicum o slujbă oficială. Nenorocul i-a fost că nu depusese jurământul, dar mai ales că era român, pe când mortul era săcui şi judecătorii unguri. Aşa rămase biată mama şi cu gospodăria lui pe cap. Căci nevastă-sa, deşi avea admirabile calităţi de bună negustoreasă, nu-i prea plăcea gospodăria, dar se dedea în vânt după negustorie. Mergea după marfă ce se căuta în sat până pe la Galaţi şi Brăila; iar biată mama rămânea să vadă de toate.

Noroc că lui frate-meu, pentru purtările lui excelente, i se iertară câţiva ani de temniţă.

Cei dintâi ani ai copilăriei mele

M-am născut în 1 Aug. 1876, în noaptea de lăsatul secului al postului Sfintei Marii. Zi remarcabilă pentru toată viaţa. Căci de multe ori în viaţă a trebuit să las sec, adecă să renunţ la multe bucurii,

[1] *teşilă*, "taşcă, geantă" (reg).

la mari nădejdi, la mărețe planuri de viitor. Dar desigur că aceasta-i soarta omului, să nădăjduiască, să-și facă planuri, dintre care multe se năruiesc, fără a se putea realiza.

Copilăria mi-am trăit-o în acest colț de rai, decât care mai frumos nu cunosc altul pe pământ. N-o spun numai eu, au spus-o toți câți l-au văzut. O asemenea priveliște numa-n basme-o întâlnești.

Casa părintească, cu odăi mari, luminoase, cu pridvor în jurul ei, cu olate-n jurul casii, curte largă, spațioasă, înconjurată cu palan de scânduri, este așezată la câțiva metri de malul stâng al rîulețului Acriș. Cam la un kilometru spre răsărit curge Buzăul, care-n graba lui năvalnică, în liniștea sării, prăvălindu-și apele peste bolovani, huie parcă te-ai găsi în preajma vadului morii. De pe malul lui drept se înalță dealuri împădurite cu făget și brazi. Înspre apus de casă se întinde o luncă netedă ca masa, de vreo câteva hectare, cu iarbă deasă și-nflorită, că te îmbată cu parfumul ei. La marginea luncii încep dealurile, care se urcă în formă de terasă până la munții din fund, care se pierd în ceață.

Dinspre miazăzi străjuiește în fund Ciucașul, cu țancurile lui golașe și stâncoase ca niște coloane ale unor castele medievale în ruină.

Acolo, în apele Acrișului, ne bălăceam noi copiii toată vara, scăldându-ne sau scoțând cu mâna raci de prin găuri, de sub răgălii. Și s-au întâmplat și cazuri când în loc de rac am scos din gaură un șarpe.

Seara mergeam pe Acriș la pescuit cu zada și cu furculița sau ostia. Pe malul Buzăului, pe prundiș, crește un arbust în formă de tufiș, ca alunul, cu smicele lungi și drepte ca niște bețe de trestie și cu frunza în formă de ac ca bradul. Smicelele acelea când sunt uscate ard cu o flacără vie ca unse cu rășină. Zece – cincisprezece legate la un loc alcătuiesc o zadă. [............][1] ies la mal să-și caute de mâncare, iar peștii stau nemișcați în liniștea apii pe la cotituri, dând doar din coadă din când în când. Ei nu se lasă turburați de lumina zadei. Pe raci îi prinzi cu mâna, peștii sunt străpunși cu furculița, sau cu ostia dacă sunt mai mari.

Dacă ai noroc și e vreme liniștită, se întâlnesc în traista pescarului zglăvoci cu capul mare și cu trupul lunecos, jimbla cu solzii argintii, poduți cu ceafa groasă, mrene cu pântecele alburiu,

[1] Text indescifrabil.

mihalți cu corpul lunecos, subțire și lunguieț ca șarpele, păstrăvi cu puncte roșii, sperioși nevoie mare, ba uneori chiar și câte un somotei rătăcit.

Când ne săturam de bălăcit, ne pierdeam prin iarba-naltă de pe luncă, prinzând fluturi sau culegând flori. Adeseori seara uitam de casă, uitam de masă, iar mama ne aduna de pe afară când pitpalacul își începe cântecul prin iarba naltă cât secara.

Iarna, pe zăpadă, dealurile și sănioara erau ale noastre. cu cămașa scoasă, încins pe la brâu, adeseori seara mă întorceam cu poalele cămășii înghețate și înfoiate ca o fustanelă grecească. Adeseori căpătam corecția meritată pentru asemenea ispravă, ceea ce nu ne împiedeca să uităm a doua zi promisiunile solemne și s-o luăm iar pe cele dealuri.

Uneori, când apa era înghețată și malurile troienite, ne făcea o specială plăcere să ne tăiem câte o colibă în omăt, împodobind-o cu toate jucărelele de pe acasă.

Mai târziu, când am ajuns om în toată firea, când am cunoscut exagerările de pe la unele grădinițe de copii, cu mersul în pas cadențat, cu dansuri naționale, cu înscenări de teatru, cu zeci de poezii memorate, cu nume proprii cu zecile, cu atenția prelungită, cu socoteli anevoioase, am mulțămit cerului din adâncul sufletului că mi-a ferit copilăria de corsetul de constrângere al grădinițelor. Am înțeles și mai mult atunci când, având copii, am fost obligat să-i dau la grădiniță. Au pornit cu entuziasm, ca să termine a frecventa grădinița constrânși de severitatea părinților. Eu am crescut doar cu atât, cu cât mi-a dat natura din noianul de cunoștințe cu care au fost îndopați alți copii de prin orașe mari, care au fost obligați să frecventeze grădinița de la vârsta de 4-5 ani.

Când am fost dat la școală, cunoștințele mele asupra întocmirii lucrurilor din natură erau foarte limitate, în schimb aveam o vigoare și o sănătate firească la trup și suflet.

Mai târziu puțin, constatam că nu pierdusem nimic, nefiindu-mi prea de timpuriu capul împuiat cu tot felul de balast intelectual.

Când m-am făcut mai mare, eram obligat în timpul verii să renunț la somnul dulce de dimineață și să plec din zorii zilei cu boii și viței la păscut. Pe cât de mare era zăduful în timpul zilei, pe atât de rece mi se părea roua dimineței, când alergam cu picioarele goale prin ea după boi sau viței. Neplăcerea era însă de scurtă durată. Când soarele răsărea, atmosfera se încălzea repede și eu puteam să-mi văd

în linişte de ocupaţiile mele predilecte. Ciopleam, sculptam, perforam cu multă plăcere bucăţi de lemn sau piatră (ardezie), din care făceam cruciuliţă de piatră, morişcă de vânt sau de apă, cleşte de spart alune, băţ sau furcă închistrită etc. Fiind o fire contemplativă, urmăream cu pasiune luceafărul dimineţii, care se lupta cu lumina puternică a soarelui. Adeseori soarele se înălţase pe cer la prânzul hăl mare şi eu încă tot nu pierdusem luceafărul din ochi.

Absorbit în ocupaţiile mele, adeseori uitam că încă n-am mâncat, că soarele este sus, că vacile sunt încă nemulse. Trebuiau cei de acasă să mă strige să cobor cu viţeii devale.

În timpul căldurii, când boii şi viţeii steteau la umbră în grajd, pe mine mă puneau să păzesc stupii, să nu roiască fără ştire.

Într-o zi, stând la stupină, priveam cu interes sălciile de pe malul apii cum se mlădie la adierea vântului. Seara am spus la ai noştri: sărmanele sălcii, cât or fi ele de obosite, că vântul astăzi nu le-a mai dat pace, le-a bătut toată ziua în toate părţile.

Primii ani de şcoală

Şcoala am început-o în sat la mine, cu un învăţător format dintr-un ţăran simplu, care abia ştia scrie şi ceti.

Şcoala instalată într-o casă ţărănească, fiind cam de parte de casa noastră, mergeam la şcoală cu merindea în traistă pentru amiaz.

Domnul ne învăţa, pe lângă cetit şi scris, să nu ne luăm merinp de slănină sau carne friptă, ca să nu se ungă cărţile. Să ne luăm mălai cu nuci sau ceapă, aşa cum îşi ia şi dînsul.

Ţineam şcoală cu intermitenţă, căci domnul, Climu, avea obiceiul să lipsească câte o săptămână întreagă. În acest interval obişnuia să plece în Regat cu desagii încărcaţi cu articole industriale de prin Ardeal, pe care le dedea pe articole alimentare din Regat: porumb, grâu, nuci, ţuică etc.

Multă carte cu Climu n-am făcut. Ne-a învăţat în schimb toate rugăciunile de seara şi dimineaţa, ne-a dezbărat de înjurături şi de vorbe necuviincioase, ne-a obişnuit să respectăm pe mai marii noştri şi în special pe părinţi.

În anul următor m-a dat împreună cu soru-mea mai mare, Adreana, la şcoală la Vamă, unde era învăţător calificat. Vama este centrala comunei Vama-Buzăului. Acolo stau la gazdă la o rudenie mai îndepărtată, ducându-ne mâncare de acasă în fiecare săptămână.

Cu şcoala ar fi mers cumva, dar ne rodea urâtul şi dorul de casă. Nici nu-i mirare. Să stai în gazdă la nişte oameni bătrâni, ursuji,

care cum însăra, n-aprindeau nici lampa, ci se culcau, nu se potrivea deloc cu viaţa de acasă, cu jocurile şi hârjoneala între fraţi, cu povestirile isprăvilor fiecăruia, cu râsetele pe înfundate după stingerea lămpii, cu intervenţia adeseori usturătoare din partea părinţilor pentru potolirea elanului etc.

Într-o singură săptămână ne-a surprins gazda de vreo trei ori furişându-ne ca s-o luăm tiptil spre casă.

Sosind dumineca următoare acasă, sufletul ne era acru de atâta streinătate, ca şi când am fi petrecut în surghiun ani de zile.

Când ne-am mai înfruptat şi din mâncările calde şi bune de acasă, faţă de cele uscate şi reci din sacul de merinde, ne-am înţeles repede cu soru-mea să nu ne mai întoarcem la şcoală. Planul l-a făcut soru-mea. Mi-a ascuns căciula. Luni dimineaţa, când traista cu merinde era pregătită, ea sta nesinchisită, iar eu mă învârteam prin casă, mă scărpinam în cap şi scâncind răscoleam printre bulendre să – mi găsesc căciula. Tata intră în casă şi zice cu glas apăsat:" copiii ăştia încă n-au plecat la şcoală?". –"Dinică nu-şi găseşte căciula", fu răspunsul soru-mi, care sta nesinchisită. Atâta fu deajuns. Tata pune mâna pe o joardă şi începu să mă altoiască atât pe mine cât şi pe soru-mea. Căciula ieşi grăbit ca din pământ şi noi pornirăm grăbit la şcoală, de ne sfârâiau călcâile.

În anul viitor, ne dete la şcoală în Prejmer, sat săsesc, sat de şes din Ţara Bârsei, cu străzi largi, cu casele aliniate, cu ziduri la stradă şi cu porţi înalte ca nişte cetăţi. Pentru noi, deprinşi la Acriş cu lărgime, cu case răsfirate, cu dealuri şi munţi împăduriţi, Prejmerul ni se părea o temniţă, cu atât mai mult cu cât sasul la care locuiam n-avea copii, nici nu ştia prea bine româneşte. Monotonia acestui sat de câmpie ne sufoca. Singura plăcere era când ne întorceam de la şcoală să privim la nenumăratele izvoare din mijlocul satului, despărţite în bazenuri de piatră ca la o crescătorie de păstrăvi.

Multă vreme nu ne-am putut explica cum răsar atâtea izvoare în mijlocul şesului. Numai târziu de tot aflarăm că Tărlungul, care izvora din munţii Săcelelor şi parcurgea Tărlungenii şi Budila, pe încetul dispărea în prundiş, ca să iasă din nou la iveală în mijlocul Prejmerului, şi care după apariţie se numea Părăul Negru şi se vărsa în Olt.

Casa sasului avea curte spaţioasă cu şură mare, bine întreţinute. În locuinţă te urcai pe nişte trepte de piatră, avea odăile întunecoase, cu toate ale gospodăriei în dezordine. Peretele podului dinspre stradă lipsea. Acolo era refugiul nostru. Cum veneam de la şcoală, ne urcam în pod. Ne aşezam pe grinda podului şi începeam să

plângem. Din pod se vedea clopotul din turnul bisericii de la biserica săsească, care se trăgea în fiecare seară, ca semn al încetării activității de peste zi. Cum începea clopotul să sune, se întețea și plânsul nostru. Prea era, pentru noi, lugubru. Plângeam și ne legănam în cadența cum se mișca limba clopotului, ținându-ne pe după gât.

Am răbdat noi ce am răbdat până pe la sfârșitul săptămânii, când am determinat pe sas să pună caii la car și să ne ducă acasă, căci ni se rupea inima de dor.

Când l-a văzut tata sosind cu noi în car, s-a făcut vânăt de mânie. Nici nu l-a lăsat să intre cu carul în curte. –"Ce-ai căutat? Cine te-a pus să –mi aduci copiii acasă? Întoarce carul și pe aci ți-e drumul".

„Dar, Domnule birău! Cum să plec? Caii-mi sunt osteniți de drum. Apoi eu am venit să-mi duc un car de lemne și c-o cale i-am luat și pe ei". –"Ei, jupâne, cu mine nu merge. În curte nu intri cu carul. Dă de mâncare la cai aici, pe luncă, lângă fântână, până îți încarci lemnele celea de stânjen". Iar către mama: „Să le-aduci blăstămaților ăstora ceva de mâncare aici. lângă carul sasului...".

Mama, mai miloasă, a încercat fel și chip să-l convingă pe tata să ne lase în casă cel puțin până încarcă sasul. Dar n-a fost chip. –"D-or îndrăzni să-mi calce porunca, să intre în casă, le sfarăm capul ca la puii de șarpe..."

Ne-a îmbunat mama cu vorba, ne-a făgăduit că săptămâna viitoare va veni cu căruța aducându-ne de toate dar acum să nu-l mai supărăm pe tata, ci să renunțăm de a intra în casă.

Peste două ceasuri făceam calea întoarsă. Plecați de acasă sus pe vârful lemnelor, am dat curs liber lacrămilor, care s-au vărsat din belșug, dar ne-a lecuit pentru totdeauna de a mai fugi de la școală, mai ales că la carte nu eram copii răi. Părintele Ludu, pe care-l aveam învățător, era mulțămit de noi, căci când veneau părinții să ne vadă, avea numai cuvinte de laudă la adresa noastră.

Mai târziu, când am ajuns director al Școalei Normale din Deva, când unii dintre profesori acuzau pe copiii nou-veniți că n-au atracție către carte deoarece stau toată ziua și bocesc, aducându-mi aminte din tinerețe, dedeam dreptate copiilor, care se boceau nu din aversiune față de carte, ci de dorul de casă. Căci acest dor, această nostalgie față de casa părintească și de locul natal pe mine, spre exemplu, m-a urmărit până la adânci bătrânețe. Chiar astăzi, când am casă proprie cu tot confortul la oraș, jintuiesc după casa părintească

de la țară. În viață am văzut multe locuri pitorești în țară și în alte țări, dar farmecul locului meu natal nu l-am întâlnit nicăiri.

Cât am fost în școlile primare, un adânc sentiment religios m-a călăuzit. Mergeam regulat la biserică dumineca și sărbătorile. În celelalte zile îmi plăcea să întovărășesc pe părintele Ludu, dând răspunsurile la strană în timpul serviciului vecernei. Posturile le țineam cu sfințenie. Am avut chiar certuri aprinse cu suru-mea pe chestia postului. Odată, aflând că mi-a dat fasole prăjită cu rântaș de dulce, deși era mai mare de ani, am luat-o la bătaie și când a scăpat din mânile mele, am aruncat cu scaunul după ea.

Elev de liceu

Când am terminat școlile primare, mi-am continuat studiile la Liceul "Andrei Șaguna" din Brașov. Urcat în căruță, când am plecat din Prejmer spre Brașov, părintele Ludu mi-a strigat: „Caută-ți o gazdă la un neamț, că ți-o prinde bine". Am și găsit una în strada Prundului. Dar gazdă-mea, Neiser, avea o droaie de copii mici, care nu mă lăsau să învăț. Pe unul să-l leagăn, pe altul să-l țiu pe genunchi când învățam sau să-l și țiu în brațe. Apoi atâtea obiecte nouă de învățământ îmi luară piuita, mă zăpăciseră complet. Când, după câteva luni de învățătură, veni consăteanul meu Bobeș, student prin clasa VII, și îmi făcu o examinare serioasă la câteva obiecte, mă găsi pedestru de tot. Îmi trase o săpuneală bună, iar eu începui să plâng cu suspine și sughițuri și spusei că nu pot învăța din cauza copiilor. El interveni și părinții îmi schimbară gazda. Soții Csalner steteau pe aceeași stradă, în casele lui Buntoi, renumit comerciant de pește din Brașov. Acesta, neavând copii, le făcu donație Eforiei, care le demolă și construi pe locul acela actualul internat al liceului.

Csalner era tăbăcar, dar îi plăcea mai mult sticluța lată cu rachiu tare sau cu rom, pe care o purta în permanență în buzunar și din care trăgea destul de des câte o dușcă.

Soția îi era cărturăreasă, cu burtă mare, cu picioarele ca fusele și cu mulți care veneau de prin oraș și de la sate să-și afle norocul și viitorul. Locuiam în odaia de primire, care, mai ales în zi de târg, era înțesată de clienți, care-și așteptau rândul ca la un cabinet medical. Pas de-nvață, dacă poți! Abia așteptam să treacă frigul aspru al iernii ca s-o iau pe aleile de sub Tâmpa, ca să pot învăța cu voce tare. Lecțiile le înțelegeam binișor în clasă; dar învățarea lor mergea destul de greu. Erau lecții pe care trebuia să le repet de câte 10 ori ca să le pot poseda bine. Aveam însă o ambiție și o stăruință de fier. Mă mulțămeam adeseori să

mănânc pâine uscată, decât să pierd vremea cu gătitul mâncării din alimentele care mi se aduceau săptămânal de acasă.

La început am fost promovat printre codaşi. Dar cu timpul merse din ce în ce mai bine. Aveam, se vede, şi un defect organic. Nu puteam prinde dintr-o ochire cuvântul întreg cu privirea. Ochii mi se fixau pe fiecare literă aparte. De aceea ceteam aproape slovenind, ca un începător de curs primar. Dar ce fixam o dată era bun ştiut. După luni de zile, puteam să spun cu precizie ce loc ocupă cutare cuvânt pe pagină. Adeseori spuneam lecţia urmărind cu imaginaţia fiecare şir din carte.

În special limbile streine, maghiara, germana, latina, mi se păreau grozav de grele.

De limba maghiară îl aveam pe dr. I.Bunea[1], care mai târziu ajunse directorul Liceu lui "Gh.Lazăr" din Sibiu. Om uscăţiv, înalt, subţirel, cu ochii negri, ageri, cu marginile pleoapelor vecinic roşii, parc-ar fi fost răcit, om ştiutor de multă carte, ambiţios, foarte uşor irascibil, se înfuria adeseori şi pretindea multă carte. În vreo 3 ani de zile, cât l-am avut profesor, am învăţat pe dinafară zeci de poezii ungureşti, căci avea mania memorizărilor. Am avut multă bătaie de cap cu memorarea lor; dar sunt om bătrân şi încă nici azi nu mi-au pierit din minte versuri ca acestea:

Megy a juh'sz a szamáron
Földig ér a lába
Nagy a juhász
De nagyobb
A boldogtalansága;
sau:
Össcimnek véres kardja
Fogason függ, rozsda marja
Rozsda marja, nem ragyok
Én magyar nemes vagyok[2].

Cu toate silinţele ce-mi dedeam, la el notă mai mare de suficient n-am luat.

---

[1] Ion Bunea (1868-1935), profesor la Braşov, apoi, din 1919, la Liceul « Gh.Lazăr » din Sibiu.

[2] « Ciobanul aleargă pe măgar, / Picioarele-i atîrnă / Şi pe cît este de înalt, / Pe atât de mare îi este şi frica » (S.Petöfi, **Pe măgar goneşte ciobanul**). « Trândăvia este plăcerea vieţii, / Trândăvind, nu pierd viaţa în zadar, / Să muncească supusul, / Căci eu sunt nobil maghiar » (S.Petöfi, **Nobilul maghiar**). (*Texte maghiare în manuscris*).

Ne-a venit apoi la limba maghiară dr. Valeriu Branişte[1], om voinic, bine făcut, grăsuţ la faţă, cu ţvikeri la ochi, legaţi cu un lănţişor de aur fixat de reverul vestei, totdeauna elegant îmbrăcat, cu părul tăiat scurt, cu fruntea bombată, aproape în permanenţă cu coşi pe faţă. Om de o bunătate excepţională, cu o voce dulce captivantă, om foarte învăţat, cu multă ştiinţă de carte.

La Bunea învăţam de frică, pe Branişte îl adoram. Abia aşteptam să fiu odată examinat de dânsul. Dar când am apărut întâia dată la lecţie, m-am fâstâcit. Am cetit gângăvind ca un analfabet, îmi ieşeau cu greu cuvintele din gură, deşi le ştiam, parcă mi-era limba împiedecată. M-au trecut toate năduşelile până m-a terminat de ascultat. Dar spre surprinderea şi ruşinea mea, mi-a pus nota "f. bine" pentru acest răspuns bâlbâit. Această notă, după răspuns şi după socoteala mea cu totul nemeritată, m-a ambiţionat atât de mult, încât adeseori neglijam alte ocupaţii ca să pot veni la Branişte cu lecţia perfect învăţată. Acest sistem de supraevaluare l-am practicat şi eu ca profesor, cu rezultate excelente.

Branişte ne-a predat într-un an şi limba română. La începutul orei, examina pe repezeală, Apoi începea explicarea. Se aşeza pe colţul băncii din faţă. Îi curgeau vorbele din gură ca perlele. Cei care ne propuneam să luăm notiţe după explicaţii rămâneam cu creionul în mână şi cu gura căscată. Când suna de ieşire, rămâneam cu regretul în suflet că se terminase ora atât de repede.

Bunătatea inimii i-am constatat-o cu ocazia unei aniversări, când o delegaţie dintre noi ne-am dus să-l felicităm şi să-i oferim un mic cadou spre amintire. Atunci a dispărut cu totul bariera de disciplină care existase între noi şi profesorul de clasă. Ne-a primit şi ne-a tratat ca pe nişte prietini. Ne-a poftit la masă şi a început cu noi conversaţii ca cu nişte oameni copţi la minte. Ceea ce n-a contribuit cu nimic la micşorarea respectului pe care-l purtam totdeauna profesorilor noştri.

De limba română l-am avut în primele clase pe Domnu' Glodariu[2], mic la statură, chel, alb la păr, cu sprâncenele stufoase. Purta ochelari cu sticle groase, ultramiop. Când cetea, îşi vâra nasul în carte. Om cu multă învăţătură şi cu o vastă bibliotecă, dar în clasă

---

[1] Valeriu Branişte (1869-1928), publicist şi om politic, ministru, membru al Academiei Române.

[2] Vasile Glodariu (1832-1899), profesor de elină şi germană, autor de manuale de specialitate.

cine să-l asculte şi mai ales cine să-l priceapă, când începea să explice originea cuvintelor tocmai din sanscrită, arătând toată filiera până a ajuns la noi în limba română?! "Domnu" cetea sau explica, iar copiii în bancă îşi făceau de cap, aruncând unul într-altul cu coji de nucă, coceni de mere sau golomoaze de hârtie, care uneori ajungeau până pe catedră, prin preajma ochelarilor "Domnului". Ba, odată, şi-au permis să lipească coji de nucă sub picioarele scaunului; când s-a aşezat Domnu' şi a început să părâie scaunul sub el, a sărit ca ars.

De felul meu eram elev liniştit şi de multe ori îmi părea rău că din cauza zgomotului nu puteam urmări explicaţiile filologice ale Domnului.

Dar odată mă împinge necuratul să fac şi eu o şotie. Aveam la mine o agrafă de prins cravata, cu dinţi pe margine. Cum steteam şi ascultam, întind mâna peste bancă şi prind cu agrafa urechea colegului Aurel Tipei, care şedea naintea mea. Cum simte înţepătura, sare ca ars, n-aşteaptă să i-o desprind, ci aleargă peste bănci ţipând şi urlând până la catedră, ţinându-se cu mâna de ureche. Apucase agrafa prea de aproape şi trăgea, aşa că în loc s-o desfacă, îi intra tot mai adânc în carne. Până să sosesc eu, începuse să picure sânge din ureche. Ce scuză aş fi putut să aduc?, căci nu putea fi vorba de o simplă întâmplare. – „N-ai avut nici o intenţie rea? Apoi dacă ai vrut să glumeşti cu colegul tău, chiar ora de clasă ţi-ai ales-o?!".

Purtarea mea bună pe care o avusesem până atunci, câteva note bune pe care le obţinusem la câţiva profesori mi-au uşurat situaţia. Pedeapsa s-a redus la câteva ore de arest cu suprimarea mesei şi nota scăzută la purtare.

Latina am învăţat-o cu Vasile Goldiş[1], om robust, lat în fălci şi în piept, cu ochii duşi în fundul capului, cu fruntea pătrată, cu părul tăiat scurt şi pieptănat în sus, cu mustaţa tunsă. Avea omul acesta un dar special de a te învăţa carte. După ce asculta pe repezeală lecţia avută, ne punea să descifrăm lecţia nouă. Punea pe un elev să citească. Când termina, ne punea pe noi să-i spunem greşelile de pronunţare, de accentuare, de punctuaţie. Urma apoi traducerea. Se prefăcea că nici el nu ştie mai mult decât noi. Cuvintele necunoscute însă ni le spunea. Când termina colegul, întreba clasa – „Tu ce zici? Dar tu? De ce ai tradus aşa?". Când vedea că, cu toate opintelile noastre, nu-i puteam da de rost, ne punea să reproducem din nou

[1] Vasile Goldiş (1840-1934), om politic şi publicist, ministru de câteva ori, membru al Academiei Române.

ideea textului anterior, apoi descompuneam fiecare frază în propozițiile componente, orientându-ne după verbele la moduri și timpuri personale. Scoteam din frază propoziția principală, pe care o traduceam. Căutam nexul cauzal între principală și fiecare secundară. Apoi urma descifrarea fiecărei părți. Dacă nu puteam scoate înțelesul, începea: „ în ce caz e cuvântul cutare? Amintește-ți cum l-ai tradus. Pe ce bază ai tradus dativul din carte cu genitiv, de ce ai tradus cu ablativul, că în carte e ablativul? Nu ai nici un verb personal în propozițiune? Dar infinitivul nu poate forma niciodată predicat?" etc. etc. Nu ne permitea niciodată să traducem un timp cu altul, d.e. perfectul cu imperfectul, decât atunci când, pe baza gramaticei învățate, îl puteam justifica. Teme de casă cu traduceri și versiuni erau la ordinea zilei. Acestui admirabil profesor îi datoresc nu numai bogate cunoștințe de limba latină, cât mai ales tehnica descifrării textelor, precum și metoda de predare a limbilor streine, de care ne-am folosit adeseori în cariera mea de profesor.

Sintaxa limbei latine, scrisă de Laslo Baci, o păstrez și astăzi ca un ghid admirabil pentru secretele limbei latine.

Religia ne-a predat-o Dionisie Făgărășanu[1], licențiat în matematici și doctor în teologie. Exortațiile pe care le ținea dumineca înainte de plecarea la biserică erau atât de educative și convingătoare, încât pare că de fiecare dată ieșeam din sala festivă mai buni, mai purificați, mai ispășiți de toate păcatele săvârșite în săptămâna încheiată.

Într-o oră de religie, explicând textul biblic, cită: „Din sfânta scriptură nici o iotă nu se va schimba". Atunci un coleg se scoală și face o glumă deplasată: „Dle profesor, nici greșelile de tipar să nu se schimbe?". Gluma îi fusese prea deșănțată. Profesorul îl certă, iar noaptea nu putu închide ochii de supărare. Frumoasele lui exortații abia în zilele noastre văzură lumina tiparului, editate sub îngrijirea Î.P.S.S. Arhiereu Nicolae, Mitropolit al Ardealului.

Dr. Iosif Blaga[2], directorul și protopopul Brașovului de mai târziu, ne-a predat filosofia. Om înalt, voinic, bine făcut, brunet,

[1] Dionisie Făgărășanu (1855-1907), profesor de geografie, autor de manuale de specialitate.

[2] Iosif Blaga (1847-1937), profesor, din 1891, la Liceul « Andrei Șaguna ». Director, tot aici, între 1901-1912. A publicat **Teoria dramei, cu un tractat introductiv despre frumos și artă**, Brașov, 1891; **Din estetica tragicului**, Sibiu, 1900 ș.a.. Lucian Blaga este nepotul lui.

chipeş, totdeauna elegant îmbrăcat, era atât de distrat, încât adeseori intrând în clasă, în loc de bună ziua, îşi făcea cruce. Explica fără să accentueze ideile principale şi fără să deseneze vreo diagramă pe tablă. Cu prea multe cunoştinţe nu ne-am ales de pe urma explicaţiilor. Totuşi, *Teoria dramei* şi *Istoricul liceului din Braşov* au rămas de pe urma lui, valoroase opere, migălos alcătuite.

Neica Niţă Popea[1], om aşezat şi tacticos, îşi făcea lecţiile de limba germană şezând la catedră. Când nu ştiai lecţia, te fixa pătrunzător, ţinând degetul arătător pe nara dreaptă şi te apostrofa: „Bine, flăcăule, n-ar mai fi pomană de capul tău, cum de n-ai învăţat? De ce cheltuieşte tat-tău să te poarte la şcoală?".

Franceza nu se preda în liceul din Braşov. Totuşi, exista un curs facultativ pe care îl ţinea Bozoceanu, doctor în matematici de la Paris. Om înalt, bine făcut, aspru la privire, cu mustăţile zburlite, cu părul vâlvoi, cu ochelari pe nas şi cu o voce de bas aspră, detunătoare.

M-am luat după curent şi am mers şi eu la ora de franceză. Ne-a luat pe rând. Ajuns la mine, întreabă: „Da' tu ce cauţi la ora de franceză? Crezi că la păzitul vacilor trebuie să ştii franţuzeşte?". Înghiţeam în sec. Apoi, încurcat, îi spusei: „Tata mi-a spus să urmez". – „D-apoi dacă ţi-ar zice tat-tău să te arunci în fântână, te-ai arunca?". Cu acestea trecu la altul. După ce ne cădelniţă pe fiecare, îşi începu lecţia după metoda veche:" în franceză, sunt 4 feluri de e: e, é, è,ê etc. etc. Ce era s• înţeleg eu din toate astea? O oră mi-a fost deajuns. Atâta franceză am învăţat eu în şcoală. Cu toate acestea, prin sârguinţă proprie, ajunsei aşa departe încât pot să utilizez operele franceze fără nici o dificultate. Înţeleg foarte bine ce mi se vorbeşte, ştiu vorbi limba uzuală, dar nu ştiu gramatica, nici să scriu franţuzeşte.

Am învăţat limba greacă cu Dl Budiu[2], om scund, îndesat, totdeauna gata să ia în zeflemea pe elevi. Venea de prin părţile Hunedoarei şi avea mania memorării regulelor gramaticale. Se considera savant, arătând adeseori cum au trecut cuvintele dintr-o limbă într-alta. În greceşte „vulpe" se zicea „alopix", evoluţia a fost următoarea: alopix, pax, pux, fucs. Iată de unde au nemţii cuvântul Fuchs= vulpe.

[1] Ioan Popea (1839-1903), profesor de germană, autor de manuale de specialitate.
[2] Paul Budiu (1853-1910), clasicist, autor de manuale de specialitate.

Când ne scotea la lecţie, ni se adresa:"Cântă, mă, domnule". Dacă nu ştiam:"Fire-ai al dracului, mă, domnule, de ce n-ai învăţat?" Nu era oră în care să nu se lege de bietul coleg Aristotel Mucea, cu numele lui atât de sonor.

Exista la liceu un profesor de istorie şi germană pe care noi nu l-am avut. Se numea Ghiţă Pop[1]. Şcoala noastră sărbătorea în fiecare toamnă patronul instituţiei, Sf. Sofia. Atunci, unul dintre profesori ţinea o conferinţă. În fine, îi veni rândul şi lui Ghiţă Pop. Între altele ne-a vorbit de idealul românilor de a se vedea cu toţii uniţi sub acelaşi sceptru. Deci şi noi ardelenii. Ne-a vorbit cu atâta însufleţire încât, la sfârşit, ne-am ridicat cu toţii în picioare şi am cântat cu mult elan .

Peste câteva zile, am aflat că Gh.Pop, la cererea guvernului unguresc, a fost suspendat pentru iredentism şi trimis înaintea comisiei de disciplină. Dânsul n-a înţeles rostul unei asemenea comisii, cia preferat să trea că graniţa în Ţara Românească. Înainte de plecare, noi studenţii i-am făcut o caldă manifestare de simpatie, ceea ce dădu loc la o aspră admonestare a guvernului maghiar către direcţiunea şcoalei.

L-am întâlnit mai târziu în Bucureşti, ca profesor la un liceu şi lector de limba germană la universitate.

Cât am fost în liceu, începând din clasa IV, mi-am completat mijloacele de trai cu lecţii particulare.

Cel mai mult am meditat pe un băiat de bani gata din Regat, care era atât de îndărătnic şi leneş la carte, încât nu învăţa decât cu ce-l îndopam eu. De aceea eram nevoit să pierd zilnic câte două ceasuri cu el, pentru care primeam enorma sumă de 5 coroane pe lună. Indolenţa lui m-a indignat atât de mult, încât am declarat că în viaţa mea n-am să mă fac dascăl, căci această meserie dă prea mult de lucru. Stetea la profesorul nostru de fizică, Lazăr Nastasi, cel cu fete frumoase. Acesta avea obiceiul uneori să mă oprească la masă. Deşi mâncărurile erau excelente, această atenţie era pentru mine o tortură, neştiind cum să mă port la masă, cum să servesc bucatele, cum să folosesc tacâmul etc. Trăgeam mereu cu ochiul ce fac ceilalţi. De atâta atenţie încordată, adesea mă sculam flămând.

[1] Ghiţă Pop (1864-1915), autor dramatic şi publicist, profesor. După refugierea în România, a fost profesor de germană la Liceul "Matei Basarab" şi la Universitatea din Bucureşti.

La masă se povestea, se râdea, se glumea. Eu stam şi ascultam. Adeseori nu înţelegeam sensul glumelor, deci nu ştiam dacă trebuie să râd şi eu sau să mă stăpânesc. În special mă turbura prezenţa fetei cele mici, o zvârlugă argint-viu de vreo 14-15 ani, cam de vârsta mea, Agniţi (Agnes), cu părul negru, cu faţa de spumă, cu un şir de mărgăritare în gură, cu gropiţe în obraz. Râdea în triluri ca o privighetoare şi pronunţa pe *r* franţuzeşte, plăcut la auz.

Îi făcea mare plăcere să se lege adeseori de mine cu câte o glumă sau vorbă de spirit. Iar eu mă fâstâceam nevoie mare. Ori mă împiedecam de covor, mergând sau plecând de la masă, ori vărsam sarea, întinzându-mă să iau cana cu apă, ori stropeam pe faţa de masă, când apăsam prea tare cuţitul în pătlăgele sau în chiftele marinate. Şi ea râdea să se prăpădească de toată stângăcia mea. Ajuns acasă seara târziu, adeseori nu puteam adormi ceasuri întregi, făcându-mi tot felul de imputări pentru grosolăniile comise.

În tot cursul liceal n-am purtat decât haine ţesute de mama. Cioareci de dimie albi ca spuma, cămaşe cu altiţe, încins pe la mijloc cu brâu lat tricolor, cu capetele şi ciurii lăsaţi în jos pe şold, cu bundiţă înflorată şi surtuc de pănură colorată. Când era vremea frumoasă, în loc de ghete purtam opinci, cu nojiţi de lână şi obiele de aba.

În timpul iernii, studenţii din cursul superior aveau dreptul să urmeze cursul de dans, care se termina cu o petrecere (Kränzchen). Pentru această petrecere se făceau mari pregătiri. O delegaţie de studenţi mergea pe la toţi părinţii cu fete, inclusiv profesorii. Invitarea lor era primită cu plăcere. Părinţii pregăteau de ale mâncării şi în pauza cea mare invitau la masă pe studenţii care le-au dansat fetele.

Eu eram aproape regulat invitatul profesorului Nastasi. Căci cu Agniţi îmi plăcea să dansez nevoie mare. Avea ce-i drept un pas uşor şi-un elan de dans nepotolit. Dacă îmi scăpa cadrilul, romana sigur o dansam împreună. Îi plăcea şi ei să danseze cu mine, deoarece aveam talent la joc.

Dar participarea la asemenea petrecere era legată de anumite condiţiuni. Trebuia să fii îmbrăcat în negru. Apoi pun-te nene şi alearg' pân-ce puteai în pantaloni împrumutaţi de la unul, vesta de la altul, jacheta de la al treilea. Piept, manşete şi guler ne cumpăram de acelea mobile, de cauciuc. De palton nu mai vorbim. Nu obişnuiam. Am venit odată de la un Kränzchen cu cămaşa leoarcă de sudoare,

numai în jachetă, cu 22 grade sub zero şi n-am căpătat nici măcar guturai. Câte nu suportă tinereţea?!

Introitus

Studenţimea avea două sărbători proprii pe an: introitus-ul toamna şi maialul primăvara.

În zilele frumoase de toamnă se alege una pentru introitus. Atunci plecam cu toţii la Poiana Braşovului, la vreo 3-4 km afară din oraş. Acolo veneau şi familiile româneşti cu copiii lor, petrecându-şi o zi în aer liber. Studenţiii din cursul superior aveau masă comună într-un cort cât toate zilele. Cu ocazia aceasta se alegeau funcţionarii de conducere şi administrativi ai studenţimii, ca: prefectul şi subprefectul, fuchs maior, cantor loci, casier, maistru de ceremonii etc. Aproape toţi din cl. a VIII-a. Apoi se proceda la botezarea fucşilor, adecă a elevilor care intrau atunci în clasa a V-a liceală. Fiecare era întins cu faţa în jos pe un poloboc, i se turna vin în cap şi maistrul de ceremonii pronunţa sentinţa:"Botează-te robul lui Bachus – d.e. Sfârlează – în numele vinului şi al pelinului şi al tuturor băuturilor spirtoase", apoi prefectul îi aplica la partea posterioară lovitura de rigoare cu bastonul studenţesc.

Numele se dedea după caracteristica specială pe care o avea fiecare. Spre exemplu mie mi-au pus numele "Neamţu" fiindcă observaseră că sunt un băiat ordonat, punctual, ca un neamţ. Numele mi-a rămas. Şi azi, dacă mă întâlnesc cu un cunoscut de pe vremea aceea mi se adresează „Ce mai faci, Neamţule".

Şeful fucşilor era Fuchs Major, care repartiza fiecărui octavan câte un fucs, obligat să-i facă anumite servicii. Să-i copieze caietele cu explicări la obiectul care nu avea manuale. Să-i ducă şi aducă rufele de la spălat. Să-i aducă desagii cu mâncare din târgul lemnelor sau fânului, de la Cârciuma Roşie sau de la nr. 4, când le sosea merinde de acasă. Dar serviciul de cea mai mare importanţă era primăvara, când octavanii căpătau vacanţa de bacalaureat. Atunci îşi închiriau câte o odaie din grădinile pline de fructe şi iarbă înflorită, ce se răsfăţau în soare pe dealurile din jurul oraşului. Atunci fucşii erau obligaţi să ducă octavanilor acolo sus la grădină mâncarea de la gazdă, apă de băut şi ţigări. Căci octavanul n-avea vreme de pierdut. Stetea toată ziua tolănit în iarbă şi cetea de zor pentru bacalaureat. Unii fucşi aveau noroc. Drept recompensă pentru osteneală, căpăta câte o ţigară şi învăţa de-a binclea să fumeze. Altora li se dedeau explicaţii când aveau lecţii mai grele, mai neînţelese. În schimb, după

bacalaureat fiecare fost octavan avea de grije să-şi îmbete fucsul odată bine. Îl introducea de-a binelea în viaţa studenţească.

Maialul

Pregătirile pentru maial erau cu mult mai complicate. În preziuă, o echipă ducea cortul, cazanele, castroanele, vesela şi taeâmurile în poiana din Stejerişi, la vreo 2 km de oraş. Mesele şi băncile erau împrumutate de pe la cârciumi şi restaurante. Carnea de viței, cartofii şi zarzavaturile pentru papricaş se cumpărau de cu seara. Rudele de salam, roatele de caşcaval, ridichile de lună, sticlele şi paharele de vin împachetate în coşuri şi pâinea în saci plecau o dată cu poloboacele de vin. Pentru copilăret se duceau şi vreo două butoaie de apă.

Tot în preziuă, o echipă de octavani mergeau la gustatul vinului, operaţie plăcută, dar şi cu răspundere; restul elevilor ne adunam pe însărate în faţa liceului, ne încolonam şi cu steagul în frunte, adunaţi în careu, cântam "Gaudeamus igitur..." Apoi porneam încolonaţi şi cutreieram cântând stradele principale, dar mai ales acelea unde locuiau profesorii. Această procesiune ţinea loc de invitare. A doua zi, porneam la pădure. După noi venea tot oraşul – vorba românului – cu căţel, cu purcel. Era ziua cea mai plină de farmec a studentului.

Când soseam, cortul era gata, cazanele cu papricaş clocoteau, mesele erau puse, vasele şi tacâmurile aşezate, butoiul îngropat pe jumătate în pământ în panta dealului, învelit cu un sac muiat în apă, ca să - şi păstreze temperatura rece. În mijlocul poieniţei, terenul era netezit. Dansul începea cu hora, la care lua parte toată lumea. Urmau apoi alte dansuri, până se pregătea masa.

La masă erau poftiţi şi Dnii profesori, care – mai ales cei necăsătoriţi– nu refuzau.

Terminându-se de mâncat, se începe o comanda prezidată de prefectul nostru, la care noi participam cu chipiurile întoarse. Se intona „Me-e-rge o comandă"-n jurul mesii noastre, condusă de cantor loci. După o serie de cântece, se freca o salamandră de curgea vinu-nspumat. Nu lipsea nici:

„Nu-i viață mai plăcută
decât de student
Tra-la".

În acest interval, echipa de căluşari se pregătea. Toţi în costume naţionale, cu zurgălăi la opinci, cu tricolorul încins, cu

căciula țuguiată împodobită cu pană de curcan. Vătaful cu panglică lată, tricoloră peste piept. Era mare cinste să fii primit în echipa de călușari. Călușarul și bătuta ofereau un spectacol grandios, urmărit cu interes de toată lumea, dar mai ales de domnișoarele care-și aveau simpatiile printre dansatori.

Odată avui și eu parte să fiu ales în echipa de călușari. Vătaf ne era Iancu Scurtu, dintr-a opta, băiat inteligent, dar, fiind orășan, nu se prea pricepea la legatul opincilor și brăcinarilor. Muzica începu. Călușariii apărură în marș pe arenă, lumea aplauda frenetic, salutându-i. Dar ghinion! La a doua figură vătafului i se dezlegă brăcinarul. Când a simțit că i se lasă cioarecii în vine, a zbughit-o din horă ținându-i cu mâna. Lumea rămase gură-cască, lăutarii încetează. Eu sar repede în mijloc. Fac semn lăutarilor să înceapă și noi continuăm. Altfel ne făceam de toată minunea.

În timp ce studenții își continuau dansul pe arenă, cei mici organizau tot felul de jocuri sportive: oina, fuga în sac, ștafeta etc. Cu un cuvânt, în ziua aceea toată lumea petrecea. Dacă erai atent, ai fi putut vedea adeseori idile printre copaci, cu eroi și eroine ce nu aparțineau lumei școlare.

Seara târziu, ne întorceam în cântece, beți de soare, de libertate, de fericire, ba chiar și de băutură.

A doua zi, părinții noștri sufletești aveau grije să n-asculte, ci să treacă cu explicarea mai departe.

Corul bisericii

Corul compus din intelectualii români din Brașov, completat cu elevi de liceu, cânta duminecile și sărbătoarea în biserica Sf. Neculai din Prund și era condus pe vremea mea de Nichi Popovici, bănățean de origine și artist de rasă. Eu nu prea eram tare la muzică. Nu puteam singur să iau tonurile exact, dar în cor cu ceilalți cântam destul de bine. Când deschideam, gura simțeam că încep fals, dar nu reușeam să mă corectez. Orice cântec nou, până să-l învăț, îl cântam întâi în gând, fără să scot nici un sunet, nici cel puțin fredonând, Apoi îl fredonam și, în sfârșit, îl cântam. Cântecele care nu erau întovărășite de cuvinte îmi dispăreau repede din minte. Totuși am reușit să cânt și eu în cor.

Nichi Popovici era un om înalt, subțirel, cu un gât lung de lebădă, cu omușorul proeminent, care se mișca în triluri când cânta, cu părul vâlvoi, pieptănat la spate. Dirija cu gesturi elegante, avea un dar uimitor de a domina corul. Ne antrena cu atâta măiestrie, încât

când se cânta o preceasnă, cheruvicul sau *Pre Tine Te lăudăm* după compoziția lui Dima[1], cu soluri de bariton sau sopran, în biserica spațioasă, cu acustică minunată, lumea cădea în extaz, nu îndrăznea nici să respire, iar pe noi coriştii ne cuprindeau fiori de plăcere din creştet până-n tălpi. Lui Popovici i-a succedat maistrul şi neîntrecutul Gh. Dima, apoi fratele său Pandele Dima. Pe atunci, eu nu mai cântam în cor. Însă *Liturghia* cu caracter eroic a lui Gh.Dima am ascultat-o întotdeauna cu foarte mare plăcere.

Societatea de lectură

La Liceul "Andrei Şaguna" exista o societate de lectură a studenților, care ținea şedințe cam din două în două săptămâni. Societatea îşi avea, în afară de preşedintele de onoare, care era un profesor, preşedinte şi vicepreşedinte, maistru de ceremonii, casier, secretar, bibliotecar, conducător de cor etc. Emulația între studenți era aşa de mare, încât discuțiile critico-literare uneori nu puteau fi potolite decât prin intervenția profesorului. Punctele cele mai reuşite de la şedințele ordinare formau programul viitoarelor şedințe festive, pe care le onora cu prezența întreaga intelectualitate orăşenească. Adeseori apăreau la şedință şi lucrări originale, de o reală valoare literară. Epigramele la adresa colegilor sau profesorilor erau nelipsite. Adeseori îşi făceau apariția şi câte un dialog, o înscenare sau piese teatrale față de care se păstra cuvenita indulgență. Poeziioriginale erau chiar multe. Poeții nu lipseau cu încercările lor literare. Sextil Puşcariu[2], cu ale lui *Juvenilia*, sau Zaharia Bârsanu[3], rugați îndelung de auditor, aveau în permanență câte o surpriză.

Serbări şi şezători la sate

În vacanța Crăciunului sau aceea a încheierii semestrului sau în vacanța mare, adeseori ne deplasam prin sate, echipe bine intenționate; ne deplasam pe la sate, unde organizam serbări la care participau în mare număr intelectualii, dar mai ales preoții şi învățătorii de prin satele vecine. Conferințe ocazionale, coruri,

---

[1] Gheorghe Dima (1847-1925), compozitor, profesor de muzică din 1874 până în 1925.

[2] Sextil Puşcariu (1877-1948), lingvist şi filolog, membru al Academiei Române, scriitor. Autor, între altele, al volumului de versuri şi proză Juvenilia, Braşov.

[3] Zaharia Bârsan (1878-1948), actor şi scriitor. Debutează cu o poezie semnată Sânpietreanul, în "Convorbiri literare", din 1897.

declamări, instrumente muzicale nu lipseau aproape niciodată. Producția se termina cu dans până în zori. Intelectualii participau cu plăcere, căci pe atunci asemenea serbări erau singura ocazie pentru români de a se întruni şi a-şi comunica necazurile.

Primitor cum e românul din fire, eram aşteptaţi şi omeniţi cu tot ce se găsea mai bun la casa gospodarului gazdă.

Am fost şi prin satele din săcuime, unde românii îşi uitaseră limba. Dar după ce se dezgheţau inimile şi se dezlegau limbile, în toiul jocului şi al mesei întinse, mulţi oftau din adânc şi cu regretul în suflet mărturiseau în limba ungurească că şi ei sunt români(En is oláh vagyoh) şi ca dovadă îşi făceau sfânta cruce după ritualul creştin ortodox.

După ce ne-am cunoscut, vreo doi dintre ei şi-au trimis copiii la şcoală românească.

Dintre toate serbările, cea mai distractivă pentru mine era serbarea Sântiliei de prin părţile mocăneşti şi în special cea de la Poiana Sărată, din judeţul Trei Scaune.

Mergeam aşa ca să sosim acolo în 20 iulie, praznicul profetului Ilie. Atunci coborau ciobanii cu glugile încărcate şi mocanii cu câte 3 perechi de desagi pe cal, plini cu toate produsele stânii. Petrecerea ţinea patru zile, până ce stăvarii coborau şi ajungeau cu preuca de cai la târgul Prejmerului, cai care încă n-au văzut frâu sau căpăstru în viaţă. Îi mânau stăvarii de-a călare, cu harapnice lungi de la urmă. Târgul de ţară din Prejmer era cunoscut şi frecventat de oameni care veneau din mari depărtări. Acolo îşi vindeau mocanii caii, pe care îi prindeau cu arcanul şi îi călăreau până ce erau albi de spumă. Acolo îşi desfăceau carele cu lână moale ca puful şi subţire ca mătasea. Acolo îşi vindeau burduşii de brânză, care stau îngrămădiţi unul lângă altul şi unul peste altul, ca nişte berbeci fără cap, de acolo îşi cumpărau şei, frâie şi căpestre pentru cai, sare pentru oi, ştreanguri pentru vaci. Acolo se întâlneau mocanii de la Poiana şi Breţcu cu cei de la Covasna şi Săcele, comunicându-şi păsurile la un pahar de vin.

Eu cu prietenul meu C.Dimian, feciorul popii din Breţcu, eram musafirii nelipsiţi de Sintilie ai notarului Pop din Poiana sau ai gineri- său, părintele Olteanu. Pop era singurul notar român din toată ţara săcuiască. Deşi foarte bun român, era temut şi respectat de toată lumea, fiind om cu multă carte, ştia impecabil ungureşte şi cunoştea legile ţării la perfecţie.

Şi avea notarul nişte fete pictate de frumoase, culte şi dotate cu multe şi mari talente. Se aşezau două dintre ele la pian şi cântau doine sau sonate româneşti la patru mâini, cu zurgălăi la degete, mort să fii şi înviai.

Cam prin a treia – a patra zi de petrecere, când toată lumea părea obosită de atâta dans şi veselie, se îmbrăcau fetele notarului în costume naţionale, cu zurgălăi la opincuţe, se prindeau în frunte la horă sau sârbă, făceau semn la lăutari să iuţească tactul. Atunci începea un freamăt de joc de vâjâia pământul nu alta. Te simţeai parcă întraripat. Toată faţa ne sticlea în broboane de sudoare.

A patra zi, ne despărţeam cu regretul în suflet că trebuie să facem calea întoarsă, îndreptându-ne cu toţii spre târgul Prejmerului. Vai, cum s-au dus timpurile! Ce amintiri pline de duioşie! Vai vouă, timpuri nemiloase, cum zburaţi de repede!

Despărţământul "Astra" la sate

Societatea pentru literatura şi cultura poporului român, cu sediul la Sibiu, avea ca program, încă de la înfiinţare, răspândirea şi promovarea literaturii şi culturii româneşti în toate straturile sociale de la oraş şi de la ţară. Exista în fiecare judeţ un despărţământ, cu preşedinte şi comitet de conducere. Preşedintele despărţământului nostru era pe vremea aceea Neculai Bogdan[1], profesor la Gimnaziul "Andrei Şaguna" din Braşov.

Am fost înştiinţaţi din bună vreme că în vara aceea adunarea generală a despărţământului se va ţinea la Sita Buzăului, la câţiva kilometri departe de graniţa din Crasna, care despărţea Ardealul de Muntenia. Am întocmit repede planul de acţiune. Am strâns la noi vreo 20 de studenţi de prin satele vecine. Am invitat la serbare pe preoţii şi învăţătorii din împrejurimi. Am încunoştiinţat pe cei din Regat, de pe Valea Buzăului, despre ţinerea adunării generale, rugându-i să participe. Ca să poată trece graniţa erau nevoiţi să-şi scoată de la prefectură un permis de 24 de ore sau de 5 zile. Oamenii au înţeles şi s-au executat. La gară, la Prejmer, după preşedinte am trimis o trăsură cu patru cai înaintaşi.

Când preşedintele a coborît Predealul şi a intrat în sat îl aştepta un convoi de vreo 20 de care lungi, cu câte patru cai cu tălăngi şi clopote de cioaie la gât, împodobite cu frunzari, înţesate de

---

[1] Nicolae Bogdan (1867-1952), profesor şi publicist braşovean. Din 1919, va fi profesor la Cluj.

feciori şi fete în port de sărbătoare, de căruţe încărcate cu preoţi şi învăţători de prin satele vecine. Când am pornit la drum, răsunau văile de clincăte, de chiuituri şi cântece.

Am fost primiţi în sunetul clopotelor de la biserică. Preotul ne-a primit în odăjdii, în uşa biserieii, rostind cuvântul de bun sosit. După serviciul divin, a urmat şedinţa festivă cu conferinţă şi comunicări, Apoi masa şi serbarea poporală, care s-a continuat tocmai în Crasna, la graniţă, unde au participat şi fraţii noştri din Regat, care ne-au adus salutul cald al României libere.

Jandarmii ungureşti cu pene de cocoş la pălărie, înarmaţi până în dinţi, supravegheau cu ochi de Argus toate mişcările noastre, gata să găsească în tot momentul vreun nod în papură. Nu s-a făcut nici un iredentism provocator, dar legăturile sufleteşti care se cimentau între noi şi regăţeni erau mai durabile ca granitul.

Cu acelaşi alai şi pompă ne-am petrecut preşedintele până departe de hotarele comunei.

La Urlători

Râul Buzău îşi are obârşia la poalele Ciucaşului, pornind din mai multe izvoare. Unul dintre ele se află la câţiva kilometri de Vama Veche, în comuna Vama Buzăului. Acolo, dintr-un masiv păduros, de la o înălţime de 50-60 m. şi tot pe atâta lăţime, ţâşnesc din coasta muntelui sute de izvoare, care se despletesc în şuviţe argintii de apă prăvălindu-se cu zgomot la vale peste pietre, muşchi, frunze şi coceni de brad pietrificaţi. Apa e limpede ca cristalul şi rece ca gheaţa. Atraşi de această privelişte încântătoare, ne adunam adeseori în zi de sărbătoare în poieniţa din faţa Urlătoarei, să admirăm măreţia naturii, să preamărim măiestria operei divine.

Acolo, câteva sticle de bere răcorite în apele izvorului, câteva frigărui sau slănină crestată la jeratecul focului înjghebat la marginea poieniţei ne despăgubeau cu prisosinţă de oboseala drumului şi de arşiţa soarelui, mai ales când erau completate cu câţiva păstrăvi din izvor, prăjiţi pe jar în bătaia focului.

În vacanţa mare

Noi studenţii ţineam în permanenţă legături strânse cu casa şi satul de origine. Nu ne pierdeam prin mahalalele oraşelor, legaţi de vreo slujbuşoară anemică. îndată ce se da vacanţă, o luam spre casă la orice depărtări ne-am fi găsit.

O dată cu sosirea, lepădam straiele şi tabietul orăşenesc şi intram în rândul lucrătorilor. E adevărat că la început palmele ne erau numai beşici. În curând palmele se îngroşau, faţa ni se îmbujora, treaba se făcea, lucrul progresa. E adevărat că nu mă plasam în fruntea cosaşilor. Dar nu făceam umbră pământului degeaba. Când arşiţa soarelui dogorea, când broboane de sudoare îmi brăzdau faţa şi cămaşa mi-era leoarcă, era un deliciu să pun cofa la gură, să sorb apa limpede răcoritoare. La ora prânzului, când sosea merindea şi ne aşezam în jurul blidului cu fasole verde, înăcrită cu zamă de mere sau de prune verzi, şi mămăligă aproape rece, lingurile de lemn pe întrecute cărau mâncarea la gură, care întrecea în bunătate orice fripturi boiereşti pregătite după prescripţii culinare speciale.

Dar dacă la coasă eram taxat printre codaşi, la strânsul şi căratul fânului, la făcutul căpiţelor, la aruncatul fânului în vârful clăilor eram neîntrecut.

Seara când ne lăsam de lucru, pălmile mă usturau, mijlocul mă durea, dar tolănit pe fânul proaspăt, cu miresme îmbătătoare, adormeam târziu, ademenit de trilurile privighetorilor, de cîntecul pitpalacului, de susurul apelor. Dar somnul era dulce, adeseori fără vise. Iar cele trei-patru ore de somn mă refăceau complet. Ozonul din aer îmi purifica plămânul şi-mi împrospăta sângele.

Când, toamna, îmi reluam ocupaţiile mele intelectuale, eram refăcut. Mă simţeam ca nou născut. Atingerea cu pământul şi cu ocupaţiile lui îmi împrospăta puterile, ca lui Anteu. Cum aş fi schimbat eu oare o asemenea viaţă cu a acelor gură-cască, filfizoni de trotuare, cu chefuri nocturne şi trândăveli diurne?

Cum am cunoscut pe viitorul meu socru

Eram prin anii ultimi de liceu. Nu de mult, mă întorsesem acasă în vacanţa mare. Fiind duminecă, deşi era vreme ploioasă, mă dusei la biserică. În timpul slujbei, intră lume streină în biserică. Un preot din Regat, om înalt, spătos, bine făcut. O barbă înspicată şi deasă ca peria îi împodobea faţa. Avea peri deşi chiar şi pe pometii obrazului. Sprâncenele îi erau îmbinate, mari şi stufoase. Avea culionul pe cap şi o rasă neagră modestă, ţesătură de casă din lână aspră, haină de drum. Lângă el, trei fete bucălate, cuviincios pieptănate, modest îmbrăcate. Alături de ele, un tânăr subţirel, cu sprâncenele îmbinate ca şi tatăl său, fratele fetelor, părea a fi student. După ei, o pereche de tineri de curând logodiţi sau chiar căsătoriţi.

După serviciul divin, intrăm în vorbă şi aflu că veniseră să cunoască Ardealul şi pe ardeleni şi, pe vreme de ploaie, n-aveau cu ce- şi continua drumul. Mă oferii să-i duc cu căruţa în Zizin, o staţiune balneară de lângă Săcele. Le spusei să mă aştepte că viu să -i iau. Acasă, mă sfătuiesc cu tata. Şapte persoane nu încăpeau în căruţă. Prind caii la carul cel mare, pe care pusei covâltirul, căci ploua mărunt şi rece, iar în car fân din berechet, să poată şedea comod. Când ajunserăm să urcăm Predealul, mă scobor din car şi pornesc pe jos, cum era obiceiul când urcai la deal cu povară. Dintre ei nu se coborî nimeni. Din contra, streinul, student în anul ultim la poduri, luă hăţurile şi biciul şi începu să îndemne caii, încât mă făcu să alerg pe jos. Ajunşi în vârf caii erau tot o spumă.

Tânărul n-are de lucru şi începu să mă ia în băşcălie. Ba să las caii mai domol, că au să zboare cu ei, ba că s-aprind osiile de atâta goană, deşi mergeam în trapul reglementar. Toţi râdeau şi făceau haz. Ascult eu cât ascult, dar de la o vreme mi-a sărit ţandura. Opresc caii, mă întorc către el şi îi spun apăsat:"Ia ascultă, domnule, crezi c-ai rupt inima târgului cu cele 5 coroane cu care ne-am tocmit să vă duc pân'la Zezin? Dacă nu vă place cum mân, daţi-vă jos şi plecaţi în plata sfântului. Caii şi carul sunt ale mele. Nu pot admite să -şi bată cineva joc pentru o facere de bine". Au înlemnit cu toţii. Nu ştiau acum cum să înceapă vorba, să nu mă irite şi mai tare. Preotul, ca mai bătrân şi mai experimentat, mă ia cu binişorul, ceartă pe tânăr şi -l face să-şi schimbe locul, trimiţându-l la codârlă.

În fine, ne împăcarăm şi pornirăm. Preotul se aşeză lângă mine şi începurăm o conversaţie potolită, cuminte. Mă întreabă asupra vieţii economice a românilor, asupra necazurilor ce avem de îndurat de la stăpânirea ungurească. Din vorbă în vorbă, ajunserăm să vorbim şi despre viaţa casnică. Eu îi spusei că am credinţa că femeile din Regat nu sunt bune gospodine. Preotul mă contrazicea, argumentându-mi că nu am dreptate să le condamn pe toate, că într-o pădure sunt şi lemne verzi nu numai uscate. –"Las' că le cunosc eu pe cele din Regat. De cum dă primăvara, năpădesc în Braşov de ne scumpesc viaţa. Se primblă toată ziua cu căţeii de zgardă sau fac dragoste cu ofiţerii pe aleile de sub Tâmpa, iar seara stau şi ascultă muzica pe promenadă sau prin cafenele. Dacă ar fi să mă însor, n-aş consimţi în ruptul capului să-mi iau soţie din Regat". –"Aş dori să le cunoşti mai bine şi pe ale noastre şi sunt convins că ţi-ai schimba părerea".

Şi să vezi ironia soartei. Chiar pe una din fetele popii, care asistase la conversaţie, am luat-o de soţie. O gospodină excelentă, o soţie fără pereche, o mamă adorabilă. Am dus cu ea 8 ani de căsnicie fără să avem vreodată vreun schimb de cuvinte, o adevărată fericire casnică.

După ce moartea nemiloasă o smulse din mijlocul familiei şi rămăsesem văduv cu patru copii mici, după patru ani de văduvie, sora mai mică a soţiei, văzând cum mă chinuiesc în văduvie, consimţi să-şi sacrifice tinereţa, să se înhame la carul greu al creşterii nepoţilor şi să-mi devină a doua soţie. Am avut şi cu ea doi copii, dar niciodată cei dintâi n-au cunoscut că au mamă vitregă, atât de imparţial îi trata, iubindu-i şi pe unii şi pe alţii cu aceeaşi dragoste. D-zeu să-i răsplătească înmiit jertfele pe care le-a adus într-o viaţă de prihană şi resemnare.

Iar părintelui şi priotesii să le facă Domnul parte de împărăţia cerului, că bine au ştiut să-şi crească copiii.

În asemenea împrejurări am cunoscut pe viitorul meu socru.

La o răspântie

În fine, terminasem liceul. În decursul vacanţei celei mari, avusei cu bătrânul meu o discuţie.

„Acum, tu ai terminat cu şcolile la Braşov. Care-ţi sunt planurile? Ce ai de gând să faci? Uite! Dacă urmezi teologia, eu pot să te mai ajut cu ceva, căci ştii bine că la Sibiu mai sunt şi burse. Apoi anii de învăţătură sunt mai puţini. La universitate, la Cluj sau la Budapesta, nu mă ţine cureaua să te mai port la învăţătură. Tu ştii că nu eşti numai tu singur. Le trebuie şi celorlalţi şase. Cu tine am cheltuit destul. Tu ţi-ai mâncat partea".

„Eu nu mă pot duce la teologie, că nu-mi place. Aş vrea cu orice preţ să mă duc la universitate. Ştiu că nu se poate la Cluj sau Pesta, dar voi încerca la Bucureşti. Acum să vedem ce mi-aţi putea da din tot ce aveţi în târlă. Lui Nenea, când s-a însurat, i-aţi dat car cu patru boi, două vaci cu lapte şi viţei, oi, porci, găini, sanie şi bocântă, plug de fier, casa de la Ţâlfă cu 2 jugere de pământ arător şi holdiţele de fâneaţă din faţa dealului. Soru-mi i-aţi dat car cu boi, doi cai, două vaci cu viţei, oi, porci, găini, două holde arătar şi fâneaţa din Paieju, loc şi lemn de casă. Dacă m-aş însura astăzi, mie ce mi-aţi da?".

Bătrânul stă pe gânduri, apoi spuse: "Ţi-aş da o vacă, pe Rujana".

Atâta am aşteptat. „–Dacă mi-ai da pe Rujana, fă-o vânzătoare. Iacă, vine târgul Prejmerului, s-o ducem la târg, s-o vindem. Sunt mulţămit cu atât, cât s-o lua pe ea”.

Zis şi făcut. Vaca a fost vândută cu 120 de coroane, pe care bătrânu-meu mi i-a dat. Aceştia au fost toţi banii pe care mi i-au dat părinţii în tot timpul cât am studiat la universitate. Ba din contra, după moartea tatii, trimeteam regulat lunar mamii câte un mandat, ce-i drept cu sume destul de modeste, câte 5 sau 10 lei. Am ajutat pe frate-meu, Niţă, la învăţătură şi am purtat la şcoală pe soru-mea, Valeria, cu spezele mele proprii.

Cu banii în buzunar, mă tot chibzuiam cum aş face să ajung la Bucureşti. Eram de 20 de ani, deci în preajma recrutării. Tinerilor de această vârstă, autorităţile ungureşti nu le dedeau paşaport decât în cazuri excepţionale şi cu foarte mari protecţii, dar şi atunci doar numai pentru câteva zile.

Eu n-aveam speranţa de reuşită, deci nici n-am mai încercat.

Din corespondenţa ce o purtam cu feciorul popii din Breţcu, înţelesei că el se pregăteşte de zor să plece la Bucureşti.

Rugai pe mama să-mi pregătească şi mie vreo două rânduri de schimburi şi merinde pentru vreo 3-4 zile. Cu un pacheţel să-l iai subţioară, am plecat la Breţcu. Speranţe mari de reuşită nu aveam. Mă dusei mai mult de curiozitate, să văd Ticu Dimian cum va reuşi.

Când am sosit, părintele, om cu mare trecere, îi exoperase fii-său un paşaport de 3 luni. Prioteasa îi pregătise un cufăr respectabil cu vreo 3-4 rânduri de albituri din americă, încă un rând de haine, palton, pălărie, ghete etc.

În fine, plecarăm la Poiana Sărată şi traserăm la părintele Ioan Olteanu, vechea noastră cunoştinţă.

Acolo ne sfătuirăm cum să procedăm. Băgai şi lucrurile mele în cufărul lui Ticu. Sosiţi în vama Oituz, finanţii ne ies în cale şi iau la cercetări pe Ticu, răscolindu-i cufărul până în fund şi taxându-l pentru lucrurile nou confecţionate.

Eu stam în căruţă cu mâinile în buzunar, în aparenţă nesinchisit.

„No, da boet asta cine eşti?”.

„Este un nepot al meu” - răspunse părintele Olteanu -, „l-am luat cu mine să nu-mi fie urât la întoarcere. Petrecem pe tânărul ăsta până la Hârja”.

„No, binye, când venit, spuneţi la alţii că vorbit cu noi, că la 7 noi ne schimbăm”.

Am plecat dând bice cailor, să nu se răzgândească slujbaşii stăpânirii. La Hârja am stat cu părintele până după schimbul patrulei, spre a nu-i cere la întoarcere socoteală de absenţa mea.

Tocmai pe atunci trecea un sârb cu căruţa goală, care fusese cu zarzavaturi de vânzare prin satele din Ardeal. L-am angajat să ne ducă până la Tg.-Ocna, de unde era.

Ne-am luat rămas bun de la părintele, mulţămindu-i, şi am plecat. Astfel am trecut clandestin prin vama ungurească spre Bucureşti.

În drum, ne-am oprit vreo două-trei zile la Focşani, unde prietinul meu avea o soră, măritată după negustorul de coloniale G. Borănescu.

Aceştia avură de grije să ne pună o merinde zdravănă, să ne ajungă o săptămână: salam, caşcaval, peşte afumat, măsline, limbă şi costiţă afumată, care ne-au prins de minune la Bucureşti, până ce ne-am orientat niţel.

7. II.1945

La Bucureşti

Primele impresii

Ajunşi la Bucureşti, prima grije a fost să ne interesăm unde şade C.Bobeş, consăteanul meu, student în anul ultim la Litere. După multă orbăcăială l-am găsit. Cum ne-a văzut, ne-a şi luat în primire. - „Unde aţi stat până acuma? Doar v-am scris că vă păstrasem două locuri de pedagogi la Schewitz. Acum nu mai ştiu cum stau lucrurile, că de două zile n-am mai fost pe acolo. Vom merge mâine dimineaţă".

A doua zi, când ne-am prezentat, locurile erau completate.

„Haideţi să mai încercăm la Liceul Francez, pus sub patronajul consulatului francez, al cărui director este H.Lolliot[1]. Acesta se deschide acum, în toamna aceasta, pentru întâia oară. Dar băgaţi de samă, să nu vă pierdeţi cumpătul. Dacă directorul vă întreabă "Ştiţi nemţeşte?" – "Ştim". – "Ştiţi matematici?" – "Ştim". Să răspundeţi cu curaj şi convingere.

Chiar aşa s-a întâmplat. Încă nu-şi angajase pedagogi. Pe mine mă întreabă: „Ştii nemţeşte?". –"Ştiu" –"Vei fi pedagog de limbă germană. Trei zile pe săptămână, vei obliga elevii să vorbească în recreaţie numai nemţeşte. În meditaţie, vei ajuta pe elevi să-şi

[1] Henry Lolliot (1857-1925), profesor la câteva licee din Bucureşti, autor de manuale de engleză şi franceză.

pregătească lecţiile la limba germană şi vei face câte două ore pe săptămână de limba germană la clasele în care limba germană nu este obligatorie. Remuneraţia îţi va fi 50 lei pe lună, casă şi masă".

Cam acelaşi limbaj avu şi cu colegul meu, angajându-l pentru partea literară, româna, geografia, istoria şi predarea limbei române la clasele primare anexate liceului. Peste trei zile trebuia să ne prezentăm la serviciu.

Noi eram încântaţi că ne-am găsit un rost, Bobeş că ne-a putut plasa şi scăpa de noi.

Trei zile aveam de hoinărit şi plecam de dimineaţă să cunoaştem oraşul, întorcându-ne numai la amiaz şi seara, la traista cu merinde.

Oraşul nu-mi plăcea deloc. Atâtea case grămădite la un loc reflectau o căldură de te topea. Venit de la munte, cu lărgime şi verdeaţă, aici mă sufocam ca într-un fund de căldare plin cu smoală topită, gata, gata să mă cufund de tot. Atâta praf şi căldură mă sufocau. N-aveam aer. Simţeam că-mi este respiraţia grea. Vream să sorb aer proaspăt de pe un vârf de deal. Aflu că în Bucureşti există dealul Mitropoliei. Când ajunsei acolo, făcui ochii roată şi nu zării cât vezi cu ochii numai case şi iar case şi numai şes până-n zarea-ndepărtată. De eram la teologie, aş fi exclamat şi eu ca cela din poveste: „Ti-i-I, ce mai sat de-un popă". Totuşi eram mulţămit că putui să respir ceva mai liber.

Când vipia devenea nesuferită şi gâtul ni se usca de sete, cumpăram vreo ciorchină de struguri de la oltenii cu coşurile şi mergeam nepăsător, mâncând pe stradă şi aruncând pe jos cojile şi ciorchinii consumaţi, că doar nu ne cunoştea ţipenie de om şi nimeni nu ne avea habarul, nici nu ne trăgea socoteala.

Înspre seară, mai dam pe la vreun chioşc cu harbuji, cumpăram câte o hartapală şi ne vâram gura şi nasul, ba şi obrajul în miezul dulce şi răcoros al harbuzului.

Seara târziu, soseam acasă rupţi de oboseală, totuşi cu greu puteam aţipi abia către ziuă câte un ceas, două. Seara, zidurile odăilor radiau atâta căldură acumulată peste zi, că ne simţeam ca într-o varniţă.

Apoi până nu se crăpa de ziuă porneau droagele primăriei hodorogind pe caldarâm. Veneau apoi oltenii cu coşurile încărcate de zarzavaturi şi peşte, apoi sacagiii cu apă, găzarii cu bidoanele, iaurgiii cu castroanele şi ţipau cât îi lua gura:" cherb, cherb, cherbunii",

„iaurt, ia - - a", „ho ga-a-z", „hai crap, şală-u", iar ţigăncile cu porumb:"porumbelu-u, hai porumb".

Încep apoi băieţii cu gazete: "Universul", "Viitorul", "Drapelul" etc.

Cum să mai dormi cu atâta hărmălaie? Te scoli aproape tot aşa de obosit cum te-ai culcat.

8.II.1945

Pedagog la Liceul Francez

Cele trei zile se scurseră totuşi repede. În fine, Liceul Francez îşi începu activitatea în casele lui N. Fleva[1] din strada Scaune. Se vede că Fleva avea mai multe case în Bucureşti, căci era pe atunci om cu mare trecere. Pe la întruniri publice ştia de minune să stăpânească sala şi să agite masele, adevărat demagog. Odată, la o întrunire, înflăcărându-se, izbi cu pumnul în masă, nimeri paharul care se sparse în ţănduri, rănindu-se la mână şi, văzând că-i picură sânge, cu o prezenţă de spirit neaşteptată, se adresă auditoriului: "Vedeţi, domnilor, nu poţi vorbi de reacţionari fără să vezi curgând sânge". Făcea aluzie la nişte represalii întrebuinţate de adversarii politici la nişte alegeri recente.

În anii următori, când numărul elevilor se mări şi localul nu mai corespunse, liceul s-a mutat în casele profesorului Manliu[2], cel cu manualele didactice de limba română, situate în Calea Moşilor aproape de intersecţia străzii cu bulevardul, acolo unde mai târziu a funcţionat "Vatra luminoasă".

Până la începutul cursurilor, numărul pedagogilor spori încă cu doi români şi doi franceji.

Cât am stat în Bucureşti la studii, am avut foarte mulţi colegi pedagogi. Trecerea unora din ei pe la Liceul Francez a fost de scurtă durată, încât numele lor mi s-a şters din memorie. Cei cu care am avut legături sufleteşti mai pronunţate mi-au rămas în minte şi îi voi înşira aici, rezervându-mi dreptul a-i reaminti ulterior, când se va prezenta ocazia.

Pedagogi din Ardeal: Ticu Dimian, Neculai Baiu, Valentin Bude[3], Alexandru Fara, Octav Tăslăuan[1], Alexandru Lăpedatu[2]. Pedagogi din

---

[1] Nicolae Fleva (1840-1914), om politic, ziarist, ministru în diverse guverne.

[2] Ion Manliu (1841-1916), profesor în Bucureşti, autor de manuale didactice, unele în colaborare cu I. Slavici.

[3] Valentin Bude (1876-1933), profesor de germană, traducător, epigramist.

Regat: I. Ionescu Bujor[3], Ionescu Boteni[4], Vasilescu, Popescu, C.Varlam, C.Orănescu, G.Max, Gheorghiu, Enea şi Turică Bodnărescu[5], Forţiu.

Pedagogi macedoneni: I. Iota, T. Zarma, I. Cica.

Pedagogi franceji: J. Simon, Renaud.

Când s-au început cursurile şi erau toţi elevii la şcoală, constatarăm că şcoala are mai puţini elevi externi decât interni. Internii nu erau numai copii veniţi de prin alte localităţi, din provincie, ci o bună parte din ei erau chiar bucureşteni. Fapt surprinzător pentru noi. Când i-am cunoscut mai de aproape, ne-am explicat motivul. Unii din ei erau interni fiind susţinuţi la şcoală de niscareva rudenii, fiind orfani. Alţii aveau părinţi care, fiind prea mult ocupaţi cu serviciile pe care le aveau, nu le rămânea timp spre a se îndeletnici cu creşterea copiilor. Alţii în fine, nişte zurbagii sau nişte leneşi, erau trimişi aici pentru reeducare şi corecţie. Aceştia din urmă, fiind destul de numeroşi, dedeau pedagogilor mult de lucru şi multă bătaie de cap.

Externii, copii de familii cu poziţii sociale înalte, ei înşişi în majoritate elemente foarte bune, frecventau Liceul Francez nu ca pe orice şcoală de stat, spre a li se preda cunoştinţele cerute de program, ci spre a primi aici o educaţie mai deosebită. Căci aici se predau, afară de obiectele din programul oficial, ore de limbi moderne — franceză, engleză, germană, ore de muzică instrumentală, pian sau vioară, ore de scrimă sau alte sporturi. Conversaţiile între elevi în recreaţii erau sau în franţuzeşte sau în nemţeşte, după zile. La masă se conversa franţuzeşte. Meditaţiile se făceau pentru toţi elevii, atât interni cât şi externi.

De aceea, majoritatea elevilor externi veneau dimineaţa şi plecau din şcoală numai după terminarea meditaţiei de seara. Acolo urmau cursurile, acolo mâncau, acolo îşi pregăteau lecţiile şi temele, acolo se jucau.

Născut la Zărneşti, lângă Braşov, a fost bun prieten al memorialistului.

[1] Octavian Tăslăoanu (1876-1942), publicist şi om politic.

[2] Alexandru Lăpedatu (1876-1954), istoric, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Române. Frate cu Ion Lăpedatu.

[3] Dobre Ionescu-Bujor (1886- ?), profesor de mineralogie la Universitatea din Bucureşti.

[4] Ion Ionescu-Boteni (1881-1949), avocat, om politic şi scriitor.

[5] Fiii lui Samson Bodnărescu (1840-1902), scriitor, membru al *Junimii*.

În recreații, un pedagog era nelipsit dintre elevi. Fiecare sală de meditație era supravegheată de un pedagog. Acesta, pe lângă menținerea ordinei, era obligat să dea explicațiile necesare elevilor la diferite materii. Pedagogii erau obligați să suplinească pe profesorii titulari când aceştia lipseau. Ceea ce se repeta destul de des. Pedagogii făceau cursuri la studiile care nu erau cerute de programa analitică. De exemplu, la stat se începea limba germană abia din clasa a III-a. La Liceul Francez se preda germana din clasa I. Ba erau ore de germană încă din cursul primar.

Astfel ajunsei eu să fac pe profesorul încă din primii ani de studenție. Cărți de metodică pentru acest obiect nu existau. Lecții practice făcute în această limbă n-am văzut, Astfel pot zice că la început am făcut bărbierie pe capul bieților mei elevi. Această bărbiereală însă n-a durat prea mult. Cu o silință deosebită, mi-am dat osteneala să corespund aşteptărilor. Astfel în anul următor, când marele om de ştiință Poincaré[1] vizită şcoala şi asistă la orele făcute de mine, mă felicită pentru progresele realizate.

Când apoi începui la Seminarul Pedagogic ospitările la limba germană, pe care o propunea Dl C. Rădulescu-Motru[2], după două lecții practice făcute de mine, profesorul îmi încredință o clasă pe tot anul şcolar respectiv şi se prezentă numai la sfârşit, la lecția de probă, declarându-mă reuşit cu "foarte bine". Ceea ce denotă că bărbiereala n-a fost chiar aşa de usturătoare pentru elevii Liceului Francez.

Sistemul de suplinire a diferiților profesori ne dedea foarte mult de lucru, căci nu te puteai duce în fața clasei cu lecția nepregătită. Adeseori orele de supraveghere a meditațiilor ni le pierdeam pregătind lecții pentru a doua zi. Acest efort, însă, făcut în atâtea direcții mi-a prins bine în viață.

Cea mai istovitoare muncă de pedagog era săptămâna de serviciu. În această săptămână nu era permis să părăseşti internatul şi să fii prezent pretutindeni, la sculatul, spălatul şi îmbrăcatul elevilor, la masă, în recreații, la meditații, la culcatul elevilor etc. Pentru orice neregulă, pedagogul de serviciu era tras la răspundere. Dacă, primblându-te printre elevi, doi se încăierau într-un colț, de sus de la etaj zornăia fereastra sub loviturile inelului directorului: „Hei!

---

[1] Henri Poincaré (1854-1912), matematician francez. Vărul lui, Raymond Poincaré (1860-1934), a fost preşedinte şi ministru de externe.

[2] Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), filosof şi psiholog, profesor la Universitatea din Bucureşti.

Domnule!Ce păzeşti acolo? Nu vezi că băieţii ceia se bat?". Şi ciocniri între elevi erau foarte dese, căci erau iuţi ca piperul şi neastâmpăraţi ca nişte piţigoi. Dacă îi certai, nu se prea prindea de ei. Dacă îi urecheai, reclamaţia era gata. Nu se mulţămeau să te spună directorului. Te spuneau şi acasă, căci doar era băiat de neam mare. Adeseori ne pomeneam că a doua zi se oprea o trăsură particulară elegantă, din care se cobora părintele elevului cu jalba în proţap contra pedagogului infractor. Directorul însă a fost întotdeauna cavaler şi a luat apărarea pedagogilor. Adeseori spunea: „Puteţi să vă plângeţi contra mea, contra profesorilor mei, contra regimului alimentar sau disciplinar, dar nu pot permite să-mi defăimaţi pedagogii. Aceştia sunt mâna mea dreaptă. Dacă nu i-aş avea pe dânşii, aş putea închide şcoala". Cinste memoriei lui! Căci într-adevăr meritam să ne ia apărarea. Eram atât de devotaţi liceului încât adesea neglijam sau sacrificam cele mai vitale interese ale noastre. Au fost cazuri când am pierdut examene la universitate din cauza serviciului de la liceu. Pe unul dintre pedagogi l-a podidit sângele pe gură şi nas (Ticu Dimian) într-un rând, suplinind în şir 15 zile pe colegi bolnavi sau ocupaţi cu examenele la universitate. Atât eram de preocupaţi ca serviciul să nu sufere. Aceasta denotă însă nu numai conscienţiozitate, ci şi greutatea serviciului.

Întrucât elevii erau obligaţi să vorbească între ei numai nemţeşte ori franţuzeşte, făceau progrese lăudabile zi de zi. Inteligenţi şi cu prezenţă de spirit cum sunt copiii români, şi mai ales regăţenii, ştiau să iasă uşor din încurcături. Când nu le venea în minte vreo expresie franceză, o înlocuiau instantaneu printr-o traducere românească.

De multe ori se auzeau prin curte, în toiul jocului, expresii ca acestea:"Va t'en. Je ne joue plus. Cochon de chien que tu es. Tu m'as tirée sur la ficelle". Iar celălalt, întorcându-i spatele, îi riposta: "Domage dans les champignons".

10.II.1945

Totuşi, pregătirea copiilor în această şcoală era foarte serioasă. Elevii şcoalei noastre întreceau cu mult la examenele particulare pe toţi elevii celorlalte şcoale particulare, şi aceasta îndeosebi în urma stăruinţelor depuse de pedagogi. Unii dintre elevii şcoalei au ajuns în viaţă la situaţii înalte. Citâm între alţii pe Mircea Juvara[1], Alexandru Nasta[1], Stoilov[2] şi alţii, profesori universitari etc.

[1] Probabil Mircea Djuvara (1886- ?), jurist.

Legăturile de prietenie ce s-au închegat între pedagogi, în urma conviețuirii, au fost unele de foarte lungă durată.

Pe Al. Lăpedatu l-am recomandat noi. L-am cunoscut întâmplător, întâlnindu-l pe străzile capitalei. Pe fratele său Ioan[3] îl cunoscusem din Braşov. Locuisem cu dânsul în acelaşi internat, fiind bursieri ai eforiei şcoalelor. Fiind fraţi gemeni, samănă între ei ca două picături de apă. Când l-am întâlnit pe Alexandru, îi strig de departe:"Servus Ioane! De când pe aici?". Mă confunzi, eu nu sunt Ion. Eu sunt Alexandru. Cine eşti tu? Eu nu te cunosc".

„Nu mai fă pe râiosu'! N-am stat noi împreună la internatul Icncevici, condus de soacra protopopului Voina?".

„Nu. Eu am făcut liceul la Iaşi, pe când frati-meu comercialele la Braşov".

Mă uit din nou la el şi nu-mi vine să cred. N-avea nimic distinct care să-l deosebească de frate-său Ion. Atunci îmi veni o idee. Întrucât la comerciale nu se face limba latină, supun pe convorbitorul meu chiar acolo, în stradă, la un examen riguros de limba latină, pe care îl prestează cu multă competenţă. Avusese ca profesor pe renumitul Ştefan Vârgolici[4]. Din momentul acela ne-am împrietenit şi l-am invitat să intre pedagog. Aveam împreună aceeaşi odaie. Am împărţit între noi şi bune şi rele. Eram amândoi fumători. Tutunul îl fumam frăţeşte. Numai noi doi ştiam unde-i ascunzătoarea, ca să nu vină alţii să ni-l vămuiască. Într-un rând băgăm de samă că ni-l vămuieşte cineva. Ne sfătuim împreună să-l ascundem în ghetele cele noi din garderob. Eu eram de serviciu, el avea de lucru la Academie, deci lipseam amândoi. Ticu Dimian, cu nasul lui de vişlă şi cu ochiul de Argus, intră face un tur prin odaie, deschide garderobul şi nimereşte tocmai la tutun. Reîntorcându-ne, cunoscurăm că ne-a vămuit cineva tutunul. Eu mă înfuriez, fac gălăgie, iau pachetul de tutun, ies pe balcon şi-l împrăştiu jos pe zăpadă. Ticu se coboară, strânge tutunul de pe zăpadă; iar după terminarea mesei, când la toţi ne scăpăra măseaua după o ţigară, Ticu

---

[1] Alexandru Nasta (1886- ?), profesor la Academia de Înalte Studii Economice din Bucureşti.

[2] Simion Stoilov (1887-1961), matematician, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române.

[3] Ion Lăpedatu (1876- ?), finanţist, profesor la Academia de Comerţ din Cluj, om politic, Frate cu Alexandru Lăpedatu.

[4] Ştefan Vârgolici (1843-1897), critic literar, traducător, titularul catedrei de istoria literaturilor moderne de la Universitatea "Al.I.Cuza", din Iaşi.

scoate din buzunar hârtia cu tutun, îşi răsuceşte una şi, calm cum îi era firea, ne oferă şi nouă câte o ţigare.

Lăpedatu era mai liber decât noi, avea mai puţine ore, mergea regulat la cursuri. Eu de multe ori învăţam după notiţele lui, luate cu multă pricepere.

Aveam de dat examen la Bianu[1], care pretindea să ştim la literatura română date şi ani cu nemiluita. Am învăţat la acest obiect pe apucate, două luni încheiate. De multe ori, Alexandru mă găsea cetind după miezul nopţii, când se trezea. Venea şi-mi stingea lumânarea, dojenindu-mă că prea stau mult să cetesc.

Mă prezint la examen. Bianu, nervos cum era, îmi pune nişte întrebări care cuprindeau nişte date cu totul neînsemnate. Nu le ştiu, căci n-am avut niciodată memoria cifrelor, şi mă trânteşte.

Vin acasă desperat, mă închid în cameră şi mă cuprinde o ciudă şi o deznădejde aşa de mare, încât lacrămile îmi curgeau şiroaie, brăzdându-mi faţa.

Aşa mă găsi Alexandru. Când mă văzu, începu să plângă ca un copil. Când se mai potoli, începu să mă mângâie ca o mamă duioasă, asigurându-mă între suspine că el ştie câtă carte posed, căci doar cu el am discutat şi descurcat atâtea chestii dificile, că a fost doar numai o neşansă, că cunoştinţele pe care le am eu îmi dau dreptul la o notă mare. Ceea ce s-a şi realizat la o a doua încercare. Atunci am cunoscut ce inimă de nepreţuit are. De atunci am rămas cei mai buni prietini până în ziua de astăzi.

Chiar vara, în timpul vacanţei celei mari, mergeam sau eu la ei, la Săcele, sau veneau ei, fraţii, la noi, la Buzău.

Astfel, într-o vară, am venit cu căruţa la Săcele să-i iau pe ei doi la noi, la Buzău. Am plecat cam târziu, când soarele se coborâse la vecernie. Zăduful din aer prevestea furtună. Când ajunserăm pe Predeal într-amurg, nori grei acoperiră cerul. Se stârni un vânt vijelios. Fulgere scânteitoare brăzdau cerul în lung şi lat. Tunete dese, lungi şi zguduitoare, se amestecau cu chiuiturile oamenilor de pe văi şi dealuri, care, surprinşi de furtună, chemau cosaşii şi strângătorii de fân să se adune la carele din jurul focurilor, care îşi înălţau flăcările spre cer. Trăsnetele cădeau aşa de aproape, încât înmărmureai. Chiar caii părea că preferă să se oprească să-şi aştepte soarta. Când trăsnetul căzu în apropierea noastră într-un copac bătrân, prăbuşindu-l în ţănduri,

[1] Ion Bianu (1856-1897), profesor la Universitatea din Bucureşti.

instinctiv ne-am făcut sfânta cruce şi am început să îngânăm o rugăciune în tăcere...

La coborîre trecuse de mult furtuna, dar nici unul dintre noi nu scotea o vorbă. Ne stătuse graiul.

În fine, ajunserăm acasă. Atunci ni s-au dezlegat limbile, comunicându-şi fiecare gândurile şi sentimentele din timpul furtunei. Prietinii mei îmi declarară că niciodată în viaţă n-au trecut prin emoţii aşa de puternice ca în seara aceea. Dar nici spectacol atât de măreţ nu mai văzuseră. Vor ţinea minte această excursie câte zile or mai avea.

S-au scurs de atunci ani şi decenii, cărările noastre s-au despărţit cum i-a dictat destinul fiecăruia, dar legăturile noastre de sinceră prietenie n-au slăbit un singur moment şi aşa vor rămânea, cât timp Creatorul ne va îngădui să mai zăbovim pe acest tărâm al necazurilor şi suferinţelor.

Exerciţiile de gimnastică, jocurile şi sporturile interniştilor erau încredinţate pedagogului Octavian Tăslăuan, din Belbor, Cescu, cum îl poreclisem, ceva mai înalt decât noi, slab la faţă, dar încolo numai muşchi. Era de altfel foarte încrezut în puterea muşchilor lui. De aceea aproape zilnic provoca pe vreunul dintre noi la luptă dreaptă.

Într-o zi, îl provoacă şi pe Valentin Bude, un tânăr scurt, îndesat, cu pieptul lat, negru la faţă ca un ţigan – Ţiganu, cum îl poreclisem –, cu fălci late, buze groase, capul mare, frunte boltită, un brahicefal pur sânge. Eram cu toţii în curte, într-o recreaţie. Ţiganu primeşte provocarea. Se prind de mijloc voiniceşte şi încep să se răsucească reciproc. Ţiganu', cum era greu şi îndesat, recurge la un truc. Se propteşte în picioarele-i răsfirate şi aşteaptă să-şi vadă adversarul istovit. Sudoarea se scurge pe feţele lor şiroaie. Ţiganu' profită de o clipită de neatenţie a adversarului, îl strânge, îl ridică pe sus, îl răsuceşte şi-l trânteşte la pământ tocmai într-o băltoacă. Uimirea noastră era mare, totuşi aplaudarăm ca la circ şi râserăm cu poftă. Cescu se scoală ruşinat de jos şi spuse: „Am să-ţi dau revanşa de mi-i pomeni câte zile îi avea."

Într-adevăr, nu trecu mult şi ocazia se ivi. Elevii plecaseră în vacanţa de Crăciun. Noi pedagogii ne adunaserăm într-un singur dormitor. Eram dezbrăcaţi, gata să ne culcăm. Cei doi rivali, din nimica toată, se iau la ceartă, apoi se încăierară. În câteva secunde cămăşile atârnau ferfeniţe în toate părţile. Câteva paturi din dormitor se aleseră cu picioarele frânte. Noi alergam când într-o parte, când în alta, că nu era modru să stai în apropierea lor.

scoate din buzunar hârtia cu tutun, îşi răsuceşte una şi, calm cum îi era firea, ne oferă şi nouă câte o ţigare.

Lăpedatu era mai liber decât noi, avea mai puţine ore, mergea regulat la cursuri. Eu de multe ori învăţam după notiţele lui, luate cu multă pricepere.

Aveam de dat examen la Bianu[1], care pretindea să ştim la literatura română date şi ani cu nemiluita. Am învăţat la acest obiect pe apucate, două luni încheiate. De multe ori, Alexandru mă găsea cetind după miezul nopţii, când se trezea. Venea şi-mi stingea lumânarea, dojenindu-mă că prea stau mult să cetesc.

Mă prezint la examen. Bianu, nervos cum era, îmi pune nişte întrebări care cuprindeau nişte date cu totul neînsemnate. Nu le ştiu, căci n-am avut niciodată memoria cifrelor, şi mă trânteşte.

Vin acasă desperat, mă închid în cameră şi mă cuprinde o ciudă şi o deznădejde aşa de mare, încât lacrămile îmi curgeau şiroaie, brăzdându-mi faţa.

Aşa mă găsi Alexandru. Când mă văzu, începu să plângă ca un copil. Când se mai potoli, începu să mă mângâie ca o mamă duioasă, asigurându-mă între suspine că el ştie câtă carte posed, căci doar cu el am discutat şi descurcat atâtea chestii dificile, că a fost doar numai o neşansă, că cunoştinţele pe care le am eu îmi dau dreptul la o notă mare. Ceea ce s-a şi realizat la o a doua încercare. Atunci am cunoscut ce inimă de nepreţuit are. De atunci am rămas cei mai buni prietini până în ziua de astăzi.

Chiar vara, în timpul vacanţei celei mari, mergeam sau eu la ei, la Săcele, sau veneau ei, fraţii, la noi, la Buzău.

Astfel, într-o vară, am venit cu căruţa la Săcele să-i iau pe ei doi la noi, la Buzău. Am plecat cam târziu, când soarele se coborâse la vecernie. Zăduful din aer prevestea furtună. Când ajunserăm pe Predeal într-amurg, nori grei acoperiră cerul. Se stârni un vânt vijelios. Fulgere scânteitoare brăzdau cerul în lung şi lat. Tunete dese, lungi şi zguduitoare, se amestecau cu chiuiturile oamenilor de pe văi şi dealuri, care, surprinşi de furtună, chemau cosaşii şi strângătorii de fân să se adune la carele din jurul focurilor, care îşi înălţau flăcările spre cer. Trăsnetele cădeau aşa de aproape, încât înmărmureai. Chiar caii părea că preferă să se oprească să-şi aştepte soarta. Când trăsnetul căzu în apropierea noastră într-un copac bătrân, prăbuşindu-l în ţănduri,

[1] Ion Bianu (1856-1897), profesor la Universitatea din Bucureşti.

instinctiv ne-am făcut sfânta cruce şi am început să îngânăm o rugăciune în tăcere...

La coborîre trecuse de mult furtuna, dar nici unul dintre noi nu scotea o vorbă. Ne stătuse graiul.

În fine, ajunserăm acasă. Atunci ni s-au dezlegat limbile, comunicându-şi fiecare gândurile şi sentimentele din timpul furtunei. Prietinii mei îmi declarară că niciodată în viaţă n-au trecut prin emoţii aşa de puternice ca în seara aceea. Dar nici spectacol atât de măreţ nu mai văzuseră. Vor ţinea minte această excursie câte zile or mai avea.

S-au scurs de atunci ani şi decenii, cărările noastre s-au despărţit cum i-a dictat destinul fiecăruia, dar legăturile noastre de sinceră prietenie n-au slăbit un singur moment şi aşa vor rămânea, cât timp Creatorul ne va îngădui să mai zăbovim pe acest tărâm al necazurilor şi suferinţelor.

Exerciţiile de gimnastică, jocurile şi sporturile interniştilor erau încredinţate pedagogului Octavian Tăslăuan, din Belbor, Cescu, cum îl poreclisem, ceva mai înalt decât noi, slab la faţă, dar încolo numai muşchi. Era de altfel foarte încrezut în puterea muşchilor lui. De aceea aproape zilnic provoca pe vreunul dintre noi la luptă dreaptă.

Într-o zi, îl provoacă şi pe Valentin Bude, un tânăr scurt, îndesat, cu pieptul lat, negru la faţă ca un ţigan – Ţiganu, cum îl poreclisem –, cu fălci late, buze groase, capul mare, frunte boltită, un brahicefal pur sânge. Eram cu toţii în curte, într-o recreaţie. Ţiganu primeşte provocarea. Se prind de mijloc voiniceşte şi încep să se răsucească reciproc. Ţiganu', cum era greu şi îndesat, recurge la un truc. Se propteşte în picioarele-i răsfirate şi aşteaptă să-şi vadă adversarul istovit. Sudoarea se scurge pe feţele lor şiroaie. Ţiganu' profită de o clipită de neatenţie a adversarului, îl strânge, îl ridică pe sus, îl răsuceşte şi-l trânteşte la pământ tocmai într-o băltoacă. Uimirea noastră era mare, totuşi aplaudarăm ca la circ şi râserăm cu poftă. Cescu se scoală ruşinat de jos şi spuse: „Am să-ţi dau revanşa de mi-i pomeni câte zile îi avea."

Într-adevăr, nu trecu mult şi ocazia se ivi. Elevii plecaseră în vacanţa de Crăciun. Noi pedagogii ne adunaserăm într-un singur dormitor. Eram dezbrăcaţi, gata să ne culcăm. Cei doi rivali, din nimica toată, se iau la ceartă, apoi se încăierară. În câteva secunde cămăşile atârnau ferfeniţe în toate părţile. Câteva paturi din dormitor se aleseră cu picioarele frânte. Noi alergam când într-o parte, când în alta, că nu era modru să stai în apropierea lor.

Deodată, Cescu îl răsuceşte pe Ţiganu şi-l prăvăleşte peste un pat de lângă perete cu atâta putere, încât patul cedează greutăţii lor şi se turteşte în pârâituri, iar capul Ţiganului se izbeşte cu un sunet surd de perete. Credeam că i-a sfărâmat ţeasta. Chiar şi Cescu se retrage îngrijorat. Dar într-o clipită, Bude se ridică, prinde un cuferel ce-i căzu la îndemână şi dă cu el de-a zvârlita după Cescu, care o luase la sănătoasa. Cuferelul nimeri în peretele celălalt şi se hodorogi de neîntrebuinţat.

Astfel se termină rivalitatea între cei doi.

Când am restabilit ordinea şi am examinat locul, constatarăm cu uimire că zidul are o adâncitură unde nimerise capul lui Bude. Să fi fost oare peretele coşcovăit mai dinainte?

La orice caz, am constatat că colegul Bude e tare la cap.

Cescu n-a stat mult ca pedagog. Între timp, la consulatul român din Budapesta se ivi un post vacant de translator. Cât a stat acolo, aduse reale servicii guvernului român prin informaţiile preţioase pe care le comunica. Mai târziu, preluă administraţia revistei "Luceafărul"[1] editată de Oct. Goga, funcţie pe care Cescu o ocupă şi după ce revista îşi mută sediul la Sibiu.

Ambiţios cum era, se ridică în ţara românească până la rangul de ministru[2].

Fiindcă pe vremea aceea se făceau multe învârteli, gurile rele scorniseră lui Cescu următorul cântec:

„Fă-mă Doamne Tăslăuan
Num'o lună, nu un an „.

Am credinţa însă că nu era aşa lacom şi fără scrupule cum îl arată cântecul.

Bude era înscris la filosofie, pentru care era pasionat şi ale cărei cursuri le urma cu multă conştienţiozitate. Era foarte studios. Îl consideram pe drept cuvânt cel mai cetit dintre noi. Toţi banii câţi îi avea îi dedea pe cărţi. Deja ca student avea o bogată bibliotecă. Cetea cu foarte mare uşurinţă, adecă repede, totdeauna cu creionul în mână. Subtrăgea ideile principale, făcea notiţe pe marginea textului. Când nu-i încăpea, scria şi printre rânduri. Ar fi interesant să se studieze cărţile din biblioteca lui de la Iaşi, din punct de vedere al marginaliilor. Notiţe

---

[1] « Luceafărul », revistă literară apărută, mai întâi la Budapesta (1902-1906), apoi la Sibiu şi Bucureşti, până în 1939. Din 1905, a fost condusă de Alexandru Ciura, Octavian Goga şi Octavian Tăslăoanu.

[2] Octavian Tăslăoanu a fost diplomat, precum şi ministru în două rânduri.

separate nu-şi făcea niciodată. Când se sătura de cetit, cânta din flaut sau se ţinea de ghiduşii. Cam cinic şi sarcastic, era vai de nenorocitul care-i cădea în gură. În special îi plăcea să se lege de bieţii pedagogi macedoneni, firi cu totul deosebite decât noi ardelenii sau regăţenii. Iuţi la fire şi la vorbă, uşor irascibili, ceva mai puţin dotaţi de la natură decât ceştialalţi, foarte puţin pregătiţi pentru viaţă. Când cădea vreunul pe mâna lui Bude, zeflemelele se ţineau lanţ, de-ţi făcea uneopri milă. De altfel, Bude avea un dispreţ suveran faţă de toţi dintre noi, faţă de ştiinţa şi mai des faţă de prezenţa de spirit, ba chiar şi faţă de proprietatea noastră. Dacă îi trebuia hârtie de împachetat sau pentru alte necesităţi, nu ezita să rupă foi din cărţile sau caietele noastre de cursuri. Când nu eram prezenţi, pe când se îmbrăca, ne lua apa de Colonia şi îşi parfuma indispensabilii sau ciorapii. Gazetele le cetea mergând pe stradă, spre universitate sau la şcoală. Când termina de cetit, arunca ziarul din mână.

De altfel, era destul de neglijent la îmbrăcăminte. O pălărie de paie a purtat-o până ce, cumpărându-şi una nouă şi întorcându-se cu cea veche înfăşurată în hârtie, întâlneşte un băiat cu cornuri vechi de vânzare – „Trei cornuri de-un ban", îl opreşte şi îi spune: „Dă-mi trei cornuri pentru pălăria asta". Oltenaşul o examinează, apoi pleacă mai departe: „Nu dau nici un corn pe ea".

Nu-i prea păsa dacă îi lipsea vreun nasture de la haină sau palton, nici dacă mâneca de la cămaşe sau cracul de la izmană se mai ţinea numai într-o şuviţă.

Fiind atât de bine pregătit, ajunsese să predea ore de filosofie la liceul de fete al Dnei Loliot, din strada Fântânii, astăzi pensionul de fete "Negoiescu".

Într-o seară, stătu până târziu, pregătindu-şi lecţiile, având a doua zi ore la Liceul de fete. Dimineaţa se sculă deci abia aproape de opt. Fără să aibă timp a-şi examina mai atent îmbrăcămintea, o luă repede spre şcoală.

Ascultă lecţia de la catedră. Era în clasa a 8-a, fete mari. Se coboară de la catedră, îşi începe explicaţia, primblându-se prin faţa băncilor. Fetele erau preocupate să-şi scoată notiţe după explicări. Aruncându-şi ochii în jos, observă ceva alb, ce-i învăluie gheata şi parcă devine din ce în ce mai voluminos. Îşi dă repede sama de ce e vorba, înşfacă catalogul şi pe uşe ţi-e drumul. În coridor, într-un colţ, scoate peste gheată cracul de la izmană, care se desprinsese de la şuviţa ce-l mai ţinea, l-a vârât în buzunar, a tulit-o pe poartă şi în anul acela a încetat de a mai da lecţii la liceul Dnei Loliot.

Era meloman, dar nici de la chefuri nu se dedea în lături. Într-o zi, mare eveniment artistic. Sosise Kubelik[1] în Bucureşti, să dea un concert. Cu mare greutate făcurăm rost de bilete la galerie. După concert, veneam pe bulevard spre casă, interpretând şi admirând talentul neîntrecut al virtuosului ceh. În colţ cu Calea Moşilor, un coleg face propunerea să intrăm la crâşmă, "La trei ochi în plapomă", să bem câte o cafea. Propunerea se primeşte şi intrăm. N-aveam parale, decât Bude un cocoşel de aur, destinat să-şi cumpere şoşoni. Acolo, un taraf de lăutari. Când voiră să cânte, Bude se împotrivi. Cum să-i strice impresia de la concert nişte "scîrţa... scîrţa" pe dible hodorogite? Careva comandă un litru, apoi altul şi altul. Când litrul costă 30-40 de bani, cu douăzeci de lei poţi face chef la cataramă. Aşa s-a şi întâmplat. După câţiva litri, începură şi balaurii să prindă curaj, mai întâi în surdină sau piţicato, apoi din ce în ce mai tare. Pe la unu după miezul nopţii, Bude, în picioare, urcat pe masă, bătea tactul muzicanţilor, afirmând că oricât de măiestre ar fi bucăţile cântate de artişti streini tot mai aproape de inimă sunt doinele şi romanţele noastre naţionale. Cât despre şoşonii lui Bude, nu mai vorbim. Când a doua zi şi-a făcut socoteala, mai avea în buzunar un leu şi cinci parale.

14.II

La şantan la Lupu (Wolf)

Făcuserăm un chef care durase până târziu după miezul nopţii. În drum spre casă, ne abatem pe la şantanul lui Wolf, din bulevard, vis-á-vis de Domenii. Acolo, doar vreo doi clienţi steteau de vorbă la mese cu câte o cântăreaţă. Chelnerii picoteau în câte un colţ. Cum intrarăm, cafeneaua se animă. Fara trecu la pian, iar Otto pe scenă cânta duet cu o diseuză.

Bude, împins de necesităţi, ieşi afară ca pentru sine. Cum stetea la locul ştiut a la turca ciuciulete, pe întunerec nu băgă de samă când o cântăreaţă zorită se îndreptă, în pas grăbit, spre acelaşi loc. Sosită, ridică cortina şi îi dete drumul. Bude, buimăcit, neavând vreme să se ferească, îşi făcu mâna scut, să nu-l stropească pe faţă. Cântăreaţa, simţind o mână streină, scoase un ţipet şi o luă la goană. Bietul Bude se întoarse după câteva minute, într-adevăr plouat,

[1] Jan Kubelik (1880-1940), violonist şi compozitor ceh.

scuturându-şi mâneca, deoarece igrasia îi ajunsese pe mânecă în sus, până cătră subţioară.

La fotograful studenţilor

Se luminase bine de ziuă când ieşirăm de la Wolf. În loc s-o luăm spre casă, ne urcăm într-o trăsură şi pornirăm în Calea Rahovei, la fotograful studenţilor, să ne fotografiem.

Eram cu toţii bine făcuţi. Fotograful locuia într-un imobil vechi din mijlocul curţii, înconjurat spre stradă cu grilaj de fier. Până să sculăm pe fotograf, până să-şi aranjeze atelierul, unul dintre colegi, Neculai Baiu, cu ochii împăienjeniţi, ieşi în curte ca pentru sine. Ajuns la grilaj, îi dete drumul. Când trecătorii de pe stradă începură să înjure, să scuipe, să huiduiască, abia atunci înţelese colegul că greşise direcţia, în loc să meargă în fundul curţii.

De la fotograf la şcoală

Pornind spre casă, aerul proaspăt de dimineaţă ne mai învioră, afară de colegul Baiu, care era făcut fleaşcă; îl duceam doi de subţioară. Noroc că era la un început de vacanţă şi elevii plecaseră acasă. Cum sosirăm, Baiu se trânti pe pat cu faţa în sus şi o fântână săritoare îi ieşea pe gură, parcă era lava dintr-un crater de vulcan. Faţa, părul, perna, aşternutul erau totuna de năclăială. Un miros înţepător, năbuşitor, acru se răspândi în toată odaia. Era de nesuferit. Atunci prinseră doi de pat şi-l scoaseră pe coridor.

Nu trecu mult şi iată directorul, în pas grăbit, pe acolo. Uimit, contrariat, întreabă ce porcărie e asta. Bude, cu prezenţa lui de spirit, răspunde prompt:"Lui Baiu i s-a făcut rău. Toarnă întruna. Nu ştim ce are şi ce să-i facem. L-am scos pe coridor. Nu cumva să fie ceva molipsitor, tifos sau holeră, să ne infectăm şi noi". –"Aceasta nu se poate. Nu se tratează aşa un bolnav. Să fie dus la infirmerie. Să fie schimbat. Dl Fara, subdirectorul, să telefoneze după doctorul".

Dacă n-ar fi fost grăbit, căci trebuia să meargă la minister, ar fi descurcat el lucrurile. Părerea mea este că ştia despre ce este vorba, dar voia cu bună intenţie să închidă ochii.

15.II.1945

Fără îndoială, cel mai interesant dintre pedagogii liceului era Oto Dimitriu.

Liceul n-avea meditator de matematici. Deşi noi, ardelenii, fuseserăm buni la matematici în liceu, programele liceelor reale din

Regat erau cu mult mai dezvoltate decât în Ardeal, unde funcţiona un liceu unic. Deci noi nu ne puteam compara cu absolvenţii buni ai liceelor reale. Nici n-aveam pretenţie de a fi meditatori la matematici. A fost recomandat în acest loc vacant Oto Dimitriu, absolvent al liceului real din Brăila.

Era un student tânăr, slăbuţ, cu o figură delicată, feminină, cu părul creţ, vâlvoi, ca al lui Delavrancea[1], cu o uşoară înclinaţie spre chelie, nas roman cu nări largi, cu mustăcioara abia mijindă. Fire delicată, sensibilă, parcă toţi nervii îi concurau pentru artă, nu pentru matematici. Aşa mi-am imaginat întotdeauna modelul unui adevărat artist. Cânta din gură ca o privighetoare. Era vecinic aplecat spre petrecere, chefuri, veselie. În tovărăşia lui, era exclusă plictiseala. Avea un dar de a antrena lumea cum n-am întâlnit altul. Totdeauna gata să-şi plaseze o noutate, o întâmplare, un accident, încât în momente libere îi căutam anume societatea, ca un divertisment pentru destinderea nervilor.

Avea un talent special de antrenare. Ieşind de la internat cu capul împuiat de atâta zgomot asurzitor, ne invita la un şpriţ răcoritor în colţ la Cardu sau la Ştefanache Ionescu, cel cu mezelicuri, trufandale. Primul tur îl comanda el. Stam în picioare în faţa tejghelei, că doar ne grăbeam. Apoi trecea pe la diferite vase cu bunătăţi. –"Ce, ai adus masline proaspete de Volo? Ia pune câteva! Ce? – lacherdă marinată? Numai o felioară, te rog! Şuncă de Praga? Ai şi muştar? Mai pune un rând de şpriţuri. Ţării ăştia sunt proaspeţi? Ai şi mărar? Când ai adus brânza de Brăila? Numai o felioară, te rog! Tai-o bucăţele şi pune nişte scobitori. De ce stăm în picioare, fraţilor? Nu v-aţi săturat primblându-vă prin meditaţie? Odăiţa-i liberă? Pune şi-o faţă de masă şi nişte farfurii. Haidem, fraţilor! Să vină un kil! Să fie rece, de la canea!". Ţi-era ruşine să refuzi atâta mărinimie. Nu eram băutor. Am chiar idiosincrasie faţă de băuturile alcoolice. După primul pahar, îmi apărea roşeaţa în obraz. După al doilea, îmi sticleau ochii în cap şi colegii mă tachinau: "S-a indignat Neamţu!" – aşa îmi rămăsese numele, de la introitusul din Braşov. Al treilea pahar cu greu îl mai puteam suporta. Apoi mi se punea un nod în gât, care nu permitea să treacă nici un strop de băutură. Nu e deci meritul meu că n-am fost în viaţă niciodată beat-turtă. Meritul era al naturii, care nu mă lăsa să beau. Cu toate acestea, chefurile colegilor nu le-am refuzat

[1] B. Şt. Delavrancea (1858-1918), scriitor şi om politic.

niciodată. Cu atât mai mult cele organizate de Oto, sau Sarpeladan[1], cum fusese poreclit. Contribuiam întotdeauna frăţeşte la toate cheltuielile chefului, numai de plăcerea de a fi între ei şi mai ales în tovărăşia lui Oto, spirit inventiv neîntrecut.

Cheful o dată început, D-zeu ştie când şi unde se termina, uneori la Bragadiru, alteori undeva pe la şosea sau la vreun şantan din centru.

Felul de petrecere a lui Oto et comp. atrăgea şi multă lume în tovărăşia noastră, dar în special firile artistice, ca Iosif[2], Chendi[3], Scurtu[4] etc.

Ne plăcea să petrecem cu lăutari, cu glume şi taclale, cu doine şi romanţe cântate admirabil de Oto, uneori acompaniat şi de ceilalţi. Dar niciodată chefurile noastre n-au decăzut într-atâta, încât să petrecem în tovărăşia femeilor pierdute. Chefuri cu femei n-am făcut niciodată. Pe cele onorabile le-am respectat, pe cele decăzute le-am dispreţuit.

Colegii aveau firi foarte diferite. Unii la chef erau cuprinşi de melancolie, îşi boceau necazurile, ba chiar începeau să plângă. Alţii deveneau de o exuberanţă deosebită, inventând tot felul de exhibiţii. În această categorie intra şi Varlam, un scandalagiu fără pereche la asemenea ocazii. Poetul Iosif, blândul, milosul şi pudicul Iosif, era prietinul nedespărţit al lui Varlam, pe care-l întovărăşea cu multă plăcere pe la chefurile noastre, deşi nu făcea parte din ceata pedagogilor. Dar nu ştiu cum se făcea, că de cele mai multe ori Varlam făcea scandalul şi Iosif se alegea cu ponosul. Vorba românului: iada face, capra trage. Din cauza scandalurilor lui Varlam, de vreo câteva ori, bietul Iosif trebui să doarmă prin beciurile poliţiei.

Astfel, într-o seară, terminasem cheful foarte devreme şi ne întorceam veseli pe bulevard. În dreptul universităţii, venea înspre noi un ofiţer cu soţia la braţ. –"Să vedeţi cum am să-i despart" – şi o porni repede şi hotărât înaintea noastră. Iosif după el. Varlam se repede cu putere şi-i desparte. Iosif, în urma lui. Ofiţerul îşi degajează braţul şi îi cârpeşte lui Iosif o palmă de-i sare pălăria de pe cap, dar o ia la goană, să nu fie ajuns. Rămâne deci fără pălărie.

---

[1] "Sarpeledan", poreclă după numele lui Joseph Péladan (1858-1918), scriitor francez. Figură excentrică, se considera mag şi şi-a atribuit titlul ezoteric de "sâr".
[2] Şt.O. Iosif (1875-1913), poet.
[3] Ilarie Chendi (1872-1913), critic literar.
[4] Ion Scurtu (1877-1922), istoric literar, publicist.

Altă dată, după chef, facem o inspecţie pe la Crucea de Piatră. Varlam intră într-un stabiliment şi se ia la ceartă cu patroana. Pensionarele îl scot afară în huiduieli. Iosif, auzind scandalul, se repede să-şi salveze prietinul. O pensionară îi iese în cale şi-i trânteşte în faţă un pumn de chinoros, care-i umple ochii. Cum s-a ferit, i-a căzut pălăria din cap. Bietul poet rămase orbit pe loc, pierzându-şi din nou pălăria. L-am dus de subţiori până acasă, căci nu vedea cu ochii. Mai bine de o lună de zile s-a tratat medical cu spălături de acid boric, până a început să vadă iar. Poate că şi această împrejurare a contribuit ca ochii lui să fie înconjuraţi de nişte pleoape roşii, în permanenţă inflamate, fenomen care de altfel caracteriza şi ochii poetului şi criticului literar Ion Scurtu.

Cât l-am avut pe Oto conducător de chefuri, cred că n-a rămas în Bucureşti crâşmă cu vin bun sau bojdeucă pe care să n-o fi cercetat. Dar nicăiri vinul n-avea gust aşa de plăcut, aroma atât de atrăgătoare ca la Tata Pascal, în Tunari. O casă scundă de ţară – ajungeai cu mâna la straşină, pe jumătate îngropată în pământ, de coborai câteva trepte, adăpostea crâşma lui Tata Pascal, om între două vârste, înalt de statură, cam adus de spate, cu şorţ verde la brâu, tacticos, cu mişcări potolite.

Clienţii se aşezau la mese albe, scunde, cu taburete în loc de scaune. Vinul se servea în bărdăcuţe de pământ, umplându-se de fiecare dată de la canea, din fundul beciului. Tata Pascal nu pregeta să urce şi să coboare cu bărdăcuţele în mână, care, până să ne sosească pe masă, se abureau pe dinafară. Tata Pascal n-avea nimic ademenitor din cele aperitive de pe la bodegi. Ia, doar, nişte covrigi uscaţi înşiraţi pe aţă, o strachină cu saramură de caras sau lin cu oţet şi untdelemn, în care avea de grijă să arunce un pumn de ardeiaşi roşii, mici, încât umblai trei zile cu gura căscată după ceva băutură să-ţi atâmperi usturimea, niscareva ghiudem uscat, bine pipărat, de-ţi steteau fălcile mestecând la el. În postul mare, o strachină de fasole sau mazăre bătută, în cruci sau caracatiţă pârpălită în spuză. Doar la Tata Pascal luai şi eu o dată luleaua neamţului de-a bine. Oto, uneori, purta joben înalt. Eu, nemaiputând suporta, am ieşit şi-am plecat. Afară dogorea soarele, care m-a muiat cu totul. Vedeam tot dublu. Pe pietonii ce-i întâlneam nu-i puteam ocoli. Dam la dreapta, mă împiedecam de ei, o luam la atânga, tot aşa. În cele din urmă luai mijlocul drumului. Noroc că n-am întâlnit vreun vehicul sau tramvai.

Sosit la şcoală, portarul se minună când mă văzu. Jobenul lui Oto era şifonat rău, iar hainele pline de praf. Se vede că pe drum mai

făcusem vreo mătanie, două. Mă luă la el în subsol şi mă reţinu acolo până ce curtea se potoli, când elevii, după recreaţie, intrară în clase. M-am strecurat şi eu uşurel până în odaie şi m-am culcat.

Într-un rând, colegii se hotărâră să-i joace o festă lui Ticu Dimian. Ticluiră deci o scrisoare ca din partea unei bucătărese, cam de următorul conţinut:

Scumpul şi adoratul inimii mele,

De când te-am văzut mi-ai căzut cu tronc la inimă. Zi şi noapte mă gândesc la tine. Ziua când mestec în rântaş sau prăjesc chiftele, gândul meu la tine zboară. Te iubesc c-o amoare – adevărată. Vino pân'la mine barem o dată. Seara după 9 baţi la fereastra a doua de subsol. Acolo-i odaia mea. Te aştept cu chiftele şi pancove calde.

A ta pur tu jur

Reveica

Puseră scrisoarea în plic, pe care scriseră adresa

Dlui

C........

subdirectorul

Liceului francez

O francară, o puseră la cutie şi a doua zi aşteptau să sosească factorul. Întâmplarea face ca directorul să se întâlnească cu factorul tocmai când acesta da să intre la şcoală. Nefiind corespondenţă multă, directorul îi ia scrisorile şi se urcă sus.

Ajunge la scrisoarea cu pricina şi-o întoarce şi pe faţă şi pe dos. În cele din urmă îşi zice în gând: „Director este A. Leautey, codirector sunt eu. Desigur că cel care a scris-o a greşit terminul de codirector scriind subdirector". Când o deschide şi-i vede conţinutul rămâne contrariat. Ce-i de făcut? Aşteaptă până se termină orele şi cheamă toţi pedagogii la cancelarie.

Cu scrisoarea în mână şi cu un zâmbet ironic în colţul gurii începe: "Dlor, s-a primit aici la cancelarie azi o scrisoare cu următoarea adresă. Pe mine nu mă cheamă C., nici nu sunt subdirector, totuşi am deschis-o. Iată conţinutul. După cetirea ei am rămas şi mai nedumerit. Nu mă cheamă C., nu sunt subdirector, nu cunosc nici o Raveică bucătăreasă şi n-am avut niciodată preferinţă pentru chiftele marinate sau pancofe ardeleneşti. Cine crede că-i aparţine să vină să şi-o ia". Cu prezenţa lui de spirit, directorul înţelese îndată că-i vorba de o farsă. Om inteligent, de o cultură vastă, după tată francez, după mamă englez – supus francez, născut pe un

vapor englez. Ştia perfect ambele limbi. În franţuzeşte a publicat manuale didactice, pe vremuri bine apreciate. Iar când s-a ţinut primul examen de capacitate de limba engleză, Lolliot fu numit în comisia examinatoare, neavând specialişti, deşi el personal n-avea dreptul să se prezinte candidat la un asemenea examen, neposedând titlurile echivalate cerute de regulament şi nefiind cetăţean român. Pe atunci, cetăţenia se obţinea prin vot special în parlament.

Ne-am dat multă osteneală să-i găsim cumva şi lui vreun cusur şi am reuşit.

Intrase de curând în serviciul şcoalei o pereche de oameni din Ardeal – el portar, ea la curăţenie în dormitoare. Fata lor, Toderiţa, o codană de vreo 15-16 ani, era de o frumuseţe răpitoare. Păr blond englez, ochi albaştri, tenul să-l tai c-un fir de păr, cu bujori în obraji, corp mlădios, sâni proeminenţi, cu o voce dulce, avea un râs care curge în triluri şi cascade printre şirul de mărgăritare şi buze roşii fragă coaptă.

Era pusă să şteargă prin cancelarie sau să ajute mă-sii la curăţenie.

Într-o zi, directorul, fiind aglomerat de lucrări la cancelarie, nu se putu duce la masă. Comandă un scrob moale şi un biftec în sânge. Toderiţa pregăti tava şi plecă. Noi stam la pândă. Când se întoarse Toderiţa, pe obrajii ei se cunoşteau două ovale încadrate cu gălbenuş de ou. Am înţeles.

Student la universitate

Sosit în Bucureşti, prima grijă mi-a fost – cum era firesc – să văd unde-mi voi pleca capul şi cu ce-mi voi duce existenţa. Acestea o dată asigurate, mă puteam gândi şi la viitorul mai îndepărtat, la frecventarea universităţii.

Gândul meu fusese să urmez podurile şi şoselele, dar mi se spuse că la poduri trebuie să urmezi regulat, că sunt ore multe, că frecvenţa este obligatorie.

Mă uitai deci cu părere de rău în urma lui Enea Bodnărescu, fiul poetului bucovinean Samson Bodnărescu, prietinul de universitate şi litere al lui I.Slavici[1], când acesta porni la examenul de admitere şi renunţai cu regret. Totuşi, când se întoarse de la examenul la care fusese respins, îi cerui problemele, pe care le rezolvai cu uşurinţă. Regretul,

[1] Ioan Slavici (1848-1925), scriitor.

acum, îmi fu şi mai mare. Dar mă resemnai. Nu la toţi le e dat să-şi satisfacă dorinţele. Şi câte alte decepţii mă aşteptau în viaţă!

La Drept nu voiam să mă înscriu. Îl consideram prea neserios. Îmi mai rămânea Facultatea de Litere, la care mă înscrisei fără să-i cunosc prea bine organizarea.

Înscrierea la universitate pentru noi, ardelenii, se făcea cu oarecare dificultate, trebuind să ne echivalăm mai întâi diploma de maturitate, peste care în fine am trecut şi m-am înscris în toamna anului 1896/97.

Profesori la Litere erau cu nemiluita, ore nenumărate, timp foarte puţin din cauza ocupaţiei de la liceu. Pe cine să-l urmezi, pe care să-l laşi? V.Ureche[1] şi D. Onciul[2] trebuiau urmaţi căci predau istoria românilor, pe care noi n-o făcuserăm în liceu. Tocilescu[3] trebuia urmat, deoarece cei de la filologie dedeau examen de arheologie şi epigrafie. Se cerea la finele anului I examen de psihologie şi logică, deci trebuia să urmezi la Maiorescu[4] şi Crăciunescu[5]. Apoi se mai cerea examen la istoria limbei şi literaturii române cu Hăsdeu[6], greaca cu Francudi[7], italiana cu Frollo[8], latina cu Quintescu[9].

Să le urmez pe toate era imposibil. Pe Hăsdeu l-am văzut de două ori la universitate, o dată la un curs, a doua oară la examen, pe Francudi numai la examen. Totuşi, am reuşit la amândoi, pregătindu-mă după notiţele colegilor. Evolceanu[10], în anul I, mi-a dat un text

---

[1] Vasile Alexandrescu-Urechia (1834-1901), scriitor şi istoric, profesor la catedra de literatură română a Universităţii din Bucureşti, ministru în câteva guverne.

[2] Dimitrie Onciul (1856-1923), istoric, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[3] Grigore Tocilescu (1850-1909), istoric şi arheolog, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[4] Titu Maiorescu (1840-1917), critic literar, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[5] Ioan Crăciunescu (1845-1909), profesor de pedagogie şi estetică la Universitatea din Bucureşti.

[6] Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907), filolog, scriitor şi istoric, membru al Academiei Române.

[7] Epaminonda Francudi (1829-1897), profesor de limba şi literatură greacă la Universitatea din Bucureşti.

[8] Giovanni Frollo (1832-1899), profesor de limbi neolatine la Universitatea din Bucureşti.

[9] Nicolae Quintescu (1841-1913), critic literar şi traducător, profesor de limba şi literatura latină la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române.

[10] Dumitru Evolceanu (1856-1938), profesor la Universitatea din Bucureşti, unde i-a succedat lui N. Quintescu.

nepregătit, pe care l-am tradus şi interpretat bine şi am trecut. În anul al doilea, i-am urmat cursul.

Frollo, un om bătrân şi fără vlagă, explicând c-o voce stinsă de la catedră literatura limbilor romanice, îşi agita neîncetat un neg pe care-l avea în frunte, iar la noi în bancă abia se strecura câte un nume propriu – Petrarca, Madona Laura, Miguel Cervantes, Don Quichotte, Torquato Tasso, Leopardi etc. Notiţe n-aveai de la cine să împrumuţi, ceva în româneşte nu se găsea tipărit. Am lăsat deci cursul în plata sfântului, am recurs la o istorie a literaturii romanice în limba germană. Reuşita la examen a fost satisfăcătoare.

Pe Maiorescu l-am urmat nu numai din datorie, ci şi de plăcere. Când l-am cunoscut, era om între două vârste, cărunt la păr şi rumen la faţă, cu barba-n cioc (ţăcălie), cu fruntea lată foarte bombată, cu sprâncene stufoase, de sub care te străfulgerau doi ochi pătrunzători, cu vorba şi gesturi ponderate. Cursul îl ţinea liber, ghidându-se după o mică fiţuică cât foiţa de ţigare, stând în picioare la catedră. În timpul explicării, ţinea în permanenţă degetul mare de la mâna dreaptă vârît între nasturii de la vestă. Dicţiune mai frumoasă, mai aleasă, ca a lui Maiorescu, n-am întâlnit în viaţă, decât mult mai târziu la Erich Schmidt[1], de la Universitatea din Berlin, care preda istoria literaturii germane.

De dragul cursului, l-am audiat pe Maiorescu tot timpul cât am fost student, mai ales la istoria filosofiei contimporane, deşi nu eram înscris la filosofie.

Sala nr. 4 de la universitate, marţea şi joia de la 5,30, când ţinea cursul, era înţesată de lume. Trebuia să vii cu un ceas, două mai devreme, ca să-ţi găseşti loc de şezut. Altfel, steteai în picioare. Alţii, ghemuiţi pe catedră, îşi luau notiţe pe genunchi. Dna Maiorescu[2] era nelipsită de la cursuri.

Când intra în sală, se făcea o linişte mormântală, îşi făcea loc printre studenţi până la catedră, se oprea un moment, până ce nu se mai auzea nici o foşnitură. Mai întâi încet, cumpănit, până ce-şi căpăta verva, apoi din ce în ce mai aprins, dar totdeauna cumpănit.

Dacă-ţi vorbea de Kant[3], într-o oră te făcea adept al acestuia.

---

[1] Erich Schmidt (1853-1913), istoric literar, profesor la Universitatea din Berlin.
[2] Ana Maiorescu (1854-1914), traducătoare, soţia lui Titu Maiorescu.
[3] Immanuel Kant (1724-1804), filosof german;

Când vorbea de Auguste Comte[1], deveneai pozitivist sadea, atâta putere de convingere avea neîntrecutul şi inegalatul magistru al cuvântului românesc.

Îi purtam atâta respect încât, când îmi pronunţă numele să răspund la psihologie, mă făcui roşu ca racu', naintea ochilor vedeam stele verzi, urechile-mi vâjîiau. Probabil că observă turburarea mea, căci, în loc să-mi pună întrebarea, se adresă colegilor şi spuse: „Cei care mai au de dat examen la mine să vină joi la 4,30, înaintea cursului de istoria filosofiei".

Când a crezut că m-am liniştit, îmi pune întrebarea şi aşteaptă cu răbdare răspunsul. Când am terminat, mă întreabă dacă sunt ardelean. Apoi: „D-voastră, ardelenii, vă legaţi prea mult de intelectualismul lui Herbart[2]. Nu e bine să priviţi chestia numai dintr-un singur punct de vedere". Nici până astăzi nu ştiu nici ce întrebare mi s-a pus, nici răspunsul ce l-am dat; dar se vede că n-a fost rău, deoarece mi-a dat bilă albă.

16.II.1945

Pe Gr. Tocilescu l-am urmat şi am dat examen la...[3], fără să am vreodată în viaţă nevoie de ştiinţa cursurilor lui.

După anul comun, literele se scindau în două: filologia clasică şi modernă. M-am înscris la filologia modernă. Tocmai pe atunci, profesorii, tineri cu pregătiri temeinice veniră să ocupe catedre de specialitate: Evolceanu latina, Burileanu[4], greaca; O.Densuşanu[5] istoria literaturii române, M. Dragomirescu[6] estetica literară, Rădulescu Motru filosofia, Pompiliu Eliad[7] franceza.

Noi cei de la filologia modernă, conform regulamentului, eram obligaţi să urmăm o limbă modernă: franceza sau germana.

---

[1] Auguste Comte (1793-1857), filosof francez.

[2] Friedrich Herbart (1776-1841), filosof german. (Titu Maiorescu susţinea, la Universitatea din Bucureşti, din 1884, un curs de istoria filosofiei.)

[3] Text indescifrabil.

[4] Dimitrie Burileanu (1869- ?), profesor de elină la Universitatea din Bucureşti.

[5] Ovid Densusianu (1873-1938), lingvist, critic literar, scriitor, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[6] Mihail Dragomirescu (1868-1942), estetician şi critic literar, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[7] Pompiliu Eliade (1869-1914), istoric literar, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române.

Catedră de germană nu exista. Deci, vrând-nevrând, trebuia să urmez franceza. Dificil pentru mine, care nu făcusem franceza în liceu.

Un an de pedagog la liceul francez îmi dezmorţise puţin urechea pentru înţelegerea vorbirii franceze. Chiar şi o mică conversaţie franceză puteam s-o rup. Cu mare greutate şi cu dicţionarul la îndemână începeam să descifrez şi uşoare texte în această limbă. De scris şi gramatică franceză însă nu putea fi vorba. Acestea rămaseră pentru mine până în ziua de astăzi *terra incognita*.

Pompiliu Eliad, un om mic de statură, pipernicit, cu părul vulvoi, fire excesiv de nervoasă, era de o vervă diabolică. Pronunţa aşa de frumos franţuzeşte, cu cultura lui vastă făcând neîncetat incursiuni comparative cu alte literaturi europene – italiană, spaniolă, germană, încât m-a captivat şi i-am urmat cu drag cursul până la finele anului. De notiţe la cursuri nu putea fi vorba, căci nu ştiam scrie. Ne-a vorbit în anul acela despre epopeea poporală franceză şi în special *La chanson de Roland.* Era pe timpul când marele Gaston Paris[1], cu câţiva ani înainte (1890), făcuse senzaţionala descoperire a manuscrisului celei dintâi epopei poporale franceze, tocmai atunci când criticii literari afirmau cu tărie că francejii n-au avut o epopee poporală.

Comparaţiile pe care Eliade le făcea cu scene, acţiuni, personagii din Nibelungenlied, epopeea poporală germană cunoscută bine de mine, mă încântau. Eram în al nouălea cer de fericit.

Dar în curând se ivi şi proza vieţii. Se apropia sfârşitul de an şi trebuia să dăm examen de franţuzeşte la Eliade. Mai întâi ne dădu o temă de casă, "Analiza literară a epopeei *Chanson de Roland,* insistând în special asupra caracterizării personagiilor". Ca examen oral era să susţinem cu argumente şi citaţii cele afirmate în lucrare. Ce-i de făcut? Cum s-o ştiu scoate la capăt? Mi-aduc aminte că în liceu tradusesem la ora de limba germană, din manualul de clasă, vreo două pagini din nişte romanţe spaniole traduse în nemţeşte de Herder[2]. Mă duc la librărie şi consult vreo câteva cataloage cu cărţi nemţeşti. În "Universal Bibliothek" găsesc nr......, intitulat *Der Cid* ......[3] de Herder. Cumpăr exemplarul şi-l cetesc până la sfârşit. Conţinutul era absolut identic cu cel din *Chanson de Roland*, pe care

[1] Gaston Paris (1839-1903), medievist francez, academician.

[2] Johann Gottfried Herder (1744-1803), filosof şi estetician german. A tradus **Cidul** (1803).

[3] Locuri goale în manuscris.

un prietin o avea în editura Nationale Bibliothek. Eram salvat. Ticu Dimian, prietinul meu, era în aceeaşi categorie cu mine. Ne apucăm împreună de lucru şi facem câte o lucrare de proporţii respectabile. Citaţiunile le scriem în nemţeşte, indicând pagina şi autorul de unde citasem. Dăm lucrările şi aşteptăm.

Profesorul, acasă, începe să corecteze şi dă de lucrările noastre. Rămâne tablou. Ce să crează? E pe lumea asta sau pe altă lume? Este el profesor de franceză sau de germană? Nu cumva are febră şi aiurează? Se uită din nou peste lucrări. Nu cumva îl înşală vederea? Descifrează lămurit citaţii germane. Închide lucrările şi pleacă la primblare, să-şi potolească nervii care începuseră să vibreze neobişnuit. Întors acasă, reia lucrările, reciteşte pentru a nu ştiu câta oară citaţiile nemţeşti, apoi îşi zice: „desigur nişte nebuni, au voit să-şi bată joc de mine" – şi ne trânteşte fiecăruia câte un doi. Profesorul însă n-are linişte. După ce termină o serie de lucrări, le ia din nou pe ale noastre, le ceteşte şi constată că nu sunt rele. Face abstracţie de citaţii, şterge pe doi şi scrie şase, doar oamenii au muncit! După o zi de meditare, reia lucrările, şterge pe şase şi scrie iar doi.

A treia zi, zi de curs, şterge pe doi, lasă lucrările neclasificate, le pune în servietă şi vine la universitate.

„Domnilor, lucrările Dv. sunt relativ destul de bune, dar două din ele mi-au cauzat multă bătaie de cap. Cine sunt ăia, Sporea şi Dimian? Ce aţi crezut, să vă bateţi joc de mine?".

„Domnule profesor, noi suntem ardeleni. N-am învăţat în liceu limba franceză. Am urmat cursurile regulat. Nu ştim scrie, nici gramatica franceză. Am crezut că e mai onest dacă întrebuinţăm textul german decât să plătim cuiva să ne facă lucrarea. În cazul acesta, noi şi aşa ne-am fi putut susţine cu argumente cele afirmate în lucrare".

Om cuminte, profesorul a înţeles. Ne-a mai pus doar câteva întrebări şi ne-a lăsat nota şase. Aşa am terminat examenul de franceză. Moartea prea timpurie a lui Eliade a lăsat la universitate un gol, care n-a putut fi împlinit nici până astăzi.

Ovidiu Densuşanu, întors atunci de la studii din streinătate, om mic, slăbuţ, cu faţa de copil, cu fruntea bombată, părul şi-l purta pieptănat într-o parte. Avea o voce piţigăiată, plângătoare, puţin peltic, pronunţa pe *r* franţuzeşte. Cu un picior ceva mai scurt, se legăna în mers ca o raţă. Deşi era numit la catedra de limba şi literatura română, făcea literatura destul de sumar, aprofundând cu talentul adevăratului savant istoria limbei române. Cu noi şi-a început

el istoria limbii pe care o publică în franţuzeşte —*Histoire de la langue roumaine*. Studiul lui mă pasiona. În special eram încântat de metoda ştiinţifică pe care o întrebuinţa în argumentări.

Cunoscând destul de bine limba, îmi făcea plăcere să urmăresc cu atenţie argumentările savanţilor cercetători germani pe care îi cita profesorul nostru, cum erau..........................[1]

În special, ca ardelean, mă pasionau argumentele filologice ce se aduceau pentru continuitatea românilor în Dacia şi unitatea limbei române. În curând, fui remarcat de profesor şi devenii unul dintre favoriţii lui. La seminar, nu era oră în care să nu mi se ceară părerea. Numai ce-l auzeai:"Domnu' Sporea de ce *părhere* este?". Mi-am iubit profesorul, iar el a ştiut să mă aprecieze. Păcat că mai târziu s-a apucat să scrie literatură şi mai ales să facă critică literară, căci în istoria limbii a rămas până acum neîntrecut.

Dimitrie Onciul, bucovinean de origine, era un om voinic bine legat, ca un trunchi, cu capul mare cât un ciubăr, avea un păr bogat puţin ondulat, pieptănat în sus, privire pătrunzătoare, voce de bariton detunătoare. Era direct înspăimântător când ţi se adresa.

Era şchiop de un picior şi purta întotdeauna baston.

Om tacticos, şedea la catedră şi îşi cetea cursul după metoda germană. Niciodată nu l-am văzut expunându-şi cursul liber, aşa cum făceau profesorii care adoptaseră metoda franceză.

Se zice că şi acasă lucra încet, metodic, meticulos, cu halba de bere alăturea. Poate că de aceea a scris şi publicat puţin în viaţă. Bănuiesc că făcea şi refăcea de cinci-şase ori o frază până să-i dea ultima formă. De aceea, ce publica era impecabil din toate punctele de vedere – fond, formă şi veracitate. Adevărate fraze sculpturale.

Broşurica *Introducere la istoria românilor* îi face cinste şi va rămânea un monument de preţ în istoria românească. Cursul lui s-a litografiat, deci avurăm după ce să ne pregătim. Dar era vai de pielea aceluia care la răspunsuri spunea aberaţii sau neadevăruri.

Când se scula de la catedră, se proptea în piciorul cel mai lung şi, aplecându-se peste catedră, detuna „Domnişoară, cum poţi susţine asemenea prăpăstii?", îngheţam cu toţii, iar respectivei i se muia banca sub ea.

Am trecut cu bine peste toate examenele câte aveam de dat la Onciul.

[1] Loc gol în manuscris.

17.II.1945

Coco Dumitrescu[1], la ale cărui cursuri de pedagogie erau obligaţi să urmeze toţi studenţii de la Ştiinţe şi Litere, dedea rar pe la universitate. Îi plăcea mai degrabă să stea naintea unui pahar de tizană la Durro decât să vină la cursuri. Avea capul mare, părul cărunt îl purta scurt, nasul acvilin, ochii mici, barbă rotundă, vocea vecinic răguşită, ca a unui chefliu după o noapte albă. Avea vecinic un zâmbet sarcastic pe buze. Chiar îi plăcea să strecoare vorbe de spirit şi ironii în expunerea cursului. Prelegerile le ţinea seara, în sala nr. 4, de la 8 la 10. Uneori îl aşteptam zadarnic săptămâni de-a rândul. Într-un rând, îi trăsni ideea unuia dintre studenţi să trimită trăsura după el la Durro, în dosul Băncii Naţionale. Nu s-a supărat pentru acest gest. Şi-a băut în linişte tizana, lăsând trăsura să aştepte. Apoi, fiind târziu, s-a urcat în ea şi a luat-o spre casă în Calea Rahovei, la Seminarul pedagogic, unde era director.

Era foarte inteligent, expunea cu multă aparenţă de savantlâc, ideile marilor pedagogi. De altfel, în unele privinţe, bine pregătit, bine informat. El a fost raportorul legii reformei învăţământului a lui Spiru Haret, din 1898. E verosimil că dânsul a fost chiar redactorul legii şi colaboratorul ministrului şcoalei. Păcat de inteligenţa lui; căci dacă n-ar fi fost aşa comod, putea să aducă reale servicii învăţământului.

I-am ascultat şi prelegerile ţinute ca director la Seminarul pedagogic. În ce priveşte limbile moderne, era adeptul metodei directe, fără gramatică, fără scheme de declinări şi conjugări, fără traduceri în limba maternă, ci numai vorbire directă în limba respectivă. Această metodă se manifesta pe atunci în toate statele, ca o reacţiune contra gramaticismului şi formalismului exagerat de până atunci. Chiar în programele analitice se dedeau îndrumări precise de abandonarea sistemizărilor. La ştiinţe naturale să nu se facă clasificări, să se abandoneze sistemul grupărilor în familii, genuri, clase. La limba română să se facă observaţiile gramaticale numai incidental, când fenomenul se întâlneşte în text.

Manualele de pe vremea aceea au apărut ţinând seama de îndrumările pedagogice oficiale.

[1] Constantin Dimitrescu – Iaşi (1849-1923), estetician, profesor la Universitatea din Bucureşti, director (1899-1919) al Seminarului pedagogic.

Rezultatele n-au fost prea strălucite, până ce s-a ajuns la calea sănătoasă de mijloc, *aurea mediocritas*. Nici formalism exagerat, nici empirism ilimitat.

Am avut şi eu de furcă cu Coco Dumitrescu.

Ne luaserăm licenţa eu şi prietinul Dimian. Diplomele trebuiau iscălite de rector, adecă de Coco Dumitrescu, spre a ne putea înscrie la capacitatea care se apropia. Aşteptăm noi o săptămână, două, o lună şi diplomele nu ni se eliberează. Ne ducem la decanul facultăţii, la I.Bogdan. Îi expunem cazul, cercetează şi constată că diplomele nu-s iscălite. Ne molcomi că va vorbi cu rectorul. Iar o serie de aşteptări zadarnice.

În cele din urmă, ne hotărâm pentru un act eroic. Ne luăm merinde pe ziua întreagă şi ne instalăm în curtea seminarului. Trimitem servitorul să anunţe că suntem jos în curte. Nici un răspuns. Angajăm un comisioner, care să-i ducă o scrisoare din partea noastră că suntem jos şi-l aşteptăm să-i vorbim. Nimic. Înspre seară, îi dăm o telegramă fulger, în care spunem că-l aşteptăm de azi dimineaţă să ne iscălească diplomele. Nici o mişcare.

În fine, pe înserate trimete după o trăsură şi se coboară să plece în oraş. Îl acostăm şi îi spunem păsul.

„Cum? Dvs. nu cunoaşteţi regulile bunei cuviinţe? La ora asta molestaţi oamenii pentru chestii care se rezolvă în ore de birou?”. Şi, fără să aştepte răspunsul nostru, se urcă în trăsură şi pleacă.

Ne-am plâns din nou decanului, care ne-a înscris la examen sub rezerva prezentării ulterioare a diplomei.

De multe ori, aceeaşi soarte îi aştepta şi pe bieţii candidaţi pe la examenele de capacitate, care steteau cu săptămânile, chiar cu lunile, prin Bucureşti, până să li se publice rezultatul sau să fie examinaţi, din cauza neglijenţei şi nepăsării profesorului de pedagogie. Şi cam rar comisii în care Coco să nu figureze ca preşedinte. S-au întâmplat cazuri când membrii comisiei au trimis trăsura după dânsul la Durro sau Cosma, de-l aducea la examen.

La cursuri, când nu era pregătit – şi aceasta se întâmpla deseori –, începea: „Aşa cum aminteam rândul trecut...”. Dând chipurile un rezumat al lecţiei precedente, făcea o expunere atât de amplă, încât pentru lecţia cea nouă abia mai rămâneau 10-15 minute.

La şedinţele Seminarului pedagogic, asculta expunerile candidaţilor, care de obicei se pregăteau temeinic, cu consultări şi citate din tot felul de autori, care discutau aprins în contradictoriu cu

colegii. Cu inteligenţa lui scăpărătoare, culegea tot ce era bun în ideile care se ventilaseră, apoi cu zîmbetu-i sarcastic pe buze, caterisea sau aproba ca un pontif de pe amvon. Aşa l-am cunoscut pe Coco.

18.II.1945

De ce oare interiorul sufletului meu mă zoreşte să grăbesc cu aceste memorii? Nu cumva natura intimă a mea presimte că în curând vor surveni evenimente care mă vor împiedeca temporar, sau poate pentru totdeauna, să-mi continuu opera începută?

Unul dintre cei mai tineri profesori ai facultăţii de litere era Neculai Iorga. Om înalt, subţirel, puţin adus de spate, cu pasul vecinic grăbit, avea un cap ţuguiat în sus, faţa prelungă, fruntea interminabilă, ochi ageri cu care clipea des, barbă lungă, un nas ascuns în mustăţi, purta pălărie neagră cu boruri mari şi un pardesiu cu pelerină scurtă, cam ca rasa preoţilor catolici, iar în mână umbrelă sau baston.

Avea o voce înţăglată. Pronunţa pe *r* franţuzeşte.

Era dobă de carte. Când vorbea, făcea atâtea paranteze şi digresiuni încât, dacă nu erai atent, te pierdeai în ele ca într-o pădure deasă. Vorbea de obicei în fraze lungi, greoaie, sau în perioade interminabile, caracteristica savanţilor care, când vorbesc, le gâlgâie ideile năvalnic. Avea deci stil german, deşi cu bogată cultură latină. Cunoştea şi vorbea multe limbi. Ştia literatura şi istoria amănunţită a tuturor popoarelor europene. *Istoria Imperiului Otoman* este cea mai documentată istorie care s-a scris până acuma la turci. Avea o memorie fantastică. Scria cele mai aride chestii de istorie după memorie, făcând chiar citaţii, pe care vreo 5-6 studenţi din anul ultim erau angajaţi să le caute prin diferite opere, spre a le indica pagina şi aliniatul.

Fire neastâmpărată, mobilă ca argintul viu. Nu-şi găsea stare, nici alinare. Atâtea cărţi câte a scris Iorga n-a scris nimeni în ţara românească.

Revista "Neamul românesc"[1] şi "Floarea darurilor"[2] le redacta şi le conducea aproape singur. Adeseori îşi scria articolele de gazetă între două feluri de mâncare, în decursul mesii.

---

[1] «Neamul românesc», ziar condus de N. Iorga, a apărut între 1906-1940. Memorialistul are în vedere, probabil, «Neamul românesc literar»

[2] "Floarea darurilor", revistă apărută în 1907, sub conducerea lui N. Iorga.

Era om de o voință implacabilă. Și-a pus de gând să formeze din târgușorul Vălenii de Munte un centru de cultură ca Jena, în Germania, și a reușit. Acolo a pus bazele Universității poporale care mai ales pentru intelectualii ardeleni, devenise un izvor de adăpare, de reculegere, de reconfortare.

Acolo înființă școala de misionare și cea de meserii. Acolo înființă o tipografie și o casă de editură proprie. Toate acestea erau doar mici anexe la vasta lui activitate științifică, literară și politică.

L-am urmărit consultând cărți la Academie. Cetea cu o așa de uimitoare iuțeală, încât doi servitori erau în permanență ocupați, unul să-i aducă opere și manuscrise, altul să le care înapoi. Seara, când pleca Iorga, bibliotecarul era istovit.

Era un om care nu cunoștea ce-i frica sau teroarea. Poate că chiar această fire a lui i-a adus pieirea pe timpul legionarilor!

Eram la Iași, în timpul războiului mondial. Armata puterilor centrale era la câțiva pași de noi. Se vorbea insistent de triunghiul morții. Iorga, într-o sală neîncălzită a facultății de medicină, își ținea imperturbabil cele 10 prelegeri intitulate "Originea și dezvoltarea statului austriac", în care demonstra istoricește că Ardealul, de drept, ne revine nouă, că Austria n-are nici îndreptățirea istorică, nici autoritatea necesară să rețină sub jug atâtea naționalități care doresc libertatea, căci "...nu Austria și-a crescut popoarele, le-a găzduit chiar, culegându-le de pe drumurile migrațiunilor fără rost și fără țintă supt adăpostul sigur al politicei sale tradiționale. Ci că, dimpotrivă, aceste popoare, toate, au venit gata formate, având, dacă nu conștiință, măcar instinctul valorii lor și o întreagă comoară de amintiri, care sunt numai ale lor și că hazarduri care nu sunt măcar ale unei înfrângeri, ci numai ale unor combinații dinastice, în vremea când peste mulțimi hotărau samavolnic principii.... Deci zadarnice, condamnate vor rămânea toate încercările economice și culturale de a da unei viitoare Europe mijlocii o trăinicie mai mare decât a nevoilor unei apărări desperate, fără să fie după salvare – dacă se poate spera într-ânsa – o a doua zi de bună înțelegere și de conlucrare". Așa vorbea neînfricatul Iorga, când la porțile cetății de salvare a românismului răsuna bubuitul tunului german.

19.II.1945

Primul examen dat la profesorul Iorga a fost în scris. Ni se dăduse "Cauzele și efectele cruciadelor asupra Europei ", căci el preda la universitate istoria medie și modernă. O spun aceasta

deoarece ar fi putut preda cu aceeaşi competinţă de erudit istoria literaturii române, istoria romanilor, raporturi diplomatice între diferite state europene, limbile clasice latina şi greaca. Se vede că nu i-a displăcut lucrarea mea, deoarece mi-a dat nota 8, notă rezervată pentru studenţii înscrişi la specialitatea "istoria". Apoi a cerut relaţii de la studenţi în ora de seminar, cine este studentul Sporea, că a lucrat tema bine.

Ultimul examen pe care aveam să-l dau cu dânsul îl scăpasem în sesiunea de toamnă, deoarece mă întorsesem târziu de la armată. Deoarece urma să mă prezint prin ianuarie la licenţă, trebuia să dau şi acest ultim examen pe care-l mai aveam. Mă dusei în cancelarie, dar n-ajunsei să-i pot vorbi. Rugai pe I. Bogdan să-i vorbească, să-l convingă că a fost un caz de forţă majoră de nu m-am prezentat. În fine, a cedat şi mi-a fixat examenul într-o duminecă dimineaţa. Avusese peste noapte o nevralgie grozavă, sosise la universitate cu falca umflată. Când intră în sala nr. 4, geamurile erau deschise. În loc de bună ziua, aruncă băţul pe catedră şi începe: „În loc să stau acasă să-mi văd de boală, să vin aici în curentul ăsta mizerabil să ţin examen cu neisprăviţi de ăştia". Şi începu să se primble, ţinându-se cu mâna de falca umflată. Ferestrele erau înalte. Dar la auzul vorbelor celora, nici nu ştiu cum m-am căţărat pe sus de am închis toate geamurile. Acest intermezzo a folosit la ceva. Ne-am calmat, şi eu, şi profesorul. Mi-a pus mai multe întrebări. Către sfârşit îi revenise buna dispoziţie, încât făcu chiar nişte glume pe socoteala unor personagii istorice. Aşa am terminat ultimul examen la Iorga.

20.II.1945

În timpul studenţiei am urmat şi pe Rădulescu Motru, nou venit de la studii din streinătate. Mă interesa în special sistemul de funcţionare al seminarului lui, imitaţie a seminariilor germane, pe unde îşi făcuse el studiile. Pe când ceilalţi profesori, în orele de seminar – atunci la început – se limitau numai la completarea cursurilor, Motru introduse o inovaţie. Lua o problemă uneori chiar independentă de curs, sau numai în legătură tangenţială cu cursul, pe care o studia din toate punctele de vedere. Dedea deci fiecărui student o operă care privea chestiunea. Când se terminau toate lucrările, se dscutau şi se trăgeau concluzii, elucidându-se pe deplin problema. Pregătea, cu alte cuvinte, pe studenţi pentru viitori cercetători ştiinţifici, tinându-i şi după terminare în legătură cu universitatea, aşa după cum se practica în Germania.

Am mai observat la seminarul lui Motru un fenomen pe care vreau să-l scot aici în relief. S-au întîmplat cazuri când un student sau altul veneau cu câte un pasagiu din opera de studiat pe care nu-l înțelegeau și voiau să fie lămuriți. Profesorul îl punea să citească pasagiul o dată, de două ori, de nouă ori. Îi întreba de fiecare dată ce a înțeles și până ce nu era lămurit nu-l slăbea. Atunci el ne-a făcut o mărturisire demnă de reținut: „Credeți că eu am înțeles toate cărțile pe care le-am citit? Le-am recitit și răscitit până ce le-am înțeles".

Așa a fost Motru ca personalitate și așa a evoluat. La început obscur și încâlcit, încât abia-abia înțelegeam ce vrea să spună sau să scrie, apoi din ce în ce mai clar, până ce a ajuns să se formeze așa cum îl cunoaștem astăzi: cel mai profund gânditor al românilor.

Examenul de licență

Terminasem toate examenele câte se cereau spre a mă putea prezenta la licență, însă aveam o mare dificultate, care se cerea a fi rezolvată. Studenților de la filologia modernă li se pretindea la licență și un examen de limba și literatura franceză sau germană. Întrucât eu, ca ardelean, nu făcusem franceza în liceu, nu aveam curajul să-mi aleg franceza. Aș fi căzut cu siguranță, deoarece nu știam scrie franțuzește. Catedra de germană încă nu se înființase[1]. Ce aveam de făcut? Am înaintat un memoriu la rectorat arătând situația și am cerut să se instituie o comisie care să mă examineze la limba și literatura germană. Rectoratul a apreciat și înțeles situația. S-au numit în comisie Ion Bogdan, președinte, Onciul și Motru, membri.

Astfel am trecut licența, fiind cel dintâi student al facultății de litere care și-a luat licența în filologia modernă cu limba germană.

Congresele studențești

Înainte de a încheia cu viața de student, voi spune câteva cuvinte despre congresele studențești.

Acestea constituiau, pe vremuri, evenimente de mare însemnătate. Autoritățile ieșeau înaintea congresiștilor cu muzica militară. În cinstea lor se dedeau banchete din partea primăriilor. Ședințele erau onorate cu prezența autorităților. La congrese se discutau chestii profesionale, cu caracter pur studențesc. Încă nu începuse să intre politica, deci dihonia, în rândurile studențimii.

[1] Catedra de germanistică a Universității din București s-a înființat în anul 1905, sub conducerea lui Simion Mândrescu.

Am luat parte la două congrese – unul la Craiova, al doilea, la Tulcea.

De obicei, studenţii contau pe mesele date de primării, plecau cam uşurei la stomah şi la chimir.

Când am sosit la Craiova, primarul Frumuşanu cu autorităţile ne aştepta pe peron. Noi obosiţi de drum şi flămânzi morţi, ne îngheţase inima că vom fi primiţi cu discursuri interminabile. Dar ce să vezi, minune! Primarul ne întâmpină cu agreabilele cuvinte care ni s-au întipărit pentru totdeauna: „Domnilor studenţi! Craiova vă salută, cafeaua vă aşteaptă". Am izbucnit în urale şi aplauze şi am pornit. Cuvinte mai potrivite nu s-ar fi putut găsi.

La Tulcea, împrejurările se schimbaseră. Discuţiile între studenţi erau interminabile, pe chestii care nici nu priveau propriu-zis interesele studenţeşti. În special se încinse o vehementă discuţie între Popescu Pion[1], preşedintele studenţimii, şi între Dumitru Cădere[2], student la Iaşi. Ulterior am înţeles. Ei erau doi adversari politici. Se furişase politica în rândurile studenţimii. Nici n-am mai asistat la şedinţe. M-am dus să vizitez oraşul. Ce mi-a bătut la ochi erau morile de vânt nenumărate pe crestele dealurilor şi costumele femeilor tulcene, adecă ale ţărancelor lipovene. Acestea purtau nişte fuste largi multicolore, prinse nu la brâu sau cingători, cum se obişnuieşte, ci sus de tot, pe supt sâni, costum pe care l-am întâlnit ulterior în Bosnia.

Când m-am întors, se terminaseră şi discuţiile, şi masa de seară. Se grăbiseră să se îmbarce ca să sosim la Sulina, unde ne aştepta vaporul să ne ducă la Constanţa. Eu cumpărai ceva merinde de drum şi plecai.

Ghiftuiţi şi bine făcuţi la masa de seară, colegii îşi continuară cheful pe şlepuri.

Cât a fost lumină, am admirat întinsul apelor întretăiate de interminabile ostroave cu păpuriş şi trestie. În amurg, am asistat la cel mai zgomotos concert al păsărilor de baltă.

Până am sosit la Sulina, se lăsase o ceaţă atât de deasă, că nu vedeai la doi paşi. Poate din acest motiv vaporul n-a plecat decât în revărsatul zorilor. La plecare stomahul mi-era gol, îmi rezervasem merindea pe mai târziu, dar steteam culcat într-o cabină, cum

[1] Ion Popescu-Pion va termina Facultatea de Drept la Bucureşti, în 1901.

[2] Dumitru Cădere (1876-1941), profesor la Universitatea « Al.I.Cuza » din Iaşi, mineralog.

fusesem sfătuit, spre a evita răul de mare. Pe când vaporul părăsea rada portului, se ivi soarele mare cât roata carului, galben roşiatic ca de aramă. De la orizont până la vapor, săltau şi coborau valuri, valuri de foc, cum se reflectau razele pe întinsul apelor. Era o privelişte atât de încântătoare cum nu mai văzusem în viaţă.

Când am ieşit pe punte, gata-gata să-mi vină rău, nu de legănarea valurilor mării, ci de ce făcuseră colegii apucaţi de răul de mare. Noroc că o echipă de marinari ieşi cu hurtumele şi spălă puntea, iar pe apă, în jurul vaporului, se îngrămădiră mii de peşti să-şi culeagă prada.

Apropiindu-ne de Constanţa, văzui pădurea de catarge a sute de vapoare mari şi mici ancorate în port. Cum cheiul era destul de lung, avui posibilitate să le observ pe rând. Nu mă voi opri la descrierea celor văzute. Amintesc doar că, după ce vizitai oraşul, angajarăm cu vreo doi colegi un barcagiu să ne ducă cu barca în largul mării. Eram prea siguri pe vapor. Voiam să avem senzaţii mai violente, urcaţi şi coborîţi de valuri al căror fund n-are sfârşit, susţinuţi doar de câteva scânduri şubrede, atingând apa cu mâna şi primind adeseori în obraz stropii lopeţilor vâslaşului. Într-adevăr avurăm emoţii puternice, căci adia puţin vântul, valurile se măriseră, barcagiul cârmuia barca pieptiş cu valurile. Când ne urcam, ni se părea că ne răsturnăm cu barca de-a peste capul. Când coboram pe val în jos, ne ţineam unul de altul, un gol, se făcea în tot interiorul nostru şi o furnicătură înţepătoare ne străbătea corpul din creştet până în tălpi. Ajunşi la mal, ne făcurăm sfânta cruce c-am scăpat. Eram obosiţi parc-am fi tras la jug.

De la Constanţa nu m-am întors cu colegii, ci am profitat de ocazie, m-am urcat într-un şlep şi am plecat pe Dunăre în sus, până la Călăraşi şi, de acolo, la Cioroiu, locul de naştere al mamii. Azi localitatea se numeşte Roseţi Volnaşi. Acolo trăia încă o nepoată a mamii, Anica Nenovici – pe bărbat îl chema Ivanciu Nenovici, probabil bulgar de origine, dar un om foarte de treabă şi primitor.

Aveau gospodărie frumoasă. Oameni bine înstăriţi. Casa, de altfel ca toate din sat, acoperită cu stuh. Odăile nepodite, cu pământ pe jos, dar încărcate cu de toate. Cuiere lungi cât peretele, de care atârnau străchini sau urcioare împodobite cu ştergare de borangic. Paturile cu saltele de lână una peste alta, cu câte două rânduri de perini ajungeau până în tavan. În tindă, puşi în rând, câteva perechi de iminei turceşti înfloraţi. Nu le ghiceam întrebuinţarea. Era pe

acolo obiceiul că nu intra nimeni încălțat în casă. Se descălța în tindă și-și lua în picioare o pereche de iminei.

Grâul, oamenii și-l păstrau în câte o groapă adâncă de câțiva metri, la gură strâmtă, mai jos largă. Înainte de întrebuințare, groapa era muruită cu lut, apoi arsă așa de bine încât peretele sticlea.

Când le-am spus cine sunt, bucuria lor era de nedescris. Nu se mai îndurau să mă lase. Am corespondat mulți ani de-a rândul cu ei. Când s-a îmbolnăvit mătușa și eu eram profesor la Iași, pe lângă nenumărate scrisori, mi-a trimis vorbă prin Dl Țepeș, funcționar la Banca Națională, de origine din Roseți, să mă duc negreșit să facem actele de transcriere a averii pe numele meu, deoarece ei n-au copii, nici alte rudenii mai apropiate. Nu m-am putut duce, nu știu ce s-a făcut cu averea lor.

După o ședere de câteva zile, m-am întors la București.

Pe drum, în tren, eu în clasa a-III-a, o duduie foarte nostimă într-a II-a. Purtam pălărie cu boruri mari, cum port și astăzi. Pe drum, începurăm o conversație pe platforma vagonului. Cum huruitul trenului făcea să nu ne putem auzi bine unul pe altul, ne apropiarăm din ce în ce mai mult. Când mă aplecai să-i spun ceva, borul pălăriei D-șoarei stinse pe a mea și curentul mi-o zbură din cap fără să am vreme s-o prind. Mă uitai lung după ea, dar n-avui ce să-i fac. Nu puteam să sun alarma pentru o pălărie. Rămăsei în capul gol. Pe atunci încă nu se introdusese moda să umble oamenii cu capul descoperit. În București, aș fi luat o trăsură, dacă aș fi avut parale. Am pornit-o deci spre casă, fără pălărie. Lumea se oprea și se uita lung după mine. Alții mă compătimeau și își ziceau unii altora: „Sărmanul, i-o fi murit cineva din familie, d-aia umblă în capul gol".

Examenul de capacitate

Prietinul Valentin Bude cetise multă filosofie. În special îl pasionase pesimismul lui Seneca[1] și Schopenhauer[2]. Dar de când îi picase în mână *Pesimismul* lui Carro[3], care sintetizase toate părerile pesimiste ale gânditorilor, antice și moderne, nu te mai puteai înțelege cu el. Aveam adeseori împreună discuții interminabile, dar

---

[1] Seneca (4 î.d.Hr.-65 d.Hr.), filosof și scriitor latin.
[2] Arthur Schopenhauer (1788-1860), filosof german.
[3] Probabil Ludovic Carrau (1842-1889), filosof francez. Memorialistul are în vedere fie **La morale utilitaire** (1875), foarte gustată în epocă, fie **La Conscience psychologique dans l'individu et dans l'histoire** (1887).

nu-l puteai scoate dintr-ale lui. Părea un misogin incorigibil şi inadaptabil. Toate argumentările noastre asupra rostului femeiei şi a căsătoriei pe lume erau combătute şi răsturnate cu vehemenţă. N-aveam ce să-i mai facem, căci era mai tare în argumentări decât noi. Începuse chiar de pe atunci să facă epigrame la adresa sexului frumos. Exemple:

E nespus de mare zestrea
Ce i-o dă bogatul tată,
Însă de natura – mamă
Cam slăbuţ e înzestrată.

Căsătoria e terţet,
Deşi femeia neagă;
Devine uneori cvartet,
Ba chiar orchestră-ntreagă.

Cât de plastic scriu chinezii!
Un exemplu ca o mie:
Ei schiţează două dame,
Vorba *ceartă*-n loc s-o scrie.

X câştigă-n cărţi nevasta
Lui Tănase cartoforul.
Dar câştigă păgubaşul
Şi-a pierdut câştigătorul.

Îl aşteaptă rai, ori iadul,
Pe un tânăr ce se-nsoară?
După cum ş-alege piatra:
Preţioasă, ori – de moară. Etc.

Terminase licenţa cu un an înaintea mea. Plecând să-şi facă stagiul militar, noi, şi în special, eu m-am angajat să colectez şi să-i trimitem un 10 lei lunar, să aibă de cheltuială, ceea ce s-a executat. Întors de la armată, fără să spună nici un cuvânt şi spre surprinderea noastră, se căsătoreşte cu fata învăţătorului din sat şi pleacă în Germania, la Jena, în voiaj de nuntă, unde rămase tot anul. Când făcui eu armata, nu mai era Bude care să mă ajute cum îl ajutasem eu pe el.

Curând după ce luai licenţa, se anunţă examen de capacitate la română şi germană. Eram hotărât să mă prezint la amândouă,

fiindu-mi materia proaspătă. Îi scriu lui Bude la Jena, îi arăt despre ce este vorba şi-l invit să vină în ţară să se înscrie la capacitate. În răspuns m-a făcut cu ou şi cu oţet, numindu-mă *Filister* = materialist. Nu m-am lăsat bătut, i-am scris atâta, până ce l-am convins şi a venit în ţară. Ne-am pregătit împreună. Dar era material atât de vast de parcurs, încât nici să mâncăm nu aveam vreme. Dna Bude ne tăia bucăţele de slănină sau brânză şi pâine. Noi doar le duceam la gură şi mestecam.

Când seara ne apuca somnul sau oboseala şi nu mai sesizam ce studiem, o luam razna pe străzile oraşului, discutând diferite probleme studiate.

Într-o seară, ni se terminase petrolul după închiderea prăvăliilor, deci n-aveam de unde să cumpărăm. Ne-am dus atunci la farmacia de serviciu, cumpărăm 1/2 litru benzină, o turnăm în lampă şi îi deterăm foc. În mai puţin de cinci minute, toată masa era în flăcări. Pun mâna pe plapoma de pe pat şi acopăr toată masa cu ea. Norocul făcu că benzina încă nu se scursese jos de pe masă şi deci s-a stins înăbuşită. Altfel am fi ars ca şoarecii.

Nenorocul nostru fu că la acest examen se prezentară, alături de noi, apreciatul filolog H.Tiktin[1] de la Iaşi, Schroff[2] de la Craiova, Spitz de la Ploieşti etc., care ştiau nemţeşte din născare. Deci n-am putut fi printre primii reuşiţi. Catedre libere erau însă destule în ţară şi, de la început, nu intenţionam să luăm post în Bucureşti. Am studiat lista şi am văzut că Iaşi are două catedre libere. Aveam deci şansa să fim şi la începutul carierei didactice tot împreună. Am cerut şi am obţinut Iaşi.

La armată

Când mi-a venit rândul să trag sorţii, mi-a scris tata la Bucureşti să fac ce voi şti, dar să vin să mă prezint negreşit. Scria: „Eu am fost atâţia ani cătană la împăratul. Nu mă pot face de ruşinea satului să am un ficior dezertor. Apoi tu ştii bine că-s delegatul satului la recrutări. Mi-ar crăpa obrazul de ruşine să mă prezuint înaintea comisiei cu ficiorul dezertor".

Ce era să fac? Mi-am procurat un act strein al unuia născut în ţară. Aşa am putut obţine paşaport de liberă trecere prin vama Predeal.

---

[1] Heiman Tiktin (1850-1936), lingvist, membru al Academiei Române.

[2] Maximilian Schroff, profesor, autor de manuale şi dicţionare franceze şi germane.

Am fost recrutat fără discuție. Noi voluntarii aveam dreptul să ne alegem arma și regimentul după plac. Mi-am ales regimentul de casă din Viena "Hoch und Deutschmeister" nr. 4, din două motive. Cei mai mulți dintre colegii de liceu fiind cu situația materială mai bună decât a mea făceau anul de voluntar pe speze proprii, adecă aveau dreptul să poarte uniformă proprie, croită și cusută după măsură, dintr-o stofă ceva mai deschisă ca cea cazonă și de o calitate mult superioară. Aveau permisiune să doarmă în oraș și să mănânce în familie. Cei pe spezele statului, cum eram eu, purtam haine, bocanci și capelă cazonă, care nu era permis a le modifica după măsura purtătorului, mâncau de la cazan și locuiau în cazarmă. Nu mi-am ales Sibiul, Brașovul, Alba-Iulia sau Orăștie, ca să nu fiu pus în stare de inferioritate față de colegii mei.

Consideram anul de armată ca un an pierdut zadarnic în viață. Mi-am zis, de ce nu mi-aș alege un oraș ca Viena, în care sunt atâtea de văzut și de cunoscut.

Mi-am amânat armata cât am putut, până la terminarea studiilor. În anul respectiv, m-am prezentat la cercul de recrutare Brașov, de care depindeam. De acolo m-au trimes la Viena. Acolo exista un ordin că voluntarii pe spezele statului nu pot face armata în orașul imperial de reședință. Mi-au dat tot echipamentul de la Reg. 4 și m-au trimis în provincie, în Krems an der Donau, orășel pe Dunăre în sus, puternică garnizoană militară.

Când mi-am pus tot echipamentul în spate, îmi treceau curelele prin oase, atâta era de greu. Cu multă sudoare și oboseală am ajuns în Krems, unde fusei încazarmat.

Eu consideram că știu bine nemțește și când colo, aici, văzui că nu înțelegeam nimic din ce mi se vorbea. Aici se vorbea în dialect. Gradații mai aveau obiceiul să-și cam bată joc de bieții recruți și în special de cei care nu înțelegeau limba. Intrând într-un salon nou „*zug*" ca să cer ceva, un gradat mă întâmpină de la ușe și mi se adresează: „Sie Jahrling Sie, mőden's Ihre". Stătui mult să mă gândesc până ce descifrai că asta înseamnă *Sie Einjähriger, melden Sie sich*[1].

Mi-a fost excepțional de grea armata la început, mai ales că noi voluntarii, în cele dintâi săptămâni, nu eram scutiți de la corvezi: măturat salonul, coridorul și curtea, spălatul privăților etc. etc. Nu

[1] *"Teteristule, la raport!"* (text german în manuscris)

eram deprins cu marşurile, încât, în bocancii ceia mari şi grei, repede mi s-au umplut tălpile de beşici. Erau bocancii atât de mari, de făceai stânga-mprejur şi ei tot cu vârful înainte rămâneau. Nu eram obişnuit să port povară grea în spate, dar eram obligaţi să ieşim la câmpul de instrucţie cu echipamentul complet, probabil pentru a ne antrena. Nu puteam suferi frigul numai în tunică, mai ales dimineaţa pe brumă. Atunci mă apuca un cârcel între spete, care nu mă lăsa să respir. Aveam şi un căpitan nervos care nu era niciodată mulţămit de cum se prezenta compania. Astfel, când celelalte companii erau în repaus, compania noastră, a căpitanului Kutitreiber, făcea "culcaţi" pe câmpul de instrucţie, care se găsea pe dealul Saubugel.

Se obişnuia pe atunci defilarea pe două rânduri, defilând pe front. Un front lung de 75 m cam greu îşi putea păstra linia dreaptă. Când se apropia compania noastră, căpitanul, pe calul lui sur, striga cu vocea-i înţăglată „Zur Defilierung, rechts schaut"[1] şi pornea salutând cu sabia în jos. Cu cât soldaţii îşi dedeau mai multă osteneală să vadă pe conducătorul din capul coloanei, cu atât toată compania se prefăcea într-o harmonică. Ţi-era mai mare ciuda. Ce ne aştepta după defilare, vai de zilele noastre.

Partea cea mai greu de suportat pentru mine era alimentarea. Nu se dedea seara mâncare decât de trei ori pe săptămână: cafea conservă, adecă orz prăjit amestecat cu franc şi cu zahăr cristal, turnată în apă fiartă, sau găluştele din făină şi cartofi „*Nudli*", fiarte în apă şi tăvălite în pesmet cu zahăr. În celelalte zile, cei din partea locului primeau pachete sau bani şi îşi completau la cantină cu un papricaş, o sarfaladă, o pereche debreţini, pâinişoare tăiate în care se punea brânză proaspătă „*Brimsensemmel*". Eu n-aveam nici parale, nici pachete. O duceam greu de tot. Din cinci în cinci zile primeam două pâini şi jumătate din secară, grele ca plumbul şi negre ca tuciul, acrişoară dar nesărată. La nevoie, te săturai cu ea, dacă aveai deajuns. Unii soldaţi îşi vindeau din pâine, ba chiar şi cafeaua conserve. Când aveam parale, cumpăram pâine şi cafea de la ei. Din capacul unei cutii de cremă şi cu vreo trei cuie îmi improvizai o lampă de spirt şi îmi fierbeam cafea în gamelă. Când n-aveam, răbdam. Şi, doamne, ce foame te apucă uneori în armată, de îţi vine să rozi rădăcini, nu alta. În timpul serviciului militar am simţit intensiv senzaţia foamei. Şi,

[1] *"Pentru defilare, la dreapta!"* (text german în manuscris)

doamne, cum te scurmă la stomah şi cât de insuportabilă este! Nu te lasă nici noaptea să te odihneşti.

Cât am stat în armată, n-am auzit vorbă românească, ci numai nemţeşte şi slovăceşte. Deci această baie de germană pentru viitorul profesor de nemţeşte era bine venită.

E adevărat că exista în garnizoană un ofiţer român de origine, sublocotenentul C. Roman, un bănăţean. Auzise că sunt român şi căută să-mi facă cunoştinţa, dar nu vorbea româneşte, parcă se temea; vorbea mai degrabă franţuzeşte, pe care n-o cunoştea bine şi voia să profite spre a se perfecţiona.

În timpul liber, profitai de ocazie şi vizitai împrejurimile. Astfel văzui fortăreaţa de la Durnstein, unde fusese încarcerat Richard-Inimă de Leu când s-a înapoiat din cruciadă, vizitai claustrul Gottweig, în care a fost găzduit Napoleon III şi unde s-a găsit *cronica de Gottweig* (1732), scrisă în Evul Mediu de călugării benedictini. Am vizitat strâmtorile Dunării, unde s-au întâlnit armatele ruseşti cu ale lui Napoleon.

În armată îmi făcui doi prietini, pe jidovul Weisz, din Viena, şi pe Peppo Brautner, din Austria de nord, din ţinutul Wahau.

Cu cel dintâi putui să vizitez, într-o vacanţă, mai de-aproape Viena. Părinţii lui erau oameni săraci, care făceau comerţ cu gâşte îndopate. Dormeam şi mâncam la ei. Niciodată n-am avut o scârbă mai mare, decât la ei, când ni se servi mâncare pregătită cu untură râncedă de gâscă. De altfel toată locuinţa lor exala un miros înăbuşitor de pene opărite. Cu el am vizitat castelul de la Schonbrun şi Gloriette. Cu el am fost la operă, la galerie, cu 10 pfenigi biletul. Atunci am vizitat şi muzeele, şi pinacoteca, foarte interesante. Acolo am văzut reprezentându-se la Carl Theater o piesă *Medeea*, în care juca admirabil ilustra noastră compatrioată Agata Bârsescu[1]. Atunci am văzut Praterul, cu roata uriaşă şi jocurile poporale (*Volksspiele)*.

Peppo Brautner era om cult, dar din părinţi de la ţară. Voiam să cunosc viaţa intimă a poporului austriac de la ţară. Plecarăm deci într-o permisie de 24 ore. Duminecă noaptea, la miezul nopţii, trebuia să fim înapoiaţi. În timpul zilei am vizitat satul şi gospodăriile. Seara era petrecere. Insistau cu toţii să mai rămânem un ceas, două după trecerea ultimului tren. Prietinul făcu rost de două biciclete şi făcurăm o încercare, căci eu nu mai pedalasem de când fusesem în

---

[1] Agatha Bârsescu (1857-1939), actriţă. A jucat pe cele mai mari scene din Europa şi America.

liceu. Încercarea merse destul de prost, că m-am pomenit într-un tufiş de spini, de unde mă alesei cu mânile julite. Prietinul susţinea însă că pedalez bine şi mă convinse să rămân.

La 10 seara am pornit-o la drum amândoi pe biciclete. Aveam două ceasuri bune de pedalat voiniceşte, ca să putem sosi la timp. Dar ghinionul ne pândea. Cum ieşirăm din sat, fiind cam întunerec, mă izbesc cu bicicleta de o piatră care indica kilometri şi ghidul sări din toate încheieturile. Orice încercare de a-l pune în funcţie fu zadarnică. Ne sfătuirăm ce-i de făcut. Hotărârăm ca eu să mă întorc în sat, să predau bicicleta şi s-o pornesc pe jos, cu riscul de a întârzia la apel.

După ce o predau, pornesc iar la drum destul de grăbit. Se făcu aşa de întuneric, încât nu puteam distinge traseul drumului. De la o vreme, simţii cu piciorul că nu calc pe un drum pietruit, parcă era un drum vicinal cu pământ. Înaintam mai precaut. De la o vreme, locul se înclina din ce în ce mai tare în stânga. Parcă auzeam şi un zgomot nelămurit. Stau şi ascult. Îmi tresare inima. La un pas de picioarele mele se prăvălea gâlgâind apa unui râu. Mă retrag frumuşel şi o iau în partea opusă. Acum nu mai simţeam pământul bătătorit sub picior. O luasem peste câmp. Grăbesc paşii să ajung iar la şosea. Eforturile mele nu dau rezultatele aşteptate. Stau şi trag cu urechea. Undeva departe, în urma mea se auzea huruitul unei mori. Înainte în dreapta auzeam ca prin vis zgomotul unui joc de popice. Grăbesc pasul într-acolo. Zgomotul se auzea din ce în ce mai aproape. În fine, am sosit lac de apă.

Când am ajuns la jucători şi îi întrebai de drumul spre Krems, ei făcură ochii mari. Mă lămuriră că trebuie să trec prin sat şi să ţin şoseaua care duce tot înainte spre miazăzi. Ce se întâmplase? Eu, orbăcăind, ocolisem satul şi acum mă găseam tocmai în partea opusă. Un binevoitor mă conduse până ce mă scoase bine din sat. Tocmai răsărise şi luna; deci nu mai putu fi vorba de rătăcirea drumului. Cât am mers la deal, o ţinui în pas grăbit. La vale, n-am stat din fugă. Mai în pas grăbit, mai în fugă, pe la 6-7 sosii la cazarmă. Îmi schimbai hainele împrumutate, luai pe cele cazone şi pornii după companie. Când am sosit, ei erau în pauză. Mă prezentai căpitanului şi îi spusei întâmplarea. Îmi spuse să mă prezint la raportul de seara. Căpitanul nostru, deşi bun la inimă, fiind fricos, se orienta după comandanţii celorlalte companii.

La amiază, mă întâlnii cu prietinul Brautner de la a III-a. Avusese şi el ghinion. Ca să recapete timpul pierdut cu mine pedala

cu putere la deal. Aproape de vârful dealului i se rupse pedala stângă. Devale merse uşor numai cu o pedală, dar apoi a trebuit să facă eforturi mari pedalând numai cu dreptul. A sosit cu o jumătate de oră mai târziu. Seara, furăm închişi în arestul preventiv. A doua zi, căpitanul lui îi dete 5 zile arest, alternând două cu mâncare completă, dar cu fiare la mâni şi la picioare şi întunerec. Trei zile post cu pâine şi apă, dar cu celula luminată.

Căpitanul meu nu se putea lăsa mai prejos şi îmi dete şi mie aceeaşi pedeapsă. Să se ştie că punctualitatea la armată este lucrul cel mai esenţial, nu importă circumstanţele. Acelea trebuiau învinse.

Celulele noastre erau vis-à-vis. Ne înţelegeam prin nişte găuri făcute în uşe de antecesorii noştri. Am convenit să scriem un scenariu în care să expunem tot ce pătimisem, căci avusesem grija să ne înarmăm cu creioane şi hârtie. Îl prezentam sub formă hazlie, căci în aceste zile negre simţeam necesitatea să facem haz de necaz. Ne ştiam cu conştiinţa împăcată, deci nu putea fi vorba de mustrări de conştiinţă. Această pedeapsă putea să aibă cel mult o influenţă asupra completării foii calificative, de care mă sinchiseam prea puţin, neavând de gând să mă activez sau să fac prea mulţi pureci prin armată. Zilele de post nu ne făcură prea marc supărare. Mai ales eu mă deprinsesem deja să mă hrănesc numai cu pâine. Apoi fiind constrânşi la o activitate redusă, nici nu prea aveam poftă de mâncare. Singura măsură ce ne displăcea erau lanţurile, care ne pironeau mâna dreaptă şi piciorul stâng. Nu mai puteam suporta durerea de mijloc, stând cocoşat în aceeaşi poziţie 24 ore. Apoi, cu foarte mare greutate am putut potrivi hârtia lângă piciorul stâng, ca să pot scrie cu dreapta. Nici dormitul noaptea nu era comod, deoarece în arest se obişnuieşte pat tare, scândura goală sau rogojina.

Când se termină timpul de supliciu, piesa noastră era gata. Când s-a cetit la companie, a fost un haz şi-un râs de nedescris. Nu ne aşteptam la atâta succes. Făcu rondul prin toată garnizoana. Chiar şi corpul ofiţeresc a dorit s-o cunoască, apoi dintre ei fiecare ar fi dorit să ne cunoască personal. De atunci, am fost priviţi de superiorii noştri cu alţi ochi şi ni s-a dat altă consideraţie.

În arest, în zilele fără lumină, avui timp să reflectez asupra celor văzute într-un sat nemţesc – satul prietinului Brautner. De la prima vedere, am constatat o tendinţă de urbanizare. Satul, ca şi cele săseşti din Ardeal, avea case masive de cărămidă sau piatră. Camere spaţioase, ferestre luminoase, podea pe jos. Multă curăţenie în gospodăria exterioară, portul împestriţat cu haine colorate de oraş,

până şi cămăşile erau din pânză colorată. Fetele purtau pălărie. Diviziunea muncii nu se poate aplica în agricultură ca în industrie. Muncile agricole se succed una după alta: aratul, semănatul, prăşitul, plivitul, seceratul, treieratul, ogorâtul etc., încât aceiaşi muncitori le pot executa pe rând pe toate. Numai când începe industrializarea produselor agricole se poate aplica bine diviziunea muncii. Unul e morar, altul brutar, altul vânzător de pâine şi derivate. Sau unii torc, alţii ţes, alţii prelucrează ţesăturile de textile şi lână, alţii vopsesc, alţii croiesc şi cos etc. Cu toate acestea, în satul lui Brautner se observa o tendinţă vădită de aplicare a diviziunii muncii chiar la agricultori. În sat erau tot felul de meseriaşi. Muncile agricole începeau a se mecaniza. Chiar tăiatul lemnelor de iarnă nu era ocupaţia fiecărui gospodar în parte. Exista fierăstrău aplicabil la maşina de îmblănit. Când termina grâul, tăia lemnele pentru toţi.

În loc de hore, ca la noi, acolo se făcea petrecere cu dans. Dansul lor naţional era *Landler-ul* cu paşi de vals, un fel de vals rudimentar, rustic. Abia atunci mi-am dat sama de ce Austria, şi în special Viena, este patria valsurilor, de ce Strauss[1] a ajuns celebru prin valsurile sale. Valsul nu era o invenţie individuală a compozitorului, era perfecţionarea şi amplificarea *Landller-ului* austriac.

Locuitorii satului nu erau prea înstăriţi, aveau puţin pământ. Trebuia bine muncit să le producă strictul necesar. Nădejdea pentru câte o zi de praznic le era măcelarul, brutarul, băcanul şi cârciumarul, nu curtea de păsări sau cămara încărcată cu produse din gospodăria proprie.

Cât de severă era disciplina în armata austro-ungară s-a putut vedea din cele arătate mai sus. Între soldaţi şi ofiţeri era mare distanţă. Era un eveniment cu totul rar când un ofiţer stetea de vorbă cu un soldat în chestii neoficiale. După întâmplarea cu arestul, eu mă bucuram de un regim excepţional.

Adeseori, la marşuri de lungă durată, locotenentul român, Roman, ajuns ulterior până la gradul de colonel, mă chema la el şi, în mers, discutam tot felul de chestiuni. Fiind absolvent al facultăţii de Litere, mi se adresa "Domnule profesor". Îi plăcea să conversăm franţuzeşte.

---

[1] Johann Strauss (1825-1899), compozitor austriac, supranumit «regele valsului»

Adeseori, m-am întrebat, cât am fost în armată, de ce exercițiile se făceau de o sută, de o mie de ori, până la istovire completă, de ce se făceau marşuri atât de lungi şi în condiții atât de grele, încât la înapoiere nici poftă de mâncare nu mai aveam, putea face cu tine ce vroia. Nu mai aveai în suflet nici un pic de voință de a acționa sau reacționa. La un marş excepțional de istovitor, am înțeles de ce. Armata voia să facă din noi nişte executanți fără voință, nişte automați, care nu mai ştiu decât de comanda superiorului. La întoarcere, când nu mai era pic de vlagă în mine, când mişcam doar picioarele mecanic, ofițerul român mă chemă la el şi începu cu mine o conversație franțuzească. N-am putut vorbi, n-am putut continua, mă bâlbâiam, uitasem până şi cele mai elementare cuvinte franțuzeşti. Iată ce făcuse armata din mine, un manechin.

Înainte de a părăsi pentru totdeauna Krems-ul, voiesc să mai amintesc o exhibiție artistică, care pentru mine constituie şi astăzi o enigmă. Se anunțase că dumineca următoare soseşte un comedian care trece Dunărea călcând apa. Ne-am dus cu toții. Un om sprinten de pe țărmul opus, cu o prăjină lungă în mâni ca jucătorii pe sârmă, cu nişte schiuri late la picioare, îşi ia avânt şi porneşte pe apă ca şi când ar patina. Înaintează tot mai mult şi nu se afundă în apă. A trecut până pe malul cestălalt, dar nu s-a afundat. În ce o fi constat minunea nu pot şti. Poate în iuțeala cu care spinteca valurile?!

La începutul verii, regimentul nostru a mers la Bruck an der Leita, pentru tir cu cartuşe de război. Ne-am coborât pe şlepuri până din jos de Viena, apoi am continuat drumul pe jos, pe o căldură sufocantă de 30-35gr. şi pe un praf de nu puteai răsufla. Eram cu tot echipamentul la noi. Ne curgeau sudorile şiroaie. Unii, nemaiputând înainta cădeau de-a-n picioarele. Se dă ordin şi muzica militară se aşază cântând în fruntea regimentului. Parcă făcuserăm un duş răcoritor. Parcă nu mai simțeam greutatea poverii. Picioarele înaintau automat. În fine, la marginea unui sat se comandă repaus. Ce s-a întâmplat mai departe nu mai ştiu. Când m-am trezit, eram întins pe iarbă, descheiat la gât şi la piept, ud tot, pe cămaşe, pe tunică, pe păr, pe față. Un camarad îmi întinde plosca cu apă să beau şi mă întreabă dacă-mi este mai bine şi ce mă doare. Nu-i răspund, ci stau şi mă gândesc, unde sunt, ce s-a întâmplat cu mine? Când am fost bolnav, de mă întreabă dacă-mi este mai bine? Probabil că la oprire şi la încetarea muzicei mi-am pierdut şi eu cunoştința, ca foarte mulți alții şi acum mă trezeam.

N-am simţit nici atunci, nici după aceea nici un fel de durere. Dar această întâmplare mi-a uşurat sarcina. Căci din sat s-au angajat căruţe în care ne-am pus echipamentul toţi cei care pătiseră ca mine şi am pornit-o în pas de voie în urma regimentului, până în bivoacul de la Bruck, cu excepţia a doi camarazi, care, mai slabi de înger şi cu boală de cord, au preferat să ia calea veciniciei. Ce să-i faci? Aşa e la armată, unul vine, altul pleacă, ca la moară.

Frumseţea oraşului şi în special a parcului, unde cânta în fiecare seară muzica militară, ne-a răsplătit din plin de oboselile drumului şi mai ales duruitul asurzitor al tunurilor, puştilor şi mitralierelor de la poligonul de tragere.

Un singur inconvenient ne supăra. Barăcile în care eram cazaţi, fiind de lemn, din cauza multor serii de soldaţi adăpostiţi în ele, erau înţesate printre crăpăturile scândurilor şi bârnelor cu mii de ploşniţe, care nu ne dedeau pace să dormim. Ca să scăpăm de ele, când era senin, mai dormeam şi afară pe pajişte. Când aveam timp culegeam iarbă băloasă care abunda prin ţinuturile acelea şi ne încadram aşternutul cu ea. Se vede că le place sucul acestei plante, dar le şi ameţeşte, deoarece dimineaţa steteau ciucure pe fiecare frunză, nemişcate, amorţite. Cu totul le aruncam pe foc.

Toamna, am luat parte la o manevră imperială, care avu loc în Austria de sus, înspre Moravia. Pământul din partea locului fiind muntos şi pietros, era foarte puţin productiv. În trecere prin sate ne ieşeau femeile înainte cu apă, cartofi fierţi şi o pâine de secară neagră ca tuciul. Rar când găseai să cumperi o căniţă de lapte de capră. Campamentul se făcea de obicei în corturi. Am fost odată cantonat într-o casă părăsită, în care se pusese paie până la ferestre. Dar când întunerecul serii se lăsă şi noi de lungirăm să ne odihnim, începu să ne furnice tot trupul. Milioane de ploşniţe foiau prin toate părţile. Am ieşit afară, mi-am săpat un şanţ de lungimea corpului, am aşternut foaia de cort şi m-am acoperit cu mantaua.

Când s-a terminat manevra, toate trupele de la câteva corpuri de armată s-au adunat pe un şes imens. Noi ne-am nimerit pe un deal de unde se vedea tot şesul. Niciodată în viaţă n-am mai văzut atâta lume adunată laolaltă. Să ne închipuim şesul Bârsei înţesat de lume şi privind la ei de pe Măgura Codlii. Până la câmpul de manevre făcuserăm marşuri de vreo 12 zile. La întoarcere, avurăm noroc să fim pe rând îmbarcaţi în trenuri. După întoarcere, mi-am luat ziua bună de la garnizoana Krems. Am plecat la Viena, am predat echipamentul şi am plecat acasă.

Îmi înaintasem actele de expatriere. Nu puteam s-o obțin până ce nu mai fac o concentrare. M-am supus și acestui supliciu. Plecasem din armată cu gradul de Kadett – Offizier – Stellvertretter, adecă sergent – aspirant de ofițer. La concentrare fusei trimis în Bosnia și Herțegovina, în orașul Plevlie. De când se anexase (Sangeacul) Bosnia și Herțegovina la Austro-Ungaria, în câteva orașe, ca Plevlie, exista atât garnizoană austriacă, cât și turcească, până ce aveau să se delimiteze definitiv frontariile. În regimentul nostru erau și mulți bosniaci, oameni înalți, deșirați, cu pomeții obrazului ieșiți, cu mânile disproporțional de lungi, domoli la vorbă și mișcări, oameni cam fără vlagă și fără voință. Ținutul era deluros, muntos, atât de pietros și stâncos (Karst) încât nici iarba nu creștea decât doar ici-colea în câte o groapă, fund de căldare, pe care locuitorii îl săpau și semănau cu cereale. Piatra de pe dealurile golașe se înfierbânta atât de tare, încât ziua nu puteai ieși din casă. Noaptea, în schimb, era frig ca iarna. Puneam totdeauna mantaua peste pătură și tot simțeam frigul.

Din cauza fierbințelii de peste zi, cu o vară mai înainte muriseră la Mostar mulți soldați de insolație și ofițerii fuseseră trimiși la consiliul de război. Ca să nu se întâmple și cu noi la fel, plecam la exerciții cu noaptea în cap și pe la 9 dimineața ne întorceam în cazarmă. Am avut deci ocazie să vizitez orașul și împrejurimile.

Orașul era așezat într-o vale de pe malurile unui râuleț. În fund spre miazăzi străjuia muntele Durmitor, masiv și stâncos, la hotarul Montenegrului. Clădirile orașului erau în stil oriental, cu ziduri sau garduri cu porți înalte spre stradă. Am vizitat și bivoacul turcesc și am nimerit tocmai când se servea masa. Fiecare soldat întindea strachina să-i toarne bucătarul un căuș mare de pilaf, și câini împrejur cât lumea. Pe cei mai flămânzi, deci mai îndrăzneți, îi atingea bucătarul pe unde nimerea, apoi cu același căuș servea mai departe.

Eu de acum aveam dreptul să iau masa la popota ofițerilor, unde trebuia să fim prezenți înainte de sosirea generalului. Mâncarea era minunată. Cel puțin de două ori pe săptămână ni se servea păstrăv în pesmet, prins de prin apele de munte din împrejurimi.

Între Plevlie și Saraievo nu era tren. Am călătorit cu diligența. Ajuns pe malul Drinei la Gorazda, până să schimbe caii făcui și eu o baie în Drina. Între Gorazda și Saraievo am trecut prin teren accidentat, acoperit de păduri seculare. Prin păduri, foarte mulți peri sălbatici (Dardania). Oamenii culegeau perele sălbatice în saci și

le duceau pe măgari spre târguri. Pe unele locuri stâncile erau de marmoră roşietică. Acolo am văzut porţiuni întregi de şosea pietruită cu marmură sfărâmată.

De la Saraievo la Brada am călătorit cu trenul. Acolo m-am oprit o zi, căci eram frânt de oboseală. Seara merg într-o locantă ca să cinez şi intru în vorbă cu un croat. Aflând că sunt român el spuse: „Voi aţi făcut rău că v-aţi separat de Carloviţ. De atunci aţi început să vă pierdeţi şi credinţa ortodoxă. Nu mai sunteţi creştini adevăraţi". La protestele mele, el continuă:"Dovadă că v-aţi dat cu Papa este că aţi părăsit scrisul cirilic şi aţi adoptat scrisul cu caractere latine. Acesta este primul început, căci scrisul conservează credinţa ca şi tradiţia. Noi am fost mai tari. Păstrăm şi acum alfabetul cirilic". Toate contraargumentele mele au rămas zadarnice.

Sosit acasă, după o jumătate de an mi-a venit şi actul de expatriere. Acum eram cetăţean al nimănui, căci în Regat nu era considerat ca cetăţean decât cel care era recunoscut sau încetăţenit prin parlament. Românii de peste hotare erau recunoscuţi, iar streinii încetăţeniţi prin vot parlamentar.

Cu toate acestea, ce vremuri binecuvântate atunci când înşişi românii de peste hotare trebuiau să-şi ceară recunoaşterea de cetăţeni prin parlament, faţă de astăzi când un puchinos venit de peste mări şi ţări îşi poate alege patria după bunul plac, fără să ai dreptul a-i cerceta neamul şi originea!

25.II.1945

Profesor la Iaşi

Primii ani de funcţionare

Cu ordinul nr. ... din ....[1] am fost numit profesor cu titlu provizoriu, pe ziua de 1 Sept. 1904, la Gimnaziul "Ştefan cel Mare" de limba germană – cl. II³, III³, IV³ şi Gimnaziul "Alexandru cel Bun" – cl. IV .

Spre Iaşi am călătorit ziua. Ţineam să cunosc regiunea pe care n-o mai văzusem, cel puţin din goana trenului. Cu toată varietatea terenului şi localităţilor pe unde am trecut, drumul mi s-a părut destul de lung. Se nimerise o zi cu soare arzător, care înfierbântase compartimentele, fapt care te moleşea şi indispunea. De la Focşani înainte, populaţia călătoare era alta, cu altă înfăţişare – erau în special

[1] Locuri goale în manuscris.

jidani şi jidoafce cu haine soioase, cu boccele mari, legate în pături murdare, cu coşuri sau papornițe pline cu rațe, gâşte, pui sau ouă. Jidani cu perciuni încârligați, cum nu întâlnisem prin Muntenia sau Ardeal. Jidauce corpolente, cu cărnuri atârnate, puhave, cu părul vulvoi, nepieptănate, cu tarhanul în spate. Vorbesc jargon, repede şi tare, parcă s-ar certa. Printre ei, români moldoveni, cu imineii numai crețuri pe picior, cămaşe albă înflorată cu mâneca largă, cu nedespărțita bondiță înflorată, în opinci cu târsâne din păr de capră; femeile, cu fotă strânsă pe corp, cu cosițele trecute peste ureche până la spate.

Pe când ne apropiam, se însera. Când ajunserăm sus la Bârnova, în zare, spre nord, se desfăşura ochilor o privelişte rar întâlnită. În licărirea amurgului de seară se răsfățau mii de case în toate culorile, revărsate pe câteva dealuri şi coline. Era vechea capitală a Moldovii, Iaşii. Părea o imensă vie cu rod bogat, pârguit de toamnă în toate culorile. Începuseră să se aprindă luminile. Tot Iaşul părea o imensă boltă cerească pe care străluceau licurici fosforescenți.

Sosiți la Iaşi, mă interesai de o trăsură. Erau cu nemiluita. Trăsuri cu câte un cal, negru, păr strălucitor, coamă rotată, coadă stufoasă lungă, copitele lăcuite, ham cu jug deasupra, cum nu mai văzusem. Pe capră, birjari blonzi spâni, cu pielea pe față zbârcită numai crețuri, cu fundul lat ca de femeie, îmbrăcați în caftane lungi de catifea albastră, strânşi la mijloc peste caftan cu cingătoare de piele neagră. Cu voce subțire, ca de copil nainte de schimbarea vocii, te invita să iai loc în trăsură. Erau scapeții. Nişte lipoveni, o sectă religioasă, refugiați din Rusia şi stabiliți la Iaşi. Se zice că se lăsau să fie scopiți de când erau mici. Naşul le dedea la botez un cal şi o trăsură. Neavând copii, toată dragostea şi-o concentrau asupra calului, pe care-l hrăneau şi îngrijeau cu tot ce aveau mai bun.

Deşi trăsei la un hotel de primul rang, nu fui scutit de molestarea ploşnițelor, care foiau în toate părțile.

A doua zi mă dusei la şcoală, să mă prezint directorului. Gimnaziul "Ştefan cel Mare" era instalat într-o veche casă boierească, înconjurată pe vremuri cu ziduri groase de cetate, casa familiei Başotă[1], în beciurile căreia s-a iscălit actul de abdicare a prințului Cuza[2], fiind întins pe spatele colonelului Haralambie, care au servit de masă. Casa, situată în mijlocul unei curți spațioase, avea la parter o clasă şi locuința directorului, iar la etaj, 3 clase, cancelaria,

[1] Veche familie boierească din Iaşi.

[2] Informație inexactă : Al. I. Cuza a semnat actul de abdicare la Bucureşti.

laboratorul, muzeul şi biblioteca. Avea ferestre mari cu cercevele masive de jugastru. Odăile erau podite cu scânduri groase, drepte ca lumina şi lungi de câte 5 m, din lemn de frasin din pădurile seculare ale Başoteştilor. Când erau bine întreţinute, străluceau ca oglinda, fiind astfel clasele scutite de praful obişnuit la alte şcoli.

Când am intrat în cancelarie, am găsit acolo pe toţi profesorii adunaţi să ia cunoştinţă de programul începerii cursurilor.

Directorul Gheorghe Nădejde[1], Conu Guţă, înalt, spătos, voinic cât trei ca mine, gras, cu capul mare, părul des puţin ondulat, ochi bulbucaţi, de o cultură vastă, om bun, blând, omul lui D-zeu, cu vocea domoală, bine orientat în toate domeniile, bun cozeur, autor de manuale didactice, colaboratul fratelui său Ioină (Ioan) Nădejde[2] la *Dicţionarul latin-român,* pe vremuri împreună cu fratele său promotorii curentului socialist, acum înscris şi membru devotat al partidului liberal. Când mă vede intrând pe uşe şi mă recomand cine sunt, se scoală de la masă şi mă recomandă colegilor. Toţi fac cerc în jurul meu, primindu-mă cu o afecţiune necunoscută până atunci de mine.

Emil Briul[3], profesor de matematici, ceva mai înalt decât mine, slăbuţ, înfăţişare mefistofelică – barbă-n cioc adusă înainte, buze subţiri, nas puţin coroiat, încovoiat pe buza superioară, ochi ageri de vultur, poartă ochelari, frunte lată interminabilă, părul pieptănat în sus, voce aspră, scurtă, autoritară; în schimb, om de o obiectivitate exemplară, un coleg devotat până la sacrificiu, admirabil pedagog, neîntrecut matematician practic. Cine n-a înţeles matematica predată de Briul n-are de ce să-şi continue studiile, nu-i de carte.

Albert Patrognet[4], profesor de franceză, voinic şi robust cât un urs, blond, cu faţa aprinsă, nasul cărnos, mustaţa zburlită, vocea cam răstită. Cu toată osteneala ce şi-o dă, se cunoaşte că e strein, pronunţă pe alocurea cu stângăcie. Cu trabuc între dinţi, intervine rar în discuţii. Are o palmă lată şi un pumn greu, care te-ar turti supt izbitură. Face parte din pleiada profesorilor franceji de seamă veniţi la noi în ţară, ca Escufier, Leautey, Lebrun etc., chemaţi de minister pentru limba franceză.

---

[1] Gheorghe Nădejde (1857-1939), scriitor, publicist şi profesor.
[2] Ion Nădejde (1854-1928), publicist.
[3] Emil Briul, professor de matematică la câteva licee din Iaşi.
[4] Albert Patrognet, profesor şi scriitor. A predat franceza la Liceul Naţional, între 1911-1916, precum şi la alte licee ieşene.

Vasile Cireş[1], profesor de română, voinic cât un munte, grăbit la vorbă, cam tipicar, ţine morţiş la explicările şi teoriile lui. Suferă de mania persecuţiei. I se pare că toată lumea îl pândeşte, deşi nu-i are nimeni grija. Vecinic preocupat.

Daniel Ciolan[2], profesor de religie, om cu bună pregătire, dar ceva cam pedant şi afectat, încrezut în capacitatea sa, vecinic nemulţămit că lumea nu-l apreciază la justa valoare.

Vasile Vârgolici[3], profesor de limba latină, un om pipernicit, slăbuţ, ştirb, din cauza asta sâsâit la vorbă, vecinic preocupat de chestii gospodăreşti şi alimentare, parc-ar fi pe timpul foametii. În decursul anului, se războia cu elevii, la sfârşit însă n-avea repetenţi. Întrebat asupra metodului, răspundea: "Când simt că voi fi asaltat să trec pe unul sau altul, eu le iau înainte şi îi trec înainte de a interveni ei". Poate că şi curcanii care se consumau acasă la Vârgolici contribuiau la promovarea elevilor. După moartea lui Vârgolici, am făcut eu ani de-a rândul orele de limba latină.

Octavian Băncilă[4], profesor de caligrafie şi desen, talentat, cu renume în pictură, înalt, subţire, cu fruntea lată, părul vâlvoi ca Sarpeladan, c-o pălărie cât roata carului, uşor irascibil, stăpân desăvârşit pe culori, pensule şi paletă, visa planuri uneori irealizabile, cumnat cu directorul Nădejde, în schimb în permanentă neînţelegere cu acesta.

D. Poclitaru[5], de geografie, mijlociu de statură, îmbătrânit fără vreme, cu faţa parcă roasă de cari, cu mulţi coşi negricioşi, părea istovit şi fără vlagă, cu toate că, după ieşirea lui Nădejde la pensie, se zice că a fost un excelent organizator şi un foarte bun director. Veşnic c-o umbrelă mare, decolorată, în mână, purta bocanci grei, pe care-i auzeai tropăind de la distanţă. Iarna, pe sub pantaloni, purta mişini, adecă pantaloni de cojoc din oaie. Se plângea mereu de frig.

Conu Vasile Botez[6], de istorie, un burduşel de om ultramiop, de aceea nu-şi putea ţine disciplina în oră, de aceea recurgea adeseori la noi, la diriginţi. Dacă elevii nu-i întorceau clasa pe dos, era frica de diriginţi,

---

[1] Vasile Cireş (1866-1930), filolog, profesor de română..

[2] Daniel Ciolan, profesor de religie la câteva licee din Iaşi.

[3] Probabil Mihail Vârgolici, profesor de latină la diferite gimnazii din Iaşi.

[4] Octav Băncilă (1872-1944), pictor, preda caligrafia şi desenul la Gimnaziul "Ştefan cel Mare".

[5] Probabil Enache Poclitaru, profesor de geografie la diferite gimnazii din Iaşi.

[6] Vasile Botez, profesor de istorie la Liceul Naţional, între 1899-1919.

nu de a lui Conu Vasile. Avea un scris foarte frumos, dar atât de mărunțel încât abia îi puteai ceti literele cu ochii liberi. În condica de prezență scria toate amănuntele, încât umplea rubrica complet cu litere minuscule. Pentru această calitate, un fost inspector de pe vremuri l-a avansat pe Conu Vasile de la Fălticeni, la Iaşi. Povestea nostim bătrânelul cum mergea cu balercuța în spate, să-şi aducă burcut (apă minerală) de pe la cele izvoare îndepărtate, să aibă pe-o săptămână.

Dar cel mai cu miez la povestire era Conu Guță Nădejde, care nu făcea prea mare caz dacă întârziai de la oră ascultându-i poveştile, adeseori nostime şi pline de spirit.

Cel mai nesuferit dintre colegi a fost Conu Petrache Gârcineanu[1], om cu mulți copii şi cu mai multe datorii. Umblând vecinic după căpătuială, într-un rând, când veniră Bădărăniştii (oamenii lui Conu Alecu Bădărău[2], vulturul Moldovii) la putere, se milogi în dreapta, în stânga, până ce-l scoase pe Nădejde din directorat şi ajunse el director. Om nepriceput, fără experiență şi fără autoritate, nu-şi putea stăpâni copiii proprii, necum pe elevi. Ca orice neputincios, când nu se ştie impune începe să zbiere. Nouă şi elevilor atât ne-a trebuit. Prin şcoală, prin clase, în cancelarie era o babilonie. Noi ne făceam datoria în clasă şi la orele de dirigenție. Încolo, treaba directorului. Ba mai făceam ceva. Îl scoteam din sărite –"Dle director elevii au spart un geam. Dle director, elevii se bat în stradă. Cum stai d-ta aici în cancelarie şi în clase este iadul pe pământ? Ce-i cu servitorii, că n-au măturat clasa, n-au făcut curățenie pe coridoare? Cum să ținem ore, că nu s-a făcut foc?". Ajunserăm să-l dojenim zi de zi. L-am adus la desperare, încât ne-a reclamat la minister. Briul fu chemat la minister să se justifice. Aflând în ce hal a ajuns şcoala, lui Briul i se puse alternativa ori primeşte să fie director, ori i se va trimite şi lui, şi subsemnatului avertisment de insubordonare față de superior. De voie, de nevoie, Briul ajunse director în locul lui Gârcineanu. Păcat că directoratul lui a fost de prea scurtă durată.

Cred că niciodată Gimnaziul "Ştefan" n-a avut un director mai bun, mai vrednic, mai conştiincios, mai ordonat. Înainte, fusese o paragină cuprinsă de urzici, ciulini şi scăieți şi ca prin farmec se prefăcu într-un parc paradiziac. Ca şi calul răpciugos din poveşti. I se

---

[1] Petre Gârniceanu, profesor de latină la Liceul Național, între 1899-1915.

[2] Alexandru Bădărău (1859-1927), profesor de franceză şi română, om politic, primar.

dă jeratic să mănânce, își scutură poloagele din spate și se transformă în cel mai splendid armăsar.

Chiar și în ograda elevilor aranjase pe margine straturi de flori. Într-o zi se înfurie, fiindcă niște porci streini îi râmaseră straturile. Furios cum era, aleargă la primărie să reclame cazul. În poarta primăriei era gata să fie doborât la pământ de niște porci streini, alungați din ogradă de un om de serviciu. Atunci s-a lămurit și potolit. Ce era să caute la primar cu jalba în proțap, când curtea primăriei avea aceeași soartă ca a școalei? S-a întors de la poartă înapoi.

Primele ore de profesorat

Practica făcută la seminarul pedagogic, dar mai ales la Liceul Francez, mi-a adus reale foloase. Mă familiarizasem cu atmosfera de clasă. Teama și nesiguranța pe care o au de obicei profesorii începători, la mine dispăruse. Știam din experiență că profesorul începător, în prima oră, prestează un examen în fața clasei. Elevii pun pe profesor la încercare. Dacă reușesc, prind ei frânele în mână și manevrează cum le convine. Dacă nu reușesc, se dau repede la brazdă și nu mai ai nici un inconvenient.

Primele ore ale unui început de an, fără catalog de clasă, clase cu câte 60-70 de elevi – cum era pe atunci, chiar și pentru profesorii vechi ai școalei constituiesc o grea piatră de încercare.

Pentru orice eventualitate, mă dusei la școală cu o zi înainte de începere, cerui tabloul elevilor înscriși, scosei o copie, aranjându-i după alfabet, recitii tabloul de câteva ori, îmi fixai pe cât posibil numele în memorie. Am consultat manualul și mi-am fixat cantitatea de materie ce aveam s-o parcurg, metoda pe care o voi aplica și observațiile gramaticale ce aveam să le scot împreună cu ei din textul tratat.

La Gimnaziul "Ștefan" lucrurile au mers neted, fără incidente. Avusesem norocul să încep cu clasa a II-a, elevi mici, mai timizi. În recreație cei mari s-au interesat cum se prezintă noul venit. Directorul, la începutul fiecărei ore, a venit cu mine în oră, m-a recomandat și a sfătuit pe elevi să fie supuși și ascultători.

La Gimnaziul "Alexandru cel Bun" aveam numai clasa a IV-a, băieți mari de câte 18-19, chiar 20 de ani, gălăgioși, prea puțin ascultători.

În cancelarie, am făcut cunoștință cu profesorul Albineț, de matematici, care mi-a descris clasa în culori foarte mohorîte. –„Eu singurul – spunea el – le-am venit de hac și mi-am asigurat liniștea în oră. Am venit cu revolverul în oră. Am încuiat clasa. Am luat cheia și

am aruncat-o pe fereastră. M-am aşezat la catedră cu revolverul lângă mine şi mi-am început ora spunându-le cine îndrăzneşte să-mi turbure ora, e vai de mama lui". Îmi intrase frica în oase.

Directorul, Bârjovanu[1], un om moale şi fără vlagă, nu-şi prea da osteneala să-i meargă şcoala bine.

Era limfatic. Ar fi fost în stare să poarte şi vara şoşoni, în tăpălăgile lui pe care de-abia le mişca. Îmi indică unde e clasa a IV-a şi mă lăsă singur. Când am intrat, nici pomeneală ca elevii să-şi aştepte profesorul. O gălăgie infernală şi un praf de nu vedeai cu ochii.

Ajuns la catedră, le spusei să treacă la locurile lor şi să şadă. Zgomotul în clasă nu se potolise, totuşi curiozitatea îi făcu să tragă cu urechea ce aveam să le spun.

Mă coborâi de pe catedră, mă postai în faţa clasii cam în diagonală, să-i pot observa pe toţi, şi începui:

„Vom face în anul acesta împreună limba germană, o limbă foarte, foarte grea pentru noi românii". În gândul lor: „Ia auzi, mă, că ne dă şi nouă dreptate, când nu putem răspunde bine la această limbă afurisită". Şi zgomotul se potoli. –„Dar eu de aceea sunt aici, ca să vă explic, să vă lămuresc şi să vă ajut". Mirare pe feţele lor şi aproape linişte completă.

„Desigur că unii dintre voi vor şti ceva nemţeşte şi pe aceştia îi vom ruga să-i ajute pe ceilalţi. Ne va ajuta şi nouă acolo unde va fi prea greu". Vreo câţiva îşi umflară pieptul de mândrie că li se va da atenţie şi încredere.

„Nu vreau să ştiu câtă germană posedă fiecare dintre voi *astăzi*. Pe mine mă va interesa ce progres a făcut fiecare în decursul acestui an". Au respirat uşuraţi cei care se simţeau slabi la germană. Se trezi deodată speranţa şi în inimile lor că printr-o muncă stăruitoare vor putea învinge şi ei greutăţile şi vor putea obţine o notă de trecere.

„Acum voi face apelul, căci aş dori să vă cunosc cât mai neîntârziat".

Eu încep a striga catalogul. Cei nedisciplinaţi îşi reiau conversaţia, ghionteala şi râsete pe înfundate.

Vreo doi-trei răspund cuviincios "aici". Când ajung la Buzea şi îi pronunţ numele, se aude de la un vlăjgan din fundul clasii un "aici" aşa de puternic că s-ar fi auzit din stradă. Clasa izbucneşte în râs. Mă opresc. –„De ce râdeţi? Poate că colegul vostru este surd. Oamenii surzi vorbesc

[1] Grigore Bîrjovanu, director şi profesor de ştiinţe naturale la Gimnaziul « Alexandru cel Bun ».

tare". Şi fixez pe Buzea cu privirea. El se face roşu ca racul, îşi bagă nasul în carte şi se face chitic. Strig mai departe şi într-un colţ convorbirea începe. Mă opresc, fixez pe cel care vorbea: „Asiminii, ce-i acolo? Aţi terminat? Pot continua?". Iar se face linişte. După fiecare nume, fixez bine pe cel care-l poartă spre a-l putea memora.

O bucată de vreme am linişte, strig: „Schorr!". Elevul:"Hier". Clasa râde. – De ce râdeţi? Elevul Schorr vrea să ne arate că ştie bine nemţeşte. Îmi pare bine, Domnule Schorr. Te vom folosi să ne ajuţi la lecţie. Jidănaşul, rotund la faţă, cu părul roşu, creţ, cu nasul coroiat, înlemneşte. Până la finele catalogului am avut linişte, nimeni n-a mai făcut pe excentricul.

Trecem acum la lecţie. –„Vom trata astăzi bucata *der abgerichtete Star*. Ascultaţi cum cetesc şi mai ales cum pronunţ eu. Acum s-o mai citească o dată elevul Asiminei, parcă el era adineauri nerăbdător să începem cât mai repede. Nu ne dedea răgaz nici să facem apelul".

Ceteşte prost. Îmi arăt nemulţumirea.

„Să ceteascā mai departe elevul Buzea" – şi pronunţ vorbele ca pentru un surd. Clasa râde. Elevul, roşu la faţă, se fâstâceşte, se bâlbâie. Îl măsur de sus până jos, îi spun să şadă şi să fie mai atent.

„Să continue Schorr". Elevul începe cu accentuare şi pronunţare jargon. Traduce într-o limbă imposibilă. Îi arăt că trebuie să mai înveţe ceva până să posedă bine limba lui Goethe.

Cu această lecţie s-au încheiat toate dificultăţile primului meu debut, nu numai la Gimnaziul "Alexandru", dar la toate şcolile pe unde am mai funcţionat.

Colegii abia mă aşteptau în cancelarie şi toţi mă asaltau cu întrebări. – Cum a fost? Te-au lăsat să-ţi faci ora? Buzea, acela mare din fundul clasii, ce-a făcut? E o javră de copil în clasă, care tot timpul vorbeşte, îl cheamă Asiminii. Dar jidănaşul "aşeala" grăsuţ, băl, cu banca de lângă fereastră?

Le-am spus toată povestea şi le-a plăcut. În special Albineţ era încântat. Din ziua aceea mă considera bun prietin şi îmi destăinuia toate confidenţele.

25.XII.1946

După un an de peripeţii şi viaţă zbuciumată, împrejurări cu ceva mai puţin vitrege decât cele petrecute îmi îngăduie să-mi

continuu amintirile vieţei de mult apuse – vorba latinului: *Materia incepta porro tratatur*[1].

Activitatea mea ca profesor la Gimnaziul "Ştefan cel Mare"

O declar de la început, fără modestie. Cariera de profesor mi-a plăcut mai presus decât oricare alta. De aceea, eforturile pe care le-am făcut în viaţă spre a satisface cerinţe pretinse de această carieră au fost în majoritatea cazurilor încununate de succes. Nu mi-am bătut joc de carieră. N-am considerat-o niciodată ca ocupaţie plicticoasă sau fără importanţă. Din momentul când am trecut pragul clasei şi m-am aflat în mijlocul elevilor, orice altă preocupare pentru mine a dispărut. Trăiam intens viaţa de şcoală. De aceea o pot spune acuma, când mă găsesc de mult trecut la pensie şi aproape de încheiere a socotelilor în această viaţă, că în cariera mea didactică am avut frumoase rezultate şi de sub mâna mea au ieşit personalităţi de valoare, care au ocupat situaţii înalte în societate. Mulţi dintre ei, în decursul timpului, mi-au adresat scrisori de adâncă recunoştinţă pentru felul cum am ştiut să-i îndrumez în viaţă. Pe cele mai multe dintre acestea însă le-am distrus, dar nici pentru puţinele câte le mai posed nu-mi îngăduie spaţiul şi timpul să le dau la iveală.

Fac loc uneia, doar aşa, la întâmplare:

31.X.1945

Domnule Profesor,

Vă salută cu tot dragul fostul Dv. elev de la Gimnaziul "Ştefan cel Mare" din Iaşi, care incidental se află la Arad şi care profită de o ocazie bună spre a-şi arăta încă o dată recunoştinţa sa pentru munca şi devotamentul pus în formarea elevilor Dv. ca să devină buni români şi buni intelectuali.

Lt. Col. Gh. Oarză[2]

La ore, eram de o punctualitate matematică. Când suna de intrare, îmi luam catalogul şi plecam, deşi uneori anecdote sau istorioare picante spuse cu haz de directorul nostru ne-ar fi îndemnat să mai întârziem.

---

[1] *Materia odată începută trebuie continuată.*Text latin în manuscris.

[2] Anuarele consemnează prezenţa elevului Gheorghe Oarză ca elev al Gimnaziului « Ştefan cel Mare » începând cu anul 1907.

În clasă, nu şedeam la catedră, ci în faţa clasei. Ţineam sub observaţie pe fiecare elev. Aveam pe atuncea vederea excelentă. Sesizam orice mişcare şi oricât de mică neatenţie. La explicaţii puteam ceti cu uşurinţă din ochii elevilor dacă m-au înţeles sau nu. În momentul de atenţie încordată, de urmărire cu gândul şi simţirea a celor spuse de mine, în ochii copiilor observam o fosforescenţă sclipitoare, o umezeală specială, o scânteiere jucăuşe; încordaţi peste măsură, împietriţi în poziţia în care se aflau, ochi în ochii mei, urmăreau cu atenţie fiecare cuvânt sau mişcare pe care o făceam.

În orele de dictare, ştiam după mişcarea mâinii sau a condeiului, la distanţă de 12-14 m, ce litere au scris cei din băncile ultime. Adeseori, întrerupându-mi dictarea, mă adresam unuia din fondul clasii, de prin banca ultimă: „Tu, Călin, ai scris *laetitia* cu *e* simplu. E bine aşa?”.

Cum aveam obiceiul să mă preumblu prin clasă sau să controlez temele sau cuvintele, intrând printre bănci, era firesc că în anumite momente să fiu cu spatele faţă de unii dintre elevi. Era firesc deci ca unii dintre cei mai îndrăzneţi să încerce a face ghiduşii sau să-mi facă un nas lung în spate. Dar nu ştiu cum, uneori vedeam cu coada ochiului, alteori dintr-un fel de instinct, întorcându-mă brusc se pomenea delicventul cu pleaşca primită. După ce m-au cunoscut, cazurile nu s-au mai repetat.

La teze, dacă cineva îndrăznea să copieze, îl observam, îl fixam cu privirea, cum hipnotizează şarpele păsărica, mă duceam întins la el şi îi luam cartea sau notiţele.

Pe stradă, răspundeam la salutul celor de pe trotuarul opus fără să întorc capul, atât de perfect mă serveau ochii. Astăzi, întâlnesc oameni faţă în faţă şi nu-i mai recunosc.

Nu scoteam elevi la lecţie, ci frământam întreaga clasă. În decurs de o săptămână cunoşteam pe fiecare elev după nume şi adeseori după capacitate. N-am pus niciodată preţ pe bagajul de cunoştinţe cu care se prezenta elevul la începutul anului. Dar mă interesa cu ce s-a ales din lecţiile mele.

Nu dedeam lecţii prea mari, pe care de cele mai multe ori le pregăteam cu elevii în clasă. Cuvintele noi se scriau pe tablă şi observaţiile gramaticale le scoteam cu elevii din text.

Ca să pot proceda în felul acesta, trebuia să cunosc bine structura textului ce urma să fie dat ca lecţie. De aceea niciodată nu m-am prezentat în faţa clasei cu lecţia nepregătită în prealabil. Posed şi acuma nenumărate caiete în care îmi treceam planurile, sau cel

puțin schița planurilor de lecție. Așa am procedat în tot decursul carierei mele didactice, care numără cel puțin 40 de ani (4 la liceul francez, 16 ani la școlile secundare din Iași, 19 ani la școala normală din Deva, 2 ani la liceul de fete și la liceul de băieți din Deva, după ce fusesem trecut la pensie, în 1938).

În schimb, față de munca pe care o depuneam eu, pretindeam elevilor să-mi știe. Când începeam lecția, parcă se stârnea o vijelie în clasă. Toată lumea era electrizată. Treceam în goană cu ascultarea de la unul la altul. Aveam puterea să sesizez pe toți care răspundeau slab sau de loc și reveneam tot cu alte și alte întrebări, până ce mă convingeam că la mijloc este lenea, nepriceperea sau indolența.

Rareori am dat teme de scris fără să fi corectat cel puțin câteva din ele. Deci tot așa de rar se întâmpla să vină elevii cu temele nefăcute. Cu cei leneși și indolenți eram necruțător. Din această cauză, eram considerat unul dintre cei mai răi profesori. Cine nu-și făcea temele, sau venea cu lecția neînvățată fără motive demne de a fi luate în considerare, pe lângă nota rea își mai atrăgea și alte neplăceri. Erau înștiințați părinții sau corespondenții, fie prin colegi de ai lui, fie că notam neglijența pe caietul lui de teme și ceream elevului să aducă iscălitură de acasă că ai lui au luat cunoștință de cele notate de mine.

În calitate de diriginte – și n-am scăpat o viață întreagă de această însărcinare onorifică –, pretindeam să fie clasa respectivă ordonată și ascultătoare. De multe ori elevii clasei mele erau disciplinați și ascultători chiar și la profesorii care nu-și puteau stăpâni clasa, nu de frica lor, ci de teama mea.

Când treceam prin mijlocul elevilor, chiar dacă erau în recreație, se făcea tăcere mormântală și toți se fereau în lături.

Odată, se băteau în ogradă cu bulgări de zăpadă. Era recreație. Practic, un joc nevinovat. Totuși, când unul din ei mă zări intrând pe poarta școalei, și strigă: „Dl Sporea!", toți au înlemnit. Unii au rămas împietriți în poziția în care se găseau cu mâna ridicată, cu bulgărele în mână, gata să arunce.

Deși în Iași erau pe vremea aceea vreo 11 școli secundare (Liceul internat, Liceul național, Seminarul "Veniamin", Seminarul pedagogic, Gimnaziul "Ștefan cel Mare", Gimnaziul "Alexandru cel Bun", Școala normală, Școala comercială, Școala de meserii, Liceul particular al profesorilor asociați, Gimnaziul particular evreiesc "Wachtel"), totuși afluența școlarilor era foarte mare, încât erau clasele începătoare cu câte 60-70 de elevi. De aceea, ministerul s-a

văzut obligat să introducă o restricție, și anume: se înscriau întâi elevii români și numai dacă mai rămâneau locuri disponibile erau primiți și streinii, ca evrei, germani etc.

Era deci evident că marea majoritate a populației școlare o formau elementele venite de la țară, fii de plugari.

În decursul carierei mele de profesor secundar la Iași, am observat însă un fenomen destul de interesant, dar în același timp poate îngrijorător și anume:

În clasa I, majoritatea elevilor erau fii de țărani. Cu cât înaintau însă în clase, cu atât rândurile fiilor de țărani deveneau tot mai rare. Prin cursul superior abia mai întâlneai câțiva.

M-a intrigat această constatare și am căutat să-i aflu cauzele, care după părerea mea, sunt următoarele (în această privință am scris și un articol în "Revista generală a învățământului", nr. ... din ...)[1].

(1) Știm cu toții ce deosebire profundă există între viața simplă de la țară și viața complexă și complicată de la oraș. Acolo oamenii trăiesc într-o simplitate patriarhală. Fiecare țăran, redus adeseori numai la societatea membrilor familiei, își găsește ocupația în interiorul gospodăriei sale, cu creșterea vitelor, cu cultivarea ogorului, unde lucrările se succed astfel în anotimpuri, încât nu se simte necesitatea unei munci colective prea numeroase. Toată știința și tot vocabularul lui se reduce adeseori la câteva sute de cuvinte uzuale, pe care și le însușește concomitent cu tehnica vorbirii. Nici o încâlceală, nici o complicație. Țăranul se culcă seara obosit, aproape o dată cu găinile, și se scoală în zorii zilei, când cântă rândunica. Muncește toată ziua. Este adânc religios. El așteaptă rodirea câmpului și îndestulirea casii de la pronia cerească și din osteneala mânilor sale. Pământul nu-l poți înșela. Dacă nu-l muncești la timp și bine și dacă nu-l gunoiești, nu-ți produce. Și iar, dacă nu trimete D-zeu ploaie la vreme, în zadar e orice osteneală.

Apoi natura n-o poți schimba, nici înșela. În zadar ai încerca să coci boabele de grâu sau de porumb prin artificii, înainte de vreme, că nu reușești. Trebuie să aștepți efectele arșiței soarelui de vară ca să se coacă grâul și porumbul.

Orășanul are în schimb cu totul altă viață. El, cu ajutorul mijloacelor tehnice ce-i stau la îndemână, caută să subjuge natura,

---

[1] În « Revista generală a învățământului », an.XVII, 1929, nr.6, iunie, p.350-352, C. Sporea publică articolul **E posibilă aplicarea programului gimnaziului la cursul inferior al școalelor normale?**

scurtează distanţele prin mijloace de locomoţie – maşini, tren, tramvai, avion, face din noapte zi şi din zi noapte cu ajutorul luminii electrice. N-aşteaptă recolta holdelor, ci prin afaceri şi negustorii pe care le învârteşte câştigă într-un ceas mai mult decât ţăranul într-un an. Apoi se ştie că negustoria nu merge totdeauna pe calea cinstită. Doar de aceea este Mercur, zeul minciunii, protectorul comerţului. Copiii orăşenilor, deci, au o structură sufletească cu totul deosebită de aceea a copiilor de la ţară.

Iată cum se prezintă şi oraşul, cu forfoteala lui interminabilă, cu lume multă, grăbită, aproape alergând în toate părţile, cu vehicule de tot felul – care, trăsuri, maşini, tramvaie, care se întrec între ele, zgomotul asurzitor de paşi grăbiţi, de muzici, de claxonări, de huruituri de fabrici etc., case mari cu vitrine cât uşile, cu mărfuri de tot felul şi de toate culorile.

Să urmărim acum pe copilaşul timid sosit de la ţară, ţinându-se strâns de mâna sau rochia mamii, cu ochii în toate părţile, ferindu-se când de un pieton, când de o trăsură sau maşină, mergând de teamă mai mult pe mijlocul drumului decât pe trotuar. Ce s-o fi petrecând în sufletul lui? I-o sta lui mintea la carte vreo lună sau două până se obişnuieşte, sau la minunăţiile care le-a văzut şi care îl atrag ca un miraj?

De multe ori, îl surprinzi stând ceasuri întregi în faţa unui galantar, uitând şi de lecţii, şi de şcoală, ba uneori şi de frig sau foame. Dar până să se deprindă el cu toate, şcoala nu stă pe loc, ea merge înainte; iar când se trezeşte el, colegii lui au ajuns departe şi atunci adeseori sforţările lui sunt zadarnice.

(2) Dar în fine cu chiu, cu vai, iată-l sosit în clasă. Se aşază între colegii lui gălăgioşi şi neastâmpăraţi. Se uită timid în toate părţile şi cu greu îşi găseşte un colţişor prielnic temperamentului său. Iată vin profesorii, în fiecare oră altul, după specialitate. Fiecare cu temperamentul său şi cu felul său propriu de a se prezenta înaintea clasii. Fiecare îşi începe lecţia şi vorbesc într-o limbă cu totul streină pentru urechile băieţelului nou venit, care cască ochii mari, îşi ascuţeşte urechile, dar nu înţelege aproape nimic din ce i se spune. I se pare că i se vorbeşte în limba lui, dar din 10 cuvinte abia înţelege pe jumătate. Cine va mai reveni, şi cine îi va mai explica lui tot ce n-a înţeles? Iată motive serioase că pe copil îl cuprinde urâtul şi dorul de casă şi, după câteva zile, se trezesc părinţii cu copilul venit acasă şi fugit de la şcoală.

(3) Dar adus în oraş la şcoală, unde îl vor plasa părinţii. Copiii cei mai înstăriţi, care nu vin la şcoală îmboldiţi de o capacitate

intelectuală deosebită, vor alege gazdele cele mai bune, mai de prin centrul oraşului, deoarece le dă mâna să plătească. Cei săracuți, dar capabili, vor fi plasaţi pe la mahala, departe de şcoală, în nişte chiliuţe scunde, neigienice, câte 3-4 la un loc.

Hrana celor dintâi, mai bună, mai suculentă. A celor lipsiţi de mijloace, o ciorbă lungă, fără carne, fasole, cartofi fierţi sau zamă de prune, care nu ţin nici de foame, nici de cald. Cu ce-şi vor completa aceştia caloriile cheltuite cu şcoala, cu frigul şi cu mizeria? Vor zbârnâi puţin început. Dar pe încetul, secătuiţi, vor ceda fie boalelor, fie nepăsării şi trândăviei. Cei din categoria întâia, codaşi ai claselor din cauza incapacităţii, vor promova prin protecţie sau vor părăsi şcoala.

Aşa i-am cunoscut, când am vizitat gazdele, în calitate de diriginte.

(4) Apoi copiii orăşenilor, produs al mediului în care s-au născut şi crescut, sprinteni la gândire, adeseori şmecheri, pehlivani mincinoşi, au o mare înrîurire asupra colegilor de la ţară, care sunt contaminaţi ca de o boală molipsitoare de toate apucăturile rele întâlnite la copiii orăşeni, ca fumatul, chiuleala, jocul de cărţi, băutura, flirtul etc. Aceste boale sociale, ca orice boală contagioasă, găsind la rurali un teren vergin, fac ravagii mai mari ca la orăşeni.

Faţă de cele arătate mai sus, nu e mirare că foarte multe elemente de valoare venite de la ţară se pierdeau în puzderia calamităţilor de care se izbeau venind la oraş.

Ca profesor la Gimnaziul "Ştefan cel Mare", eram bine văzut şi bine apreciat de director şi profesori, de elevi am fost temut şi respectat.

Ca diriginte, eram nelipsit din mijlocul elevilor. Chiar când eram căsătorit şi aveam copii, adeseori duminecile şi sărbătorile – neglijând familia – eram între elevi. Am înfiinţat cu ei o mică societate de lectură, o mică bibliotecă de clasă şi un fond pentru excursii, atunci când pe la celelalte şcoale nu se pomenea aşa ceva.

Toate împrejurimile Iaşilor au fost străbătute de mine în excursii cu elevii. Atunci eram pentru ei un adevărat părinte, ba mai mult, un adevărat frate mai mare. Cântam cu ei, mă jucam cu ei, mâncam chiar împreună, dând adeseori din merindea mea celor care n-aveau. Pe cei care erau slabi la carte, îi povăţuiam, îi ajutam şi adeseori rugam pe colegi să-i mai asculte, ca să-şi îndrepte nota.

Odată am intervenit pentru copilul învăţătorului din Rediu lui Tătar. Tatăl elevului a aflat şi drept mulţămită mi-a adus un curcan.

Când l-am văzut intrând în casă şi mi-a spus de ce e vorba mi-am ieşit din fire, atâta eram de furios. L-am ocărât cu vorbele cele mai urâte şi l-am dat pe uşe afară. Plecând, îmi spuse: „Faceţi rău, Dle profesor, că nu-l primiţi. Am să-l dau la altul şi are să-l primească şi să-mi mulţămească". Într-adevăr, aşa a fost. A doua zi, unul dintre colegi s-a lăudat că a mâncat o galantină de curcan de toată bunătatea. Am zâmbit şi am tăcut, căci ştiam firul pricinii.

Un alt caz. Firma "Fastlich" din str. Cuza Vodă era renumită pentru vinurile excelente. Elevul Fastlich era slab la latină şi se apropia sfârşitul anului. Îl ascult şi nu ştie. Îi dau termin până în săptămâna viitoare, să vină cu materia învăţată, şi pretind unui elev bun din clasă să-l supravegheze şi să-i arate unde va avea nevoie de vreo explicare. La săptămână, îl ascult şi răspunde slab, încât nu-i ieşea media. Îi mai dau un termin de câteva zile. Îl ascult, ştie şi devine promovabil.

Se vede că pe părinţi i-a impresionat acest procedeu al meu, căci în ajunul zilei mele onomastice (Sf. Constantin), pe când lipseam de acasă, vine un om de serviciu de la firma "Fastlich" cu un coş plin de sticle cu vin înfundat. Soţia îl întreabă: „Ce-i cu astea". – „Ştie Dl Sporea. Vinul e de la Dl Fastlich" a fost răspunsul. Soţia mea, crezând că eu am comandat acolo vin pentru ziua următoare, primeşte coşul în toată liniştea.

Seara, când vin acasă, mă înfuriu şi cert soţia, de ce a primit coşul. Îmi explică şi mă liniştesc. Să trimet coşul înapoi, era deja seară târziu. A doua zi, zi de sărbătoare. A treia zi, duc cu servitoarea coşul la şcoală. Chem pe elevul Fastlich la cancelarie şi îi ordon să plece imediat acasă şi să cheme pe tat-său la şcoală. Se întoarce cu răspunsul că tat-său este dus la gară să descarce nişte vin şi nu poate veni, dar vine mâine. Aveam impresia că vor să mă poarte cu vorba. De aceea spun elevului: „Du-te în clasă, ia-ţi cărţile şi pleacă acasă. Eşti eliminat pe o săptămână, pentru insubordonare". Elevul plânge, se roagă, se zbuciumă, dar trebuie să plece.

Peste un ceas, se prezintă elevul însoţit de maică-sa, elegant îmbrăcată, cu degetele încărcate de inele, cu brăţări de aur, cu un lorgnion atârnat pe după gât cu un lanţ de aur masiv, cu o pălărie cât roata carului, împodobită cu o pană de struţ de o jumătate de metru. Sosită în cancelarie, am luat-o în primire. Îi arăt coşul cu sticle şi o întreb: Coşul acesta este de la Dv.?". – „Da, Dle profesor. Dv. aţi fost aşa de bun cu fiul nostru şi am crezut să ne arătăm şi noi recunoştinţa, trimiţându-vă o mică atenţie de ziua Dv.".

„Nu, Doamnă, ați crezut că conștiința unui profesor se cumpără cu bani sau cu butelii de vin înfundat. Ia-ți imediat coșul și pleacă cu el pe poarta școalei".

„Domnule profesor, vă rog, nu-mi faceți această ofensă".

Pe atunci nu era democrație. Nu se pomenea ca o doamnă de bună condiție să plece cu coșul pe stradă.

Văzându-mă neânduplecat, au intervenit colegii și directorul. În cele din urmă am cedat și am admis să vină servitoarea lor să ducă coșul acasă.

De atunci, am avut pace. Nimeni n-a mai îndrăznit să mă molesteze cu cadouri.

Nu admiteam să-mi aducă elevii nici măcar flori de ziua mea, deși îi primeam bucuros să vină să mă felicite, tratându-i cu prăjituri și vin.

Felul meu de a fi atât de neânduplecat față de cei răi și nărăviți mi-a pricinuit cândva o mare neplăcere și durere sufletească. Iată povestea.

Aveam într-un an, în clasa a IV-a, un elev care tot anul n-a voit să învețe. Se ținea de alte ocupații. Era și cam mare de vârstă pentru clasa lui. Nu-i cunoșteam situația lui familială. Nu îi eram diriginte. La finele anului, rămâne la mine corigent. După publicarea rezultatului, chem pe corigenți și le dau îndrumări ce, cât și cum să învețe și le fixez ziua din săptămână când pot să le stau la dispoziție pentru explicații. Elevul respectiv nu vine. Nu-i mai rețin bine în minte numele. Mi se pare că se numea Buzdugan. Toamna se prezintă la corigență. Nu știe și rămâne repetent. După ce dau rezultatul la cancelarie, vine la mine acasă și mă roagă stăruitor, mă imploră să am îndurare față de el, că e nenorocit, că nu mai are nici un rost în viață, că el în situația aceasta își va pune capăt zilelor. L-am primit în casă, i-am vorbit blând și părintește. I-am explicat că eu nu mai pot schimba nimic, întrucât am dat rezultatul la cancelarie. El stăruia cu îndărătnicie. L-am petrecut până la portiță. Porni, se opri, stete un moment pe gânduri, apoi îmi spuse: „Rămas bun pentru totdeauna". Ajungând în Piața Unirii, pe treptele statuiei Cuza Vodă s-a împușcat și a murit. Unul dintre colegii lui mi-a spus că el venise cu gândul de a mă împușca pe mine, apoi pe sine dacă nu mă voi îndupleca. La orice caz, această întâmplare m-a turburat mult. Regret și astăzi că n-am fost mai prevăzător. Trebuia să mă interesez mai de aproape de situația lui înainte de a-i da nota definitivă. Căci poate avea și el dreptate.

De atunci, mi-am propus să fiu mai îngăduitor.

Aminteam mai sus că de la elevi sau părinţii lor n-am primit niciodată cadouri. Un cadou totuşi am primit de la directorul şcoalei, Conul Guţă Nădejde, în următoarele împrejurări.

În 1913, când s-a sunat mobilizarea pentru războiul balcanic, fiul directorului, un chirurg distins, fu concentrat şi trimis la Constanţa. Acolo, fiind nevoit să facă o autopsie, s-a rănit din grabă cu bisturiul la un deget, s-a infectat, a dat în septicemie şi a murit. Părinţii lui s-au dus la înmormântare şi au lipsit vreo 10 zile. În absenţa lor, eu am ţinut locul directorului. La întoarcere, m-a întrebat ce-mi datorează pentru serviciul făcut. – „N-am făcut serviciul pentru bani, ci să ajut pe om la suferinţă. N-am nici o pretenţie şi îmi pare rău că în împrejurare atât de tristă a trebuit să vă dau o mână de ajutor".

Mi-a strâns mâna, mi-a mulţămit şi peste câteva zile mi-a făcut cadou un revolver Browning, pe care l-am primit cu bucurie.

Profesor de latină la Liceul Naţional

Regretatul Vasile Pârvan[1], numit de curând profesor de limba latină la Academia Mihăileană, adecă la Liceul Naţional, obţinuse o bursă pentru studii în streinătate. La plecare, m-a rugat să-l suplinesc eu, cu condiţia ca jumătate din ce capăt de la suplinire să-i trimet familiei (O mamă văduvă şi două fete, dintre care una studentă la Bucureşti. Mama şi o fiică locuiau la Chitila.) Deşi nu aveam capacitatea în limba latină, cunoşteam destul de bine limba lui Cicero. Am primit deci propunerea şi l-am suplinit tot timpul cât a studiat în Germania. Acolo studiase istoria şi când s-a întors în ţară a fost numit profesor la Universitatea din Bucureşti, rămânând catedra de la Iaşi liberă; deci a încetat şi suplinirea mea.

Atmosfera cancelariei liceului se deosebea profund de aceea a Gimnaziului „Ştefan cel Mare", unde trăiam întreolaltă ca în familie, ca între fraţi.

Aici am întâlnit un corp didactic preocupat de multe şi varii chestii.

Directorul, de germană, un om de statură mijlocie, cu un cap mare cât un ciubăr, tipul ardeleanului conştiincios, Grigore Bârsan[2], de origine de prin judeţul Ciuc, vecinic înfundat cu nasul în hârtii din cabinetul lui directorial, îşi făcea rar apariţia prin cancelaria

---

[1] Vasile Pârvan (1882-1927), istoric şi arheolog. Se va înscrie, mai întâi, la Universitatea din Jena, apoi, în 1905, la Universitatea din Berlin.

[2] Grigore Bârsan, profesor de germană şi latină la Liceul Naţional. Director tot acolo, între 1907-1924.

profesorală şi atunci era scurt şi apăsat la vorbă. Se părea că agendele administrative le conduce mai mult secretarul Nica, decât directorul. El făcea absenţele, el dojenea elevii, el stetea de vorbă cu părinţii şi se pare că nu fără oareşicare profituri.

Profesori erau mulţi şi foarte variaţi ca concepţii şi atitudini.

Rache Vasiliu[1], un rotovei bine alimentat, cu mult stupit la limbă, deţinător a două catedre, se ocupa mai mult de politică decât de şcoală, nelipsit parlamentar în timpul guvernării liberalilor. Era aproape în permanenţă în concediu, suplinit la catedră de tânărul absolvent şi licenţiat al facultăţii de litere Victor Iamandi[2], fostul ministru asasinat de legionari.

Tănase Gheorghiu[3], tot cu două catedre, mai mult politician decât profesor.

Conu Alecu Bădărău, de română şi drept, zis Vulturul Moldovii, întemeietorul partidului bădărănist, bun avocat, dar venal şi demagog neîntrecut. Partidul lui, rupt din partidul conservator, era de aceeaşi teapă ca şi şeful. Conu Petrache Cujbă[4], de geografie, îşi vedea mai mult de vie şi de primărie. A fost în mai multe rânduri viceprimar şi primar.

Conu Petrache Fântânaru[5], profesor de română, înalt şi zvelt, om cu ştiinţă de carte, bun profesor, spiritual şi glumeţ, om de petrecere, nu ducea paharul la ureche. Stâlpul clubului partidului liberal. Fost prefect liberal în mai multe rânduri. Fiind zilnic la club, vara-iarna, se ataşase de el o pisicuţă pripăşită pe la club, pe care o alimenta şi îngrijea cu multă pasiune. Astfel, când a murit el, vreo săptămână în şir nu mai puteai trăi la club, din cauza pisicii care alerga din odaie în odaie, mieunând şi căutându-şi protectorul.

Fiindcă lui Conu Petrache îi plăceau mult chefurile, A.C. Cuza[6] i-a făcut epigrama următoare:

Lui Petre Fântânaru
Dacă apa din fântână

---

[1] Teodor Vasiliu a predat literatura română între 1898-1916.

[2] Victor Iamandi (1891-1940), om politic liberal. A fost şi profesor de istorie la Liceul Naţional, între 1923-1935.

[3] Probabil Grigore Gheorghiu, profesor de matematică, între 1890-1913.

[4] Petre Cujbă a fost un timp şi provizor al internatului.

[5] Petre Fântânaru (1867-1927), inspector şcolar, profesor de română şi latină la Liceul Naţional, între 1892-1927.

[6] A.C. Cuza (1857-1947), om politic, profesor la Universitatea « Al.I.Cuza », membru al Academiei Române.

S-ar preface în Cotnar
Aş lăsa limba română
Şi m-aş face fântânar.

Vasile Teodoreanu[1], unchiul scriitorilor Ionel şi Păstorel Teodoreanu[2], profesor de matematici, om înalt, bine făcut, fanfaron şi încrezut, vecinic candidat la directorat, unde a şi ajuns. Pe timpul directoratului său, a introdus la elevi uniforma cu nişte pantaloni bufanţi. Când îi vedeai pe stradă pudraţi şi spilcuiţi, parcă erau nişte păpuşi sau nişte cocote. Pe tema asta am avut şi schimb de cuvinte cu Conu Vasile.

Mihai Tomida[3], profesor de ştiinţe, om înalt, spătos, potolit la mers, la vorbă şi la faptă, privea pe om cam pieziş. Altfel, om bun, puţin cam sarcastic. Mai târziu, a ajuns directorul Liceului internat, după pensionarea lui Gh. Lascăr[4].

Xenofon Gheorghiu[5], de latină. Om mărunţel, slăbuţ, cu mustaţa vecinic cănită în negru. Om cu multă carte. A tradus *Bucolicele* lui Virgil în româneşte. În clasă însă nu-şi prea putea disciplina elevii.

Tufescu[6], de geografie, om gras cu gura mare de broască, palid şi puhav la faţă, cam anemic la intelect, râde cu toată gura pentru orice nimica. Se pregăteşte să spună ceva interesant, dar chiar chestii de oarecare valoare ies din gura lui şifonate.

Mihai Ţilinschi[7], de chimie, tovarăş de masă şi primblări al meu şi al lui Neculai Mazăre[8]. Rămas holtei până la vârsta înaintată. Om capabil. A fost trimis în streinătate cam o dată cu mine. Cam

---

[1] Vasile Teodoreanu (1868-1949), profesor de matematică la Liceul naţional, între 1893-1899, apoi director tot acolo, între 1905-1907.

[2] Fraţii Alexandru (1894-1964, zis Păstorel) şi Ionel (1898-1954) Teodoreanu, scriitori.

[3] Mihai Tomida (1866-1928), profesor de ştiinţe naturale la Liceul Naţional, între 1893-1928, precum şi director, între 1901-1905. Ulterior, director al Liceului Internat.

[4] Gheorghe Lascăr (1857-1929), profesor de latină la Liceul Naţional, precum şi director, între 1895-1916.

[5] Xenofon Gheorghiu (1850-1928), profesor de latină la Liceul Naţional, între 1879-1928. A publicat studii despre literaturile latină şi franceză.

[6] Gheorghe I. Tufescu a fost profesor de istorie şi geografie la Liceul Naţional, între 1892-1902.

[7] Mihai Ţilenschi a predat fizica şi chimia, la Liceul Naţional, din 1899.

[8] Nicolae Mazăre era profesor de latină la Gimnaziul « Ştefan cel Mare ».

bolnăvicios, pesimist, uneori plictisit de viață. S-a însurat târziu. A avut şi un copil. Nu ştim ce l-o fi determinat, dar într-o bună zi am auzit că s-a otrăvit în laborator cu cianură de potasiu.

Sinigalia[1], italian de origine, preda franceza, om înalt, subțire, adus de spate, barbă-n cioc. Om nervos, clipind des din ochi. Când începea să vorbească, torăia ca o morişcă. Adesea, nici nu înțelegeai ce spune. Mă îndoiesc că elevii l-or fi înțeles ce spune la ora de franceză. Pasionat jucător de şah. Rar când îşi termina partidele fără ceartă.

Teodor Berescu[2], de gimnastică, om simplu fără prea multă carte, ținta atacurilor ironice ale colegilor, în special ale lui Bude, care îi scornise că a terminat doar gimnaziul cu notă mică dar fracție mare (5,89- cinci întregi şi optzeci şi nouă sutimi).

Ca profesor tânăr şi cam timid, numai rareori luam parte la discuțiile profesorilor. Îmi vedeam de clasă, intram punctual şi lucram cu elevii intensiv. Nefiind de specialitate, predarea limbii latine îmi dedea mult de lucru. Când aveam a doua zi latina, preparam lecțiile până noaptea târziu.

Odată veni la liceu în inspecție Gh. Popa Lisseanu[3]. Aveam lecție într-o după-amiază la cursul inferior. Popa Lisseanu voi să vină la ora mea, deşi nu prea era obiceiul să se inspecteze suplinitorii. După oră – fiind cursurile pentru ziua aceea terminate –, am stat de vorbă foarte mult în cancelarie, punându-mi mereu întrebări: cum procedez la darea lecției celei noi, cum fac gramatica, ce fac cu diferitele expresii latineşti ca acuzativ cu infinitiv, ablativul absolut etc. etc.

Seara şi-a luat rămas bun, spunând că pleacă cu trenul de 9.

A doua zi aveam lecție la cursul superior: traducere şi interpretare de autori. Aveam de predat nişte pasagii grele. Îmi dăduseră mult de lucru de cap cu elevii până vom descifra textul, de aceea am intrat în oră chiar înainte de a suna. Aveam obiceiul să descifrez textul cu ajutorul elevilor, cerând părerile lor şi mai ales justificarea de ce traduc aşa şi nu cum au spus cei care aveau altă părere. Când eram mai cufundați în preocupările noastre, intră pe uşe Popa Lisseanu. Se aşază pe un scaun, scoate carnetul şi scrie mereu.

---

[1] Luigi Sinigaglia a predat limba franceză la Liceul Național, între 1905-1911.

[2] Teodor Berescu, profesor de gimnastică la Liceul Național, între 1899-1906, subdirector la Liceul Internat, între 1885-1937.

[3] Gheorghe Popa-Liseanu (1866-1945), profesor, inspector şi director în Ministerul Instrucțiunii, autor de studii arheologice şi elenistice. Între altele, a publicat **Limbile clasice în învățământul secundar** (1925) şi **Gramatica limbii latine**.

Am avut impresia că n-a fost mulţămit cu felul de predare din ziua antecedentă şi a rămas şi pentru a doua zi să se convingă deplin, apoi să-mi facă raport de înlocuire. După oră, aveam o fereastră. A stat toată ora aceea de vorbă cu mine. Din când în când, mai scria câte ceva în carnet. Apoi ne-am despărţit, fără să-mi spună vreun cuvânt dacă a fost mulţămit de procedarea mea sau nu. De atunci nu l-am mai văzut în calitate de inspector, nici ordin de înlocuirea mea n-a mai venit, deşi eu eram tot cu frica în sân.

Au trecut mulţi ani de atunci. Eu, în 1919, am trecut ca profesor şi director la şcoala normală de băieţi din Deva.

Într-una din zile, vine profesorul I. Radu de la şcoala mea la mine şi îmi spune lucrul următor: „Am fost la Hunedoara. Acolo m-am întâlnit cu Popa Lisseanu, care venise la cumnatul său Dr.Dănilă, notar public. Vă trimite salutări. Şi mi-a mai spus ceva. Pe când Dv. eraţi profesor la Iaşi de limba latină, dânsul avea manualele de limba latină în manuscris. Înainte de a le tipări, a luat de la minister o delegaţie de inspector şi a venit la Iaşi anume să vadă cum predaţi, deoarece auzise că sunteţi un profesor bun. A făcut în manuale multe îndreptări în baza celor discutate cu D-voastră". Abia atunci mi-am dat sama de ce stăruia aşa de mult la fiecare chestiune care se referea la predare.

Într-o primăvară, am fost delegat din partea Gimnaziului „Ştefan" să merg cu elevii la concursul tinerimii. Cei de la liceu şi de la Gimnaziul „Alexandru" mi-au dat tot mie elevii pe samă.

Ajuns în Bucureşti, i-am cazat pe toţi, apoi cu o ceată din ei m-am dus la Cişmigiu să ne primblăm cu barca. Nici n-ajung bine şi un elev vine în goană anunţându-mă că un elev de la "Alexandru" s-a aruncat în Dâmboviţa. Am înlemnit. Nu ştiu cum am alergat. Când am sosit, îl scoseseră din apă şi era întins pe mal, dar viu. I-am făcut masaj, l-am ţinut cu capul în jos să iasă apa din el, apoi am alergat la Nae Dumitrescu. Fiind duminecă şi neavând de unde, l-am forţat pe preşedintele tinerimii să-mi dea un rând de schimburi de la copilul său, până s-or usca ale elevului. De atunci n-am mai plecat cu elevi streini pe drum.

Profesor la Liceul Internat

Cam în acelaşi timp cu Pârvan, fusese trimis în Germania la studii şi Traian Bratu[1], pentru limba şi literatura germană. Catedra lui

[1] Traian Bratu (1875-1940), germanist, profesor universitar la Universitatea « Al.I. Cuza ». Între 1902-1913, a predat germana la Liceul naţional şi, sporadic, la Liceul Internat.

de la Liceul Național era suplinită de V. Bude. Avea însă și o clasă la Internat. Fiindcă Bude nu le putea face pe toate, orele de la Internat mi-au fost date mie.

Cancelaria Liceului Internat avea un aspect cu totul particular față de celelalte, începând chiar cu directorul.

Gh.Lascăr era un director respectat de profesori, temut de elevi. Om voinic, scurt la vorbă, ochi pătrunzători, umbriți de niște sprâncene groase, negre. Pretindea profesorilor să fie punctuali și elevilor, disciplinați. Cel ce făcea transgresiuni era vai și amar de oasele și pielea lui. Bătea fără milă. Vergelele lui de trestie și vâna de bou erau temute. Toată școala sclipea de curățenie. Disciplina era exemplară. Decât să întâlnească pe director vreun elev pe coridor prin fața cancelariei sau în dezordine, mai bine să fi intrat în pământ, căci era neânduplecat.

În cancelaria profesorilor, am întâlnit profesori adepți sau reprezentanți ai diferitelor curente literare.

Ion Paul[1], profesor de germană, subțirel, sprinten, ochi pătrunzători, fața senină, mustăți lungi cam neglijate, cu multă claritate în expunere, făcea mai mult interpretare decât traducere de texte. Nu se lăsa până ce nu găsea cea mai potrivită și mai clară expresie românească. A scris „Florică ceterașul" și mai multe manuale didactice. Un talentat povestitor. Făcuse parte din societatea literară „Junimea" și „Convorbiri literare", împreună cu Miron Pompiliu[2], Ion Slavici și alții.

Odată, s-a ținut la Iași congresul profesorilor de limba română. Mihail Dragomirescu, profesor universitar tânăr dar cu pretenții, a ținut o lecție practică de limba română. A tratat cu elevii o poezie. A analizat-o și disecat-o din toate punctele de vedere. Între critici a fost și Paul, care a spus următoarele: „Știți ce a făcut Dl Dragomirescu? Avea în față un trandafir plin de frumusețe și aromat peste măsură. În loc să-l ia să-l admire, să-i miroase parfumul, l-a luat, a zmuls petală după petală, le-a împrăștiat pe jos și le-a călcat cu picioarele. Apoi a decretat sentențios. Poftiți vedeți, acesta este trandafirul".

---

[1] Ioan Paul (1856-1927), scriitor, membru al cercului « Viața românească », profesor universitar la Universitatea din Cluj. La Iași, a predat și germana, la liceele Internat și Național.
[2] Miron Pompiliu (1848-1897), scriitor și folclorist, profesor la diferite licee din Iași.

O poezie nu se analizează – mai ales gramatical –, ci se simte, căutând să deştepţi în auditor acelaşi sentiment pe care l-a avut autorul. Aşa ar trebui tratate poeziile. Avea dreptate.

Iată reprezentanţii curentului poporan de la “Viaţa românească”: Garabet Ibrăileanu[1], Mihai Carp[2], Iancu Botez, M.Jacotă[3] etc., oameni cu morgă. Cu cât era careva mai neînsemnat în cenaclul lor, cu atâta trata mai dispreţuitor pe ceilalţi muritori.

Ibrăileanu, cu părul vâlvoi, cu barba încâlcită, profesor de română, pontiful mişcării literare, avea vecinic de discutat în particular cu câte unul dintre ei.

M. Carp, de română, om sprinten, vioi, barbă neagră pana corbului, vecinic ironic, înţepător. Lansa adeseori glume usturătoare la adresa colegilor.

Iancu Botez, de engleză, vecinic preocupat de chestii financiare, ajunse ulterior directorul Băncii Iaşilor, preşedintele Camerei de industrie şi comerţ etc. Îi plăcea să joace incontinuu pe două cărţi, chiar şi pe două muieri. Era în cenaclul poporaniştilor, dar făcea şi politică liberală, fiind ales în mai multe rânduri deputat.

M. Jacotă şi Octav Botez, primul de greacă, al doilea de franceză, figuri şterse, oameni în formaţie, dar cu ifose. Ulterior s-au format binişor.

Iată alt grup. Alecu Ionescu[4], de franceză şi August Scriban[5], de română şi latină. Cel dintâi cu cultură franceză, dar cu firea blândă a moldovanului gata în orice moment să spună o vorbă de spirit. Avea ce avea cu Scriban, vecinic se hârjoneau, se înţepau. Într-o discuţie, Scriban zice: „Orice om îşi are un grăunte de sminteală”. Conu Alecu, prompt: „Da, prietine, asta o înţeleg, păcatul este că la tine în cap este pumnul întreg de grăunţe”.

Alt grup. Calistrat Hogaş[6], de română, şi Axente Frunză[1], de latină. Hogaş, neîntrecutul povestitor al călătoriilor de munte “Pe

[1] Garabet Ibrăileanu (1871-1937), critic literar, conducătorul « Vieţii româneşti ». Profesor de română la Liceul Internat, între 1900-1908.
[2] Mihai Carp (1875-1947), profesor de română la Liceul Internat, între 1902-1936.
[3] Mihai Jacotă (1881-1945), profesor de română la Liceul Internat, între 1902-1936.
[4] Alexandru D. Ionescu a fost profesor de franceză la Liceul Internat, până în 1927.
[5] August Scriban (1872-1950), filolog, a predat latina la Liceul Internat, între 1906-1936.
[6] Calistrat Hogaş (1848-1917), scriitor, profesor de română şi latină la Liceul Internat, între 1899-1912.

drumuri de munte", cu nasul borcănat, cu barba sură scurtă, cu părul lung dat pe spate, cu botul proeminent. Pasionat jucător de şah, al cărui partener îi eram adeseori, fie la cerc, fie la el sau la mine acasă. Obişnuia dimineaţa să ia în loc de cafea, o fleică sau muşchi la grătar şi unul, două pahare de vin vechi. La şah nu era chip să-i impui respectarea regulei „pièce touchée". Altfel, era scandal.

Axente Frunză, de latină, de statură mijlocie, cu părul mare şi creţ, în cancelarie veşnic urmărind un text într-o carte. Când pleca în clasă, îşi atârna mantaua într-un umăr cu un colţ al ei aproape atingând pământul, aşa cum l-a descris Hogaş în călătoriile sale. De altfel, Frunză era obiectul de observaţii şi studii al lui Hogaş.

I. Prasa[2], de franceză, un grec fin cu nas subţire, cu alura superiorităţii lui, ne lua pe noi cei tineri cam în zeflemea. De altfel, îşi cunoştea bine materia şi era bun profesor.

La trecerea lui Lascăr în pensie, în locul lui a venit ca director Mihai Tomida. O dată cu el a trecut la Internat şi Berescu.

Odată, într-o oră de gimnastică, pe când elevii se aranjau în rând, Radu Rosetti[3], poetul, trage o b - - - - ă de răsună sala. Turiţă Berescu ultraindignat strigă: „Care a fost măgarul acela?". Din mulţime se aude o voce: „Tu eşti măgar". Ieşit din fire, profesorul aleargă la director şi îi relatează cazul. Tomida, foarte grav, apare în sala de gimnastică şi întreabă: „Cine a făcut pe Dl Berescu măgar?". Mai multe voci: „Natura, Domnule!". Stupoare. Elevii şi-au primit pedeapsa, dar lui Berescu i-a rămas ponosul.

O vizită regală

Se ştie cât de formalist era bătrânul rege Carol I. Într-o zi, directorul ne anunţă că a doua zi la orele 10, regele Carol va vizita liceul. Toţi să fim în redingotă, cu gambetă şi mănuşi albe. Bude nu-şi găseşte redingotă şi vine în haină neagră. La ora fixată ne aranjăm în rând. Bude, cam pe la mijloc. Regele ne trece în revistă. Se opreşte în faţa fiecăruia şi întreabă: „d-ta?". Răspunsul era „sunt profesorul n.n., predau obiectul cutare". Regele ne întindea mâna şi trecea mai

---

[1] Axinte Frunză (1859-1933), scriitor, profesor de latină la Liceul Internat, între 1897-1927.

[2] Ioan Prassa a predat franceza la Liceul Internat, între 1901-1934.

[3] Probabil o confuzie. Poetul Radu D. Rosetti (1874-1964) nu figurează printre absolvenţii Liceului Internat.

departe. Când ajunge în fața colegului Bude, îl măsoară de sus până jos. Nu-i adresează nici o vorbă, ci trece la profesorul următor.

Ca profesor, mi-am făcut datoria conştiincios, încât eram bine văzut atât de colegi, cât mai ales de părinții copiilor, care observaseră că copiii făceau frumoase progrese la obiectul meu.

Într-un an – Paul fiind numit preşedinte la o altă comisie –, am fost numit membru de examinare pentru elevii pregătiți în particular. Între ei am găsit unul care făcuse o teză excelentă. La oral, bănuind că o fi copiat, îl întreb ce operă a cetit din literatura germană – era în clasa ultimă. El îmi răspunse între altele şi "*Faust* de Goethe". Credeam că acum l-am dat gata şi îl întreb conținutul. Răspunde ireproşabil. Deschid cartea şi îl pun să traducă câteva pasagii greu de tradus şi greu de înțeles pentru tineri, care n-au o cultură generală prea vastă. Traduce şi interpretează foarte bine. Îl întreb cum îl cheamă şi îmi răspunde: Gh.Brătianu[1]. Ulterior am aflat de la colegi că acesta este fiul lui Ionel I.C. Brătianu[2], crescut de prințesa Moruzzi, care îl întovărăşise la examen.

9.I.1947

Povestea căsătoriei mele

Pe când eram pedagog la Liceul Francez, urma această şcoală şi un băiat al lui Slavici, anume Titus. Era un elev slab. Ca pedagog m-am interesat mai de aproape de el. Această împrejurare mi-a dat ocazia să cunosc mai de aproape pe tatăl băiatului, pe nuvelistul Ion Slavici. Era mic de statură, bine legat, cu capul cât un ciubăr, disproporționat față de mărimea corpului, frunte lată şi bombată, nasul puțin acvilin, mustăți scurte şi aspre una în sus, alta în jos, cu nişte nări largi să bagi pumnul pe ele. Aşa nişte nări largi nu mai văzusem decât la Coşbuc şi la Iosif. Când i le-am văzut, mi-am pus întrebarea de ce oare scriitorii noştri au nările aşa de largi? Sau: o fi vreo legătură între lărgimea nărilor şi talentul lor? Mai ales că şi prietinul Chendi avea tot aşa nări largi? Încă nici azi n-am rezolvat problema. Mai ales că avea şi Hogaş nările largi, dar erau adaptate la un nas borcănat cât o patlagică.

În paranteză fie zis, societatea literaților români m-a atras întotdeauna, deşi eu personal n-am avut nici un talent literar. Aşa se explică faptul că în viață am avut ocazia, sau mai bine zis am căutat

---

[1] Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), istoric şi om politic, fiul lui Ion I.C.Brătianu.

[2] Ion I.C. Brătianu (1864-1927), om politic liberal, prim ministru între 1908-1927.

prilejul, să cunosc personal şi cât mai intim posibil pe scriitorii Slavici, Coşbuc, Delavrancea, Iosif, Chendi, Sandu Aldea[1], Sadoveanu[2], Topîrceanu[3], Bogdan Duică, D.Anghel[4], Pătrăşcanu[5], Ibrăileanu, I.Paul, O. Tăslăuanu, Al. Lupeanu (Melin)[6], Agârbiceanu[7], Pr. Dăianu[8], Victor Ioan Popa[9], Bucuţa[10], Mehedinţi[11], I.D. Ştefănescu, Ţigara-Samurcaş, C. Hogaş, I. Bogdan etc. etc.

Slavici era un om aşezat, cumpătat la vorbă şi la faptă. Bun ca pâinea caldă. Cred că n-a supărat pe nimeni în viaţă. În mintea lui nu existau decât oameni buni. Pentru el, condamnarea unui om nevinovat constituia o crimă de neiertat. Îmi povestea odată că, întors de la studii din Viena, a fost numit în magistratură, dar în curând şi-a dat dimisia căci n-a putut să sufere rigoarea legilor faţă de realitatea faptelor. Vedea bine că omul are dreptate, dar, fiindcă nu putea îndeplini anumite forme sau să producă anumite dovezi, conform paragrafelor legii, trebuia să fie condamnat.

Raporturile dintre noi devenind din ce în ce mai intime, am fost invitat în mai multe rânduri la Măgurele, lângă Bucureşti, unde soţia sa era directoara Institutului Oteteleşanu. El era acolo director de studii, iar soţia directoara internatului.

Primblându-ne prin parcul castelului, ne oprim dincolo de lac şi Slavici îmi spune să privesc la icoana ce se oglindeşte în apele lacului. –„Această icoană nu-ţi aminteşte nimic?" – îmi spune dânsul. Încă înainte de a mă putea dumiri, dânsul începe:

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri.
....

„Icoana aceasta l-a inspirat pe Eminescu când a scris Satira a IV-a. Era un oaspe des al familiei Oteteleşanu. Doamna era de o

---

[1] Constantin Sandu-Aldea (1874-1927), scriitor.
[2] Mihail Sadoveanu (1880-1961), scriitor.
[3] George Topîrceanu (1886-1937), scriitor.
[4] Dimitrie Anghel (1872-1914), scriitor.
[5] Dumitru D. Pătrăşcanu (1872-1937), scriitor.
[6] Alexandru Lupeanu-Melin (1887-1937), profesor, autor de broşuri de popularizare.
[7] Ion Agârbiceanu (1882-1963), scriitor.
[8] Ilie Dăianu (1869- ?), cleric greco-catolic, militant pentru drepturile românilor ardeleni, om politic, publicist.
[9] Victor Ion Popa (1895-1946), scriitor, om de teatru.
[10] Emanoil Bucuţa (1887-1946), scriitor, membru al Academiei Române.
[11] Simion Mehedinţi (1869-1962), geograf, scriitor, membru al Academiei Române.

frumsețe răpitoare. Nu-i mirare că i-a stors lui Eminescu versuri atât de frumoase. Să ceteşti acuma satira din nou şi-ţi vei da mai bine sama ce se petrecea în sufletele celor două personagii din satiră".

Dar nu numai despre Eminescu. De la el am aflat cum şi pentru ce a fost Slavici închis în temnița de la Seghedin[1]. Cum soția sa s-a internat benevol în aceeaşi închisoare ca să fie alături de soțul său; cum soţia a dat naştere primului copil, chiar acolo, în închisoare.

Mai departe, cum a fost chemat Coşbuc de la Năsăud la Sibiu, ca să fie redactor la "Tribuna"[2].

Cum activau la gazeta "Timpul", din Bucureşti, Slavici, Caragiale şi Eminescu[3]. Caragiale în special era de o conştienţiozitate bolnăvicioasă în ce priveşte puritatea limbei, căutând cea mai potrivită formă literară în care îşi îmbrăca ideile. Manuscrisul lui avea uneori câte 3-4 caturi de corecturi. Sta adeseori tiparnița pe loc aşteptând articolul lui Caragiale, care se primbla nervos prin casă şi trăsnea şi fulgera că nu găseşte expresia ce-i trebuia. – „Coane Iancule, vă rugăm manuscrisul, că întârziem cu gazeta".

Caragiale, oprindu-se în fața manuscrisului, drept răspuns: „Dacă pun adjectivul ăsta înaintea substantivului îi dă cu totul alt înțeles, dacă-l pui la urmă, sună prozaic de tot. Jos cu el Dar ce pui în loc?" etc.

Tot Slavici mi-a povestit cum au pregătit ei de la Viena marile serbări comemorative de la Putna, împreună cu Eminescu, Vasile Bumbac[4], Samson Bodnărescu etc.

Legăturile între mine şi el devenină din ce în ce mai strânse, mai ales de când sora mea, Valeria, reuşi să intre ca elevă la Oteteleşanu.

Eram bucuros că a putut intra, prin faptul că eu încă nu aveam nici o situație materială din care aş fi putut să o întrețin în vreo altă şcoală. Ajutor de acasă pentru întreținerea ei nu puteam aştepta, deoarece tata murise, iar mama se lupta singură cu mari greutăți,

---

[1] Slavici a fost închis în temnița oraşului Vác, nu Seghedin.

[2] G. Coşbuc a fost redactor la "Tribuna" între 1886-1889.

[3] I. Slavici, M. Eminescu şi I.L. Caragiale au fost redactori la ziarul conservator "Timpul", din anul 1877.

[4] Vasile Bumbac (1837-1918), scriitor bucovinean. Serbarea de la Putna a fost organizată de studenții români membri ai Societății academice social-literare "România jună", de la Viena.

încât eram moralmente obligat să-i trimet câte ceva lunar din puţinul cât aveam.

Şcoala de la Oteteleşanu[1] îmi convenea şi din punct de vedere al scopului urmărit, şi al felului de organizare. Scopul îi era să facă din eleve bune gospodine, îndrumându-le în toate ramurile gospodăreşti. La absolvire, li se promitea elevelor să capete toate ustensilele necesare unui început de gospodărie, ca: o maşină de cusut, un război, maşină de călcat etc. – obiecte pe care absolventele nu le-au obţinut niciodată.

Pe acea vreme, manuale didactice în direcţia necesităţii reclamată de programa analitică a şcoalei nu existau. Astfel, pe lângă multe alte ocupaţii, Slavici trebuia să-şi redacteze şi cursurile: de psihologie, de pedagogie, de igienă, de română, de istorie etc. Manualele de română le-a alcătuit în colaborare cu Manliu, care pe atunci era directorul unui liceu particular de fete. Pe unele din manuale le-a şi tipărit. Altele au rămas în manuscris. *Istoria* lui tipărită era alcătuită într-o concepţie cu totul nouă. Trata evenimentele istorice petrecute în toate ţările din Europa în mod sincronistic, nu cronologic, după cum obişnuiesc cele mai multe dintre manualele existente. Dacă, de exemplu, se ocupa cu evenimentele petrecute în Moldova pe timpul lui Ştefan cel Mare, apoi concomitent cu acestea trata faptele mai de samă petrecute în toate celelalte state europene. Cred că metoda întrebuinţată de Slavici era foarte utilă pentru uzul şcolarilor.

Şi fiindcă avea atât de mult de lucru, muncind neîntrerupt câte 5-6 ore pe zi. Nu întrebuinţa peniţe de aluminiu sau de oţel, ci numai *pene de gâscă* , pe care şi le cioplea singur.

Raporturile noastre amicale deveniră atât de strânse încât, auzind că am fost numit profesor la Iaşi, s-a decis să-şi dea copilul, pe Marcel, la o şcoală din Iaşi, rugându-mă să-l am sub supravegherea mea. L-a dat în gazdă la Dna Ghiorghiaş, sora Dnei Slavici, căsătorită cu căpitanul pensionar Ghiorghiaş.

Urmărind copilul mai de aproape, am constatat că merge rău cu învăţătura. Atunci m-am hotărât să-i fiu meditator. Mergeam deci regulat la familia Ghiorghiaş să meditez pe Marcel. Acolo am întâlnit o domnişoară bucălată la faţă, cu părul creţ, de statură mijlocie, modest dar curat îmbrăcată, nefardată. Venea într-o trăsură

---

[1] Institutul de fete "Ion Oteteleşanu", condus, din 1894, de I. Slavici, funcţiona în localitatea Măgurele, lângă Bucureşti, şi pregătea profesoare de lucru manual.

particulară de undeva, de la țară. Când venea, stetea foarte puțin și vorbea încă și mai puțin – se vedea că era foarte ocupată și că n-are timp de pierdut vremea.

Într-o zi, întrebai pe Dna Ghiorghiaş: „Cine este domnişoara?". – „Este o absolventă a şcoalei de la Măgurele, o cheamă Eleonora Vasilescu, este fata preotului din Slon. A fost numită acum de curând directoară la şcoala de gospodărie casnică din Tăuteşti, o comună apropiată de Iaşi. Îi este foarte greu să le cuprindă pe toate, mai ales că n-are nici concursul colaboratoarelor sale". Deocamdată conversaţia noastră se mărgini la atâta.

Cu altă ocazie, am stat şi eu de vorbă cu D-şoara. Era foarte serioasă şi vecinic preocupată de bunul mers al şcoalei sale.

Într-una din zile, Dna Ghiorghiaş mă întreabă:

„Ce zici de D-şoara Vasilescu? Nu e aşa că e fată serioasă? Nu te-ai gândit vreodată la însurătoare? Ce fată bună ar fi asta!".

„Eu până acuma nu m-am gândit la însurătoare, căci n-aveam nici o situaţie socială definită, din care să-mi pot întreţine familia. Apoi văd că D-şoara are o ocupaţie la ţară. Ce? Să-mi dau dimisia şi să merg la ea la ţară?".

„Nu! Să dimisioneze ea".

„Dar dacă nu ne-om potrivi şi n-om putea duce casă împreună?".

„Divorţezi!".

„?! Cum? S-o nenorocesc? S-o las muritoare de foame pe drumuri?"

„Ei!, lasă! Nu te gândi numai la lucruri întunecate! D-ta eşti serios, ea este serioasă. Vă veţi căsători şi veţi trăi bine împreună".

Conversaţii de felul acesta s-au repetat des. Mie îmi intrase ideea la cap. Pe zi ce trecea fata îmi părea tot mai mult pe gustul meu.

Dna Ghiorghiaş, deşteaptă şi umblată în lume, ştia cum să aducă vorba şi să scoată în evidenţă, rând pe rând, câte o calitate a domnişoarei.

„Pofteşte, Domnu' Sporea, ia o prăjitură".

După ce am luat şi mâncat:

„Ţi-au plăcut? Sunt făcute de Eleonora. Găteşte admirabil. În dulceţuri şi prăjituri e neîntrecută". Calităţi care îmi conveneau de minune.

Am stat şi eu cu ea de vorbă în mai multe rânduri. Seriozitatea ei îmi impunea. De la o vreme, o îndrăgisem de-a binele.

Începeam deja să mă gândesc la căsătorie. Dar ca să nu fac vreun pas greşit, am procedat în felul următor.

Am scris o scrisoare lui Slavici şi am cerut relaţii asupră fetii în timpul cât a fost elevă la Măgurele.

Am scris prietinului Neculai Dima, avocat în Văleni, care fusese şi el pedagog la Liceul francez o dată cu mine. Îi ceream să se intereseze ce conduită morală avea preotul Vasilescu din Slon. Preoteasa, ce fel de femeie este. Este gospodină sau uşuratică?

După ce am primit răspunsuri cum nu mă aşteptam de favorabil, i-am pus D-şoarei chestia pe tapet. Dânsa, aşa modestă cum a fost toată viaţa, îmi răspunde că nu ştie ce vor zice şi ce vor hotărâ părinţii.

„Domnişoară! Cu obţinerea consimţământului părinţilor mă însărcinez eu. D-voastră să-mi spuneţi, în caz că părinţii consimt, aţi fi aplicată să vă legaţi viaţa de a mea? Sau poate că aveţi alte planuri. Vă rog să vă pronunţaţi deschis, fără nici o supărare".

D-şoara mi-a răspuns afirmativ.

În baza acestui răspuns, am scris părinţilor, cerând mâna fiicei lor. Alătur scrisoarea.

Am primit şi de acolo răspuns favorabil.

O dată această chestie începută, nu voiam să se amâne la infinit şi am fixat nunta pentru vacanţa mare.

Întrucât familia cea mai potrivită pentru noi doi să ne fie naşi era familia lui Slavici, i-am scris şi a primit. Alătur scrisoarea de acceptare.

Între mine şi socri nicicând nu s-a pus chestia zestrii. Aceasta pentru mine era lucru secundar.

Căsătoria a avut loc la Slon, în casele socrilor. Eu cu mama şi cu sora mea Andreana am venit la nuntă peste munte, pe la Tabla Butii.

De acum începe pentru mine o viaţă nouă. Soţia mea, scumpa mea Eleonora, mi-a fost o tovarăşe ideală, bună soţie, admirabilă mamă, neîntrecută gospodină în curăţenie şi chiverniseală. Cât am vieţuit împreună, niciodată n-am avut schimburi de cuvinte pornite din mânie sau supărare. Întotdeauna bună şi îngăduitoare, a trăit numai pentru casă şi familie. N-a cunoscut luxul, nu şi-a îngăduit petreceri, ci vecinic devotată casei, soţului şi copiilor.

După cununie, doar atâta i-am spus, mai în glumă, mai în serios: <<O căsnicie fericită eu numai aşa o înţeleg, dacă vom avea şi

copii. Şi dacă vreodată m-aş gândi la despărţenie, aş face-o numai din motivul că n-am avea copii>>.

Mi-a înţeles gândul şi D-zeu ne-a orânduit patru odrasle viguroase, la intervale scurte, de câte un an sau un an şi jumătate.

15.I.1947

La Tăuteşti

Până eram holtei, locuiam în cameră mobilată, prima dată în Păcurari, aproape de restaurantul "Bolta rece" al fraţilor Amiras, apoi în Petru Rareş, colţ cu str. Gândului, la familia Niculescu. Soţul Dnei Niculescu era un ceferist, care din cauza sifilisului a înnebunit.

Masa o luam la Tănăsache, restaurant în Cuza Vodă, cam pe unde este astăzi Banca "Moldova", sau la "Bolta Rece".

Tovarăşi de masă şi de primblări – mai ales seara –, îmi erau profesorul Neculai Mazăre, M. Ţilinschi, de chimie şi I. Cuţui[1], de latină şi greacă.

Dintre aceştia, figura cea mai interesantă era Neculai Mazăre, om roşcovan, mărunţel, fire nervoasă, suprasensibil, ardelean de origine din Luna de Arieş, bun profesor, foarte activ şi foarte cetit. A lucrat harta etnografică a Transilvaniei, o lucrare de mare valoare.

Din cauza sifilisului, şi-a pierdut memoria şi voinţa. Căpătase o manie religioasă, că, mergând pe stradă, se oprea deodată, se închina şi se ruga. Îşi pierduse şi şirul vorbirii. Era într-un hal de nedescris. Ar fi pierit cu siguranţă dacă nu interveneam eu şi Ţilinschi să fie internat în sanatoriu şi să i se facă injecţii cu neosalvarsan. După tratament, şi-a revenit întru câtva, dar n-a mai fost capabil să profeseze. Aşa oareşicum refăcut, s-a căsătorit cu sora avocatului Iustin Pop, de origine din Luna.

După ce m-am căsătorit, m-am mutat cu locuinţa la Tăuteşti.

Tăuteşti era pe atunci mai mult un cătun, cu vreo 20-30 de case. În mijlocul satului era o clădire pompoasă cu etaj şi multe camere, fosta locuinţă a proprietarului moşiei pe care era satul şi care se numise Procopie Florescu. El testase moşia şi clădirile Casei Şcoalelor, cu condiţia ca din veniturile moşiei să se înfiinţeze în clădire un orfelinat şcoală, în care fetele să înveţe gospodăria rurală, cam în genul şcoalei de la Măgurele-Oteteleşanu.

[1] Ion Cuţui, profesor de latină la diferite gimnazii din Iaşi.

Aşa se explică faptul că Eleonora Vasilescu, o absolventă de la Măgurele, a fost numită directoarea noului orfelinat.

Moşia o ţinuse în arendă Negel, care avea moşia alăturată, apoi Golimas, un grecotei pripăşit prin Tăuteşti.

Venind Spiru Haret[1] în fruntea Ministerului Instrucţiunei Publice şi I.G.Duca[2] director general al obştilor şi cooperativelor săteşti, s-a împărţit şi moşia Florescu la oameni. Cei de la Casa centrală au pretins să intru şi eu ca bărbat de încredere în obşte. Golimas, ca fost arendaş, făcea tot felul de dificultăţi obştei nou înfiinţate. În special noi bărbaţii de încredere am avut multe de îndurat din cauza intrigilor pe care le urzea Golimas. El ar fi dorit ca obştea să se năruie şi moşia să ajungă iar în mânile lui. Dar în toate acţiunile lui subversive se izbea de noi şi în special de mine. Văzând că nu reuşeşte, mi-a trimis vorbă că dacă îi mai încurc planurile, mă va extermina, mai ales că eu mă întorceam de la Iaşi după ore, adeseori noaptea târziu pe înnoptate. Atunci eu mi-am procurat dovezile de cele mărturisite de el şi mai ales de intrigile pe care le făcea şi le-am trimis lui Spiru Haret.

7.I.1947

Nu trecu mult după aceasta şi într-o bună zi mă anunţă directorul meu că Ministrul Şcoalelor, Spiru Haret, a sosit în localitate, se află la Hotel "Traian" şi vrea să mă prezint lui pentru a doua zi la ora 10.

Am îngheţat. Nu mai fusesem niciodată în faţa unui ministru şi nu ştiam nici de ce mă cheamă.

Treceam în revistă toată activitatea şi cumpăneam pe rând fiecare faptă, spre a găsi pe cea care ar fi avut ca urmare chemarea mea în faţa ministrului. Mă temeam în special de un lucru. Aveam obiceiul să cam urechesc pe câte un diavol de băiat care mă scotea din fire. Mă temeam că o fi vreo reclamaţie de această natură, care a cauzat citarea mea în faţa ministrului.

Dar, în fine, orice ar fi fost, a doua zi m-am prezentat. Pe coridoarele hotelului o lume imensă, care aştepta. Erau între ei profesori, institutori, avocaţi, ţărani, veniţi de prin satele şi

[1] Spiru Haret (1851-1912), matematician, pedagog, profesor la Universitatea din Bucureşti. Ministru al învăţământului, cu intermitenţe, între 1897-1910.

[2] I.G. Duca (1879-1933), jurist şi om politic liberal.

târguşoarele apropiate, care toţi aşteptau să le vină rândul. Între ei, văzui şi pe Golimas şi vreo doi-trei ţărani cunoscuţi de prin Tăuteşti.

Atunci mă socotii că poate chemarea mea să fie în legătură cu obştea de la Tăuteşti. Începui deci să trec în revistă cele petrecute şi îmi formulai în minte cum am să prezint cazul înaintea ministrului. Cei ce se anunţaseră erau chemaţi pe rând, ca la judecătorie. Dintre cei care ieşeau, unii erau radioşi şi veseli, alţii plouaţi şi posomorâţi, dar, după faţa tuturor şi după sudoarea ce şi-o ştergeau de pe frunte, se cunoştea că au trecut prin emoţii puternice. În fine, îmi veni şi mie rândul.

Când am apărut în faţa ministrului, dârdâiam ca un recrut, am luat poziţia de drepţi şi m-am recomandat: „Să trăiţi, Domnule ministru, sunt profesorul C. Sporea şi am fost chemat să mă prezint în faţa Dv.".

„D-ta mi-ai scris o scrisoare, în care îmi vorbeşti despre obştea din Tăuteşti. Dacă eşti profesor aici în Iaşi, ce legături ai cu Tăuteştii?".

„Domnule Ministru, soţia mea este directoare la Orfelinatul "Procopie Florescu" din Tăuteşti. Când s-a înfiinţat obştea, am fost rugat stăruitor atât din partea reprezentantului centralei, cât şi de delegatul Casei Şcoalelor să intru şi eu ca bărbat de încredere în obşte".

Apoi mi-a cerut să relatez amănunţit ce ştiu în legătură cu cazul Golimas şi în special încurcăturile pe care le face obştei.

Tot timpul cât am povestit, se primbla din ce în ce mai nervos prin odaie. Când am terminat, a pus să cheme înăuntru şi pe sătenii pe a căror declaraţie îmi formasem eu reclamaţia. În cele din urmă, l-a chemat şi pe Golimas, asupra căruia îşi culesese foarte multe informaţii şi din alte surse. L-a lăsat să vorbească. Apoi, întrucât era bine informat, între alţii şi de bătrânul pensionar Severin, fostul coleg de şcoală primară al lui Haret şi care se găsea acuma de faţă, îl făcu pe Golimas cu ou şi cu oţet – între altele: „Cum D-ta, un grecotei pripăşit în ţara românească, vii să sabotezi acţiunea noastră de redresare a economiei naţionale? Nu te-ai împotrivit Dlui Sporea sau celorlalţi membri din consiliul obştei, ci faci opoziţie chiar actelor noastre de guvernământ. Nu meriţi decât puşcăria". Apoi a dat ordin să i se întocmească actele de trimitere la urma lui, adecă de expulzare. Pe noi ne-a concediat, pe el l-a reţinut, dându-l în sama forţei publice.

Mi s-a relatat că şi-a cheltuit o avere întreagă ca să poată scăpa. Norocul i-a fost că era căsătorit cu o româncă şi avea mulţi copii minori.

Dc atunci am avut pace.

În calitate de membru al obştei, mi s-au repartizat şi mie vreo două fălci de loc, spre a le cultiva. Locul era situat deasupra satului, un teren înclinat în partea cealaltă a satului. Jumătate din loc fusese lucrat, era ogor, cealaltă jumătate era ţelină. În mirişte am pus de cu toamna grâu, arând pământul adânc şi după sămănătură boronindu-l bine, încât sământa era adânc îngropată în pământ. Pe cealaltă porţiune de ogor, am sămănat primăvara ovăs.

Pentru aratul şi semănatul locului de grâu, l-am chemat pe vecinul Vieru să vină la lucru, căci avea boi buni. Nici că s-a deranjat. Stetea toată ziua tolănit pe prispă. După ce am sămănat, a urmat o toamnă uscată, însorită, care a sfarogit ţărâna de deasupra.

Vieru aşteaptă până ce îşi strânsc popuşoiul şi strujenii de pe câmp. La prima ploiţă ce căzu, el aruncă grâul pe ciocălăişte şi dete cu baroana de spini peste ea, doar numai aşa, să fie niţelus acoperită, să n-o adune păsările. Iarna fu dulce de tot şi cam fără zăpadă, încât mustul zăpezii n-a pătruns până la boabele grâului meu. De cu primăvară dete D-zeu vreo două ploiţe calde, apoi urmă o secetă lungă. Grâul lui Vieru, fiind la suprafaţă, primi umezeala necesară şi îndată scoase capul. Până să-l ajungă seceta, se făcuse mărişor şi începu să-şi facă umbră, pe când al meu abia răsărea şi, când au venit căldurile, s-a pălit. Astfel, toamna el a avut o recoltă frumoasă, iar eu nimica toată.

Atunci mi-am zis: cum n-ar exista leneşi înţ ara românească, câtă vreme însăşi natura îi favorizează.

Ovăsul mi-a reuşit foarte bine şi l-am clădit în stog în ograda şcoalei, de unde urma să-l treier şi să-l fac vânzător, dar a rămas şi azi neplătit, căci, când soţia mea şi-a înaintat dimisia, directoara care urma, Dna Eftuşescu, a rugat-o să-l vânză şcoalei. Neavând momentan parale să-l achite, ne-a dat-o chitanţă pe care o păstrez şi astăzi, căci de la ea n-am mai putut scoate banii. Şi pentru atâta lucru nu eram dispus să încep un proces, şi cu ea, şi cu Casa Şcoalelor. Aşa e la stat, e mult până ce intri pe clei, că de scăpat nu mai scapi.

Ţelina am spart-o şi – după sfatul oamenilor pricepuţi – am sămănat-o cu harbuji şi zămoşi. Ei bine! M-am trudit în zadar. N-am găsit în tot satul, nici în satele vecine un paznic la bostănărie. Seara şi dimineaţa, mai mergeam eu pe acolo, dar nu puteam sta în

permanenţă la pândă. Vedeam însă zi de zi că îmi lipsesc din exemplarele cele mai frumoase şi mulţi din ei erau încercaţi cu briceagul. Eram furios.

Într-o seară, pe la asfinţitul soarelui, iau puşca pe umăr şi mă urc la deal. Când ajung în vârf, doi inşi în bostănărie – un flăcău şi o fată. Iau puşca şi trag, dar cam pe lângă ei, să nu-i împuşc dar să-i speriu.

La auzul împuşcăturii, au dispărut în lanul de porumbişte de alături. Am alergat după ei, dar nu i-am putut ajunge.

A doua zi, aflu că fata lui Antoniu, căci ea era, zace de moarte şi o scutură frigurile de spaimă, de ţi-e mai mare mila s-o vezi. Mi-au zburat gândurile de la bostănărie. Mi-era frică să nu moară şi să intru într-un mare bucluc, mai ales că era cumnata lui Golimas. Şase săptămâni a zăcut şi în acest timp am rugat-o pe nevastă-mea de a cercetat-o în mai multe rânduri, ajutând-o cu sfaturi, cu medicamente şi cu câte o mâncare mai bună. Aşa s-a terminat bostănăria mea de la Tăuteşti. M-am ales şi eu doar cu vreo 5 bostani turceşti de copt, pe care îi semănasem la un colţ de lan.

Cât am stat la Tăuteşti, am dus o viaţă grea. Trebuia să mă scol cu noaptea în cap, să ajung la timp în Iaşi, la cursuri. Caii şi trăsura şcolii uneori erau prinşi cu alte lucrări urgente. Atunci angajam pe un om din sat, Antoniu, socrul lui Golimas, care avea un docărel uşor, de un cal. Când era vreme bună, mergea mai uşor. Pe noroi şi sloată, mergea mult mai greu, căci până la Tăuteşti nu era drum de ţară, ci numai drum vicinal. Apoi, după terminarea cursurilor, trebuia să cumpăr alimente şi alte articole necesare şcoalei, încât plecam din oraş pe înnoptate. În câteva rânduri, iarna, la întoarcere, a fost viscol aşa de puternic şi omătul atât de mare, încât am rătăcit drumul pe întunerec şi am sosit acasă abia după miezul nopţii. A doua zi era totul troienit. Cu caii nu se putea încerca. Am angajat sanie cu boi. Dar după câteva sute de metri făcuţi, am renunţat. Boii înotau în omăt până în piept. Nu puteau înainta, n-aveau nici un spor la mers. Trei zile am lipsit atunci de la şcoală. Ministerul n-a ţinut socoteală de împrejurări şi mi-a reţinut din leafă.

La şcoală, soţia era prea puţin secundată de corpul didactic. M-me Alexandrescu, o văduvă îmbătrânită, bolnăvicioasă şi nervoasă, maistră de lucru de mână şi ţesut, meseria nu şi-o cunoştea, dar de intrigi se ţinea împreună cu D-şoara Neculce, învăţătoare, fata intendentului Spiridoniei, arogantă şi pretenţioasă. Făceau împreună instigaţii printre eleve, că mâncarea nu e bună, că în sălile de clasă nu

e destul de cald etc. Cu 10-15 lei pe zi era greu să dai o masă prea consistentă, când carnea costa 7 lei kilogramul. Eşe nu se mulţămeau numai cu intrigăriile printre eleve, ci vecinic alcătuiau reclamaţii mincinoase pe la revizorat şi Casa Şcoalelor. Petrov, subrevizorul şcolar, rudenie de aproape cu M-me Alexandrescu, dedea uşor crezare reclamaţiilor făcute.

Într-un rând, a venit în anchetă inspectorul S. Haliţa, care ne-a cetit câteva din reclamaţii.

Într-una era scris că eu mă port nepoliticos cu ele, deoarece când au intrat cu trăsura pe poarta grădinii venind de la Iaşi, eu, în loc să le salut, le-am întors spatele. În realitate eu eram ocupat în grădină, pliveam, nebăgând în samă cine intră, cine iese şi într-adevăr, stând aplecat la plivit, eram chiar cu partea posterioară către ele.

Văzând asemenea nimicuri, ne-am sfătuit cu nevastă-mea şi şi-a înaintat dimisia.

O dată cu dânsa a plecat şi secretara, Leontina Munteanu, şi Ioana Ionescu. Aceasta din urmă s-a căsătorit ulterior cu fratele meu mai mic, Ioan Sporea, învăţător în Feldioara. Ea era din Borăneşti, jud. Ialomiţa. La începutul războiului I mondial, ei s-au mutat în Regat, la Crucea, unde trăiesc şi astăzi.

Plecaţi de la Tăuteşti, am locuit la început în str. Albineţ nr. 8, aproape de şcoală, apoi în Sărărie, de la vale de grajdurile comunale, iar în 19 .....[1] , în casele cumpărate în str. Speranţei nr. 10, având ca vecini spre răsărit, Dna Fotea, la miazănoapte pe Crupenschi, la apus pe profesorul universitar care locuia în casele lui Zorn, secretarul legaţiei germane din Iaşi.

24.I.1947

Cumpărarea casei de la Iaşi

Cât am stat în casă cu chirie, eram vecinic nemulţămit că, bun gospodar cum eram, nu-mi pot valida priceperea. Mai eram şi nemulţămit de faptul că prietinul Bude reuşise să-şi cumpere o casă frumuşică în Sărărie, mai la deal de unde locuiam noi. Am căutat şi am găsit una potrivită în str. Speranţei. Casă gospodărească, retrasă de la stradă cu vreo 20-30 metri, cu 4 odăi mari, spaţioase, cu cercevele de stejar, ceardac în jurul clădirii, cu vedere frumoasă înspre şesul Bahluiului, cu nuci bătrâni în curte şi în partea dinspre

[1] Loc gol în manuscris.

M-me Fotea. Atenanse compuse din 3 odăi, pivniţă, magazie de lemne, curte pentru păsări. Înspre Crupenschi, grădină mare dar părăginită, în care crescuse o pădure deasă de salcâmiş tânăr, încât nici n-am putut străbate până în fund să-i văd toată întinderea. De prezent, era locuită de M-me Guţu, institutoare cu mulţi copii. Înainte fusese ocupată de Palade, socrul profesorului N.Popea[1]. Proprietăreasă era Dna Maior Eugenia Răşcanu născută Costache, care de prezent locuia la Bârlad. Casa îmi convenea. Cerea pe ea 12 mii de lei şi să preiau datoria de la Creditul funciar de 3 mii lei, cu care era grevată.

Totuşi, ca să mă conving de soliditatea casei, l-am chemat pe Alecu Tocilescu, inginer la C.F.R., şi pe colegul Emil Briul, profesor la gimnaziu. Ei m-au asigurat că nu e scumpă. Din ziua aceea, Briul, de câte ori mă întâlnea, mă întreba "ce ai făcut cu casa". I-am răspuns că nu am strânşi decât 4500 lei. El îmi zise: "Cumpără casa, că nu e scumpă, şi pierzi ocazia. Dacă n-ai toţi banii, te împrumut eu. Am bani depuşi la banca de scont. Îmi dai acelaşi procent ca şi banca".

Ne-am prezentat la bancă şi am ridicat paralele. Luasem şi poliţa la mine, ca să i-o dau. N-a primit-o. Mi-a spus că pentru el cuvântul dat este garanţie suficientă. „Totuşi, eu te rog, leagă-mă cumva printr-un înscris, cel puţin fixează-mi ratele şi data achitării lor". – „Îmi vei plăti când, cât şi cum vei putea". Am rămas uimit de atâta generozitate şi m-am simţit atât de mult obligat, încât la fiecare leafă cea dintâi grije a mea era să achit ceva din datorie. Se înţelege că el n-a putut avea nici un folos de nişte bani achitaţi cu ţârâita. De aceea l-am considerat şi îl consider ca cel mai dezinteresat prietin, cu o inimă altruistă rar întâlnită. Nu-l voi uita niciodată.

Din momentul cumpărării casii, o nouă muncă istovitoare, dar constructivă, se începe pentru mine. Când veneam de la şcoală puneam mâna pe târnăcop, hârleţ şi săcure. Trebuia să scap în prima linie de pădurea de salcâmi. Cine a încercat-o, ştie câte sudori te trec până scoţi un salcâm din rădăcină. Dar o pădure întreagă!? Tot săpând şi defrişând, am dat în grădină şi peste câţiva pomi fructiferi. Amintesc între alţii un măr Ranette auriu, un păr Bergamotte, cu pere rotunde, mustoase – se păstrau până în aprilie. Un păr cu pere mari, lunguieţe. Culesul în septembrie, când aveau încă coaja verde. Erau coapte prin oct.-nov., foarte suculente. În mijlocul grădinii, am mai

[1] Neagoe Popea, profesor de geografie la Liceul Internat şi la alte şcoli din Iaşi.

găsit un păr sălbatic, drept ca lumânarea, înalt de 3-4 metri. Avea ramuri numai de la 3 metri în sus. L-am altoit cu patru soiuri de pere.

Crengile de jos cu văratice, apoi cu tomnatice şi în vârf cu cele de iarnă. Toate s-au prins şi au rodit frumos.

De la vale de casă până în stradă, am făcut trotuar pavat cu piatră şi am pietruit cărarea.

În stânga cărării până în casă, am plantat viță de vie altoită, comandată la Buftea, şi anume:

2 Chasselas Napoleon
2 Aufidies
2 Tokai Angevine
2 Tokai Negroponte
2 coarnă albă
2 Raisen de Calabre
2 Royal M-me Jard
2 Milanium
2 Madelain Royal
2 Des Miracles
5 Perla de Ciaba
5 M. Matias.

Pe mâna dreaptă, cum intri, am plantat pomi aduşi de la pepiniera Gabroveschi, în formă de spalier: 1 Bergamotte de Bavay, 1 Duchesse Pitmaston, 1 Bergamotte Duncut Baussiere, 1 Lincoln. Iar în fundul grădinii, de la pepiniera Vişan, un măr creţesc, cireşi şi vişini.

De când am cumpărat casa, n-am încetat nici un singur moment să-i aduc tot felul de îmbunătăţiri interne şi externe.

Pe timpul chiriaşului profesor Mihai Botez, s-a introdus curentul electric. Ceea ce e de lăudat şi admirat la societatea de electricitate din Iaşi este faptul că, din momentul când ţi-ai introdus curentul ai şi devenit membru al societăţii, în costul introducerii intră şi taxa de membru. Ţi se eliberează acţiuni proporţional cu instalaţia făcută. După acţiuni, capeţi dividende anuale. Deci societatea de electricitate din Iaşi nu-i o societate de exploatare a cetăţenilor, cum ar fi d.e. Seta de la Sibiu sau altele.

De când am plecat de la Iaşi (1919), toată chiria câtă o primeam o băgam în îmbunătăţiri pentru casa din Iaşi. Astfel, în interior, atât la casele mari cât şi în cele mici, am pus sobe de teracotă, am introdus apă şi canal, am făcut instalaţie de baie şi bucătărie de iarnă, în locul paravanului din dosul casii, eliberând astfel o cameră care servise de bucătărie. Am făcut fundament din

beton la ceardac. Am făcut scări de beton. Am lărgit pivniţa la atenanse. Am acoperit clădirea cea mare cu tablă Bismarck. Am vopsit în mai multe rânduri acoperişul de la atenanse. Am făcut trotuar pietruit între clădirea principală şi atenanse. Am făcut poartă nouă şi am reparat gardul înconjurător.

Am avut tot felul de chiriaşi, şi buni şi răi. Am de la unul şi acum de primit chiria, deşi îl câştigasem în proces.

Ultimul chiriaş a fost Gh. Moscu, crainicul de la Radio Moldova, care a plecat când s-a început bombardamentul la Iaşi, în 1944. Casa, din cauza suflului, când a fost bombardamentul Liceului internat, a fost zdruncinată din temelie, devenind imposibilă de locuit. Fiind pustie, vecinii răufăcători au început a o devasta furând uşi, ferestre, sobele, duşamelele, tabla de pe acoperiş, schelăria podului etc.

În zadar am petiţionat la primăria municipiului şi la comisia de sinistraţi. N-am primit nici un răspuns.

La data de ....[1], printr-un jurnal al Consiliului de miniştri nr. ....[2], s-a hotărât exproprierea imobilului, împreună cu a altor megieşi ca: Prof. Fedeleş[3], Bulgaru, Tr. Gheorghiu[4], Dr.Ţaicu[4]. Prinţesa Olga Sturza, Crupenschi, Zorn etc., pentru a se putea clădi pe terenul expropriat universitatea şi liceul internat. Astfel s-a risipit munca mea de o viaţă de om. Contra soartei n-avem nici o putere: *Sic fata tublerunt.*

Profesor la Seminarul pedagogic din Iaşi

În 1905, înainte de începerea anului al doilea de profesorat, într-una din zile, mă întâlneşte Costică Praja[5], profesorul de istorie de la Seminarul pedagogic, şi îmi spune să trec pe la seminar, căci directorul seminarului, Ioan Găvănescul[6], doreşte să-mi vorbească. Mă prezint şi mă angajează ca profesor de limba germană. Pe atunci, deşi profesorii seminarului erau plătiţi de stat, directorul avea dreptul să şi-i numească şi să-i concedieze, după cum se prezentau.

---

[1] Loc gol în manuscris.
[2] Loc gol în manuscris.
[3] Constantin Fedeleş (1877-1958), professor la Liceul Internat, între 1910-1916.
[4] Traian Gheorghiu (1906-1982), profesor şi publicist.
[5] Constantin Praja (1864-1942), profesor şi istoric, inspector şcolar şi director al învăţământului primar între 1906-1911.
[6] Ion Găvănescul (1859-1949), pedagog şi om politic, profesor la Universitatea « Al.I. Cuza » din Iaşi.

Din momentul când am fost numit, o mare îngrijorare mi-a intrat în oase. Îmi dedeam toată osteneala să fiu la înălțime, dar nu aveam siguranța deplină că este bine ceea ce fac. Aş fi dorit din toată inima să văd un seminar pedagogic bun, care să-mi confirme sau infirme procedeele mele. De altfel, mărturisesc că nici limba germană n-o posedam atât de bine încât să n-am nici un dubiu. Dar unde să mă duc? Căci în toată țara nu existau decât două: cel de la Iaşi şi cel de la Bucureşti. Pe cel de la Bucureşti îl cunoşteam, căci doar acolo făcusem practica pedagogică, unde profesorul titular, Rădulescu Motru, de cum am început lecțiile practice, m-a lăsat singur să mă descurc aşa cum oi şti şi a venit să asiste numai la lecțiile de probă. Apoi, între cei doi directori de seminar, Coco Dumitrescu şi Găvănescul, era o rivalitate acerbă. Cel dintâi, inteligent, sclipitor, vecinic gata de inovații şi reforme, cel din urmă tipicar, meticulos, pedant, netolerând nici o abatere de la dispozițiile date de dânsul. Din cauza asta, eram vecinic nemulțămit.

Dar iată că se iveşte o portiță, care m-a scos din impas.

Spiru Haret luase o dispoziție foarte salutară, ca profesorii de limbi vii să poată obține concediu de studii spre a merge în țara respectivă pentru perfecționare.

Ocazia se ivi şi pentru mine. În primăvara anului 1910 avui la Gimnaziul "Ştefan cel Mare" două inspecții, una a inspectorului T. Nicolau, alta a inspectorului Const. Kirițescu. Amândoi m-au recomandat la minister să fiu trimis în Germania pe spezele statului (Casei Şcoalelor).

Încă înainte de finele anului şcolar, primesc ordinul că pot merge la studii în Germania pe 6 luni – plecarea obligatorie la 15 oct. 1910, plătindu-mi-se din fondul Simonidi spezele de drum şi 400 mărci pe lună, cu condiția la întoarcere să fac o dare de samă asupra organizării şcolilor secundare din provincia respectivă. Eram salvat. Era realizarea gândului meu de mult visat. În zadar îmi făcu prietinul Bude propunerea să renunț de data asta în favoarea lui şi eu să-mi amân plecarea pentru anul viitor. Nici n-am voit să aud de aşa ceva.

Pentru orientarea mea, încă în decursul vacanței de vară, am plecat cu soția la cursurile de vară de la Jena.

Câteva date de reținut
asupra lui Constantin Sporea, profesor pensionar

M-am născut la 1 Aug. 1876(75). Clasa I primară la Acriş, cu învățătorul Climu. Cls.II şi III la Vamă, cu Ciontea. Cls. IV la

Prejmer, cu Ludu. Iar cls. IV la Braşov, cu directorul Belisimus şi maistrul de lucru manual Moianu.

Liceul la Braşov, între 1888 şi 1896. Directori – Iosif Blaga (tatăl poetului) şi Onițiu[1].

În 18 Iunie 1896 am dat bacalaureatul la Braşov.

Între anii 1896 şi 1901, student la universitate şi pedagog la liceul francez, care în primii doi ani a funcționat în casele lui Fleva din str. Scaune, apoi în institutul lui Manliu din Calea Moşilor.

În 1901+1902 am întrerupt studiile şi am făcut armata la Regim. 4 Hoch. und Deutschmeister nr. 4 şi repartizat la Reg. 84 din Krems an Donau.

În toamna lui 1902 mă întorc la Bucureşti şi în primăvara lui 1903 iau licența şi, vara, am fost concentrat în Bosnia şi Herțegovina, la Plevlje.

În 1904 am luat capacitatea şi toamna am fost numit profesor provizoriu la Iaşi, la Gimnaziul "Ştefan cel Mare" şi "Alexandru cel Bun", de limba germană.

În 1910 – profesor definitiv de limba germană, principală şi limba română, secundară.

Bucureşti, în 17 Febr. 1927

Cursuri de vară la Jena

Hotărât să fac o călătorie de recunoaştere în Germania, am început preparativele.

Având copii mici şi dorind să plec în Germania împreună cu soția, am scris din bună vreme cumnatei noastre, Elena, învățătoare, care a primit cu plăcere să vină la Iaşi, să stea cu copiii în lipsa noastră.

Am scris la Jena, după indicațiile prietenului Bude, de unde am primit prospectul cursurilor de vară. Am scos paşaport şi am pornit împreună cu soția.

Pe atunci exista buna întocmire că scoteai un bilet de tren circular, dus şi întors, care era valabil trei luni de zile, cu dreptul de a te putea opri în oraşele ce te interesau câte zile voiai, cu condiția, la întoarcere, de a veni pe o altă rută.

[1] Virgil Onițiu (1864-1915), scriitor, profesor de română şi latină la Liceul « Andrei Şaguna », din Braşov.

Am plecat cu vreo douăsprezece zile mai devreme de începerea cursurilor şi am ales la ducere ruta Iaşi-Ploieşti-Predeal-Budapesta-Viena-Jena.

Cel dintâi oraş în care ne-am oprit a fost Budapesta.

La Pesta am admirat modernizarea oraşului, cu clădiri impozante, în special Parlamentul, pe malul Dunării, străzile largi, drepte şi bine întreţinute (d.e. *Andrasi ut*), cu clădiri pompoase în etaj şi perfect aliniate.

În notiţele mele de atunci, găsesc următoarele:

În Pesta, vizitând în ziua de 24.VII.1910, Muzeul de antichităţi, m-a frapat faptul că paza era făcută de invalizi (fără o mână sau un picior). Muzeul, foarte bogat şi bine aranjat. Foarte multe colecţii sunt donaţii din partea persoanelor particulare.

În Pesta, foarte multă circulaţie şi un lux nemaipomenit. Cei din Pesta prin excepţie amabili şi îndatoritori, chiar simpatici. Şi aici, ca în toată lumea, banul corupe totul. Am intrat în Parlament fără bilet, datorită bacşişului. Toate distracţiile poporale concentrate într-un singur loc, lângă Város liget. Celor mai multe edificii li s-a dat un aspect de vechime printr-o culoare cenuşie închisă. Toate casele de pe o stradă sunt la fel atât ca architectură, cât şi ca culoare. Deşi pe malul Dunării, peştele în Pesta era foarte scump. La circ m-a impresionat dresorul de lei, care avea ochi foarte pătrunzători şi mişcări iuţi, feline, încât chiar prin mişcare producea impresie asupra leilor. Apoi maimuţa Charles, care executa absolut toate mişcările omului, doar numai nu vorbea.

Am vizitat burgul din Buda, care predomină întreg oraşul. Privind peste oraş mi-a venit să scuip de la înălţime peste toată vanitatea ungurească!

Vizitând în 14.VII. expoziţia de vânătoare, mi-a bătut la ochi în special numărul mare de berării. Erau mai multe pavilioane de berării decât de vânătoare.

Am fost cu tramvaiul în insula Margareta (Margit sziget), un adevărat rai pământesc, cu parcuri imense, împodobite cu verdeaţă şi flori de toate nuanţele, cu cărări şi alei bine îngrijite, cu chioşcuri admirabile. Era pe atunci, în mare, cum este astăzi Cişmigiul nostru în mic.

Trecând peste renumitul pod de lanţ (Lancz-hid) pe malul celălalt al Dunării, am ajuns în Buda, situată pe nişte dealuri, cu perspectivă şi vederi încântătoare. Dacă Pesta s-ar putea numi oraşul burgheziei înstărite, Buda este pe drept cuvânt oraşul aristocraţiei, cu zeci de palate, vile şi blocuri unul mai grandios decât altul,

reprezentând stilurile architectonice ale tuturor timpurilor. În special impunător mi s-a părut palatul imperial, cu un parc imens în faţă, semănat cu gazon de un verde fermecător. Tocmai când îl admiram, nişte femei, cu extirpatoare în mână, scoteau din rădăcină bănuţeii şi păpădia care se pripăşiseră prin iarbă şi începuseră să înflorească.

De la Budapesta ne-am dus la Viena, oraşul artei şi în special al muzicei. Am admirat biserica Sfântului Ştefan (cu 16 altare) şi Votiv Kirche în stilul său gotic, având înfăţişarea unui eşafodaj de zaharicale.

În 18.VII. De dimineaţă am vizitat Historiches Kunst Museum. După masă am fost la Wiener-Neustadt, unde am vizitat pe prietenul Scheidlenberger. I-am admirat locuinţa. Mobilă puţină, dar scumpă şi artistic aranjată. La Wiener-Neustadt am asistat la un concurs de zboruri cu aeroplanul. Warchalowski a zburat cel mai sus şi de mai lungă durată cu un autobiplan.

Seara, am luat masa la un restaurant ca invitaţi ai familiei Scheidlenberger.

În 19.VII. am vizitat familia Brautner. Cu el făcusem armata. Soacră-sa, profesoară de limba engleză, veselă, glumeaţă, cultă. Ne-a cântat din ţiteră, instrumentul favorit al austriacilor, chiar şi cântece româneşti, dar toate în Moll, triste melancolice. Cele din Waldviertel, regiunea de origine a familiei, tot atât de melancolice. Brautner, turist emerit. A doua zi ne-a vizitat la hotel.

Seara am plecat spre Eger. În gară, pe peron, ordine. N-au lăsat pe nimeni pe peron decât cu 10 minute înainte de sosirea trenului.

În drum, regiuni frumoase, dar lipsesc pădurile seculare din Böhmerwald, cum mi le închipuiam eu pe timpul lui Carol Moor din *Hoţii* lui Schiller.

Am vizitat muzee şi pinacoteci. Am fost la Schönbrünn, unde am admirat frumoasa Gloriette şi parcurile cu copacii rotunjiţi la milimetru. La spectacole n-am fost, fiindcă soţia nu cunoştea limba germană, în schimb am vizitat Praterul, parcul de primblare al vienezilor. Acolo erau tot felul de distracţii, între altele Roata uriaşă (Reisenrad), luminată a giorno. Dacă te urcai în luntriţe şi ajungeai la înălţimea aceea ameţitoare, vedeai tot oraşul. Nu ne-a tentat, în schimb era acolo şi un Montagnes russes, un tren cu vagonete care urca-cobora, făcca cotituri pe nişte dealuri preţipişe cu o iuţeală vertiginoasă, încât îţi venea ameţeala. Ne îndeamnă pacostea şi pe

aceasta o încercăm fără să ne dăm seama că soția era gravidă în luna a șasea cu fiul nostru Costică. Când a pornit carosella val-vârtej, soția a început să plângă, să zbiere. Se ținea de mine și striga să oprească. Dar cine era s-o asculte? Când am ajuns la țintă eram lac de apă, și eu și ea. Era galbenă ca ceara și îi venea să vomeze. Am luat o trăsură și ne-am dus la hotel. Acolo au început s-o frământe niște dureri insuportabile de facere. Am chemat un medic, care i-a prescris niște calmante. Nu ne-a dat nici o speranță, dar ne-a prevenit, că dacă nu se calmează durerile și începe avortul, să chemăm o moașă a cărei adresă ne-a indicat-o. Dar a dat bunul D-zeu că înspre ziuă s-a liniștit. Totuși, a trebuit să rămânem la Wiena vreo câteva zile, până ce s-a însănătoșit complet.

În alt oraș nu ne-am mai oprit până la Jena. Ne-am prezentat acolo la secretariatul universității, să ne înscriem. Acolo am găsit chiar pe Dr. W.Rein[1], care făcea înscrierile. Ne-a întrebat dacă avem locuință. Spunându-i că n-avem, spuse fetii sale: „Du-te cu D-lor să-și găsească locuință". Un gest frumos, care pentru noi a întrecut toate așteptările. Am găsit locuință chiar la fosta gazdă a surorii lui Pârvan.

Soția s-a înscris la cursul de începători pentru limba germană. Eu am urmat cursurile celor avansați, și acolo am întâlnit audienți din toate colțurile lumii: germani, franceji, belgieni, olandeji, svedezi, polonezi, unguri, japonezi, chineji, americani, vreo 600 la număr, toți oameni cu carte, care veniseră aici pentru perfecționare.

Cursurile erau atractive și interesante. În holul universității era expoziția și târgul cărților. Acolo erau expuse tot ce apăruse mai nou în ultimele săptămâni sau luni.

Cursurile profesorului Rein erau interesante din mai multe puncte de vedere. Ceea ce spunea el la cursuri erau cunoscute din *Pedagogia* lui, publicată în Sammlung Goeschen[2]. Ca o inovație, amintesc aici că el accentua foarte mult să se găsească în învățământul secundar un obiect care să fie obiect principal, în jurul căruia să se grupeze toate celelalte obiecte. După câte mă ajută memoria, el considera Religia ca obiect central. Apoi mai stăruia el și asupra faptului ca învățământul să fie repartizat în cicluri de câte 6 ani: 6 ani copilul este al familiei, 6 ani cursul primar, 6 ani liceul, 6

[1] Wilhelm Rein (1847-1929), pedagog german, profesor la Universitatea din Jena.
[2] Colecție celebră, înființată în 1889, de editorul Georg Jachim Göschen (1752-1828).

ani universitatea, după care ar urma anul de armată şi, în fine, 2 ani seminarul pentru cei care îmbrăţişează cariera de profesor.

Atunci, la o convenire intimă, i-am pus eu următoarea întrebare: „Nu e aşa, Dle profesor, că vârsta medie a unui om poate fi socotită 60 de ani? Dacă un tînăr nu poate ajunge la o funcţie cu studii academice decât la vârsta de 27-28 de ani, nu crede Dl profesor că este o sarcină prea grea pentru părinţi ca fiul lor să fie tributar jumătate din viaţa lui?".

A stat neamţul mult şi s-a gândit, apoi îmi răspunse: „Ai pus o problemă foarte interesantă, la care mărturisesc că nu m-am gândit niciodată. Vă mulţămesc. Mă voi gândi asupra problemei. De altfel D-voastră Românii aveţi adeseori idei foarte interesante. Astfel am cunoscut pe Dr. Petru Şpan, care a dat cea mai completă interpretare "Treptelor formale".

„Îi cunosc cartea. A fost tipărită în limba română şi o cred cea mai bună scriere relativ la "Treptele formale"[1].

Cu asta am încheiat discuţia.

Acolo am cunoscut pe D-şoara Meyerl, profesoară în America de Sud, în Los Angeles. Ea mi-a vorbit pentru întâia oară de „conducerea de sine a clasei" pe care o practicau la şcoala lor. Aveau şi statute pe care le aplicau la şcoala lor. Mi le-a trimis la Iaşi, după ce s-a întors acasă. Am încercat şi eu „conducerea de sine a clasei". Asupra experienţei făcute am scris un documentat articol în "Revista generală a învăţământului", nr. ...., din anul ....[2].

Înainte de apariţia articolului meu în revistă, am primit din partea Dlui Marin Stan următoarea scrisoare:

Stimate Domnule Director

La Seminarul de Pedagogie de sub conducerea Dlui Profesor G.G. Antonescu se tratează anul acesta "Problema morală", aşa cum o găsim la diferiţi pedagogi din cele mai vechi timpuri. Unul dintre subiecte, care m-a preocupat de multă vreme, este "Problema morală" la Foerster[3] şi studiul actual al problemei.

Partea aplicativă a principiului foersterian a creat şi la noi, încă de acum câţiva ani, un curent destul de viguros. Mulţi colegi,

---

[1] Petru Şpan (1860-1911), profesor de pedagogie la Sibiu. A tipărit, în 1898, volumul **Treptele formale ale învăţământului**.

[2] Locuri goale în manuscris.

[3] Erich Foerster (1856- ?), teolog şi moralist german.

mai ales din învățământul primar, au încercat să aplice principiul "conducerii de sine a clasei" şi chiar s-au publicat o parte din aceste rezultate. "Conducerea de sine a clasei" de Dl Radu Petre, profesor de pedagogie, fost institutor. Posed bogat material din aplicările făcute în şcoala primară.

M-ar interesa însă aplicarea acestui sistem de educație şi în şcolile normale.

Dl inspector general Longinescu mi-a vorbit foarte elogios despre activitatea D-voastră ca Director şi Profesor şi, printre altele, m-a îndemnat să Vă scriu, cerându-Vă părerile asupra experiențelor ce ați făcut în acest sens la şcoala ce conduceți.

Iertați-mă deci, dacă, fără să Vă cunosc personal, am îndrăznit să Vă răpesc din prețiosul D-voastră timp.

Apreciez că faceți un mare sacrificiu prin aceasta.

Îmi voi face însă o plăcută datorie să introduc ca citat comunicarea D.V. în lucrarea mea, ce sper să fie publicată în *Buletinul* Seminarului de pedagogie de la universitatea noastră.

Mulțumindu-Vă anticipat etc. etc. ....

Marin O. Stan

Stud. anul II Filosofie

Căminul stud. Prahoveni

Piața Buzeşti.

I-am trimes lămuririle de care avea nevoie şi la 16 Martie 1927 îmi răspunde:

Mult respectate Domnule Sporea

Am primit scrisoarea D-voastră ca răspuns al rugămintii ce v-am adresat.

Vă asigur că apreciez din adâncul sufletului măgulitoarea atenție ce mi-ați arătat... şi nu ştiu cum să Vă mulțămesc mai mult.

Abia aştept să văd publicate în "Revista generală a învățământului" completările problemei ce mă interesează.

....

Mulțumindu-Vă încă o dată etc. etc.

M.O. Stan

Mai departe n-am mai urmărit dacă lucrarea Dlui Stan s-a publicat în *Buletinul* Seminarului pedagogic sau nu.

De la Cursurile de vară din Jena am primit următorul certificat:

Ferienkurse in Jena

Es wird hiedurch bestätigt, dass

Constantin Sporea

an den Ferienkursen in Jena im August 1910 teilgenommen und folgende Vorlesungen besucht hat:

(1) Pädagogik un Didaktik - Prof. Dr. W. Rein

(2) Stilistische Übungen - Dr. M. Lauterbach[1]

(3) Rhetorik - Dr. E. Geissler[2]

Jena, im August 1910

- Prof. Dr. W. Rein
- Dr. E. Geissler
- Dr. Lauterbach

Folosul cel mai mare al cursurilor de vară, pe lângă cunoştinţele folositoare de la cursuri, a fost faptul că am făcut excursii instructive atât în oraş şi împrejurimi, cât şi în diferite părţi ale Germaniei.

Între altele, am vizitat fabrica Zeiß, cea mai mare uzină optică din lume. Desigur că secretele uzinei nu ni le-a arătat. Am aflat însă un lucru pe care nu-l ştiam. În biroul fabricei erau plătiţi gras vreo cinci-şase ingineri, care nu făceau altceva decât lucrau la invenţii noi, ca să înlăture orice concurenţă a altor fabrici.

Excursii afară de oraş am făcut la Weimar, Wartburg, Eisenach, etc. La Weimar am vizitat casa lui Goethe, o clădire impozantă. Acolo am văzut patul în care poetul şi-a dat obştescul sfârşit. Era păstrat cu aceleaşi aşternuturi, care le-a avut atunci.

Ca să urcăm în etaj ne-am suit pe nişte trepte foarte odihnitoare, aşa cum i-a fost şi viaţa genialului poet. Am văzut muzeul şi biblioteca lui, care cuprindea opere din foarte variate domenii.

Am vizitat filigoria în care poetul se întâlnea cu spirituala Dnă de Stein[3].

În piaţă era statua celor doi mari gânditori ai Germaniei- Goethe şi Schiller, în mărime naturală. Avea această statuie o caracteristică specială. Dacă o priveai dintr-o parte apărea Goethe mai mare, dacă o priveai din cealaltă parte, apărea Schiller mai mare.

---

[1] Martin Lauterbach, germanist.

[2] Ewald Geissler (1880-1946), profesor de retorică la Universitatea din Erlangen.

[3] Charlotte von Stein (1742-1827), confidenta lui Goethe până în 1788.

Un german spiritual, fiind întrebat care din doi este mai mare, după o scurtă contemplare, răspunse: „Entschi'den beide". (Fără îndoială amândoi.)

În castelul de la Wartburg am vizitat camera în care Luther şi-a tradus biblia, cu aceeaşi mobilă de atunci. Pe perete se vedea şi acum pata de cerneală făcută de călămara aruncată de Luther, în momentul când i se păru că apare Diavolul să-l tenteze să nu mai scrie.

Excepţional de interesant mi s-a înfăţişat sala cea mare a cântăreţilor, în care, în Evul Mediu, se ţineau concursurile de întrecere. Multe din scenele concursului erau zugrăvite în frescă pe perete.

După terminarea cursurilor, ne-am întors pe la Lipsca, Berlin etc.

La Lipsca, am întâlnit pe prietinul Lapedatu Alexandru, cu care, împreună, am vizitat *Deutsche Bucherei*, cea mai mare editură şi bibliotecă de cărţi germane. Apoi biblioteca pedagogică Comenius. Acolo ne-am iscălit în "cartea de aur". După 32 de ani, fiul nostru Costică[1] a dat de urma iscăliturilor noastre, ceea ce pentru noi a constituit o nespusă bucurie.

Cât am stat la Berlin, am locuit la o instituţie a femeilor creştine, unde serveau fete tinere, care urmau acolo un curs de gospodărie. Ele pregăteau mâncarea, ele serveau la masă, cu un cuvânt, tot serviciul era făcut de ele.

Cu aceasta se termină prima mea călătorie în Germania.

Abia întors de la cursurile de vară din Jena, începui să mă pregătesc pentru concediul de şase luni, pe care aveam să le petrec în Germania, anume la Berlin.

La gimnaziu m-a suplinit amicul Bude, iar la Seminarul pedagogic, Mihai Ionescu, secretarul şcoalei. Banii ce îmi reveneau de la şcoală am dispus să fie daţi familiei. Eu rămâneam cu bursa pe care mi-o dedea Casa Şcoalelor. Pe la 10 Oct. 1910, am plecat.

29.I.1947

La Berlin

Sosit la Berlin, după două-trei zile de stat la hotel, în fine mi-am găsit locuinţă şi pensiune în Charlotenburg, Goethe strasse 82, la

[1] Constantin C. Sporea (1910-1991), fiul celui care scrie memoriile. Considerat prizonier de armata sovietică, a fost închis în lagărul de la Bautzen, până în 1950. Cf. Pe larg, în Dan Mănucă, **Perspective critice**, Iaşi, Editura Universităţii « Al. I. Cuza », 1998, pp.210-213.

Dra Müller, sora vitregă a profesorului de latină şi greacă E. Wenkebach.

Ţelurile urmărite de mine erau multiple: (1) Să mă perfecţionez în limba germană; (2) Să studiez organizarea seminariilor pedagogice; (3) Să cunosc teoretic şi practic metodica limbilor moderne; (4) Să studiez organizarea şcolilor secundare din Prusia conform condiţiilor puse de ministru, când mi-a acordat bursa; (5) Să pătrund cât mai adânc şi mai detailat în cultura, arta şi viaţa intimă şi publică a poporului german.

Pentru ajungerea scopului urmărit, am procedat în modul următor. M-am înscris ca student regulat la universitate, eliberându-mi-se următorul document de înscriere la universitate[1]:

- un curs despre "Viaţa publică şi privată germană", cu Prof. W. Paszkowski.

Erich Schmidt a făcut în trimestrul acela viaţa şi operele lui Goethe, insistând în special asupra capodoperei poetului, asupra lui "Faust".

Cetisem în viaţa mea pe "Faust", văzusem şi partea întâia jucată, la teatru, asistasem cândva şi la reprezentarea operei *Faust* de compozitorul francez Ch. Gounod, dar numai când E. Schmidt a început interpretarea lui Faust mi-am dat samă că anterior nu-l înţelesesem pe "Faust".

Era acest Erich Schmidt un om înalt, bine legat, nu prea gras, roşu la faţă, cu ochi pătrunzători, cu o voce metalică de bariton, răsunătoare, dar ademenitoare, care te captiva printr-o imensă gamă de modulaţii, intonând cu vehemenţă scenele zguduitoare, preschimbându-se într-o dulceaţă melodică în pasagiile sentimentale. Era om între două vârste, cam de 50 de ani.

Cât de descurajantă apare meditarea lui Faust, pronunţată de Er. Schmidt când zice:

"Habe nun, ach! Philosophie,
Juristerei und Medizin
Und leider auch Theologie
Durchaus studiert, mit heissem Bemühn,
Da steh' ich nun, ich armer Tor!
Und bin so klug als wie zuvor" etc.[2]

---

[1] Lipsă paginile 15 şi 16 din manuscris.
[2] « Am studiat cu râvnă, ah, filosofia,
Din scoarţă-n scoarţă dreptul, medicina,

Ce dezolantă e scena în care Margareta, istovită de nesomn şi plâns, cu trupul tremurând de îngrijorare, cu lacrămile secătuite pe faţa-i palidă, îngenunchind înghemuită în faţa icoanei Maicii Domnului, o roagă să aibă îndurare faţă de suferinţele ei şi s-o ajute:

"Hilf! rette mich von Schmach und Tod
Ach neige,
Du Schmerzenreiche,
Dein Antlitz gnädig meiner Not!"[1]

Cine oare n-a simţit înfiorarea plăcerii unei nopţi de vară cu lună plină?

"Füllest wieder Busch und Thal
Still mit Nebelglanz,
Lösest endlich auch einmal
Meine Seele ganz" etc.[2]

Ne-a prins fiori ziua namiaza mare - din creştet până-n tălpi - când profesorul ne-a cetit balada *Der Totentanz*:

"...
Nun hebt sich der Schenkel, nun wackelt das Bein,
Gebärden da gibt as vertrackte;
Dann Klippert's und Klappert mitunter hinein,
Als schlüg' man die Hölzlein zum Takte".

Şi din păcate, chiar teologia,
Arzând de zel.
Şi iată-mă, acum, un biet nebun,
Cuminte ca şi mai nainte »
(Goethe, **Faust**, trad. Lucian Blaga). (*text german în manuscris*).

[1] "Ajută-mă, mă scapă,
De moarte şi ruşine.
Apleacă-te, te-apleacă,
Ah, maică, peste mine.»
(Goethe, **Faust**, trad. Lucian Blaga). (*text german în manuscris*).

[2] "Urci din nou pe crâng şi plai
Luciu abur mut ;
Suflet nou deplin să-mi dai,
Liber de trecut »
(Goethe, **Către lună**, trad. N. Argintescu-Amza). (*text german în manuscris*).

Sau, când stafia s-a urcat sus la clopotar să-i ceară socoteală de ce i-a furat linţoliu:

"Der Türmer erbleichet, der Türmer erhebt,
Gern gäb er ihn wieder, den Laken."[1]

....

Nu-i mirare că E. Schmidt era un neîntrecut interpretator şi evocator al sentimentelor genialului J. Goethe, căci Goethe era poetul lui favorit. Tocmai de aceea a şi editat operele lui Goethe în şase volume, apărute în editura Insel-Verlag Leipzig-ed. II, 1910.

Apoi, E. Schmidt fusese chemat la catedra din Berlin tocmai pentru dicţiunea sa frumoasă. Funcţionase mai înainte la Viena, ca profesor şi director al operei.

Mai avea încă o calitate. Majoritatea profesorilor de la universitatea din Berlin îşi ceteau cursurile. Erich Schmidt făcea excepţie, îşi expunea cursurile liber. Poate că şi din acest motiv erau orele lui atât de atractive.

Am cunoscut un profesor eminent de dicţiune la cursurile de vară din Jena, anume Gessler, dar Erich Schmidt îi era superior, după cum la noi T.Maiorescu era superior lui Petrovici.

După ce a terminat de interpretat pe Faust, E. Schmidt a aranjat să se joace la teatru - într-o seară - tragedia *Faust* şi ne-a invitat să mergem s-o vedem. Apoi la curs ne-a cerut să ne dăm părerea.

În privinţa aceasta, eu am făcut două lucrări de casă: "Fausts Aufführung" (Reprezentarea lui Faust) şi "Kerkerscene" (Scena din închisoare).

În prima lucrare am arătat defectele şi calităţile acestei reprezentări. Lucrarea a fost corectată cu cerneală roşie chiar de profesorul de specialitate, ceea ce constituie valoarea lucrării.

---

[1] "Îşi clatină coapsa, îşi bălăbăneşte piciorul şi-l tot încovrigă,
Hodorogeşte şi zăngăne adânc pe dedesubt,
De parcă ar bate ritmic o toacă /.../
Clopotarul se îngălbeneşte şi se ridică,
Bucuros i-ar da linţoliul înapoi. »
(Goethe, **Dansul morţilor**). (*text german în manuscris*).

Consider că aş comite un sacrilegiu dacă aş reda aici numai esenţialul lucrării. De aceea o ataşez în întregime acestor memorii.

Lucrarea a doua n-a fost corectată, totuşi acest efort nu-i scade valoarea, întrucât în ea sunt expuse înseşi concepţiile poetului în comparaţie cu ale lui Schiller, Shakespeare şi alţii. De aceea o ataşez şi pe aceasta.

E. Milian, profesor de dicţiune germană, deşi l-am urmat regulat, era o figură ştearsă. N-avea dicţiunea lui E. Schmidt sau a lui Gessler de la Jena.

Dr. Wilhelm Münch, autorul valoroasei lucrări de metodică. *Didaktik und Methodik des französischen Unterrichts*, era tipul savantului german. Era un om înalt, uscăţiv, adus de spate, miop, cu sticla ochelarilor de un deget de groasă, îşi cetea cursul cu o voce stinsă, monotonă, vecinic cu nasul băgat în fiţuicile cursului său – puţin îl interesa dacă cineva îl urmăreşte sau nu. De aceea la cursul său era în permanenţă un zgomot ca la bâlci. Unii intrau, alţii ieşeau, la curs povesteau. Prea puţini erau atenţi la ce spune profesorul. Cu toate acestea, erau de o reală valoare ideile pe care le expunea el la curs. Eram deci nevoit să-mi găsesc de fiecare dată un loc în banca intâia ca să-l pot urmări şi, fiindcă vorbea aşa încet, trebuia să mă aplec bine înainte peste bancă spre a-l putea urmări. Îl urmăream cu interes din două puncte de vedere: (1) îşi expunea ideile cu atâta legătură cauzală între ele, cu atâta stringenţă logică, încât concluziunile se impuneau de la sine; (2) el preda pe lângă *Hodegetică* şi *Didactica şi metodica limbei franceze*, deci metodica unei limbi moderne.

Eram profesor de germană, deci de o limbă modernă, eram şi profesor la Seminarul pedagogic universitar care pregăteşte pe viitorii profesori secundari. Aveam deci tot interesul să aflu din opera unui profesor de specialitate, a unei personalităţi recunoscute, care-i sunt părerile relativ la predarea unei limbi moderne. Cu alte cuvinte, să mă verific pe mine însumi, dacă sunt pe calea cea bună. Căci, de când fusesem numit la Seminarul pedagogic, aveam în permanenţă o teamă, că poate nu procedez destul de metodic, deşi de fiecare dată îmi dădeam toată osteneala să mă întrec pe mine însumi. Această nesiguranţă s-a spulberat din sufletul meu din moment ce am auzit părerile unei personalităţi competente şi cu autoritate, aşa cum se prezenta W. Münch, între personalităţile de seamă ale Universităţii berlineze.

Pot spune chiar că ascultarea cursului lui Münch şi metodica lui mi-au dat siguranţa că *Metodica limbei germane*[1], pe care o scrisesem în 1909, este bine scrisă şi bine întocmită. Era această metodică a doua scrisă pe acest gen la noi în ţară. Prima fusese *metodica geografiei* scrisă de Stefan Popescu[2], profesor universitar la Iaşi.

Despre *metodica* mea a scris Bogdan Duică în "Revista generală" un articol, în care spunea că ea este cea mai competentă şi cea mai bine informată din câte s-au scris în acest gen la noi în ţară. Ataşez acestor memorii o broşură, spre a se vedea bibliografia consultată şi vederile mele în ce priveşte predarea limbei germane. După apariţia ei, mulţi studenţi care pregăteau examenul de capacitate mi-au cerut-o şi au consultat-o.

A fost interesant cursul profesorului W. Paszkowski, "Viaţa publică şi privată germană." Era tocmai ce urmăream eu. Să cunosc viaţa publică şi privată germană. Şi din punctul acesta de vedere pot spune că am avut noroc. Pe când făceam armata, am fost cu prietinul Peppo Brautner la el acasă în ....[3] superioară, în Wachau Waldviertel, unde am făcut constatarea că, chiar şi la ţară, poporul duce aproape viaţa orăşenilor, cu baluri, cu petreceri, în costume elegante de oraş. Tinerii danscază *Landlerul* în tempo de vals. Îl consider chiar un vals primitiv.

În drum spre Jena, am vizitat - în 8 Iulie - pe prietinul Scheidlenberger, în Schönbrun. Mi-a plăcut întocmirea locuinţei lor, simplă şi elegantă. Puţină mobilă, dar scumpă şi admirabil aranjată. Am ieşit împreună la un concurs de aeroplane. Seara am mâncat cu toţii la restaurant. Nu s-au sinchisit că au musafiri. La întoarcere spre Viena abia am găsit loc în tren. Fiind duminecă, vienejii, iubitori de natură, roiseră în toate părţile în natură şi acum se întorceau acasă, cu sacii de voiaj goliţi de merinde, dar cu bună dispoziţie. La Wiena, vizitasem şi pe prietinul Brautner, care se însurase cu o vieneză. Soacră-sa, profesoară de engleză, ne-a cântat din ţiteră tot felul de cântece, până şi româneşti, dar toate în *Moll*, triste, melancolice. A doua zi prietinul Brautner ne-a întors vizita. L-am tratat cu dulceaţă de fragi. I-am pus borcanul dinainte, după obiceiul moldovenesc.

---

[1] Este vorba despre C. Sporea, **Încercări asupra metodicei limbei germane**, Iaşi, 1909.

[2] Este vorba despre Ştefan D. Popescu, **Locul geografiei între ştiinţe** (lecţie inaugurală), Iaşi, Dacia, 1904.

[3] Cuvânt indescifrabil.

După ce s-a servit de câteva ori, şi-a cerut scuze că nu-l poate termina, deşi i-a plăcut foarte mult.

Paszkowski ne-a vorbit de francheţa şi amabilitatea cu care germanii primesc pe streini, de dinasticismul şi patriotismul lor, pe care, într-adevăr, l-am cunoscut şi eu personal. Căci stând în gazdă la dra Müller, aceasta îşi pierdea adeseori ceasuri întregi cetind cu mine împreună din "Wilhelm Meisters Lehrjahre", sau din alte opere literare germane. Aşa l-am cunoscut pe poporul german şi am rămas cu totul contrariat când am văzut pe acest popor cult, în primul, dar mai ales în al doilea război mondial, încărcat cu toate păcatele posibile: hrăpăreţ, crud până la sălbăticie, egoist, peste măsură de încrezut şi îngâmfat. Cred că aceste defecte i-au şi adus îngenunchiarea. Pe când erau în plină victorie - din al doilea război - visau o Germanie atât de mare încât graniţele ei să fie impuse până la hotarele Rusiei. Ei să pună stăpânire pe ţara noastră bogată, iar pe noi să ne împingă până dincolo de Nistru. Gauleiterii lor deja şi luaseră măsuri să pună mâna pe toată administraţia noastră, designând prefecţi, primari etc. Deşi Românii au luptat cot la cot cu ei, în retragerea de la Stalingrad, au tăiat mânile sau au împuşcat pe ai noştri, care îndrăzniseră să se agăţe de vreo maşină sau să se urce în vreun tren de al lor. Rasismul lor a fost pentru mine o vecinică enigmă. De aceea, în ultimul timp, i-am detestat şi i-am urât, până în momentul când am cunoscut mai de aproape pe poporul rus.

De altfel, este un popor disciplinat, care ştie să respecte ordinele şi dispoziţiile luate de autoritatea superioară.

Prin toate parcurile şi grădinile publice vezi tăbliţe cu inscripţia « verboten », cuvânt magic respectat cu sfinţenie. Voi da un exemplu. În recreaţia de la 10, atât studenţii cât şi profesorii îşi mănâncă micul dejun (de obicei *Butterbrod*). Dar nu numai cei de la universitate - chiar şi altă lume -, ai putea spune că la 10 toată Germania mănâncă. Chiar şi eu îi imitam. Gazda avea grijă să-mi dea la plecare *Butterbrot-ul.* Fiindcă nu mai aveam ore, m-am dus pe *Siegesalee,* să-mi consum micul dejun. Această *Siegesalee* avea, pe o parte şi pe alta, busturile de marmură ale tuturor domnitorilor Germaniei de la fiinţarea ei, busturi plătite din despăgubirea de război pe care a trebuit să plătească Franţa fiind învinsă la anul ....[1] Aleea era aşa de curat întreţinută, încât nici cel puţin o frunză veştedă nu

[1] Loc gol în manuscris.

păta curățenia. Terminând de mâncat, după obiceiul românesc, mototolesc hârtia de împachetat în mână și o arunc pe jos, deși existau din distanță în distanță coșuri îmbietoare de sârmă pentru aruncat hârtiile. După câțiva pași, aruncând la întâmplare privirea înapoi, văzui că singură hârtia aruncată de mine necinstește curățenia acestei alei. M-am rușinat. M-am întors, am ridicat hârtia de jos și am băgat-o în buzunar până la primul coș.

Dinasticismul lor l-am putut constata din următoarea împrejurare.

Într-o zi de sărbătoare, mă primblam cu doi colegi prin parcul Universității. Deodată, vine la noi un sergent de stradă (*Ein Schutzmann*), cât un munte, și ne spune că să părăsim parcul, deoarece trece pe lângă parc M.S. Kaiserul Wilhelm al II-lea. Colegii erau aplecați să cedeze. Eu însă, mai ințepat, îi spun « N-are decât să treacă. Pe noi nu ne importă » și făcui câțiva pași înainte. Sergentul mi se puse în cale și voi să mă apuce, ca să mă întoarcă înapoi. Atunci, eu foarte hotărât și cu un ton cam ridicat, îi spusei: « Greifese Sie mich nicht! Rühren Sie mich nicht an. Sie haben Kein Recht da zu ». (Eu sunt student. Noi ne găsim aici în raionul Universității. Universitatea are autonomie. Nimeni n-are voie să molesteze pe studenți în raionul Universității, afară de organele administrative universitare. Aici este indexul meu – și îl scosei din buzunar –, notează-ți numele și adresa mea și mă reclamă, dacă am făcut vreo ilegalitate). Apoi continuai să înaintez. Văzând sergentul că cu răul n-o poate scoate la cale, se apropie de mine și, pe un ton blând, îmi spuse: "Vă rog foarte mult, nu mai înaintați. Îmi faceți și mie un mare rău. Eu am ordin să nu las pe nimeni și dacă nu execut ordinul, voi fi pedepsit". Am înțeles și am cedat. Ulterior, colegii, un neamț și un polonez, mă ispitiră cum de am avut eu așa îndrăzneală să mă împotrivesc unui *Schutzmann*, care era de două ori cât mine. Le-am răspuns că mă bazam pe autonomia universitară.

Cu altă ocazie, am văzut și eu pe Wilhelm al II-lea, călare pe un frumos cal alb. Era înalt și voinic cât un munte și avea o mustață stufoasă, respectabilă. Pe împărăteasă n-am văzut-o, dar mi se spuse că ea e o femeie voinică. Se vede că și-a ales-o anume să-i dea copii voinici - așa cum au și fost. Se vede că această înclinație o avea dinastia moștenită de la regele sergent Fritz, care ținea să aibă în garda sa numai oameni înalți, spătoși, bine făcuți și frumoși.

Profesorul Paszkowski nu numai că ne-a vorbit la cursuri de ospitalitatea germană, ci a ținut s-o și pună în practică și, la

încheierea cursurilor, a invitat la el, la o cină, pe toți studenții lui. În invitările tipărite erau date toate indicațiile necesare, cu ce mijloace de locomoție putem ajunge la el. Unde luăm tramvaiul, la ce stație coborâm. Pe ce străzi apucăm, la ce număr locuieşte.

Avea o locuință spațioasă, cu multe camere. Mâncărurile au fost alese - fripturi, peşte, omar, fructe etc. etc. Atunci am mâncat pentru întâia oară banane. Ca băutură mult apreciată de toți ne-a servit şi *ananasbowle*. Se face din ananas curățit şi tăiat mărunt într-un vas mare, în care se toarnă zahăr pisat, câțiva litri de vin şi unul de cogniac sau rom. E o beutură răcoritoare foarte plăcută la gust.

Notez că în Germania se mânca pe atunci multă carne şi mult peşte; citez, între altele, pulpă de berbec la tavă, țipari afumați, heringi etc. La ei oile nu se mulg, de aceea sunt grase şi au carnea fragedă. Cu toate aceste nici carnea, nici peştele nu sunt aşa de gustoase ca la noi. Sunt cam iescoase. Nici nu sunt atât de hrănitoare. Cât am stat în Germania, mâncam la masă atât de mult, încât când venea la urmă nelipsita cafea cu puțin lapte, n- o mai mâncam, ci o beam în loc de apă.

Cu toate acestea, la o jumătate de oră după ce mă sculam de la masă, eram iar flămând.

După masă, profesorul ne-a tratat cu țigări. Avea cutii mari despărțite în compartimente, în care se găseau țigări de toate categoriile, de foi şi țigarete, indigene şi streine, din toate continentele. Atunci am fumat veritabilele țigări Havana, care aveau un parfum cu totul superior.

Tutunul lor, deşi nu-i monopolizat, nu era aşa de bun. Exista în Germania şi tutun românesc, şi încă cu un preț mai scăzut ca la noi în țară, dar cu mult mai aromat şi mai gustos decât al lor. De aceea, cât am stat în Germania am fumat mai mult tutunul românesc de calitatea I sau tutun de lux.

După cum aminteam mai sus, în Germania se mânca bine; cu toate acestea, eu nu mă prea împăcam cu ea, deoarece se făcea prea mare economie de pâine, din care, la masă, se dedeau nişte felioare subțiri ca frunza de ceapă. În schimb cartofii fierți nu lipseau niciodată, în cantitate mai mult decât satisfăcătoare.

Pentru gospodine, era încă pe atunci o foarte bună întocmire. În fiecare gospodărie exista telefon, ca şi în fiecare prăvălie furnizoară. Gospodina lua dimineața telefonul la măcelar şi comanda. Carne de rasol, pentru patru persoane, carne de berbec pentru friptură la tavă pentru patru persoane. Apoi, la băcănie, zarzavatul curățat

gata, tot pentru patru persoane, şi varză murată pentru garnitură. După scurtă aşteptare, soseau curierii, nişte băieţandri de 14-16 ani, pe biciclete, şi aduceau articolele comandate. Asa se procura şi cu toate celelalte articole de menaj, ca fructe, lemne, ţănduri de aprins focul, băcănie, articole de toaletă etc. Astfel gospodina n-avea nevoie să se deranjeze plecând prin oraş după cumpărături. În ce priveşte curăţenia, nu prea erau servitoare, sar existau femei sau fete care veneau cu ora, dimineaţa şi la amiaz, care ajutau la curăţenie. Nu e mirare deci, dacă gospodinei îi mai rămâneau ziua câteva ore libere, în care ele făceau lectură sau se ocupau cu cusutul etc. De multe ori, seara, aveau cină rece acasă şi cu câte un ceai, sau mergeau în oraş la un restaurant, unde ascultau o muzică artistică.

În oraş erau restaurante pentru toate pungile. Existau localuri, unde, la parter, existau mese simple de lemn, cu tacâmuri legate cu lanţ de masă, cu veselă solidă, de obicei din tablă smălţuită; nu aveau chelneri sau alt personal de serviciu. Cel care dorea să mănânce se prezenta la ghişeu, plătea şi îşi primea porţia, pe care o lua din teanc, pleca cu ea la o masă, mânca şi pleca. Acesta era localul pentru muncitori şi proletari.

În primul etaj, sala de mese era ceva mai luxoasă. Mesele acoperite cu hârtie, vesela mai bună, tacâmurile libere. Aici se servea şi bere.

La etajul doi era localul pentru burghezia înstărită. Mesele aveau feţe de masă de pânză, tacâmurile şi vesela mai luxoase. Aici serveau chelneri sau chelneriţe.

În fine, în etajul al treilea erau aşa-numitele *Weinstuben*, săli de mâncare unde se servea şi vin, care, în Germania, era considerat un lux. Aici puteai găsi vânaturi rare - ca fazan, căprioară, mistreţ, potârnichi etc., sau pescării - ca crapi, ştiucă, ţipari de mare afumaţi, stridii, omari etc. Acest etaj era rezervat pentru aristocraţie sau cei cu punga groasă.

La parter şi etajul întâi se puteau găsi uneori şi mâncăruri ceva mai alese, dar mai terciuite. Depindea de ce se consuma la celelalte două etaje. Căci ce nu se consuma într-o zi la etajul de sus se trecea, a doua zi, la etajul imediat inferior şi aşa mai departe.

Pentru oameni grăbiţi şi mai ales pentru micul dejun de la ora 10 existau barurile. Introduceai valoarea în monetă corespunzătoare în compartimentul dorit şi îţi ieşia în mod automat tartina sau prăjitura dorită.

Tot aşa se proceda şi cu beuturile. Cu mult mai târziu s-au introdus şi la noi la Bucureşti asemenea baruri.

Din punct de vedere comercial. existau deja pe atunci, mari magazine cu tot felul de mărfuri, despărţite în etaje după specialităţi, cum era firma *Wertheim* din Berlin sau *Kaufhaus des Westens*, în Charlottenburg. Acolo erau, d.e. în parter haine gata de bărbaţi, în etajul I - rochii gata pentru doamne. Apoi, în alt etaj, lengerie, încălţăminte, articole de menaj, articole de toaletă, articole de voiaj, mobilă de tot felul, cofetărie, bombonărie, articole de hrană, restaurant, librărie etc. etc. Toate aparţineau aceleiaşi asociaţii. Aici serveau sute şi mii de angajaţi şi angajate. Cam în sensul acesta s-au organizat, cu mult mai târziu, şi la noi magazinele "Galerie La Fayette" în imobilul "Socec", sau "Sora", din calea Victoriei-Bucureşti.

Cât am fost prin Germania, n-am văzut cerşitori, care să molesteze trecătorii, aşa cum întâlneşti la noi la tot pasul, deşi existau şi acolo oameni săraci şi schilozi, care, însă, îşi câştigau existenţa prin muncă cinstită. Unii erau custozi pe la muzee, sau îndeplineau alte funcţii potrivite infirmităţii lor.

Unul din ei, ciung de ambele braţe, avea atârnată de gât o cutie pe care se aflau ţigări, chibrituri şi foiţe de vânzare. Isprăvind chibriturile, luai o cutie şi i-am aruncat pe cutie o marcă, în loc de 20 fenigi. Voiam să-i rămână şi lui ceva de pomană. Dădui să plec. Omul mă strigă înapoi să-mi iau restul. Eu am făcut un gest că vreau să-i rămână lui. Neamţul protestă şi îmi spuse pe un ton cam ridicat: « Ia-ţi restul, eu nu sunt cerşitor. Eu îmi câştig existenţa prin muncă cinstită ».

Am mai remarcat, atât în Germania, cât şi în Austria, că viaţa de cafenea era foarte răspândită şi apreciată. Seara, de la o oră anumită, se umpleau toate cafenelele. Cu toate că dimineaţa cel dintîi care te deranja cu soneria era băiatul - împărţitorul de gazete proaspete, mulţi dintre vizitatorii cafenelelor se duceau să răsfoiască gazetele. Fiecare cafenea mare avea abonate câte 20-30 de gazete de toate categoriile şi reviste literare, serioase şi umoristice. Dedea mâna oricui să se informeze, în toate domeniile, din gazete şi reviste la cafenea, în schimbul unei cafele negre, unui pahar de bere sau limonadă, care nu costa decât câţiva pfenigi. Alţii mergeau la cafenea să joace un biliard, şah, taroc (un joc de cărţi foarte răspândit în Austria), sau numai, simplu, să se întâlnească cu prietenii sau să asculte o muzică.

Am remarcat în cafenele, mai ales în Austria, toată lumea fumează. Acolo cafenelele mişunau de tineret de 14-17-18 ani, cu ţigara sau trabuc în gură. Nimeni nu se sinchisea, nimeni nu le avea grija.

De altfel lumea rămânea indiferentă chiar şi de alte practici mai puţin decente care se puteau observa prin cafenele. Eram odată în cafeneaua cea mai elegantă din "Unter den Lindtz". Cum stam la masă, observ o pereche tânără, probabil nişte fidanţati, care se sărutau fără jenă - nimeni nu le avea baiul. Mă întorc la dreapta, altă pereche, prin oglindă se vedea la spatele mele, alta în delir de sărutări. Nu-i vorbă că era cam înspre primăvară şi mâţişorii începuseră a se ivi la sălcii. Am făcut plata şi am plecat. Mă temeam de vreo contagiune, cum lipsisem atâtea amar de luni de acasă, iar în apropierea mea, la o masă vecină, nu se afla decât o nemţoaică bătrână, uscăţivă, stafidită, cu o pălărie în vârful capului împodobită cu o grădină de zarzavaturi; cu ochelari pe nas, răsfoia o revistă culinară. Am plecat repede, nu cumva contagiunea să-mi împingă pasul nefericit spre masa vecină, c-ar fi fost adevărată tragedie.

Fiindcă am intrat în descrierea intimă a poporului german, mai amintesc un caz, două şi am terminat.

La prăvălii, erau preţuri fixe. Nimeni nu se tocmea. Voind sămi cumpăr o perie de cap, am intrat într-o zi într-o prăvălie cu asemenea articole. Când am spus patronului că peria este prea scumpă, el mi-a arătat firma, cu data înfiinţării, că datează din 1870, dar nimeni nu i-a făcut o asemenea obiecţiune. De altfel, ei făceau mare caz de vechimea firmei, pe care o afişau cu mândrie, afirmând că trei-patru generaţii au moştenit-o din tată în fiu. Deoarece la ei tutunul nu era monopol, într-o tutungerie puteai găsi tot felul de fabricate indigene şi streine. Existau tutungerii care îşi aveau o vechime de două-trei sute de ani. Încercând tot felul de tutunuri, am constatat că tutunul din Macedonia, tutunul persan şi cel românesc sunt cele mai bune şi mai aromate, iar ţigările de foi americane sunt neîntrecute.

Pentru cumpărături de piaţă: zarzavaturi, fructe, produse lactate etc., la Jena, gospodinele plecau cu căruciorul cu copilul mic, în care se găsea şi coşul pentru cumpărături. După ce termina de cumpărat, se întorcea acasă cu coşul plin şi începea să gătească.

În locuinţe, aveau sobe de teracotă, care se încălzeau cu praf de cărbune presat (brichete). Se umpleau o dată pe zi, dimineaţa, sobele cu brichete şi, când erau toate prefăcute în jeratic, soba se

închidea hermetic printr-un şurub aplicat la portiţă. Căldura ţinea toată ziua şi noaptea. A doua zi, de multe ori, puteai găsi jeratic în sobă.

Pentru parcurgerea distanţelor existau tot felul de tramvaie electrice şi, ici-colea, omnibuse în etaj, cum ar fi autobuzele de la noi, numai că la etaj erau iar rânduri de bănci pentru pasageri.

Dar cel mai frecventat era metroul Untergrund Bahn. La coborârea în staţie, erau ghişeuri de unde îţi cumpărai biletul. Trenurile se succedau din cinci în cinci minute. Se opreau în staţie mai puţin de un minut. Uşile se deschideau şi închideau automat. Erau bine luminate, încât, în decursul mersului, îţi puteai ceti în linişte gazeta sau o carte. De altfel, chiar dacă n-aveai nimic de al tău de cetit, tot nu te plictiseai. Existau pretutindeni, în tren, în tramvaie, pe afişiere în staţii, tot felul de placate, anunţuri, reclame. Am văzut la biblioteca cea mare, până şi pe hârtia igienică de care te serveai, anunţul vreunei cărţi nou apărute, vreun curs sau conferinţă nou anunţată.

Se vede că în Germania nu prea erau ardei graşi, pătlăgele vinete, bame etc., căci le vedeam expuse în vitrinele celor mai elegante magazine de delicatese, alături de icre negre, batog, păstrăv afumat, brânză de Olanda etc.

Într-o zi, primblându-mă pe malul Spree, văd un şlep acostat, încărcat cu mere de o frumuseţe rară. Întrebând de unde vin, mi se răspunse: „Vin de departe, tocmai din *Siebenbürgen* (Transilvania) - de la Tisa". Mă miram eu cum vorbesc ăştia despre Tisa în Transilvania. Nu ştiam eu că, în judeţul Hunedoara, există un sat cu numele Tisa, ai cărui locuitori se ocupă cu negoţul de mere. Aceştia, oameni practici, pornesc în fiecare vară de la Topliţa pe aproape de izvoarele Mureşului, îşi cumpără lemnul de brad din care îşi cunstruiesc plutele, apoi pornesc pe Mureş devale, încărcând pe plute tot felul de mărfuri, dar mai ales fructe, pe care le cumpără în parcursul drumului şi ajung cu ele până la râul Tisa, de unde iau drumul streinătăţii.

În Tisa în sat, nu se găsesc la toţi locuitorii atâtea mere să poţi încărca un vagon, dar oamenii din Tisa, prin hărnicia lor, au ştiut să imprime în streinătate firma merelor de Tisa.

Tot din streinătate, de la o masă copioasă de Crăciun, unde s-au servit migdale cu stafide şi cu mieji de nucă albi şi dulci: că nucile cele mai gustoase le vin din Siebenbürgen, de la Sebeşel. Chiar şi colegii americani mi-au vorbit de „nucile voastre de Sebeşel".

Cât am urmat la universitate, pe lângă cursurile regulate, am mai ascultat ici-colo şi alte cursuri, pe care le voi aminti în cele ce urmează.

Profesorul Roethe[1], un neamţ mare, voinic şi gras, roşu la faţă şi roşu la păr, preda la universitate istoria literaturii Germaniei. Pe atunci, era încă în faşe mişcarea feministă. Ici, colea câte o intelectuală mai curajoasă îndrăznea să expună în vreo conferinţă drepturile femeilor sau egalitatea de drepturi între bărbaţi şi femei. Numai femeile excepţionale urmau cursuri universitare. Numai cele necăsătorite aveau dreptul să ocupe funcţii. Din momentul când se căsătoreau, trebuiau să dimisioneze din serviciul pe care îl ocupau. Pe la universitate, pe la unele cursuri, se vedea ici-colea şi câte o studentă. Dar, lucru ciudat. Toate câte le-am întâlnit şi cu care am făcut cunoştinţă erau urâte ca fizic şi respingătoare ca fire, bune să discuţi numai în abstract chestiuni de inimă. Aproape toate, neglijente la port şi ţinută. Cu părul vâlvoi, cu îmbrăcămintea dăşelată, cu gheata scâlciată, cu unghiile îndoliate, cu mersul lălîi.

În privinţa aceasta, studentele noastre, încă de când eram student, năvăliseră la universitate cu duiumul, aproape să ne întreacă pe noi la număr, frumoase şi cochete. Nu e mirare deci că li s-au aprins călcâile chiar şi profesorilor universitari, schimbându-le titlul de studentă în soţie. Citez cazuri: Dna Maiorescu[2], Dna Buzilean - fosta mea colegă, Dna Tănăsescu, Dna Vergil Bărbat[3], Dna Mişu Dragomirescu[4] etc. Dar pe cine n-ar fi fermecat D-şoara Aurora Măciucescu, dacă, pe vremuri, şi pe mine era gata să mă ameţească?!

Ei bine, Roethe nu putea suferi studentele. Când venea la cursuri, înainte de a se aşeza la catedră, trăgea o ochiadă în toată sala. Dacă zărea o studentă în vreun colţ (studentele îi ştiau obiceiul şi se cam ascundeau în vreun colţ), nu-şi începea cursul până ce n-o vedea plecată. „Femeile sunt pentru bucătărie şi pentru făcut şi crescut copii, nu pentru cursuri universitare" zicea el, apoi îşi începea prelegerea. Vorbea aşa de tare, cu atâta însufleţire, încât părea că te afli într-o sală de declamaţii. Transpira în decursul predării, încât îi curgeau şiroaie de sudori pe faţă. Termina cursul cu batista leoarcă de sudoare.

[1] Gustav Roethe (1859-1926), germanist, professor la Universitatea din Berlin.
[2] Ana Maiorescu (1874-1914), soţia lui Titu Maiorescu.
[3] Virgil Bărbat (1879-1931), sociolog, profesor la Universitatea din Cluj.
[4] Laura Dragomirescu (1893-1981), traducătoare, soţia lui Mihail Dragomirescu.

Pe când eram la Berlin, era acolo la cursuri şi Vasile Bogrea[1], distinsul profesor de mai târziu de limba latină de la Cluj. Îl cunoscusem de când era student la Iaşi. Făcuse cu mine Seminarul pedagogic chiar la limba latină. Deşi nu era specialitatea mea, predasem şi latina şi nu ştiu de ce mă considera foarte priceput în descifrarea limbei lui Cicero. Mă invita adeseori să iau parte la cursurile profesorului Norden[2]. După oră, discutam cu el adeseori probleme de interpretare pe care le punea profesorul la cursuri. Nu arareori s-a întâmplat că interpretarea pe care o dedeam eu era mai bună. Mă minunam şi eu cum de ghiceam aşa de bine, căci numai ghiceală şi întâmplare putea să fie.

De altfel, n-a fost numai Bogrea care s-a înşelat în profunzimea cunoştinţelor mele latine. Actualul profesor emerit de limba latină de la Universitatea din Iaşi, Th. Simenschi[3], pe când era elev, mai târziu, student la facultate, venea adeseori la mine acasă să mă consulte în descifrarea textelor. Avea mai multă încredere în mine decât în profesorul lui. Astăzi, dacă fostul meu elev m-ar supune unei examinări mai serioase, cu siguranţă că m-ar lăsa repetent fără discuţie. Dar aşa trec timpurile şi se scurg anii. *Eheu fugaces, Postume, Postume labuntur anni*[4].

Aducându-mi aminte de Th. Simenschy şi fiindcă auzisem că a ajuns un distins profesor de latină şi greacă la Universitatea din Iaşi, la începutul lunii februarie 1947, i-am scris o carte poştală, amintindu-i de anii de mult trecuţi, şi i-am cerut să-mi trimită un exemplar din *Sintaxa latină* pe care o lucrase dânsul.

La aceasta îmi răspunde următoarele:

Iaşi, 25. II. 1947

Mult Stimate Domnule Profesor,

---

[1] Vasile Bogrea (1881-1926), filolog, profesor la Universitatea din Cluj.

[2] Eduard Norden (1868-1941), clasicist, profesor la Universitatea din Berlin.

[3] Theofil Simenschy (1892-1968), filolog, traducător, profesor la Universitatea « Al.I. Cuza » din Iaşi.

[4] *« Vai, Postume, Postume, ce repede fug anii! »*
(Horaţiu, Ode, cartea a II-a, oda 1). (text latin scris în manuscris).

Am primit târziu cartea poştală ce mi-aţi trimis, deoarece se rătăcise pe la Universitate. Rândurile D-voastră le-am cetit cu multă plăcere pentru că:

" Ihr bringt mit auch die Bilder froher Tage
Und manche liebe Schatten steigen ;
Gleich einer alten halbverklungnen Sage,
Kommt erste Lieb und Freundschaft mit herauf."[1]

Vă păstrez cele mai frumoase amintiri: aţi fost un excelent profesor şi educator (v-am avut profesor de limba germană la Seminarul Pedagogic în clasa a IV-a, în 1905-1906). În anii 1914-1915 v-am suplinit la Gimnaziul "Ştefan cel Mare", actualmente desfiinţat.

Vă rog să primiţi asigurarea dragostei mele şi a stimei celei mai alese.

Al. D-voastră
Th. Simenschy

P.S. V-am expediat un exemplar din "Bhagavadgita" (Tradusă de Dl Simenschy din limba sanscrită) şi un exemplar din "Gramatica limbii latine" (prima ediţie) - din celelalte (2-4) nu mai am nici un exemplar!

T.S.

Adresa
Th.Simenschy
Tătăraşi, 27
Iaşi

9.II.1947

Alţi profesori la cursuri n-am mai audiat. Totuşi, era pe atunci obiceiul de a se ţine conferinţe în cadrul Universităţii poporale, sau ale instituţiei de popularizare a ştiinţei numită *Urania*.

Cu astfel de ocazii, i-am auzit conferenţiind pe distinsul filolog şi istoric Wilamowitz Mölendorf[2], pe teologul şi filosoful de renume mondial Harnak[3], pe însufleţitul istoric Treitschke[1], pe mult apreciatul filolog Delbrück[2] etc. etc.

---

[1] « Icoane aduceţi voi din zile fericite,
Prin faţă-mi trec atâtea umbre dragi şi vii,
Asemeni unei legende-aproape stinse
Apar întâiele iubiri şi prietenii ».
(Goethe, **Faust**, trad. Lucian Blaga). *(text german în manuscris)*.

[2] Ulrich Wilamowitz-Mollendorf (1848-1930), filolog şi istoric german.

[3] Adolf von Harnak (1851-1930), filolog şi teolog german.

Am asistat odată la o conferință cu totul unică în felul ei, de geografie. Într-o sală mare cât un hangar, erau instalate cu mașinării speciale toate planetele în proporții destul de respectabile și se învârteau, toate, așa cum se petrece în marele cosmos. Te urcai pe pământ într-o nacelă și porneai. În mai puțin de o oră treceai prin toate fazele zilei și nopții.

Pe lângă cunoștințele căpătate la conferințe, îți puteai îmbogăți cunoștințele și în bibliotecă. Nouă, studenților, ne stetea la dispoziție marea bibliotecă regală "Die Königliche Bibliothek zu Berlin", care dispunea de săli spațioase bine incălzite, bine aerisite și bine luminate. Deoarece, iarna, era și ziua ceață groasă, lămpile electricc ardeau și ziua încontinuu. Biblioteca era foarte bogată, avea câteva zeci de mii de volume din toată lumea. Dacă cineva avea nevoie de o carte care nu se găsea în bibliotecă, făcea comanda la administrația bibliotecii.

Interesantă era expoziția cărților nou apărute. Ele erau expuse pe niște mese cu geamuri și lacăte sau chei, așa cum sunt expuse monedele într-un muzeu numismatic. Ți se puneau la dispoziție numai la cerere și pentru un termen scurt.

La bibliotecă, îți lăsai paltonul și pălăria la garderobă. La Universitate, însă, existau pc coridoarele bine încălzite niște cuiere. De la fiecare cârlig pornea un lanț cu două brațe. Îți puneai paltonul în cui, treceai un braț al lanțului prin mâneca paltonului și, la manșetă, îl împreunai cu celălalt capăt cu un lacăt a cărui cheie o păstrai la tine. Fiecare student își avea lacătul lui.

Piese de teatru văzute de mine cât am stat la Berlin

Pentru completarea culturii mele generale, am ținut să asist la cât mai multe piese de teatru. Acolo se vorbea cea mai curată limbă germană și aceasta mă interesa mai ales.

Am văzut:

(1) *Oedipus auf Kolonos*[3]. Piesa s-a jucat în Ausstellungstheater.

(2) *König Oedipus*[4]. Piesă antică de .... Ea s-a jucat în Cyrcus Schumann așa cum se juca în antichitate, cu amfiteatru, cor, coturni, măști etc.

---

[1] Heinrich von Treitschke (1834-1896), istoric german.

[2] Berthold Debrück (1842-1922), lingvist, profesor la Universitatea din Jena.

[3] **Oedip la Colona**, de Sofocle.

[4] **Oedip rege**, de Sofocle.

(3) *Die Räuber*, de Schiller[1], în Schauspielhaus.
(4) *Baiazzi* şi
(5) *Cavaleria rusticana*
de Verdi, jucate în Opernhaus.
(6) *Prinz von Honiburg*, de ....[2]
Era un teatru în Charlottenburg, numit "Schillertheater", unde se jucau numai piese clasice.
Acolo s-a jucat şi aceasta.
(7) *Valensteins Tod*[3], în Schauspielhaus.
(8) *Elektra*[4], în Opernhaus.
(9) *Mignon*[5], în ".
(10) *Prophet*[6], în " .
(11) *Lohengrin*[7], în " .
(12) *Rabensteinerin*[8], r. în Schauspielhaus.
(13) *Meistersänger*[9], operă de Wagner. Muzică relativ mai uşoară, dar lipsită de acţiune, deci soporiferă.
(14) *Tanhäuser*, de Wagner, excepţional de greu de urmărit.
(15) *Faust*, tragedie – Schauspielhaus (28.1).
(16) *Die Macht der Finsternis*[10] – " (1.II).
(17) *Faust*, operă – Opernhaus (3.II).
(18) *La Traviata* (Verdi) – " (6.II).
(19) *Wilhelm Tell* (Schiller) – Schillertheater (25.II).
(20) *Die Räuber* (") – Schillertheater (25.II).
(21) *Zauberflöte*[11] – Opernhaus (4.III).
(22) *Hedda Gabler*[12] – Schauspielhaus (5.III).
(23) *Fledermaus* – Opernhaus (6.III).
Ca să poţi ajunge la bilete, studiai cu o săptămână înainte programul de săptămâna următoare şi îţi luai biletele de luni

---

[1] Hoţii, de Fr. Schiller.
[2] **Prinţul de Homburg**, de H. von Kleist.
[3] **Moartea lui Wallenstein**, de Fr. Schiller.
[4] Piesă de Sofocle.
[5] Probabil opereta **Mignon**, de Ambroise Thomas.
[6] Loc gol în manuscris.
[7] Operă de Wagner.
[8] Loc gol în manuscris.
[9] **Maeştrii cântăreţi**, de Wagner.
[10] **Puterea întunericului**, de Wagner.
[11] **Flautul fermecat**, de Mozart.
[12] Piesă de H. Ibsen.

dimineața pentru toate spectacolele. Cele mai greu de obținut erau biletele la operă. La cumpărarea acestor bilete am cunoscut mai întâi coada. Oamenii, cu o răbdare de fier, se așezau în rând și așteptau ceasuri întregi. Unii, mai practici, își aduceau și un scăunel și ceva de cetit, înaintând pas cu pas cu ceilalți la rând. Ca să pot urmări acțiunea piesei cu interes, îi cumpăram din bună vreme textul sau libretul, pe care îl studiam înainte de a merge la teatru. Unele librete aveau și notele de la începutul fiecărui aliniat muzical nou. Cu toate acestea, operele lui Wagner mi s-au părut atât de grele, cu tot cetitul prealabil, încât ieșeam de la spectacol cu acută durere de cap. Așa mi s-a întâmplat când am asistat la opera *Tanhäuser* de Wagner.

Vizitarea școlilor secundare din Berlin

Ca să pot cunoaște organizarea școalelor secundare din Prusia, am cerut, de la autoritatea școlară superioară "Provincial - Schulcollegium", și am obținut o permisiune a vizita diferite școli secundare și asista la ore. Am vizitat și ospitat la următoarele școli secundare: *Französisches Gymnasium* din Berlin, *Goethe - Schule* din Wilmersdorf, *Kaiser Friedrich - Schule, Mommsen - Gymnasium,* Kgl. *Kaiserin Auguste - Gymnasium,* Kgl. *Joachimsthalische Gymnasium* și *Auguste Victoria Schule Studien - austalt* din Charlottenburg.

Am ospitat în total la 48 de ore, majoritatea de limbi moderne și restul de limbi clasice și am văzut metoda de predare a 29 de profesori. Am asistat la trei ședințe de la trei seminarii pedagogice.

Cu ocazia aceasta, am de făcut observații care privesc organizarea școlilor în genere și a seminariilor pedagogice în special, altele care se referesc la predarea în clasă și, mai cu seamă, la metoda de predare a limbilor moderne, întrucât și eu eram un profesor de limbi moderne.

*

Între 10 și 17 februarie 1947 am întrerupt memoriile, Elena fiind bolnavă de gripă. Eu fiind singur a trebuit să mă ocup cu gospodăria.

Începând din 10 februarie, Elena a fost tot bolnavă. A fost vizitată de Doctor Misak în 19.II, 8.III, 10.III, 12.III, 19.III, 21.III, 24.III, 29.III, 4.IV, 5.IV, 8.IV, 9.IV, 11.IV. Deși stetea liniștită în pat, totuși temperatura nu ceda. De aceea, vizitele doctorului erau

împreunate cu injecţii. Injecţiile s-au făcut cu transpulmin şi cu oleu camforat.

Când pacienta vedea că i se lungeşte boala, se ruga lui D-zeu să-i mai dea viaţă pînă la Învierea Domnului, să poată lua sfintele Paşti.

Vizitele şi injecţiile medicale s-au continuat şi în sărbătorile Paştilor, în 14.IV. şi 16.IV. Apoi s-a făcut Elena bine. Acum au început pregătirile pentru Sf.Împăraţi: spălătură mare, curăţenie mare, din pod până în subsol. Apoi, gătitul a tot felul de bunătăţi, prăjituri. I-am atras atenţia să se cruţe, să nu se zbuciume atâta, mai ales acum după boală. Protestele şi opoziţia mea au fost zadarnice. Din cauza aceasta, eram foarte nemulţumit. Umblam toată ziua încruntat şi îngândurat. Ea zicea că de acum poate muri, că a apucat Paştele.

Elena, în timpul acesta, parcă căpătase aripi. Lucra cu o iuţeală fenomenală, ameţitoare. Îşi revizuia şi aranja toate lucrurile. Făcea provizii din ce se putea: paste făinoase şi tarhană. Sfinţii Împăraţi au trecut cu bine. Acum se apropiau Rusaliile. Iară zor, iară zbucium. Fiindcă fusese bolnavă şi nu putuse să facă cozonaci, voia să-i facă acum, de Rusalii. I-am spus că putea trăi şi fără cozonaci. Am spus că dacă nu mă ascultă şi se apucă iar de muncă istovitoare, care o poate îmbolnăvi, eu n-am să gust din cozonaci. Proteste zadarnice. S-a încordat peste puteri, s-a înfierbântat, a răcit şi a căzut bolnavă la pat, cu pneumonie stângă. Într-adevăr, eu de înciudat ce eram, n-am gustat din cozonaci, ci i-am împărţit în dreapta şi în stânga.

În 2.VI. Elena a căpătat congestie pulmonară stângă. A fost tratată cu transpulmin şi penicilină. A rămas cu pleurezie, cu apă la plămân. I s-a scos în 14.VI, iar în 20.VI a decedat.

*

Toate observaţiile mele le-am scris în raportul pe care l-am scris şi înaintat Ministerului, în care s-a publicat în "Buletinul Muzeului Pedagogic" al Casei Şcoalelor, vol. III, sub titlul *Organizarea şcoalelor secundare din Prusia*, de Constantin Sporea, profesor secundar - Iaşi, Editura C. Sfetea, Bucureşti, 1916.

Tot cu această ocazie am scris şi un articol în limba germană, în care mi-am spus părerea şi am arătat câteva lacune care se află în organizarea şcoalelor secundare şi a seminariilor pedagogice din Prusia. Articolul este intitulat *Einige Mängel in dem preussischen Unterrichtswesen*. Articolul l-am trimis la revista "Lehrproben und

Lehrgänge", înfiinţată de Otto Friess şi Gustav Richter la Halle a.d.S., tipărită în renumitul institut pedagogic al lui Franke din Halle[1]. Întorcându-mă din Germania, am uitat cu totul de articolul trimis la revistă, mai ales că între timp au survenit importante evenimente politice în ţara noastră, ca războiul balcanic din 1913, cu pacea de la Bucureşti, primul război mondial, la care ţara noastră a luat parte activă fiind chiar teatru de război, terminat în 1919, cu pacea de la Versailles.

În 6 ianuarie 1922, deci după unsprezece ani, mă pomenesc cu o scrisoare sosită din Germania. Deschid plicul şi găsesc într-însul articolul meu trimes la revistă, însoţit de următoarea scrisoare, aici anexată, a bătrânului director al revistei, Dr. W. Fries.

Se înţelege că raporturile politice dintre ţara noastră şi Germania, după primul război mondial, se schimbaseră şi, deci, nu putea bătrânul şi savantul Dr. Fries să facă loc în revista sa unui articol în care valahul de la Dunăre aducea observaţii critice la adresa organizării şcolilor secundare şi, mai ales, a seminariilor pedagogice prusiene. De admirat este însă ordinea care domnea în redacţia revistei, dacă după 11 ani de zile articolul meu mai exista şi au avut culanţa de a mi-l restitui. Câtă diferenţă între aceea şi redacţia revistelor noastre, care aruncă la coş atâtea articole neagreate!

Ca înfăţişare exterioară, clădirile şcolilor secundare din Berlin au o înfăţişare impunătoare. Au curte spaţioasă, curată, bine întreţinută. În curte, pe margini, din distanţă în distanţă, coşuri pentru aruncat hârtiile netrebuincioase. În mijloc, un mic bazin cu un robinet din care ţâşneşte apa în sus, încât cel setos poate să bea fără să întrebuinţeze vreun vas de băut.

În interior, coridoarele sunt largi şi luminoase, cu pereţii acoperiţi de tablouri valoroase intuitive, de naturale, copii de pe tablouri celebre etc. Unde clasele nu sunt încălzite cu calorifere, gura sobelor este pe coridor. Astfel servitorul putea pune cărbuni în sobă oricând, fără să conturbe lecţiile. Lângă sobă, o ferestruică prin care se vedea un mare termometru, care indica temperatura clasei.

Când vremea era prea urâtă, elevii puteau să-şi facă recreaţiile pe coridoarele cele spaţioase. Toate recreaţiile erau supravegheate de un profesor.

[1] Titlu corect : « Zeitschrift für Lehrprobleme und Lehrgänge", apărută, din 1892, sub conducerea pedagogilor W.O. Friess (1845-1928) şi O. Fr.Richter (1839-?).

Clasele erau spaţioase, înalte, cu ventilatoare sistematice în partea superioară a ferestrelor. Băncile, comode, cu scaune care se pot înălţa şi coborî prin mecanism.

Elevii, în genere, foarte bine îmbrăcaţi, fără să fie prea luxoşi. Nu aveau uniformă obligatorie nici băieţii, nici fetele. Unii aveau chiar frizură. Fetele aveau părul împletit în codiţe sau coc. Unele aveau şi fundă în păr, cercei în urechi şi inele în deget. De altfel, şi la elevii claselor ultime am remarcat ici, colea inel în deget.

Foarte semnificativ: o bună parte dintre elevii şcoalei poartă ochelari, şi încă de la o vârstă foarte fragedă. Am văzut băieţi şi fetiţe care mergeau la grădiniţă, dar cu ochelari cu sticlă groasă. M-am întrebat care să fie cauza. Nu cumva clima umedă cu multă ceaţă o fi influenţat vederea? Pun aceasta în legătură cu un alt fenomen, observat la o altă remură a poporului german, la saşii din Ardeal. Aceştia, de când sunt mici, au dinţii cariaţi. Românii, în derâdere, spun că au dinţii stricaţi din cauză că mănâncă prea multă pită cu coaja tare. Ochii lor adeseori sunt roşii, inflamaţi, parcă ar avea la ei foc viu. Fetele, de pe la vârsta de 15-16 ani, sunt îmbătrânite fără vreme, cu zbârcituri pe faţă. Abia după ce se mărită, unele din ele îşi mai revin, capătă puţină culoare în faţă şi sunt cu faţa mai veselă. Eu mi-am zis întotdeauna că acestea sunt simptomele unui popor îmbătrânit. Nu cumva ochelarii şi miopia or fi având aceeaşi semnificaţie?

Dacă acesta este motivul purtării ochelarilor, al dinţilor cariaţi, al zbârciturilor feţei, al temperamentului flegmatic, atunci concepţia rasismului german trâmbiţată de Hitler este cu totul greşită. Nu separarea rasei germane de celelalte neamuri, ci, din contra, amestecul neamurilor ar aduce o regenerare şi o întinerire a poporului german. Câteva exemple vor fi edificatoare.

(1) Există în Ardeal multe comune care, pe vremuri, erau cu o populaţie compactă săsească. Astăzi, n-a mai rămas în comună decât biserica săsească (edificiul). Toţi saşii s-au mistuit, au pierit, die din cauza sistemului lor de procreaţie (*Zwei Kinder System*[1]), fie din cauza egoismului lor rasial; neadmitând căsătorii cu alte neamuri, ca să nu-şi înstreineze averea, se căsătoreau rudenii între ele şi astfel se stingeau fără urmaşi sau cu urmaşi degeneraţi, lipsiţi de vlagă.

---

[1] Sistemul « doi copii » (germ.)

(2) Aproape de comuna mea natală există o mare, puternică şi bogată comună, Prejmerul. Câteva săsoaice mai curajoase şi-au luat îndrăzneala să rupă cu tradiţia rasială şi s-au căsătorit la noi în sat după români. Ei bine, acestea, curând după căsătorie, s-au schimbat radical, au prins roşaţă în obraz, au devenit mai vesele, mai guralive, ca şi un pom scos din umbră în bătaia razelor solare. Au părăsit şi sistemul naţional german (*Zwei Kinder System*) şi au adus plocon în casă câte 8-10 copii, toţi voinici şi sănătoşi.

Bănuiesc că războiul al doilea mondial, care a vânturat omenirea şi armata în lung şi latul Europei, va aduce ca urmare şi o regenerare a rasei germane şi, poate, va fi modificat niţeluş şi firea germanului, prea egoistă, prea încrezătoare şi îngâmfată şi prea războinică.

Voi aminti şi la noi, românii, câteva cazuri de degenerare şi regenerare a rasei.

(a) Apoape de Braşov, la poalele Pietrii Craiului, este aşezată comuna Zărneşti. Înainte de a se face linie ferată până acolo, şi înainte de a se instala acolo pe cursul apei repezi, Bârsa, comuna era izolată de celelalte comune din împrejurimi. Locuitorii satelor vecine o numeau în bătaie de joc *Guschendorf*, deoarece în sat erau mulţi guşati şi degeneraţi. Copiii care veneau la şcoală, la Braşov, erau renumiţi afoni. Profesorul de muzică îndată ce auzea de unde e, nu-l mai examina ca să-l primească la cor, ci îl trimetea la loc.

O dată cu drumul de fier şi cu instalarea celor două fabrici de celuloză, şi Zărneşti luă cu totul o altă înfăţişare. Guşatele de ieri, azi, deveniră domnişoare, fizionomia li se schimbă, semnele degenerescenţei dispărură. Căci multă populaţie streină să perindă prin cele două fabrici şi la exploatarea masivă a pădurilor. S-a premenit sângele, s-a regenerat neamul. Bineînţeles că şi stricăciunea morală tot cu trenul şi cu cele două fabrici a venit să se instaleze nestingherită în comună.

(b) Se vorbeşte adeseori de frumuseţea tipică a săliştenilor. Se spune – eu n-am putut controla – că înainte vreme Săliştea, comună izolată între dealuri, era locuită de oameni cu aceleaşi defecte organice ca şi zărneştenii. Dar iată că stăpânirea de pe vremuri instalează unităţi militare (Honvezi) prin Orlat, o palmă de loc de Sălişte, şi prin alte comune învecinate. Şi cum săliştenii erau mai cu seamă oieri, care plecau cu oile primăvara prin munţi şi toamna la şes, la baltă, săliştencele, rămase singure în sat, avură tot timpul să regenereze neamul. Şi, într-adevăr, după vreo generaţie-

două, ieşiră la iveală săliştencele cele chipeşe, cu renume european pentru frumuseţea lor răpitoare.

(c) Or fi vreo 10-12 ani de când cutreieram judeţul cu Dl I.D. Ştefănescu[1], căutând picturi vechi bizantine pe la mănăstiri şi biscrici. Într-o zi, ajunserăm la schitul de la Colţi, din judeţul Hunedoara. Deasupra schitului, pe creasta muntelui, străjuia ruina cetăţii lui Ţepeş. Ca să ajungem la schit, am trecut prin comuna Râul de Mori. În sat am întâlnit bărbaţi şi femei guşate, fete şi băieţi diformaţi. Cum sunt ei acolo izolaţi de lume, probabil că s-or fi căsătorit între rudenii, veri cu verişoare, unchiul cu nepoată etc. Îi spuneam atunci Dlui Ştefănescu: Păcat că nu-i vreo unitate militară mai pe aproape. Poate că s-ar regenera neamul. Cred că războiul al doilea mondial abia terminat o fi purtat paşii militarilor noştri şi prin aceste văgăuni de munte. Generaţiile viitoare îşi vor spune cuvântul.

În clasă, elevii sunt disciplinaţi. Profesorul, foarte activ. Am avut însă impresia că prea li se dă elevilor mură în gură. Prea mult se insistă, fără ca rezultatele să fie prea strălucite. Bieţii elevii noştri ar face minuni cu asemenea explicări. Dar şi aici trebuie să luăm în continuare firea poporului german, care, când ajunge în faţa obstacolului, face toate pregătirile necesare ca să-l poată trece. Firea latinului e alta. El, în faţa obstacolului, stă un moment la chibzuială, apoi cu un efort suprem se aruncă în vâltoare sau sare peste obstacol. Aşa se explică faptul că noi, un popor tânăr, am putut ţine piept cu cultura apuseană care năpădise peste noi şi căreia i-am putut face faţă în toate timpurile.

Toate celelalte observaţii ale mele le-am publicat în broşura amintită, *Organizaţia şcoalelor secundare din Prusia* şi în articolul, trimis spre publicare la revista germană "Lehrproben und Lehrgänge", amintit la pag. 57 din acest volum şi ataşat acestor memorii.

Alte instituţii de cultură şi artă germană vizitate de mine

Pe lângă licee şi universitate, am vizitat şi asistat la tot ce putea să-mi procure cât mai multe cunoştinţe asupra vieţii, obiceiurilor, culturii şi artei germane.

Între altele, am vizitat o şcoală secundară cu internat situată în Grunewald, având sistem pavilionar. Fiecare clasă era plasată într-o clădire separată, sub conducerea unuia dintre profesori. Deci şi profesorii

[1] Ion D. Ştefănescu (1886-1981), istoric de artă, profesor la Universitatea din Bucureşti.

erau interni. Acolo locuiau cu familia lor, acolo mâncau, acolo dormeau, acolo activau. Elevii trăiau ca în familie. Mâncau cu profesorul şi cu familia lui la un loc. Luau parte la toate bucuriile familiei etc. etc. Pentru orele de clasă, se întruneau într-o clădire mai mare.

În orele libere, elevii practicau diferite sporturi ca, iarna, patinajul şi vara, canotajul. Se jucau de-a războiul, ridicându-şi iarna fortificaţii de zăpadă etc. Aveau unde. Era lărgime destulă.

Am fost totdeauna un entuziast admirator al frumosului, cu toate că n-am nici auz muzical, nici talent la desen sau pictură. Aud şi gust bine o bună bucată muzicală. Îmi vine grozav de greu s-o reproduc. Dacă o aud de mai multe ori, mi se întipăreşte în minte. Apoi începe un proces psihic cu totul special şi îmi închipuiesc că e specific individual mie. Incep să silabisesc în minte cântecul. Nu este o fredonare, căci nu se aude nici cel mai imperceptibil sunet. Când am terminat cu silabisirea şi descifrarea, încerc fredonarea. Când am scos primul sunet, deja îmi dau sama dacă este fals sau nu. Mă pot foarte bine controla. Nu ştiu de ce, dar multă vreme, la un cântec nou, nu pot nemeri tonul corespunzător. De multe ori, dacă încercarea este fără rezultat, se turbură în minte întreaga melodie şi cu aceasta s-a închiat cântecul. Dacă reuşesc să fredonez, melodia este asigurată. Un cântec o dată învăţat, mi se întipăreşte aşa de bine încât îmi rămâne foarte multă vreme în memorie. La cântecele imprimate în minte în felul acesta le nimeresc tonul potrivit oricând, fără diapazon.

Cântecele care mi-au plăcut mai mult în viaţă au fost cele cu ritm cadenţat, vioi. Nu-mi plac cântecele trăgănate, legănate. Am fost un pasionat dansator în tinereţe. Poate că de aceea îmi plac cântecele cu ritm vioi. În concluzie, ştiu să apreciez şi să gust muzica şi ştiu să preţuiesc pe muzicanţi.

Reţinerea cântecelor durează la mine, de obicei, cât durează şi păstrarea în memorie a poeziei respective. Învăţ cântecele pe baza textului. Când uit textul, în majoritatea cazurilor dispare şi melodia. Descifrarea notelor a fost pentru mine întotdeauna o enigmă pe care n-am putut-o dezlega:

Cântecele eroice, cântecele de vitejie întotdeauna mă entuziasmează. Chiar la vârsta la care mă găsesc, când aud cântându-se un marş, fără să-mi dau sama, iuţesc pasul şi merg în paşi cadenţati de marş, iar dacă stau undeva locului, bat cadenţa cu piciorul.

Dacă lucrez în grădină, sap, plivesc, plantez etc., îmi aleg un cântec care se potriveşte la cadenţă şi lucrez fredonând sau fluierând.

Dintre piesele de teatru împreunate cu cântec sau coreografie, mai mult îmi plac operetele, apoi revistele şi numai pe planul al treilea operele, dar nici acestea toate. Operele lui Wagner nu-mi plac. Sunt prea complicate pentru mine, nu le pot gusta. Îmi place Verdi, Mozart (*Zauberflöte*), Meyerbeer[1], Gounod[2] etc. Îmi plac foarte mult toate operetele lui Lehar[3].

Dintre piesele de teatru propriu-zise, îmi plac dramele şi mă pasionează tragediile şi în special ale lui Shakespeare - *Othelo*, *Macbeth*, *Richard al III-lea*, *Negustorul din Veneţia* etc. Cu alte cuvinte, piese de acelea la care dacă asişti, sufletul să-ţi fie cutremurat de emoţie şi îngrijorare pentru căderea eroului principal.

În ceea ce priveşte artele plastice, încep cu frumuseţele naturii. În copilăria şi tinereţea mea, n-am simţit fiori de plăcere în faţa peisagiilor fermecătoare din natură. Poate fiindcă m-am născut în mijlocul lor, într-un colţişor de rai căruia încă nu i-am găsit asemănare în altă parte. Nu m-a ţintuit pe loc în admiraţie un răsărit sau apus de soare, o vijelie cu tunete şi fulgere, dar am admirat o seară de vară cu lună plină pe o luncă, covor de iarbă multicoloră cu scânteieri de rouă şi licurici, cu cântec de pitpalac în depărtare, cu vuietul apei ce se rostogoleşte pripit la vale. Dar acest cadru frumos din natură avu darul de fiecare dată să-mi umple sufletul de melancolie.

După ce în şcoală şi în viaţă am început să înţeleg câte ceva din arta plastică, am avut întotdeauna o plăcere deosebită să contemplez operele de artă. Am gustat cu multă plăcere pictura lui Smigelschi din Catedrala şi din Muzeul Asociaţiei de la Sibiu. Am apreciat picturile vechi şi noi din Muzeul Bruckenthal. Am apreciat grandoarea picturală a lui Munkacs[4] din pinacoteca de la Budapesta.

Deci acum, când mă găsesc la Berlin, nu voi pierde ocazia de a mă familiariza cu operele de artă din muzeu şi pinacoteca regală. Ocazia mi s-a dat în curând.

Profesorul Paszkowski, în cursul său "Viaţa publică şi privată germană", ne-a vorbit şi despre arta plastică germană (*Deutsche Bildende Kunst*). Deosebit de acesta, la pinacoteca regală s-a instituit un curs care, pentru câteva mărci, te învăţa chiar acolo, în faţa

---

[1] Giacomo Meyerbeer (1791-1864), compozitor german.

[2] Charles Gounod (1818-1893), compositor francez.

[3] Franz Lehar (1870-1948), compozitor austriac.

[4] Mihaly Munkacsy (1844-1900), pictor maghiar.

galeriei de tablouri, cum să priveşti şi să apreciezi o operă de artă. Am urmat acest curs cu un deosebit interes.

Profesorul respectiv alegea un tablou oareşicare, apoi ne spunea: priviţi acest tablou din faţă, din profil, de la dreapta, de la stânga, de la cutare sau cutare distanţă, închideţi un ochi şi priviţi tabloul cu ochiul celălalt, cu mâna făcută ochean. După ce aflam punctul cel mai potrivit, începea să ne explice secretul, de ce din punctul respectiv vedeam tabloul într-o lumină cu totul favorabilă. Ne-a vorbit de umbră şi lumină, de desenele în peniţă, de pictura modernă cu stropi de culor aruncaţi pe pânză, de clar-obscur, de interiorul intim al unei locuinţe, de denaturarea colorilor sub influenţa razelor solare (d.e. zăpada albă în bătaia soarelui de primăvară are adeseori aspectul albastrului ceresc), cum se poate marca îndepărtarea, pe un şes întins sau pe mare, cu uşoare nuanţe de culoare. Când a crezut că suntem destul de bine orientaţi, ne-a lăsat liberi prin pinacotecă, fixându-ne ora de întoarcere spre a putea controla rezultatul îndrumărilor date.

Voi aminti mai jos doar numai câteva dintre tablourile care mi-au reţinut mai mult atenţia. O fac aceasta cu o specială pietate faţă de opera de artă. Apoi o fac şi prin faptul că, peste Berlin, a trecut în 1944 pârjolul războiului al doilea mondial şi D-zeu ştie dacă măreţele opere de artă de acolo vor fi mai existând şi unde. Le amintesc aşa cum mi le-am notat atunci, fără să ţin seama de vreo ordine sau clasificare.

(1) Am privit şi admirat mult portretele lucrate în peniţă de Lukas Kranach[1] - portretul lui Bismarck sau al altor renumiţi comandanţi germani.

(2) Giovanni Segantini (1858-1899), italian de origine, întrebuinţează în pictură un procedeu special. Lucrează cu culori aruncate, nu trase cu penelul. Însăşi culoarea este îngrămădită în aşa cantitate, încât iese în relief, dă jocul de lumină şi umbră în tablou. "La arat" este un tablou care te ţintuieşte, de o mărime cât peretele unei camere. Doi cai puternici, bine hrăniţi, trag plugul. Brazdele se răstoarnă una după alta. Aşa cum sunt bulgării din brazdă de neregulaţi, aşa este aruncată culoarea în grosime de un deget. Jocul de umbre şi lumini este însă uimitor de frumos şi interesant. O altă

[1] Memorialistul face o confuzie. Nici Lucas Cranach cel Bătrân (1472-1553), nici Lucas Cranach cel Tânăr (1515-1586) nu puteau face portretul cancelarului Otto von Bismarck.

pictură a lui demnă de notat este "Întoarcerea în patrie" (*Rückkehr zur Heimath*).

(3) Arnold Böcklin[1] (1827-1901), cel mai mare maistru în mânuirea culorilor din câţi au avut nemţii.

Între picturile lui celebre citez: a) "Pieta", b) "Pusnicul" (*Der Einsiedler*), c) Furtună pe mare (*Meeresbrandung*), d) *Das Gefilde der Seeligen* ("Insula fericiţilor"), e) "O zi de primăvară (*Ein Frühlingstag*). Voi aminti doar pe una dintre ele: "Insula fericiţilor". El aici întrebuinţează culori aşa de puternice, încât te orbesc. Aici este reprezentată o insulă cu verdeaţă multă, presărată de flori, cu mesteceni care sclipesc de albi în bătaia soarelui, cu copaci cu umbră deasă, ale căror vârfuri sunt încărcate de frunza îmbujorată de razele soarelui, cu câteva ochiuri mici de senin de cer, de un albastru aproape vineţiu. Şi totuşi există o perfectă armonie între aceste culori atât de disparate.

Cam în acelaşi gen au încercat şi alţii - citez pe Eduard Rüdisühli[2], din Basel, cu opera sa renumită "Pe malul lacului făcător de minuni" (*Am heiligen Wasser*).

(4) Anselm Feuerbach (1829-1880). Amintesc din operele lui: a) "Medeea" - celebra scenă când Medeea, hotărâtă să-şi omoare copiii, dă perdeaua la o parte. În fund se zăreşte patul copiilor, care dorm somn nevinovat, b) "Ifigenia aşteptând la malul mării sosirea fratelui său, Orest", c)"Lupta amazoanelor." După cum vedem, un pictor care ia cu predilecţie subiecte feminine. Nu fără motiv. Cred că nimeni nu l-a întrecut în prezentarea îmbrăcămintei feminine, cu faldurile rochiei şi ale togei.

(5) Lenbach[3], cel mai mare portretist al nemţilor. Amintesc portretul lui Bismarck şi al lui Moltke.

(6) Makart[4], care a studiat şi cunoscut cele mai subtile nuanţe ale culorilor. Dau ca exemplu un tablou de lux: Catarina Cornaro.

(7) Gabriel Max[5]. Are o sensibilitate deosebit de fină pentru viaţa sufletească a femeiei şi în special a mamei. În tabloul

---

[1] Arnold Böcklin s-a născut şi a activat la Basel, Elveţia.

[2] Eduard Jakob Rüdisühli (1853-1918), pictor elveţian.

[3] Franz Seraph von Lenbach (1836-1904), pictor german. Autorul a aproape 80 de portrete ale lui Bismarck. Probabil memorialistul pe Lenbach îl avea în vedere, ca portretist al lui Bismarck. Cf. nota 1, pagina anterioară.

[4] Hans Makart (1840-1884), pictor german.

[5] Gabriel Max (1840-1915), pictor german.

"Christos", o biată mamă își ține pe brațe copilul rănit și bolnav și se apropie cu umilință și sfială de Isus Christos, implorându-i ajutor și vindecare.

(8) Knaus[1]. A reprezentat magistral cele trei momente principale din viața unui om: botezul, cununia, moartea.

*

Din cauza decesului soției mele, din luna mai până la finele lui octombrie am întrerupt scrierea memoriilor.

29.X.1947

Întoarcerea în țară

Pe la jumătatea lunii martie 1911, considerându-mi misiunea terminată, m-am pregătit de înapoiere. Mi-am făcut socoteala banilor, am cumpărat cărți literare și pedagogice pentru bibliotecă, articole de îmbrăcăminte și umbrelă pentru soție, căruț de două persoane, păpușă și articole de îmbrăcăminte pentru copii. Le-am împachetat și am pornit la drum. La vamă la Lețcani[2], funcționarii vamali au fost destul de culanți în ce privește articolele aduse.

Sosit acasă, bucuria mi-a fost nespus de mare aflându-mi familia deplin sănătoasă și majorată cu un membru - cu Costică -, pe care îl adusese barza în lipsa mea și cu care era mamă-sa însărcinată vara trecută, când am participat împreună la cursurile de vară ale Dr-lui W.Rein din Jena.

Costică, un copil dolofan, vioi, foarte bun, mâncăcios, cu părul bălai, cu ochii sclipitori, cu neastâmpăr în mișcări, ca cel mai mic, era alintatul familiei. În lipsa mea, fusese botezat, ca naș având pe profesorul universitar de istorie Ioan Ursu[3], ginerele fostului general, erou național, Eremia Grigorescu[4]. Părul capului lui Costică se schimba pe încetul într-un negru închis, pana corbului și creț de tot. Datorită împrejurării că, în timpul gestației, mamă-sa a voiajat mult și vizitat multe muzee, pinacoteci, castele și orașe, Costică a moștenit înclinația spre excursii, voiagiuri, cercetări de biblioteci,

---

[1] Ludwig Knaus (1829-1910), pictor german.
[2] Greșeală a memorialistului. În realitate, vama era la gara Ițcani.
[3] Ion Ursu (1875-1925), istoric, profesor la universitățile din Iași, București și Cluj.
[4] Eremia Grigorescu (1863-1919), general, distins în luptele din primul război mondial.

pinacoteci, muzee etc. A fost şi este cel mai nobil şi mai sportiv dintre copiii mei.

Întors acasă, mi-am reînceput ocupaţia grea de profesor, cu nenumărate ore de suplinire, pe lângă catedra mea. Eram avizat la o aşa muncă, deoarece soţia mea începuse să sufere de reumatism, boală contractată în decursul timpului. În prima linie, cât a fost directoară la Tăuteşti, era nevoită să vină adeseori la oraş pe ploaie, pe sloată sau pe viscol. Sosită la Mme Gheorghiaş, în strada Sfântu Andrei, trebuia să se pârjolească în jurul focului să i se dezgheţe membrele.

Apoi, după ce şi-a dat dimisia din învăţământ şi directorat, ne-am stabilit în strada Albineţ. Amândouă locuinţele pe care le-am ocupat în acea stradă erau nesănătoase. Una din ele, proprietatea părinţilor profesorului Popovici, directorul Institutului Meteorologic din Iaşi, era clădită într-o râpă, cu odăile clădite pe stâlpi, unde pe dedesubt sufla vântul. Ne-am mutat apoi, de acolo, pe strada Sărărie în sus, aproape de bifurcarea stradelei Sărărie, pe mâna stângă de la vale de grajdurile primăriei. Casa era aşezată în fund, cam la 50 de metri departe de stradă. În faţă, până la stradă, era o curte spaţioasă, cu iarbă verde de cosit, unde copiii se puteau juca în voie. Casa însă nu era tocmai sănătoasă. Avea bucătăria pe pivniţă. Bucătăria servea şi de spălătorie. Era stât de friguroasă, încât iarna, când spăla în ea, i se făcea şorţul, ud, sloi de gheaţă. În felul acesta a căpătat soţia mea un reumatism poliarticular, care a ţintuit-o la pat mai multe săptămâni. Era deci necesar să mergem undeva la băi spre a-şi căuta de sănătate. Se impunea o cură, cu atât mai mult cu cât boala era foarte acută. Se declarase la ea reumatismul articular acut, având încheieturile mânilor şi picioarelor imobilizate. Nu-şi putea mişca mânile nici până la gură. Trebuia s-o hrănesc eu. Ca tratament, pe lângă salicilatul de sodiu luat intern, îi ungeam în fiecare zi părţile dureroase şi mai ales încheieturile cu salicilat de metil, le înfăşuram în vată cu gutapercă şi flanelă deasupra. Când schimbam vata, era udă de transpirare. Totuşi boala n-a cedat decât parţial, după o lună şi ceva.

Ne-am hotărât deci pentru Tichirghiol. Am scris cumnatei, Elena, să vină să ne păzească locuinţa şi avutul. Dânsa, gata ca întotdeauna, n-a stat mult pe gânduri. A venit îndată ce a terminat şcoala.

Noi ne-am îmbarcat cu toţi patru copiii şi am pornit la drum. Sosiţi în Tichirghiol-sat, ne-am instalat în "Vila Maria", o locuinţă destul de modestă. Deoarece leafa modestă pe care o aveam nu ne dedea posibilitatea să ne abonăm cu masa în vreo pensiune sau la restaurant,

Eleonora avea greua sarcină de a găti şi mâncarea. Cei patru copii ne erau prea mici, ca să poată ajuta în gospodărie, iar eu mă pricepeam prea puţin într-ale bucătăriei, spre a-i fi de un real folos. Se chinuia deci cum putea, ca să le împlinească pe toate. Dânsa făcea băi calde de noroi, în cabină, împreună cu câte unul din copii; iar ceilalţi mergeau cu mine la lac sau la Eforie, unde făceam băi în liber.

În timpul liber, le mai făceam câte un zmeu, cu care le plăcea să se joace. Acolo, pe malul mării, era bine de înălţat zmeul, deoarece era în permanenţă un curent de aer, foarte potrivit pentru aşa ceva.

Din cauza împrejurărilor arătate mai sus, Eleonora n-a putut beneficia de băi aşa cum ar fi trebuit. Natura ei robustă însă, pe lângă băi, i-a ajutat de s-a făcut bine.

La terminarea băilor, am cumpărat fiecărui copil câte un laiber roşu şi un fes pe cap şi am pornit-o spre casă.

Boala soţiei mele ne avertiza că e cazul să ne mutăm în altă locuinţă, sau să ne cumpărăm o casă, pe care s-o amenajăm după cerinţele şi gustul nostru.

9.XI

Nu voiam să cumpăr casă în orice parte a oraşului, întrucât multe părţi ale oraşului, din cauza aşezării, sunt insalubre. Aş fi dorit casă prin Sărărie sau Păcurari.

După mult umblet, am găsit una în strada Speranţei nr. 10.

Casa aparţinea Dnei Eugenia Costache, măritată cu maior Răşcanu, pe atunci cu serviciul la Bârlad. Casa era retrasă în fundul curţii, cam la 20 de metri de la stradă. Deşi veche, îmi plăcea fiindcă avea ceardac în faţă şi în spre stradă. Locul fiind ridicat, de pe ceardac se deschidea o admirabilă privelişte, până departe în şesul Bahluiului şi, dincolo, până la Galata, Cetăţuia, Mironeasa etc. Iată înfăţişarea ei[1].

Pentru a-i putea aprecia soliditatea, am consultat pe inginerul Alexandru Tocilescu, care avea serviciul la C.F.R., în gara Iaşi. De altfel, Tocilescu cunoştea casa, căci era închiriată de familia Dr. Guţu, partener de şah al lui Tocilescu, iar acesta, prietinul familiei. Dna Guţu era institutoare la şcoala primară de fete din Păcurari. A fost numită directoare, chiar când trebuia să evacueze locuinţa cumpărată de noi.

---

[1] Loc gol în manuscris. Probabil ar fi urmat o fotografie a casei distruse în bombardamentul din 1944.

Prețul vânzării era 15.000 lei, plus cheltuieli de vânzare-cumpărare. Pentru aprecierea valorii am consultat pe colegul profesor Emil Briul. Amândoi s-au pronunțat favorabil. Casa era cam neglijată și grădina părăginită. La deal de casă crescuse pădure de salcâmi tineri, încât nici n-am putut pătrunde până în fund, să văd cât ține locul. Mă mulțămeam însă că îmi plăcea casa.

Iată înfățișarea ei cu loc cu tot, care era de 2234 m^2.

Până aici toate bune. Partea delicată era că nu aveam mai mult de 5000 lei. Adevărat că imobilul era ipotecat la creditul funciar urban Iași pentru încă vreo 5000 lei, pe care trebuia să-i iau asupra mea o dată cu cumpărarea. Totuși, îmi mai trebuiau încă vreo 6000 lei. De aceea o lăsai deocamdată baltă și doar mă frământau gândurile, cum aș putea ajunge la parale.

Într-o zi, văzându-mă așa îngândurat, colegul Briul mă întreabă: „Ai cumpărat casa?". „Nu, dragă prietine, n-am cumpărat-o. N-am bani de ajuns. N-o pot cumpăra".

„Nu fi copil! Nu sta pe gânduri! Cumpără casa, căci dacă nu, o pierzi sau nu ți-o mai dă cu prețul acela, imobilele sunt în urcare. Dacă n-ai banii toți, vino pe la mine, pe la bancă (Dânsul era pe atunci directorul Băncii de scont.) Eu am la bancă niște bani depuși. Iau din aceia și te împrumut".

M-am dus la bancă înarmat cu toate formele de împrumut: cambiul respectiv prevăzut cu iscălitura a doi cavenți. După ce mi-a numărat banii, i-am prezentat cambiul și i-am spus să-mi fixeze scadențele și interesele. Mi-a înapoiat cambiul și mi-a spus: „N-am nevoie de nici un cambiu, de nici un cavent (garant). Îmi ajunge cuvântul tău de cinste căci, nici tu, nici eu n-avem de gând să murim. Ca interese îmi vei dat atât cât îmi dă și banca. Din capital îmi vei restitui când, cum și cât vei putea. Eu momentan n-am nevoie de acești bani, iar eu vreau să te văd cât mai repede proprietar de casă".

Am rămas uluit de atâta culanță și bunăvoință, pe care n-o mai întâlnisem niciodată în viață. Mai ales că prieteniile din ziua de astăzi merg până la bani. Oricât ți s-ar arăta cineva de prietin, când e vorba de bani, se schimbă atitudinea. De aceea, l-am considerat pe Briul ca cel mai bun, mai devotat și mai uman (altruist) prietin. Acest gest al lui m-a împintenat atât de mult încât, îndată ce dispuneam de o sumă cât de mică, alergam cu ea la bancă și o depuneam în contul datoriei, pe care am lichidat-o într-un timp relativ destul de scurt (doi ani și jumătate). Adevărat că, pentru a putea agonisi banii necesari, am ajuns să fac până la 40-42 de ore pe săptămână. Eram tânăr,

puteam munci fără să mă resimţesc prea mult. Ceea ce mai am de adăogat aici este faptul că, nici după aceste ore de peste zi, nu mă duceam de-a dreptul acasă să mă odihnesc, ci treceam pe la cercul didactic, unde mai jucam două, trei partide de şah. Bineînţeles, asta în timpul iernii, căci primăvara şi toamna, când veneam de la şcoală, lucram în grădină cu sapa şi hârleţul cu atâta înverşunare, încât storceam cămeşa de sudoare; sau scurtam şi despicam lemne, pentru care rareori puneam tăietor de lemne.

Multele ore zilnice şi întârzierea, prea îndelungat, pe la cercul didactic mi-a adus şi profit bănesc, dar mi-a cauzat şi o mare nenorocire în familie, pe care o voi dezvolta mai amănunţit la timpul său.

Casa am cumpărat-o şi, înainte de a ne muta într-însa, i-am făcut reparaţii radicale - între altele, i-am pus ancore la pereţi, încât i-am asigurat soliditatea, căci terenul, fiind în pantă şi cam fugitiv, era temere să nu crape pereţii şi să devină astfel nelocuibilă.

13.XI*

De la data sus-amintită, până la al doilea război mondial, la retragerea nemţilor din Moldova în primăvara anului 1944, acestui imobil i s-au adus an de an tot felul de îmbunătăţiri. După ce s-au achitat toate datoriile care grevau asupra ei (creditul funciar urban Iaşi şi colegul Briul), chiria ce se încasa anual, după ce m-am mutat la Deva, se întrebuinţa toată pentru îmbunătăţiri şi investiţii. Amintesc cele mai importante: (1) s-a introdus lumina electrică; (2) s-a canalizat şi introdus apa şi s-a dat totul la canal; (3) s-a acoperit cu tablă nouă (Bismarck); (4) s-au clădit sobe de teracotă atât la clădirea principală, cât şi la atenanse; (5)s-a adăogat odaia de baie cu toate ustensilele şi o bucătărie de iarnă, recuperând astfel încă o odaie de locuit, în care fusese bucătăria, pe lângă cele trei existente; (6) s-a făcut soclul ceardacului din beton şi s-a reparat partea lemnoasă; (7) s-a lărgit pivniţa de sub atenanse şi s-au amenajat atenansele spre a fi locuibile; (8) s-a pardosit cărarea până la poartă; (9)s-a făcut în două rânduri poartă nouă şi s-a reparat împrejmuirea; (10) în faţa casei s-a desfundat şi s-au plantat 100 fire de viţă cu struguri de masă selecţi. În spatele casei s-au scos cu târnăcopul şi hârleţul toţi salcâmii până la gardul Crupenschi. S-au plantat diferiţi pomi fructiferi, care îşi rânduiau astfel fructele încât aveam în permanenţă fructe de la o recoltă la alta. De la casă până la poartă, s-au

* Împrejurările sunt de aşa natură încât abia ajung să scriu în acest jurnal Joia seara, adecă o dată pe săptămână. (Nota lui C. Sporea).

pus, pe marginea drumului, peri pitici în spalier. Cam jumătate de grădină de la deal de casă era rezervată zarzavaturilor.

În primăvara anului 1944, frontul între germani şi ruşi ajunsese la Iaşi. Atunci, a fost bombardat oraşul atât de artileria rusă, cât mai ales de aviaţia anglo-americană. Se urmăreau în special instalaţiile germane. Astfel a fost bombardat Liceul internat, în care se găsea instalat un spital german, care a fost dărâmat complet. Suflul bombelor explodate a produs mari stricăciuni la imobilele de primprejur. Astfel a suferit o puternică zguduire şi casa noastră. Au crăpat pereţii şi tavanul, astfel încât nu mai putea fi locuită fără o reparaţie radicală. Ultimul chiriaş, Gh. Moscu, crainicul radio Moldova, a părăsit locuinţa cu ceva înainte de începerea marei ofensive de la Iaşi. Casa, nemaifiind locuită, răufăcătorii au început s-o devasteze. La început, mai cu sfială, apoi, văzând că nimeni nu se interesează, au devenit din ce în ce mai curajoşi şi au devastat uşi, ferestre, instalaţia electrică, instalaţia apaductului şi a băii, sobele de teracotă, duşumelele, acoperişul, scheletul acoperişului, podul şi, în fine, o parte din cărămizile pereţilor.

Aproape toate imobilele de prin împrejurimi au avut cam aceeaşi soartă. Deoarece Ministerul Educaţiei naţionale are de gând să dea o extindere mai mare universităţii prin înfiinţarea politehnicei, voieşte s-o extindă mai la vale, cam până pe unde a fost Liceul internat. Pe acesta voieşte să-l deplaseze mai înspre Institutul antirabic din strada Speranţei. De aceea, printr-un Consiliu de Miniştri din primăvara aceasta (1947), publicat în "Monitorul Oficial" nr. .... din ....[1], s-au expropriat multe imobile pe o rază de 10 de metri, între care şi imobilul nostru. Amintesc între altele, imobilele: Traian Gheorghiu şi Bulgaru - profesori, Fedeleş - profesor, Ana Conta Kernbach - azil, Fotea, Zorneg Crupenschi, Dr. Ţeicu, prinţesa Olga Sturza etc. De prezent, suntem în litigiu cu Ministerul, noi având ca expert pe Vasile Gorgos, fostul preşedinte al Curţii de apel. Ca avocat avem pe Gh. Chiriţescu.

16.XI.1947

Marea nenorocire care a căzut asupra familiei mele

Moartea primei mele soţii

La căsătorie, spuneam soţiei mele - mai în glumă, mai în serios. Dacă vreodată între noi s-ar discuta chestia unui divorţ,

[1] Locuri goale în manuscris.

motivul cel mai puternic de divorț ar fi sterilitatea, lipsa de copii, căci nu văd alt rost al vieții conjugale decât să ai copii și să te ocupi de creșterea lor. Soția mi-a înțeles și satisfăcut dorințele, dând naștere la patru copii, care s-au succedat cu foarte scurte intervale unul după altul și anume.

Mircea - la 3.VII. 1906,
Corina Elena - la 5.X. 1907,
Nicu Titu - la 7.XI.1908,
Costică Marcel - la 30.XI.1910

Adecă vorba românului, “la anu și găvanu”. Mircea și Corina s-au născut pe când Eleonora era încă directoară la Tăutești. Nașul lui Mircea a fost inginerul Ștefănescu, trimis din partea Casei Școalelor să execute niște lucrări de împrejmuire la localul școalei. După plecarea lui, nu l-am mai întâlnit niciodată în viață. Copilul s-a născut în spitalul “Maternitatea” din str. Cuza Vodă.

Corina s-a născut tot acolo și i-a fost nașe prin delegație soacra mea, Ecaterina St. Voiculescu, în locul Dnei Slavici, care n-a putut veni la botez.

Nicu s-a născut în str. Albineț și i-a fost naș la botez Alexandru Lapedatu, actualul secretar perpetuu al Academiei Române.

Costică s-a născut în locuința din str. Sărărie, în lipsa mea, pe când nu mă aflam în Germania. I-a fost naș la botez Ioan Ursu, profesor universitar, fostul ginere al generalului Eremia Grigorescu.

Venirea copiilor așa repede unul după altul a produs soției mele o situație grea, aproape intolerabilă. Ajunsese într-un moment dat că era însărcinată cu un copil, altul sugea la piept, iar pe al treilea îl hrănea cu lingurița. De multe ori, eram fără servitoare și, chiar când o aveam, era atât de neândemânatică încât mai mult încurca decât ajuta. Astfel, soția era nevoită să îngrijească de copii, hrănirea lor, îmbăiarea lor, îmbrăcarea, îngrijirea lor în timp de boală, cusutul pentru copii, gătitul mâncărurilor pentru întreaga familie, curățenia și igiena locuinței, spălatul rufelor și, pe deasupra, cumpărăturile în oraș (băcănie, măcelărie, piață, prăvălii de toate categoriile).

Această încordare nervoasă excesivă o anemiase pe soția mea așa de tare încât ajunsese să nu aibă lapte suficient pentru copilul sugaci, deși era foarte corpolentă. Atunci, la recomandarea doctorului Teodorescu, medicul casei, am recurs la prepararea unui decoct care conținea vitamine și înlocuia oricare aliment, fiind foarte hrănitor, care se prepară în felul următor:

Într-un litru şi jumătate de apă se pune câte o lingură din fiecare cereale (grâu, orz, ovăs, secară, porumb), se fierb, până ce încep să crape boabele. Zeama o strecurăm şi o servim copilului fie rece, fie cald, fie simplu sau, mai des, îndulcit cu zahăr sau amestecat cu lapte. Este atât de agreabil la gust, încât îl consumă orcine cu mare plăcere. Consumat de mama copilului, îi ajută ei însăşi copilului cu care este însărcinată, precum şi copilului care suge la pieptul mamei. Acesta era numai un paleativ pentru ajutorarea soţiei în gospodărie. De fapt, ar fi trebuit să-i viu în ajutor. Dar se vede că eu nu sesizam greutăţile prin care trecea biată nevastă-mea. Cumpărasem casa, care mă înglodase în datorii. Pentru a putea face faţă tuturor cerinţelor - mai ales după ce soţia îşi dăduse dimisia de la Tăuteşti -, mă înhămasem la suplinirí pe la diferite şcoli. Am ajuns să fac până la 40-42 de ore pe săptămână. Apoi, mai eram şi un îndrăgostit al carierei, încât duminecile, sărbătorile, precum şi joia după-masă eram la şcoală, în mijlocul copiilor sau cu ei în excursie prin împrejurimile oraşului.

Ceea ce e mai dureros pentru situaţia familiei era faptul că eu, nici după ce terminam orele de făcut, nu mă duceam acasă, să ajut în gospodărie, ci, considerându-mă plictisit şi obosit de zgomotul copiilor de şcoală, evitam să intru în zgomotul şi hărmălaia copiilor mei, ci mă înfundam la cercul didactic, unde jucam câteva partide de şah, care, deşi oboseau intelectul, eu le consideram ca o recreaţie. În felul acesta eram doar un musafir al familiei. Când veneam seara acasă găseam copiii culcaţi, iar pe soţie adeseori cu lacrămile în ochi, aşteptându-mă cu cina adeseori arsă sau uscată pe cratiţă de atâta aşteptare. La prânz, când soseam, trebuia să fie mâncarea gata. Mâncam şi mă culcam cel puţin 1/2 oră, ca să pot rezista la orele de după-masă.

Odată, când şedeam în Sărărie, sosind acasă într-o seară cu lună plină, am găsit pe soţia mea în ograda cea mare lângă o căpiţă de fân. Plângea... Mă durea în suflet că din cauza mea suferea atât de mult şi i-am spus câteva cuvinte de mângâiere. Drept răspuns a izbucnit într-un râs zgomotos, spunându-mi: „Uite... ce frumos luceşte luna ...! „.

M-am înfiorat... Era un şoc nervos care ar fi putut avea consecinţele cele mai dureroase. Am lăcrimat şi eu cu ea împreună. Am făgăduit solemn că nu voi mai întârzia aşa de mult seara. Mi-am ţinut promisiunea o bucată de vreme. Apoi, am uitat cu totul de făgăduisem. Asupra mea pusese stăpânire patima jocului de şah, cum cuprinde pe un beţiv patima băuturii. De multe ori, îmi puneam în gând să nu mai merg pe la cerc. Plecam de la şcoala unde avusesem

lecții cu ferma hotărâre de a merge întins acasă. Când ajungeam în dreptul cercului, un magnet căruia nu-i puteam rezista mă atrăgea pe trepte în sus, la cerc. Urcând scările, mă rugam în gând la D-zeu să nu găsesc sus nici un jucător de șah și astfel să pot pleca spre casă. Dar acest noroc se întâmpla foarte rar, căci părintele Nițescu, Cuțui, Cezar Tăslăuanu sau alții așteptau de mult să le sosească vreun partener. Când nu întâlneam pe nimeni, mă cuprindea ca din senin o sete turbată și ceream un ceai să mi-o potolesc, motiv de întârziere ca între timp să pice vreun partener.

Exemplu de patimă nestăpânită, amintesc următoarea întâmplare.

Într-o duminecă, era să fie la Copou o serbare școlară. Normaliștii de la "Vasile Lupu" trebuiau să joace în costume naționale. Ne hotărâserăm să mergem și noi. Las pe nevastă-mea să se îmbrace și eu mă cobor să iau biletele de intrare de la cancelaria Liceului național. Venind cu biletele pe str. Lăpușneanu, mă întâlnesc cu C. Hogaș, un agreabil partener de șah, tocmai în dreptul cofetăriei "Georges" - deasupra la etaj era cercul nostru -, și mă invită la o partidă de șah sub motiv că serbarea se începe abia pe la ora 4. Atunci era ora 3. Primesc propunerea și începem jocul, uitând cu totul de serbare și de nevastă.

Văzând că nu mai viu, soția pleacă de acasă și pe la ora 5 mă trezesc cu ea sus la cerc. Scântei de mânie îi ieșeau din ochi. M-a făcut cu ou și cu oțet. N-am zis nici un cuvânt, căci ea avea dreptate. M-a dus până acasă tot într-o sporovăială, căci la serbare n-a voit să mai mergem.

Dintre jucători, Hogaș era pentru mine cel mai agreat, deoarece puteam să jucăm adeseori, ori la mine, ori la el acasă, căci el stetea în apropiere de Str. Speranței, anume pe str. Lățescu. Când începeam jocul de dimineața, Hogaș nu bea la dejun ceai sau cafea, ci i se făcea o fleică la grătar, cu un pahar de vin vechi. La joc, avea obiceiul să-și ia mutătura înapoi dacă nu era bună și nu era chip să-l contrazici.

Situația atât de împovărătoare pentru soția mea i-a devenit și mai insuportabilă când a simțit că a rămas din nou însărcinată. Prietine și cumetre se găseau destule care s-o povățuiască ce are de făcut. În special Victoria Tocilescu, soția inginerului Al.Tocilescu, era confidenta soției mele, căreia îi destăinuia toate secretele, deci și pe acesta. DnaTocilescu a fost gata să-i stea într-ajutor și în această chestiune. A sfătuit-o să meargă la o persoană pricepută, care să

provoace un avort. În consecință, fără să-mi aducă la cunoștință, s-au dus împreună la cea mai reputată în asemenea chestiuni, la Dna Stoescu, moașa șefă a spitalului "Maternitatea". Aceasta i-a aplicat o sondă, care se vede că nu era dezinfectată, ceea ce i-a provocat o septicemie iremediabilă.

Când am prins de veste că are temperatură înaltă, am alergat la cea mai reputată specialistă în această specialitate, la Dra Doctor Leon, care mai târziu s-a căsătorit cu profesorul universitar Borcea[1]. Venind la vizită și examinând pacienta, mi-a spus de la început că vor fi foarte puține șanse de scăpare. Totuși, m-a consiliat s-o internez a doua zi la spitalul "Maternitatea", ca să fie direct sub supravegherea și tratamentul medicilor specialiști.

Atunci am trăit, poate, zilele cele mai grele din viață. Eu aveam școală, cu multe ore pe săptămână. Soția-mi zăcea pe patul suferinței în spital. Acasă rămâneau patru copii în sama nimănui. N-avea cine să-i îngrijească, nici cine să ne gătească de mâncare. Eu alergam de acasă la spital, de acolo la școală și iar la spital, și iar acasă. Am consultat mai mulți specialiști și am cerut să se facă și consult de doctori. Am cumpărat medicamentele cele mai bune, cele mai scumpe, unele comandate telegrafic de la București, de azi pe mâine.

Mi se spusese că poate ar ajuta o transfuzie de sânge, la care se pricepea în mod deosebit doctorul Bacaloglu[2]. A fost chemat expres pentru aceasta de la București, unde se afla de câteva zile.

Fiindcă nu s-a găsit un donator, în loc de sânge i s-a făcut transfuzie cu ser artificial.

Toate erau zadarnice. Soția mea se topea văzând cu ochii. Începuse a i se descompune carnea, fiind încă în viață. O mai țineau doar medicamentele. Se chinuia îngrozitor.

18.XI.1947

Începând din 21.XII. și-a pierdut cunoștința. Singurul semn de viață îi era respirația și un gemet monoton, dar destul de tare, încât se auzea de pe coridor.

E de remarcat faptul că soția mea, în timpul boalei, n-a dorit nici o dată să-i vadă copiii, deși o întrebam adeseori, pe care să i-l aduc. Dedea de fiecare dată din cap, în semn de negare. Această

---

[1] Ion Borcea (1879-1936), naturalist, professor la Universitatea "Al.I Cuza", din iași.
[2] Constantin Bacaloglu (1871-1936), medic, profesor la universitățile din Iași și București.

atitudine nu mi-o pot explica. O fi voit să cruțe durerea copiilor? N-o fi voit săi vadă, fiindcă și ei au contribuit în mod indirect la suferințele ei?

Eram atât de desperat încât nu-mi mai dedeam seama ce fac.

În ziua de 23 Dec. 1913* și-a dat obștescul sfârșit, pe când profesorul și prietinul meu Traian Bratu mă ținea pe coridor de poveste, spre a nu mai asista la ultimele momente din viață ale soției mele.

Medicul legist a pretins să i se facă autopsia și s-a constatat că era însărcinată în luna a treia. Fetul era de gen masculin.

În drum spre casă, după decesul soției, gânduri negre mi-au turburat mintea. Mă gândeam ca, după ce or adormi copiii, să pun mangal aprins în mijlocul casii și să ne culcăm împreună, adormind somn de veci.

Sosit acasă, am găsit copiii scânciți și flămânzi, zgriburind de frig, fără foc. Unul dintre ei se plângea că-l doare în gât și avea temperatură. Târziu seara, i-am putut potoli cu mâncare și căldură, afară de cel bolnav, care n-a închis ochii toată noaptea. Dar boala lui a fost salvarea celorlalți, deoarece nu mi-a mai dat răgaz să mă mai gândesc la planul conceput.

A doua zi, au sosit rudeniile, pe care le anunțasem telegrafic (Marioara și Ilie Popescu, Elena și Eliza, surorile decedatei). Vârtejul înmormântării nu mi-a mai îngăduit să am alte preocupări.

Colegii mi-au venit într-ajutor, împlinind îndatoriri acolo unde eu nu mai puteam ajunge. În special, remarc ajutorul dat de colegii Bratu, Briul, Bude. A fost o înmormântare impunătoare, aproape toți profesorii din oraș împreună cu soțiile au luat parte la acest trist ceremonial.

După înmormântare, am ținut un consiliu de familie și am ajuns la concluzia că eu nu voi putea rămânea singur cu patru copii mici. Ne-am sfătuit și chibzuit ajungând la soluția ca cumnata mea, Elena, nefiind căsătorită, să rămână să vază de copii, iar noi să facem demersurile necesare ca să fie detașată din postul ei rural într-un post din Iași.

Din comuna Cerașu, unde funcționa din 1 sept. 1913, până în 1 febr. 1914, a fost detașată la Școala primară de băieți nr. 2 - "Carol I" din Iași, de la 1 febr. 1914 până la 1 fept. 1914. De la 1 fept. 1914,

---

* Născută la Slon, în 28 Aug. 1882, decedată în 23 dec. 1913. I s-a ridicat la cimitirul "Eternitatea" din Iași un monument executat de sculptorul Irinca din Uroiu.

detaşată la Şcoala primară "Al. Bădărău" din Tătăraşi, apoi la "Carmen Sylva" (pe la Bărboi). De la 1 sept. 1915 la 1 oct. 1919, la Şcoala de fete "Gh. Mârzescu", adecă la aplicaţie. După cum se vede, au purtat-o destul de la o şcoală la altă. Fără îndoială, nu după gustul şi interesele ei, ci după bunul plac al celor tari şi mari. Mme Vasiliu s-a detaşat mai la centru de la Şcoala primară "Al.Bădărău" din Tătăraşi, deşi nu avea copii, nici greutăţi familiale, şi a trimis în locul ei pe Elena, fiindcă avea sfinţi la Ierusalim. Iancu Botez era pe atunci deputat şi potentatul zilei, care făcea şi desfăcea după bunul lui plac.

Cu mare greutate şi prin mijlocirea inspectorului general Salomon Haliţa[1] a putut fi numită la Şcoala de aplicaţie de pe lângă Şcoala normală de fete, împreună cu Tiţa Raianu şi Maria Mrejeru.

Cumnată-mea, Elena, fusese una dintre cele mai apreciate învăţătoare de pe valea Teleajenului, ba chiar din judeţul Prahova întreg. Funcţionând în comuna Teişani, unde funcţiona şi distinsul învăţător Dumitru Brezeanu, om cetit, experimentat şi cu o vastă bibliotecă, avusese şi ea ocazia să-şi desăvârşească cultura. Brezeanu era unul dintre cei dintâi înfiinţători de bănci poporale, aşa cum le preconizau Spiru Haret şi I.G. Duca.

Elena îşi manifesta activitatea sa prodigioasă în toate direcţiile. Pe atunci, se trimeteau din partea Casei Şcoalelor conferenţiari pe la cercurile culturale. Odată, a sosit acolo poetul Ştefan Iosif, care a ţinut o conferinţă în formă de poveste cu titlul "Asta-i voia Domnului". Elena a prins gustul astor fel de conferinţe şi a început să compună şi dânsa conferinţe în genul acesta. Amintesc câteva titluri:

(1) *Odorul lelii Marinii*
(2) *Asta-i mama Dlui Neculai mecanicul*
(3) *Cele două vecine*
(4) *Ionicuţă Săndulescu*
(5) *S-au dus vremurile grele*
(6) *Învăţătura de bine nu se prinde de oricine*
(7) *Să fie blăstămat rachiul.*

Pe toate aceste conferinţe le-a adunat la un loc şi le-a publicat, pe când funcţiona la "Aplicaţie".

Când au apărut, au fost atât de mult gustate şi apreciate, încât au venit cereri din toate unghiurile ţării. Învăţători şi învăţătoare

[1] Salomon Haliţă, profesor la Şcoala Normală din Bârlad, inspector în Ministerul Învăţământului, director al publicaţiilor "Gheorghe Lazăr" şi "Bârladul".

ţineau sau, mai bine, ceteau câte o conferinţă de acestea şi lumea adunată era entuziasmată de ce auzea.

Elena era de o putere de muncă prodigioasă. Avea timp să vază de casă, de copii şi de şcoală, fără să neglijeze vreuna. Este adevărat că de multe ori făcea din noapte zi. Adeseori, târziu după miezul nopţii, când mă trezeam din somn, ea era încă trează, aplecată pe cusătură sau cârpind hainele copiilor. O făceam cu de-a sila să înceteze lucrul şi să treacă la culcare.

La şcoală, i se pretindea excepţional de mult. Cu toate că celelalte două colege erau necăsătorite, Dra Lucia Costin, profesoara de pedagogie, tot în sarcina Elenii punea greul şi o făcea responsabilă pentru orice neregulă s-ar fi produs. De aceea, de multe ori, venea acasă cu ochii scăldaţi în lacrămi de amărăciune şi ciudă. Adeseori îi cerea şi astfel de lucrări, care intrau direct în atribuţiile profesoarei de pedagogie, care înţelegea să-şi facă viaţa prea comodă. Aproape toate lecţiile de model nu erau făcute de profesoară, ci de Elena Vasilescu. Conferinţe cu normalistele tot dânsa făcea. Şi, pe deasupra, rar se putea observa vreo mulţumire sau recunoştinţă.

Deoarece Elena era la Aplicaţie, am înscris şi pe copiii mei tot la Aplicaţie, afară de Mircea, care a urmat cursurile primare la Mătăsaru (directorul şcoalei), la Şcoala primară de băieţi "Carol I" din str. Toma Cozma, unde fusese detaşată pentru prima dată.

Câteva observaţii asupra copiilor mei
în timpul şcolarităţii lor la Iaşi

Mircea era un copil foarte ordonat şi, fiindcă era cel mai mare, i se spunea: „Tu eşti cel mai mare. Tu trebui să fii cuminte să serveşti de exemplu pentru ceilalţi". Aşa i-a intrat lui în cap că trebuie să fie cuminte, ca cel mai mare între fraţi.

Odată, venind de la şcoală, ne spune cu multă amărăciune: „Ce copii răi sunt la noi, la şcoală! Domnul învăţător nici nu adoarme bine la catedră, că copiii fac gălăgie de îl trezesc". (Era vorba de Stegărescu, fostul secretar al inspectoratului şcolar, care, fiind pus să suplinească, a adormit la catedră.)

La un Crăciun, este îngăduit şi lui să meargă cu nişte colegi la colindat cu steaua, cu condiţia ca la orele 6,30 seara să fie acasă. Abia colindă pe la doi trei cunoscuţi ai noştri, când, coborându-se devale pe la Tufli (Str. Lăpuşneanu), observă că este deja 6,25. Ca să fie punctual, îşi ia o trăsură şi vine acasă, cheltuind pe trăsură aceea ce câştigase.

În gospodărie, aducea din bună vreme reale servicii. El era care mergea cu mine sau cu Elena cu coşul la piaţă, sau la băcănie şi aducea coşuri destul de grele acasă. Tot el îmi ajuta la ferăstrăul de două mâni.

În grădină, îşi avea fiecare câte un strat, pe care îl uda, plivea şi îngrija. Produsele stratului le cumpăram noi şi ei puteau dispune de aceşti bani după bunul lor plac.

Corina era o fetiţă bine legată, cu obrăjorii bucălaţi şi îmbujoraţi. Semăna mult pe atunci cu fetiţa ei de acuma, Corinuţa. Era ordonată şi foarte silitoare la învăţătură. Avea o pleiadă de colege distinse, cu care rivaliza pentru întâietate. Amintesc pe Adina Bădărău, Mariana C.Botez, M. Gatoschi etc. În gospodărie, dedea adeseori ajutor împreună cu fraţii ei.

Nicu de cum a venit pe lume, s-a manifestat excepţional de pretenţios. Seara nu adormea decât legănat în braţele mele sau ale mamei sale. îndată ce înceta legănatul, se trezea şi începea să ţipe. Când ajunse ceva mai mărişor, era puţin sociabil. Nu se prea întovărăşa cu fraţii la joc. De multe ori, obijnuia să stea întins cu faţa în sus şi cu picioarele pe pereţi, întrebând pe ton tare şi plângător: „Ce să fa-a-a-c? Ce să fa-a-c?".

La şcoală învăţa foarte f. bine. Nu-i producea nimic nici o greutate. Din clasele primare avea înclinare spre versificare. A făcut multe poezioare dedicate în special bunătăţii directoarei, Agripina Buţureanu, care obişnuia să împartă copiilor de la "aplicaţie" prăjituri, bomboane sau alte bunătăţi.

În îmbrăcăminte şi rechizite şcolare era cam neglijent. Puţin îi păsa dacă era descheiat la pantof, dacă îi lipsea un nasture sau dacă vreuneia dintre cărţi îi lipseau foile.

Costică, fiind cel mai mic, ar fi trebuit să stea acasă, neavând încă vârsta de şcoală. Fiindu-i urât singur, mergea la "aplicaţie" cu fraţii lui. Când venea acasă, punea fraţilor tot felul de întrebări şcolăreşti. Astfel a învăţat singur să scrie, să citească şi să socotească. Deşi avea numai şase ani, la finele anului, Dna Costin a voit să-l pună la probă, aşa, în glumă. Examenul a reuşit de minune. A obţinut note foarte mari şi deodată s-a văzut în clasa a II-a, fără să fi urmat regulat clasa I. Această procedare am considerat-o ca o greşeală, bănuind că Costică se va resimţi o viaţă întreagă de acest efort făcut. El era însă un copil bondoc, dar bine legat şi sănătos. A făcut tot liceul promovând, aproape în toate clasele, printre primii premianţi.

De altfel, copiii mei învățau bine, încât, când au ajuns la liceu, fiecare era premiantul clasei lui. Nu mai încăpeau ceilalți la rând de frații Sporea.

Dintre toți frații, Costică era cel mai gurmand. Odată, ne-am dus cu ei la circ și fiindcă era epoca portocalelor, le-am cumpărat vreo două. Acasă, a fost întrebat fiecare ce i-a plăcut mai mult. Costică a răspuns prompt: „Portocalele".

În timpul primului război mondial, era mare criză de alimente și în special de pâine. De multe ori, dimineața, se făcea mămăliguță cu câte un ou. Iar când era pâine, căpătau brânză cu pâine și o jumătate de pară. Gustare să-și ia la școală pentru ora 10 nu se pomenea. Totuși, existau copii de ofițeri superiori sau de personalități mai însemnate care își aduceau la școală chiar cozonac, prăjituri sau alte bunătăți.

Odată, vine Costică de la școală și îi spune Elenii: „Știi ce fac eu, când la recreația cea mare, copiii își scot pachetele cu mâncare și încep să mănânce? Îmi bag capul sub bancă, să nu-i văd, să nu mi se facă poftă". Desigur că ni s-a strâns inima de durere la auzul acestor vorbe, întrucât noi n-aveam și nu puteam da copiilor cel puțin pâine goală pentru la școală.

Copiii noștri n-au fost alegători la mâncare. Mofturile le-au fost din bună vreme suprimate. Astfel, într-un rând, Costică mânca cu lacrămile pe obraz și mâncând spunea: „Nu-mi place, dar mănânc să mă învăț să-mi placă".

Asupra caracterizării copiilor mei voi mai reveni la timpul său.

20.XI.1947

Fapte, ocupații și întâmplări din timpul primului război mondial

Nu voiesc chiar eu să mă apuc să fac istorie, totuși amintesc în treacăt că războiul I mondial a fost un război economic, pornit de puterile centrale cu un scop bine determinat. Le trebuia un nou spațiu vital (*Drang nach Osten*[1]). Germania ajunsese la o dezvoltare industrială atât de mare încât avea nevoie absolută de un nou spațiu vital, unde să-și desfacă produsele, altfel era amenințată să se înece în seul său propriu. Răzbunarea asasinării prințului moștenitor Franz Ferdinand a fost numai un pretext, ca să poată începe lupta.

---

[1] "Ofensiva spre Răsărit" (*text german în manuscris*).

Noi, românii, de la venirea Regelui Carol I în țară, eram sub directa influență a puterilor centrale. Interesele noastre politice însă erau multe și în diferite direcții. Noi doream cu toată ardoarea sufletului nostru să putem căpăta Ardealul. Dacă mergeam cu puterile centrale, nu puteam pretinde ca Austro-Ungaria să taie o parte din împărăție ca să ne dea nouă Ardealul.

Aveam pretenții și în răsărit, voiam Basarabia. Dacă mergeam cu Antanta, la care aderase și Rusia, pierdeam orice speranță de a câștiga Basarabia. Deci politica cea mai bună pe care o puteam face era să rămânem neutri, în expectativă, și să așteptăm desfășurarea evenimentelor. Providența ne-a protejat și ne-a hărăzit pentru acele zile grele un geniu politic, în persoana lui Ionel Brătianu. Nimeni nu-i putea pătrunde gândul. Nimeni nu știa în ce parte îi înclină preferințele.

În tot timpul neutralității, oameni politici de talia lui Take Ionescu[1] sau Nicu Filipescu[2] țineau întruniri publice în care atacau politica de neutralitate a lui Brătianu, învinuindu-l că ar fi vândut nemților. El n-auzea, nu vedea, ci își urma planul înainte. Când negocierile politice au fost terminate. Când obținuse promisiuni sigure, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă, rupse tăcerea, puse capăt neutralității și, în acel faimos Consiliu de coroană, se hotărâ ruperea relațiilor cu puterile centrale și pornirea la luptă alături de Antantă.

Prima fază a intrării noastre în acțiune ne-a fost favorabilă. Brava noastră armată înaintase până în inima Ardealului. Comanda supremă a armatelor puterilor centrale (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria, Turcia) considera înaintarea românilor atât de serioasă, încât abandonară în apus asedierea Verdunului și trimiseră o puternică armată sub conducerea lui Mackensen[3], pe frontul răsăritean, contra românilor.

Românii aveau, ce-i drept, ca aliați pe ruși - aceștia însă cedau oriunde era vorba de o rezistență mai aprigă. Astfel românii ajunseră într-o situație extrem de grea, cu un front lung, care se întindea de la Marea Neagră și Dunăre până sus, în Bucovina.

---

[1] Dumitru (Tache) Ionescu (1858-1922), om politic, ministru de externe, prim ministru.
[2] Nicolae Filipescu (1862-1916), om politic conservator.
[3] August von Mackensen (1849-1945), feldmareșal german, comandantul trupelor germane de pe teritoriul României în primul război mondial.

Diferitele unități de pe întinderea frontului au făcut minuni de vitejie și bravuri de rezistență legendare. Unitatea Praporgescu, de la Cerna, sau a lui Dragalina vor fi pe veci înscrise în cartea de aur a istoriei neamului. Cine voiește să se edifice, să consulte "Istoria primului război mondial" de C.Kirițescu[1].

Dar superioritatea numerică a dușmanului, superioritatea armamentului modern al lor față de al nostru, frontul excesiv de lung și câteva trădări din partea alor noștri (Colonel Verzea, General Socec ș.a.) determină armata noastră să se retragă. Până pe creasta Carpaților, retragerea s-a făcut în perfectă ordine, trupele noastre cauzând serioase pierderi dușmanului, deși în multe părți acesta era fățiș ajutorat și sprijinit de partizani, care mișunau printre rândurile armatei noastre. Amintesc doar un singur caz. O companie avea misiunea să susțină frontul la marginea orașului Brașov, în Brașovul vechi, până ce grosul armatei se va fi retras în munți prin Pasul Predeal. Compania era înșiruită culcați în șanțul șoselei, cu fața spre șesul Bârsei. Și trăgeau de zor fără grijă. Deodată, din turnul bisericei Bartolomei începe să țăcăne o mitralieră, care adoarme pentru totdeauna șirul întreg de ostași, fără să știe de unde le venea moartea.

Pe creasta Carpaților, ai noștri au întrecut vitejiile legendare, apărând până la nebunie fiecare bucățică din pământul strămoșesc. Dar au fost răpuși și au trebuit să cedeze.

O mare greșeală strategică se comisese din partea comandamentului suprem al armatei. Nu fusese instruită nici oștirea, nici populația civilă ce avea să facă în caz de retragere. Se contase numai pe ofensivă și înaintare.

Astfel, când armata română a fost respinsă și de pe creasta Carpaților, s-a produs o neînchipuită debandadă atât în armată, cât și în rândurile populației civile. Își pierdură cu toții capul și nu știau ce să facă.

Pe drumuri desfundate, pe ploi torențiale de toamnă târzie, care nu mai aveau sfârșit, se porni exodul populației spre Moldova. Atunci s-a scris tragedia neamului cu lacrămi și sânge. Pe șoselele înnăclăiate de noroi, se scurgeau șiruri nesfârșite de chesoane, furgoane, călărime, pedestrime, amestecate cu care și căruțe trase de cai, de boi sau de oameni porniți de la vetre cu cățel și purcel. Mame cu prunci în brațe și cu alții după ele înotau desculțe sau cu încălțămintea ferfenițită prin nămolul uliței frământat de care și

[1] Constantin Kirițescu (1876-1965), zoolog. A publicat și **Istoria războiului pentru întregirea României**, vol.I-II, 1922, 1924.

pietoni. Asprimea vremii însă a fost neânduratoare. Nu peste mult s-au văzut mame îngropându-şi odorul rebegit de frig, răpus de foame şi oboseală, în ţărâna şanţului de pe marginea şoselei. Tineretul mai vârstnic, cu corp mai vânjos, mai rezistent, a întins-o la drum cu paşi grăbiţi spre Moldova.

Norocul populaţiei civile, pornită de acasă în voia soartei, a fost că armata inamică a înaintat foarte repede pe povârnişurile Carpaţilor, a surprins populaţia civilă în drum şi a silit-o să se întoarcă acasă.

Noi cei care trăiam la Iaşi nici nu bănuiam ce puhoi de oameni se vor revărsa de prin Transilvania, Oltenia, Muntenia şi Dobrogea asupra Moldovei.

Cei dintâi refugiaţi cu care am făcut cunoştinţă au fost cei porniţi de la Bucureşti, cu trenuri regulate sau speciale.

Cel dintâi care a bătut la uşa noastră, cerându-ne ospitalitatea, a fost Alexandru Lapedatu, prietin şi cumătru. îndemnat de el, am mers împreună la hală şi, în limita sumei de care dispuneam, ne-am aprovizionat cu tot ce puteam găsi: ouă, brânză, fasole, făină de grâu şi de popuşoi, zarzavaturi etc., precum şi ceva băcănie: griş, orez, conserve etc. Am fost bine inspirat când i-am ascultat sfatul, căci, în curând, articolele de hrană au fost absorbite de sutele şi miile de refugiaţi care soseau în număr tot mai mare.

De la o vreme, casele noastre particulare, în special ale noastre, ale ardelenilor deveniră adevărate hoteluri sau case de refugiu. Zi de zi se prezenta cineva la noi, cu următoarea introducere: "Este Dl Sporea acasă? Eu sunt fostul lui profesor de la Braşov...". (Cazul lui Neculai Bogdan cu soţia, viitorul director al liceului "Regina Maria" din Cluj, Dr. Ion Bunea, fostul meu profesor, viitorul director al liceului "Gh. Lazăr" din Sibiu; N. Vătăşan, devenit conducătorul coloniei de la conacul prinţesei Olga Sturza din Păuşeşti, mort de tifos exantematic; Cornel Comanescu cu nepoata, inspector la C.F.R., feciorul popii din Codlea; I.Marinescu, învăţător din Porumbacul de şus, cu doi copii; fraţii Cernea din Zârneşti; Iancu Meţianu şi N.Crăciun din Zărneşti etc. etc.) Deşi aveam o casă destul de încăpătoare, musafirii erau atât de numeroşi încât, afară de odăi, tot ceardacul era prefăcut într-un dormitor de nu puteai circula, deşi nopţile erau destul de friguroase.

Dintre cei amintiţi mai sus, mulţi erau numai în tranzit. Al. Lapedatu, I. Meţianu şi fraţii Cerna însă au fost găzduiţi la noi cu

casă şi masă, până la renumitul Consiliu de coroană, în care se hotărâse triunghiul morţii şi plecarea ardelenilor în Rusia.

Cât au stat la noi, Meţianu şi Lapedatu luau aproape zilnic parte la consfătuirile ardelenilor refugiaţi. De vreo câteva ori, s-au întrunit şi la noi acasă. Mulţi dintre ei erau adăpostiţi prin locuinţe strâmte şi neigienice, alţii veneau la oraş cu trenul de prin comunele înconjurătoare, încât cu toată bunăvoinţa, nu-şi puteau păstra curăţenia corporală ireproşabil. Astfel, după şedinţele ţinute la noi, Elena trăgea cu măturicea păduchii de pe scaune şi îi arunca în foc. Nu-i mirare deci că unii dintre ei au căpătat tifos exantematic.

Într-una din serile ploioase şi posomorâte, pe când eu nu eram acasă, Elena se pomeneşte cu un domn strein, plouat leoarcă, sosit de la gară, care se recomandă "Onisifor Ghibu[1], profesor". Elena îl pofteşte să şadă şi să mă aştepte.

„ Dar nu sunt singur. Sunt cu soţia".

„ Să poftească şi Dna".

„ Dar nu-i numai soţia, ci şi trei copii".

„ Să poftiţi cu toţii".

„ Dar avem şi o doică la copilul cel mic".

„ Să poftiţi cu toţii!".

Şi atunci, deodată, mi s-a umplut casa ochi, încât copiii noştri şi noi ai casei ne-am culcat pe jos, cedând paturile musafirilor. Dar partea cea mai neplăcută pentru noi şi neobrăzarea cea mai mare din partea Dnei Ghibu era că nu-şi vedea de copii, ci îi lăsa în seama noastră şi pleca în oraş pe la întruniri, deşi ştia că noi aveam oficii de la care nu puteam lipsi. Elena trebuia să stea şi noaptea, până după miezul nopţii, să gătească mâncare pentru atâtea guri. Iar dacă copilul cel mic avea deranj de stomah, în auzul nostru făcea observaţii doicii să nu mai mănânce mâncăruri care fac rău copilului de stomah. Cu alte cuvinte, să se gătească pentru doica d-lor mâncăruri speciale, câtă vreme noi de abia puteam încropi ce puteam ca să punem pe masă pentru atâtea guri.

Apropourile noastre, că ne vine greu cu atâţia musafiri, n-au avut răsunetul dorit până ce nu le-am spus pe faţă să plece, căci nu mai avem posibilitatea de a-i ţine câtă vreme aveam copii pe care trebuia să-i întreţinem. Cu greu s-au hotărât, în fine, să plece la Paşcani, unde Dl Ghibu avea o soră.

---

[1] Onisifor Ghibu (1883-1972), pedagog, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Române.

În schimbul acestei ospitalități, pe când erau instalați în Casa învățătorilor din Cluj, Dna Ghibu nici n-a voit s-o primească în vizită pe nevastă-mea, deși nu-i cerea nimica, decât îi făcea o vizită de curtoazie.

Dl Ghibu, după război, ajunsese secretar general la resortul instrucției, pe timpul Consiliului dirigent. Eu, fiind director al Școlii Normale, i-am atras atenția în mai multe rânduri să aranjeze încadrarea și definitivarea directorilor, căci multe se pot schimba în decursul vremurilor și directorii rămân așa în vânt, neîncadrați. Mi-a luat în nume de rău că îi făceam asemenea teorii, câtă vreme dânsul se considera stabilit pe toată viața ca secretar general. Era atât de sigur, încât, când pe neașteptate a fost înlocuit din secretariat, a căpătat un șoc nervos atât de puternic, că mai bine de un an de zile a fost bolnav de nervi și în concediu de boală. Când, în 1927, am fost scos din directorat și, întâlnindu-mă întâmplător cu dânsul, îi aminteam de greșala ce o făcuse, că nu definitivase pe directori, în loc să-și recunoască greșala, începu cu vocea ridicată să-mi facă chiar el teoria nerecunoștinței. Indignarea mi-a fost așa de mare încât i-am întors spatele și am plecat, lăsându-l să se sporojească la lună.

I.Mețianu, deși o luase și pe sora mea Valeria în refugiu, o părăsise în drum la Râmnic, împreună cu soția lui Cerna, Erica, și venise singur la Iași. Lapedatu, Mețianu și Cerna erau foarte dificili la mâncare, toți trei trăiau cu dietă și nu mâncau decât pâine prăjită. Serviciul prăjirii pâinii era în sarcina copilului nostru cel mare, Mircea. Când venea de la școală, în loc să poată să se joace și el cu ceilalți copii, trebuia să treacă la prăjit pâine. Această ocupație îl enerva atât de mult, fără însă să murmure, încât, într-o dimineață, vine foarte vesel la noi și ne spune: „Azi-noapte am visat că nu trebuie să mai prăjesc pâine" - și sărea într-un picior de bucurie. Din păcate, visul lui se realiză cu mult mai târziu.

Cu toate că oaspeții noștri aveau legături destul de bune - deci puteau și ei din când în când aduce câte ceva de ale gurii, cu toate că în casa lui Zorn, alături de noi, se mutaseră frații Mircea, proprietarii Carului cu Bere, restaurantului Gării de Nord și ai renumitei bodegi de pe Bulevardul Academiei din București, și, ca buni cunoscuți, ne putuserăm aproviziona și de la ei, cu toate că în zilele de tăiere ne perindeam cu toții de seara până dimineață, făcând coadă la măcelărie, totuși proviziile ne erau pe terminate.

Am fost deci nevoiți, cu ceva înainte de renumitul Consiliu de coroană, să punem în vedere chiriașilor să se mute, deoarece suntem amenințati să ne moară copiii de foame. Au plecat, dar peste

două zile Lapedatu s-a întors şi ne-a rugat cu lacrămi în ochi să-l reprimim, căci a încercat într-alte părţi, chiar şi la popota ofiţerilor, dar organismul lui bolnăvicios nu poate rezista, ci e supus pieirii dacă nu-l reprimim. L-am primit. Puţin timp după aceea, a fost însărcinat de guvern să însoţească tezaurul nostru la Moscova şi a plecat.

Pe vremea aceea, dintre toate alimentele, cel mai greu de procurat era pâinea. În comerţ liber nu se găsea nici pâine, nici făină. La brutari făceai adeseori coadă zadarnic. Îmi amintesc Crăciunul lui 1917. Făcuserăm de cu seara coadă cu rândul eu, Mircea şi servitoarea (Lenţa). A doua zi pe la 8, ziua întâia de Crăciun, când mai erau încă trei înaintea mea, brutarul trase obloanele, ameninţându-ne că s-a terminat pâinea. Am făcut deci ziua întâia de Crăciun fără pâine, fără mămăligă. Când aveai norocul să ajungi la pâine, era aşa de rea, încât abia o puteai mânca. Miezul era negru, cleios şi se întindea când o rupeai. Dar chiar aşa cum era, trebuia s-o ţii sub cheie, dacă voiai s-o ai la amiază, altfel ţi-o mâncau copiii (sau nepoata lui Comanescu, care consuma o jumătate de mămăligă la o singură mâncare).

Pe lângă greutăţile familiei, eu personal aveam obligaţii şi faţă de alte familii. Eram prieten cu Tr. Bratu, care avea soţie germană, berlineză[1]. El fusese dus pe front şi soţia rămasă singură cu trei copii mici şi fără vreun sprijin din partea cuiva. Când cumpăram ceva pentru noi, mă simţeam dator să le dau şi lor.

Într-o zi, mergând de la Copou în sus, întâlnesc nişte ţărani care aduceau spre vânzare două sănii cu lemne şi doi porci. Le cumpăr şi dau o sanie şi un porc familiei Bratu, iar pentru noi o sanie şi un porc.

În intervalul acela, am avut mult ajutor de la Marin, un refugiat oltean, pe care l-am angajat de la biroul refugiaţilor. Acesta, fiind tânăr, sprinten şi plin de iniţiativă, se ducea dimineaţa adeseori până departe, dincolo de bariera oraşului, cumpăra orice întâlnea - ouă, brânză, lapte etc. Nu se întorcea niciodată cu mâna goală.

Vreo două care de lemne ne-a adus şi N. Crăciun, zărneşteanul care venise la Iaşi cu cai şi căruţă.

Înspre primăvară s-au instalat la noi doi ardeleni, oameni foarte întreprinzători. Plecau adeseori de lunea şi abia se întorceau de prin Basarabia către sfârşitul săptămânii, aducând cu sine miei sau

[1] Gertrud Bratu.

caş, urdă, spre vânzare. Atunci cumpăram şi noi câte ceva. Din lipsă de fonduri însă, de multe ori abia puteam cumpăra un cap, două de miel. Caş şi urdă am cumpărat şi prin Dna Gatoschi, ai cărei copii îi meditam. Pe unul dintre ardelenii negustori îl chema Panga (de 19 ani). Celuilalt i-am uitat numele. Erau din comuna Racoviţa.

Tot înspre primăvară a venit la noi părintele Jurca, numit ulterior preot în comuna Hermeziu, locul de naştere al familiei Negruzzi. În decursul verii l-am vizitat acasă pe părintele Jurca.

"Opera de asistenţă Regina Maria"

Intrând România în război mai ales contra puterilor centrale, pentru dezrobirea Ardealului, eu, ca ardelean, simţeam imboldul interior să merg şi eu la război, să-mi fac datoria faţă de patrie şi faţă de fraţii mei ardeleni, care au fost aruncaţi de pe un front pe altul în locurile cele mai primejdioase şi unde se cerea cea mai desăvârşită vitejie, unde au pierit cu miile.

M-am dus şi eu de m-am anunţat ca să fiu încorporat, instruit şi trimis pe front. Dar nu m-au încorporat, ci m-au repartizat mai întâi la cercetăşie, ca instructor, sub comanda conducătorului de legiune Ioan Praja. Cercetaşii erau împărţiţi în echipe. Unii primeau şi conduceau refugiaţii pe la căminuri, alţii îmbarcau soldaţii răniţi în tramvaie şi, de la staţia cea mai apropiată de spital, îi duceau de subţiori sau îi cărau cu brancardele până în spital. Alţii dedeau ajutor medicilor, ca infirmieri. Alţii erau de serviciu la bucătărie sau făceau servicii la cancelarie, pregătind fişele şi statistica răniţilor.

27.XI.1947

Aşa cum s-au purtat cercetaşii în acel timp merită toată lauda. Şi nu numai la Iaşi, dar cercetaşii din întreaga ţară au avut aceleaşi purtări frumoase, fiind uneori admirabile călăuze pentru armată sau având spirit de iniţiativă de o utilitate practică neîndoielnică (Un cercetaş, din iniţiativă proprie, a pornit şi condus din gara Buzău spre Moldova un tren întreg încărcat cu încălţăminte - bocanci soldăţeşti.)

Probabil că n-am fost trimis pe front, fiindcă se luase dispoziţia de a cruţa pe intelectuali de a fi trimişi pe front. Astfel s-a făcut intervenţie ca Petre Mihăileanu[1], profesor universitar de latină, să fie rechemat de pe front şi lăsat la vatră. Nenorocul lui a fost că se

---

[1] Petre Mihăileanu (?-1917), profesor la Universitatea « Al.I. Cuza » din Iaşi.

afla în trenul care a deraiat lângă Iaşi, la Ciurea, care deraiere a provocat moartea câtorva mii de persoane, majoritatea militari.

De la cercetăşie, am fost trecut la cenzură. În această calitate, am descoperit că în mansarda oficiului poştal locuia un neamţ cu familia. Am cerut evacuarea lui, dar n-am fost ascultat, probabil fiindcă director general al poştei era colonelul Verzea, cel care a fost condamnat pentru spionaj şi trădare. Dar nici eu n-am mai făcut mulţi pureci pe la cenzură. Am absolvit de la acest serviciu.

Între timp, puvoiul refugiaţilor sosiţi de prin Ardeal, Oltenia, Muntenia şi Dobrogea se îngroşa din ce în ce mai mult. Străzile oraşului, ziua, erau înţesate de refugiaţi de toate vârstele - bătrâni, bărbaţi, tineri, femei, fete, copii se îmbulzeau în neştire în sus şi jos; iar noaptea, toate hotelurile, hanurile, cârciumile, bodegile şi casele particulare erau transformate în dormitoare. Erau cu toţii trântiţi pe jos, într-o promiscuitate îngrijorătoare. Articole alimentare nu se mai găseau nici cu bani, nici fără bani, dar bieţii călători, pribegi, desculţi, dezbrăcaţi şi nemâncaţi aşteptau să le vină salvarea de undeva.

S-a sesizat guvernul, s-a sesizat M.S. Regina Maria de această situaţie deplorabilă. S-a convocat de urgenţă un consiliu de miniştri, la care a participat şi Regina Maria. Miniştrii de resort au pus mijloacele materiale la dispoziţie (cel de finanţe, parale, cel de domenii, lemne din pădurile statului, cel de război ceva alimente de la subzistenţa armatei şi haine reformate de la armată, precum şi mijloace de transport şi locomoţiune, cel de instrucţie, localuri de şcoală şi personal didactic la dispoziţie.) S-a făcut apel la toate instituţiile financiare şi bancare din ţară, care au răspuns cu sume impresionant de mari (Banca Naţională, Banca Românească, Crizoveloni, Banca Marmorosch, Banca Bercoviţ, Banca de Credit, Banca de Scont etc. etc.). S-a format un comitet de conducere compus din miniştri şi şefi de instituţii sub preşedinţia M.S. Regina Maria; iar acestui serviciu de ajutorare a refugiaţilor i s-a dat numele de "Opera de asistenţă Regina Maria".

S-a format şi un comitet de acţiune, compus din prinţesa Olga Sturza, Maria M. Balş, inspector Salomon Haliţa. Aceştia aveau ca ajutoare pe Dra Păun, Dl Popa, contabil, Elena Vasilescu (cumnata mea), Constantin Sporea, locotenent Clinceanu, Anghel Ivanovici, Stelian Caracudovici, Ion Sârbu[1], renumitul actor de mai târziu, şi alţii.

[1] Ion Sârbu (1887-?), actor, profesor la Academia de muzică din Cluj.

Prima operă întreprinsă de noi a fost următoarea. Eu şi cu inspectorul Haliţa ne-am prezentat pe la bănci de am încasat sumele cu care se înscriseseră. Concomitent cu aceasta s-au rechiziţionat câteva localuri. Facultatea de Medicină avea localul terminat numai din roşu, cu săli nepodite, fără uşi, fără ferestre. Sălilor foarte spaţioase li s-au pus provizoriu uşi şi ferestre şi s-au instalat în ele nişte role de fier de dimensiuni uriaşe. S-au pus paturi militare, câte optzeci în fiecare salon. Unde n-au mai ajuns paturile, s-au făcut priciuri comune. Câtă vreme se mai găsea câte ceva de ale mâncării de cumpărat şi până se mai găsea câte un locşor pentru dormit, am întocmit astfel serviciul de ajutorare, că, după-masă, de la ora 3, aranjam pe refugiaţi pe două rânduri, li se stabilea identitatea, apoi se dedea fiecăruia o sumă de bani cu care să se ajute până a doua zi.

Dimineaţa, la început, eram ocupaţi cu aranjarea căminurilor. Astfel, după ce am încasat sume suficiente, am pornit prin oraş, pe la prăvălii - şi erau, la Iaşi, nenumărate prăvălii care aveau încălţăminte de toate mărimile şi sexele, prăvălii cu haine gata, cu paltoane, cu pardesie, cu lenjerie gata, cu pălării etc. etc. Întrebam cât costă toată marfa din prăvălie. Ne tocmeam, rupeam preţul şi o încărcam în camioane. În felul acesta, s-au putut ajutora foarte mulţi refugiaţi nenorociţi.

Mulţi dintre refugiaţi, mai ales tineret, erau rebegiţi de frig, istoviţi de foame, încât, când soseau la noi în birou, unde era cald, unii dintre ei se clătinau pe picioare şi se prăbuşeau grămadă. Au fost unii care, căzând, nu şi-au mai revenit, ci au sucombat.

În sala de dormit, unde era loc pentru 80-100 de persoane, se culcau cu toţii unul lângă altul şi adeseori, dimineaţa, câte 10-15 erau adormiţi pentru vecie. Camionul se prezenta în fiecare dimineaţă de colecta pe cei adormiţi întru Domnul şi îi ducea să fie îngropaţi într-o groapă comună, fără sicriu, ci se turna var peste ei.

O chestie cu mult mai gingaşe era cu femeile şi mai ales cu fetele refugiate. Spre a le feri de corupţie şi pieire, Dna Balş a cerut şi obţinut localul Muzeului de ştiinţe naturale din str. I.C. Brătianu, de la Sf. Spiridon mai înspre Târgul Cucului, pe mâna dreaptă. Acolo, s-au strâns în două-trei încăperi toate piesele de muzeu, iar în restul camerelor a fost instalat căminul pentru femei mai tinere şi, mai ales, fete. Pentru ca acestea să nu apuce pe cărări greşite din cauza lipsei de ocupaţie, Dna Balş le-a procurat maşini de cusut, andrele de împletit, lână şi bumbac, precum şi pânză pentru croit.

A cerut mai departe hainele militare scoase la reformă, din care a pus să se confecționeze haine pentru copiii refugiați. Deoarece multe dintre refugiate erau găzduite prin oraș, mai ales pe la periferie, Dna Balș și cumnată-mea le-a cercetat pe fiecare acasă, spre a-și da seama de ce articole aveau mai multă nevoie. Celor sănătoase le-a procurat de lucru sau le-a plasat în serviciu. Pentru lăuze, aveau la dânsele pachete cu de-ale mâncării sau trusoul de copil nou-născut.

Primirea refugiaților la Facultatea de Medicină era numai provizorie, până ce li se făcea baie, erau tunși și bărbieriți, erau îmbrăcați și încălțați, apoi trimiși la una dintre coloniile atunci înființate, cum au fost cea de la Păușești, din conacul prințesei Olga Sturza, la Miroslava, la Ungheni etc. Acolo tinerii erau puși să exercite o meserie sau să facă grădinărie, cum era cea de la Ungheni. Dintre toate, pe cea de la Ungheni am vizitat-o și eu în decursul verii. Era pusă sub conducerea lui Mugur. Vizita noastră (a mea și a lui Halița) a fost anunțată mai dinainte; iar Mugur a pregătit primirea. Între altele, a ținut să ne ducă și în odaia lui de lucru, unde avea foarte multe cărți. Dar, din fanfaronadă, avea cărți deschise la anumite pagini, nenumărate pe masa de lucru, altele pe scaune, altele pe canapea sau pe etajeră, așa cum obișnuiesc să lucreze savanții. Din curiozitate, am examinat mai atent cărțile deschise și am constatat cu uimire că nu aveau legătură una cu alta, că erau din domenii cu totul opuse sau contrarii. Am dedus de aici că le deschisese numai ca să facă impresie, să ne uimească pe noi cu savantlâcul lui. Tinerii din colonie erau aproape toți bucureșteni. Unii dintre ei fuseseră filfisoni și băieți de bani gata, cu epiderma subțire, gingași la mâncare, sensibili la razele solare. Ajunși aici însă s-au deprins cu căldura și frigul, cu mâncarea de la cazan, cu sapa și lopata, cu scăldatul în Prut. În urma atâtor exerciții, deveniră niște tineri foarte rezistenți, cu bătături în palme și la picioare, ultrabronzați de razele soarelui și foarte rezistenți.

Multora dintre refugiați li se distribuiau săptămânal alimentele necesare. Pentru cei necăsătoriți, pentru bătrâni și pentru funcționari s-au înființat cantine (cantina din Str. Cuza, în casele Cristache Zănescu, aproape vis-à-vis de spitalul "Maternitatea").

Fiindcă pe mulți nu-i mai încăpea orașul, s-a destinat în Tătărași un loc viran spațios, pe care s-au clădit case pentru refugiați și căruia i s-a dat numele de Cartierul "Regele Ferdinand".

Deoarece "Opera de asistență Regina Maria" avea să cuprindă ajutorarea refugiaților de pe întreg cuprinsul țării, eu am fost

delegat să vizitez celelalte oraşe din Moldova să văd cum sunt organizaţi şi, acolo unde asistenţa refugiaţilor nu-i organizată, să o organizez. Astfel am vizitat oraşele Botoşani, Dorohoi, Paşcani, Vaslui, Bârlad, Bacău, Huşi.

28.XI.1947.

Cu această ocazie, am întâlnit multe iniţiative particulare demne de toată lauda în ce priveşte ajutorarea refugiaţilor.

Când armata română, respinsă de superioritatea numerică şi a armamentului, a fost nevoită să se retragă până la graniţele Moldovii pe Siret şi Milcov, toată Moldova era înţesată de populaţie civilă refugiată şi de unităţi ale armatei în refacere, iar satele şi oraşele erau neîncăpătoare să poată cuprinde atâta putere de om. Iarna era grea şi aspră şi zăpada atât de mare, încât pietonii nu puteau să se vadă de pe un trotuar pe celălalt. Dar oamenii nu puteau să rămână în drum sau în corturi. Trebuia să se aciueze în vreun adăpost omenesc. Astfel, se îngrămădiră în câte o odaie atât de mulţi, încât nu puteau să se culce pe jos, ci dormeau de-a-n picioarele, răzimaţi unul de altul. Din cauza acestei îngrămădiri de lume, din cauza lipsei de schimburi, din cauza mizeriei fiziologice, a izbucnit deodată tifosul exantematic, care a făcut în scurtă vreme atâtea victime, câte seceraseră luptele pe front. Cele mai mari ravagii au fost făcute în rândurile tineretului şi mai ales aceluia care îşi părăsise căminul părintesc şi se refugiase în Moldova. Au fost răpuşi în special aceia dintre refugiaţii tineri care avuseseră nenorocul să fie repartizaţi la comandamentul rusesc aliat, care îi utiliză la săparea tranşeelor, prin ploaie, apoi prin zăpadă şi ger, mai mult dezbrăcaţi şi desculţi decât echipaţi pentru asemenea îndeletniciri.

Spitale speciale pentru exantematici nu erau. Medicii existenţi nu aveau nici experienţa, nici imunitatea necesară. Astfel, sosiţi la uşa saloanelor exantematicilor, prescriau medicamentele şi luau dispoziţii de la distanţă, fără să aibă curajul a examina pacienţii mai amănunţit. Nu erau nici medicamente, nici injecţii preventive reclamate de situaţie. Astfel, mureau bieţii pacienţi cu nemiluita, fără să le poată veni cineva într-ajutor. Ba, totuşi, era o fiinţă la Iaşi care înfrunta boala şi cerceta de aproape pe fiecare bolnav. Aceasta era Dna Maria Balş, care în fiecare dimineaţă, renunţând la cafeaua sa proprie cu lapte, uneori chiar şi la a copiilor ei, o punea în sticlă şi venea cu ea în saloanele bolnavilor, îi cerceta, le punea termometrul, îi mângâia, le dedea o ceaşcă de cafea caldă şi trecea mai departe.

Din punctul acesta de vedere, consider pe Dna Balş ca pe o sfântă, căci tot ea a înfruntat noroaiele mahalalei, să ducă lăuzelor şi bolnavelor cele necesare. Tot ea a organizat căminul şi atelierul fetelor refugiate. Ea a cutreierat cu camionul pe la unităţile militare din dosul frontului, pentru a colecta uniforme şi bocanci degradaţi, pentru a le transforma pentru copiii refugiaţi. Dânsa a intervenit să se dea lână pentru împletitul ciorapilor şi mănuşilor soldăţeşti. Dânsa, în fine, a bătut la uşile aliaţilor, de unde a obţinut alimente pentru înzestrarea căminelor. Nu mai amintesc că această femeie extraordinară conducea, înainte şi după război, sanatoriul C.T.C. de la Tichirghiol. În cele din urmă, soarta vitregă i-a răpit vederea. Dar, chiar şi aşa, oarbă, nu înceta de a se interesa de soarta celor nenorociţi.

Meritul acestei doamne distinse este cu atât mai mare, cu cât ea făcea parte din aşa-zisa clasă boierească (cumnata lui Ionel Brătianu), pe care noi burghezii o consideram ca o clasă egoistă foarte comodă, prea puţin aplecată să facă sacrificii sau să aducă servicii de natură socială.

Aceleaşi cuvinte de laudă ar merita şi dna prinţesă Olga Sturza, numai cât ea este ceva mai rigidă decât dna Balş. Dacă dna Balş îşi sacrifica timpul şi însăşi sănătatea şi viaţa, prinţesa Olga Sturza a pus la dispoziţia societăţii moşiile şi averile ei boiereşti. Ea avea pe la moşii destule conace pe care să le pună la dispoziţie, pe când Dna Balş a făcut chiar din casa sa proprie, str. Buzeşti nr. 100 din Bucureşti, un adevărat cămin al celor necăjiţi.

Fără îndoială că cea dintâi dintre femei care merită toată lauda şi toată admiraţia noastră este M.S. Regina Maria, care a avut cuvânt hotărâtor în Consiliul de coroană, când s-a luat hotărârea intrării în război alături de puterile aliate, care şi-a părăsit copilul mort de curând, pe principele Mircea, pentru ca să urmeze glasul destinului poporului românesc, care a fost în tot decursul războiului animatoare şi încurajatoarea sufletelor îndoielnice, care a condus destinele ţării alături de marele rege Ferdinand I.

Ea este cea care, în Consiliul de coroană ţinut la Iaşi în palatul Cuza din Str. Lăpuşneanu, în săptămâna patimilor, a spus cuvântul hotărâtor, că familia regală va rămâne în triunghiul morţii alături de armata ţării. Atunci am văzut-o în adevărata ei aureolă şi splendoare. Se hotărâse anume ca, în ziua aceea, să se împartă ofrande de Paşti săracilor şi refugiaţilor. Deoarece era lume multă, se alese ca loc de distribuire curtea bisericii Bărboi. Regina întârziase la

Consiliul de coroană. Când a sosit, avea încă ochii scăldați în lacrămi. La apariția Ei, mulțimea adunată s-a prosternat la pământ ca în fața unei sfinte. Fiecare se apropia în genunchi să-i sărute poala hainii. În mijlocul săracilor, fața i se însenina și, cu fața zâmbitoare, împărțea cozonac și ouă roșii, pe când sufletul Ei era zguduit de cele mai puternice emoții.

Câtă deosebire, doamne, între aceste fapte de înaltă moralitate și degradarea morală și abjectă ce se petrecea în același timp la Coțofenești!!

29.XI.1947

Un locuitor ieșan refugiat în locuința noastră

Războiul dura din 1914. Înspre răsărit, puterea armată rusească era singura care trebuia să țină piept armatei puterilor centrale. Frontul, în decursul timpului, se schimba ca o suveică. Astăzi câștigau centralii, pentru ca mâine să piardă tot ce câștigaseră. Numai biata Bucovină ne-ar putea spune de câte ori tăvălucul nemțesc sau muscălesc a trecut peste ogoarele pământului ei. Numai apele lacurilor Mazuriene ne-ar putea istorisi câte suflete de eroi au înghițit în valurile sale.

Nu e deci de mirare că în rândurile armatei rusești începuse să se furișeze deznădejdea, pe când noi abia intraserăm în luptă (1916-1917).

Întrucât noi eram aliați cu rușii, o parte din armata lor trebuia să treacă în România, ca, alături de armata noastră, să țină piept armatelor năvălitoare. Unul dintre drumurile de intrare în țară era prin pasul Ungheni-Iași și, de acolo, se ramificau în diferite direcții spre front.

Trecând cei mai mulți prin Iași, am avut ocazia să-i văd și să-i cunosc. Încolonați pe patru rânduri, înaintau în marș domol; intonând un cântec monoton. Când se termina cântecul, superiorul dedea comanda și tonul: „raz, dva..." și cântecul începea *da capo*. Erau înalți, zdraveni, bine făcuți, majoritatea blonzi, cu ochi albaștri sau verzi, cu ciubote mari de iuft, cu mantale sure până în pământ, cu căciuli mițoase în cap. Cu pușca la umăr, la care era aplicată o baionetă lungă de tot și ascuțită. De obicei nu aveau raniță. Nici subzistență n-am văzut trecând în urma trupei.

Cei care au fost cantonați în oraș și-au ales localurile cele mai bune: Liceul Internat, Școala Normală de fete, Gimnaziul "Ștefan cel Mare" (aici funcționa o brutărie de campanie). Unde se instalau,

îndepărtau din încăperi tot ce le era incomod. Astfel, cei instalaţi la Şcoala Normală de fete au evacuat muzeul de ştiinţe naturale şi laboratoarele, aruncând de la etaj, pe fereastră, în ogradă, păsări sau animale împăiate, piese scumpe de laborator etc. Deoarece era criză de lemne, cei care fuseseră cantonaţi în atenansele caselor noastre, după ce mi-au consumat lemnele pe care le aveam în magazia alăturată, făcând nişte focuri de puteai frige un bou, au început să aducă de la Liceul Internat bănci solide de stejar sau fag fiert, le sfărâmau cu toporul şi le puneau pe foc.

Deoarece s-a constatat că sunt mari amatori şi consumatori de băuturi alcoolice, în timpul trecerii lor prin oraş, s-a dat ordin să fie închise toate localurile cu băuturi alcoolice. Această măsură n-a dat rezultatele aşteptate. De aceea s-a dat ordin să se denatureze şi să se verse toate băuturile alcoolice. În Medean, de la hanul "La rai", "La botul calului" ş.a. au început să curgă la vale, pârâu de lichid, amestecătură de rachiuri cu vin şi ţuică. Coloana trecea pe stradă. Soldaţii au băgat de samă că pe rigolă curge băutură alcoolică; dar n-aveau voie să părăsească rândul sau să rămână în urmă. Dar au găsit leacul. Ca din întâmplare scăpau în şanţ mănuşa, batista sau căciula miţoasă. Le ridicau în fugă şi începeau să le sugă. De la farmacia lui Iustin Adace, din Medean, s-a cumpărat toată apa de colonie, care a fost savurată ca cea mai delicioasă băutură.

Pe atunci, trăia în Tătăraşi un profesor de limba franceză, Abert Patrognet, care mi-era coleg la Gimnaziul "Ştefan cel Mare". Dânsul avea o vie foarte mare, cu viţele cele mai selecte, pentru struguri de masă. Era înspre toamnă şi strugurii se copseseră. Ruşii cantonaţi în apropiere băgaseră de seamă că e rost de piguleală. În prima seară au venit unul, doi. În a doua, vreo 3-4, apoi, în serile următoare, tot mai mulţi. Franţuzul era disperat. Deşi avea câini răi, nu-i putură servi la mare lucru. Soldaţii nu se sfiiră de nişte câini şi îşi continuară distracţia. Patrognet era desperat. Se duse în casă şi se întoarse cu puşca. Provocă pe soldaţi să iasă din vie, căci, dacă nu, va trage. Soldaţii poate că nu l-au înţeles, poate că n-au voit să-l înţeleagă. Fapt e că îşi continuară operaţia. Ca să-i sperie, Patrognet trase un foc pe deasupra lor. Efectul a fost uimitor şi cu totul neaşteptat. Soldaţii, în loc să fugă din vie, se năpustiră înspre Patrognet. Acesta, văzând că nu-i de şagă, o luă la goană spre casă. Sosit înăuntru, se ascunse într-un dulap, pe care soţia îl încuie. Soldaţii îl căutară pretutindeni şi nemeriră în pivniţă. Dând acolo peste butoaie cu vinuri de diferite soiuri, începură să-l guste, să uite pe cel urmărit şi să încerce din toate cât

putu fiecare. Până ce, în cele din urmă, se făcură turtă. În acest timp, Patrognet îşi dădu sama de pericol, îşi luă cu sine strictul necesar şi se îndreaptă spre oraş, neştiind unde va poposi. Pe drum, îşi aduse aminte de noi, care locuiam tocmai în partea opusă a oraşului. Soldaţii, după ce s-au dezmeticit, l-au căutat din nou pe Patrognet şi îl căutau zi de zi, în speranţa că, totuşi, Patrognet se va reîntoarce acasă, ca să-l poată altoi. De acasă, lui Patrognet i se aducea zilnic mâncare şi ce-i mai trebuia: tutun, băuturică etc., căci obişnuia la fiecare masă să bea la început două pahare de rachiu tare, iar în decursul mesii, până la un litru de vin vechi. Din via lui, în toamna aceea, nu s-a ales nimic şi Petrognet nu s-a mai putut întoarce acasă până ce, prin intervenţii diplomatice, unitatea a fost mutată din Iaşi. Aşa s-a făcut că, în timpul războiului, pe lângă mulţi alţii, am găzduit şi un refugiat din Iaşi.

29.XI.1947

Victor Eftimiu[1] fluierat la teatrul din Iaşi

Memoria nu mă ajută să precizez dacă evenimentul pe care-l istorisesc mai la vale a fost înainte sau după terminarea războiului întâi mondial.

Faptul este următorul. Salomon Haliţa, mutat de la Galaţi la Iaşi, la catedra de pedagogie de la Seminarul Veniamin, îndată după transferare, fusese numit inspector general al învăţământului primar, iar eu, numit suplinitor al catedrei sale. Nu mă ocupasem până atunci niciodată cu studiile pedagogice, decât când m-am pregătit pentru examenul de capacitate. Începând să predau, am simţit o plăcere aşa de mare în studierea atâtor probleme de pedagogie şi psihologie, încât puneam tot zelul în studierea acestora. S-a şi cunoscut în şcoală această predilecţie a mea. Orele mele erau mult aşteptate şi mult apreciate de seminarişti. Aceasta am putut-o constata la explicaţii, când în clasă era o tăcere mormântală, în care se auzea doar scârţâitul peniţei sau creionului la aceia care luau note după explicaţii şi respiraţia înteţită a întregului auditoriu. De la o vreme, am băgat de samă că clasele mele erau mai populate decât obişnuit. Cercetând, am aflat că unii elevi trăgeau chiulul la alte obiecte şi se furişau în clasele unde aveam eu oră. Orele la care absentau erau ale părintelui Stupeanu, cu muzica bisericească, ale părintelui Bobulescu, ale lui Moianu, de lucru manual, ale lui Agricola Cardaş[2], la economie,

---

[1] Victor Eftimiu (1889-1972), scriitor.

[2] Agricola Cardaş (1883-1955), agronom, profesor universitar la Iaşi.

Jenică Popovici, de română etc. Se înţelege că m-au rugat foarte stăruitor să nu-i reclam la cancelarie pentru această transgresiune. Am consimţit şi m-am făcut complice cu ei.

Era grozav de antrenant şi interesant, în special la sfârşitul capitolelor mari sau când pregăteam materialul în vederea tezelor. Atunci se discuta liber materialul parcurs, scoţându-se în relief ideile principale. Se întreceau elevii care mai de care să-şi spună părerea. Era singura ocazie şi singurele ore unde era libertate deplină pentru exprimarea gândurilor şi simţirilor.

Ne găseam la un seminar teologic, unde toate cunoştinţele se comunicau dogmatic, după principiul teologic „Crede şi nu cerceta". Dar aceşti elevi seminarişti erau recrutaţi din mediul sănătos de la ţară şi selecţionaţi din sute şi mii de concurenţi, prin severe examene de alegere, unde bileţelele de recomandare şi intervenţionismul n-aveau loc. Cine era să-şi pună obrazul pentru copilul lui „badea Gheorghe" din satul Horleşti, compus din 20 de case şi 10 bordeie? Erau deci inteligenţe superioare, marfă garantată. Ei bine, aceşti copii sănătoşi la trup şi la minte parcurgeau adeseori tot seminarul, fără să aibă cel puţin o singură dată ocazia să spună şi ei ce gândesc, să-şi spună şi ei părerea; preceptele teologice nu permiteau asemenea evaziuni. Dar în sufletul lor clocotea dorinţa de a-şi destăinui cuiva şi ei gândurile ce le frământă mintea. Tocmai această îngrădire a sufletului a produs în sufletele celor mai mulţi scepticismul şi dorul de evaziune. Nu e mirare deci că mulţi dintre absolvenţii

30.XI.1947

noştri, după absolvirea seminariilor, îmbrăţişează cariere cu totul opuse teologiei; sau, dacă sunt nevoiţi să se hirotonisească, ajung preoţi fără să fie pătrunşi de focul sacru al carierei îmbrăţişate.

Iată de ce orele mele erau cele mai frecventate. Puteau şi ei, cel puţin la aceste ore, să-şi exprime liber gândurile.

Dar dintre toate, orele de practică pedagogică erau cele mai interesante şi cele mai plăcute, căci acolo se cântăreau în discuţie liberă nu numai cunoştinţele ca atare, nu numai metoda de predare, dar se aprecia şi omul, încât după o serie de lecţii, fiecare practicant ştia precis câte carate valorează.

De aceea cred că frecvenţa la aceste ore era sută în sută, deşi seminarul nu avea şcoală de aplicaţie, ci se făcea practica la şcoala primară "Trei Ierarhi", de lângă Mitropolie; seminariştii, deci, puteau în tot momentul să se sustragă de la ore, mai ales că eu nu puteam fi

decât într-o singură clasă, iar ore de practică se făceau uneori în toate patru clasele primare, sub supravegherea institutorilor. Partea cea mai interesantă era ora de critică, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi al metodei de predare şi, mai ales, critica adusă practicantului.

Îi iniţiasem bine în aflarea materialului de predat, utilizând, pe lângă manualul de şcoală, multe alte surse de informaţii şi cunoştinţe.

Le arătasem în lecţii practice de model diferite metode de predare asupra aceluiaşi material; d.e., la "scris-cetit": 1. metoda cuvintelor normale, metoda lego-grafă, metoda scriptolegă, metoda ideo-vizuală, metoda Montesori etc.

Făcusem cu ei portrete psihologice ale elevilor din şcoala primară.

Le-am dat libertatea să critice chiar şi lecţiile mele de model, pe care le pregătisem chiar în prezenţa şi, uneori, cu ajutorul lor. O făceam ca să poată ei pătrunde chiar în laboratorul de pregătire a lecţiilor.

Când le-am dat apoi drumul la critică, au fost momente care cu greu se pot uita.

Iată unul dintr-o sută.

Un seminarist preda legenda "Mama lui Ştefan cel Mare" de Bolintineanu. Pe când preda, uşa se deschise şi apar în clasă inspectorii Lupu Antonescu şi Salomon Haliţa şi, fără să zică o vorbă, se aşază într-o bancă şi asistă la lecţie. După lecţie, se face critica şi ei asistă mai departe. La sfârşitul criticei, ca să scot oarecum ideea morală din poezie, mă împinge păcatul şi pun întrebarea: „Mama lui Ştefan a fost o mamă bună sau o mamă rea?".

Mă aşteptam să mi se răspundă că a fost o mamă bună, pătrunsă de sentimentul patriotic, care a îndemnat pe fiul său să lupte mai departe, până ce va scăpa ţara de duşmani.

În locul acestui răspuns, clasa s-a împărţit în două tabere. Unii susţineau că a fost o mamă bună, alţii că a fost o mamă rea. Argumentele cestora din urmă erau următoarele. O mamă bună nu putea să-şi lase copilul în ploaie şi vânt, cu rănile sângerânde. Ce fel de inimă împietrită o fi avut, ca să-l alunge de la poartă ca pe un cerşitor indezirabil? Dacă şi-a iubit copilul, de ce nu l-a lăsat să intre să-i oblojască rănile, apoi să-l trimită iar la luptă? Poate o mamă, oricât de mare patriotă ar fi, să se mulţămească numai să aştearnă flori pe mormântul copilului ei mort pentru patrie? Desigur, n-a fost o mamă bună.

Eu eram cu totul perplex, căci urma să trag eu concluzia şi să conciliez cele două păreri. Inspectorii, văzând situaţia, îşi iau ziua bună şi pleacă.

Nu-mi mai amintesc cum s-a terminat discuţia.

Au trecut de atunci 12 ani de zile. Eram director al Şcoalei Normale din Deva. Într-o zi, vine la şcoală inspectoratul Lupu Antonescu, însoţit de inspectorul Ioan Bratu şi de Horea Teculescu, directorul liceului de băieţi din Sighişoara. Nu mi-au făcut inspecţie propriu-zisă. Îi preocupa vizitarea castelului de la Hunedoara. Dar în conversaţia pe care o avurăm în cancelarie, Lupu Antonescu deschide carnetul şi mă întreabă: „Acum 12 ani, D-ta erai cu seminarişti la Şcoala primară "Trei Ierarhi" din Iaşi. Unul din ei tratase "Mama lui Ştefan". La critică, o parte dintre seminarişti au susţinut că mama lui Ştefan n-a fost o mamă bună. Cum s-a terminat discuţia, deoarece eu şi cu Haliţa am plecat?". Am rămas uimit de această memorie prodigioasă.

Ca să împac ambele tabere, a trebuit să amintesc seminariştilor că poeţii, tocmai fiindcă sunt poeţi şi scriu în poezie, au latitudinea să prezinte faptele ceva mai înflorite decât realitatea. Aşa şi aici. Desigur că mama lui Ştefan l-o fi lăsat să intre, i-o fi oblojit rănile, l-o fi sărutat la despărţire şi, îndemnată de simţul patriotic, încurajându-l, l-o fi trimis iar la luptă.

Prin faptul că le-am permis elevilor să-şi expună părerile liber şi fără reticenţe, începură să aibă atâta încredere în mine încât am devenit confidentul lor. Mie mi se destăinuiau când aveau vreo neplăcere, mie îmi comunicau gândurile şi planurile lor. Pe mine mă rugau să le cer de la direcţiune câte un favor, d.e. permisiunea de a merge la teatru sau la vreo conferinţă.

Într-o zi, se anunţă că vine la Iaşi Victor Eftimiu, cu piesa "Achim". Interesându-mă mai de aproape, aflu că ar fi o piesă în care biserica şi preotul au un rol preponderent. Mi-am zis: e o piesă pe care merită s-o vadă seminariştii. Le spun şi lor despre ea şi ei mă roagă să cer voie să meargă şi ei. De data aceasta - nu ştiu de ce -, rectorul Seminarului, părintele Pavel Savin, nu se prea da bătut să-i lase. După multe stăruinţe şi după angajamentul ce îl luasem de a-i duce şi aduce de la teatru, părintele consimţi.

Ajunşi la teatru, eu ocupai un loc la stal, iar ei, în picioare, sub lojă, la spatele stalurilor.

Piesa, de la început, era o şarje la adresa preoţilor, considerându-i beţivi, depravaţi, leneşi, nedemni etc. Prezentând un preot decăzut, avea aerul să spună ca o generalizare: aşa le este tagma,

aşa sunt toţi, fără excepţie. Am suportat câteva scene fără să izbucnesc. Dar când a ajuns cam prin actul III cu aceleaşi insulte, n-am mai putut tolera, am pus degetele în gură şi am tras o fluierătură de a răsunat tot teatrul. Deodată, a înmărmurit toată lumea în teatru şi actorii pe scenă. O parte din public a început să aplaude şi cerea să se continue piesa. Când zgomotul s-a potolit niţel şi actorii încercară să continue, deodată răsună teatrul de şuierături, începute de seminarişti şi continuate de o parte din public. Unii fluierau, alţii aplaudau, alţii băteau cu picioarele. Unii strigau să se continue, alţii "Jos Eftimiu!". Era în tot teatrul un vacarm de nedescris. Spectacolul nu s-a mai putut continua.

Un comisar de poliţie m-a poftit la secţie. Era adică, în localul teatrului, o încăpere destinată anume pentru reprezentantul siguranţei publice. Acolo mi s-a luat interogatoriul: "Cine sunt, ce ocupaţie am? De ce am fluierat şi prin aceasta am stârnit dizordine în teatru?"

Le-am răspuns: „Eu mi-am plătit biletul. N-am intrat la teatru în mod fraudulos. Apoi eu, pe banii mei, sunt liber, sau să râd - sau să plâng, sau să aplaud - sau să fluier. Dacă cei care aplaudă, exprimându-şi bucuria sau mulţumirea, nu sunt opriţi, nu pot fi opriţi nici cei care dezaprobă, fluierând.

Apoi eu am venit aici cu elevii unei şcoale teologice, care mâine vor fi preoţi şi vor sluji la altarul Domnului. Pentru educarea lor, nu pot tolera ca cineva să-şi bată joc de biserică şi de slujitorii ei, fără să iau o atitudine de protestare".

Bineînţeles, am fost lăsat liber. A doua zi, colegii m-au felicitat, iar mitropolitul Pimen mi-a trimis mulţumiri arhiereşti prin părintele Savin pentru atitudinea demnă pe care am avut-o întru apărarea bisericei şi slujitorilor ei. Astfel a fost fluierat Victor Eftimiu în Teatrul Naţional din Iaşi.

Cum se făcea şcoală în timpul războiului I mondial

Aminteam mai sus că localurile cele mai spaţioase, deci şcolile, au fost puse la dispoziţie aliaţilor noştri, ruşii, pentru cantonament. Şcolile deci nu puteau să funcţioneze în localurile lor proprii. Astfel Seminarul Pedagogic a funcţionat o iarnă întreagă în cârciuma lui Arghiropol din str. Carol, colţ cu str. "40 de Sfinţi," ulterior numită Berthelot.

Gimnaziul "Ştefan cel Mare", în al cărui local se instalase manutanţa militară rusească, a funcţionat în str. Ştefan cel Mare în localul unei prăvălii de stofe.

În iarna aceea a fost o mare criză de lemne. Astfel spitalele au recurs la tăierea frumosului parc de la Socola, cu pomi seculari, proprietatea familiei prinţesa Olga Sturza. Particularii şi-au tăiat pomii fructiferi de prin grădini, iar şcolile au funcţionat fără foc. Copiii, ca şi profesorii, aveau dreptul să rămână îmbrăcaţi cu paltoanele, cu căciulile pe cap şi cu mănuşile în mâini. Bineînţeles că prea mult progres la învăţătură nu se putea face. Totuşi, se strângeau copiii de pe drumuri, unii din ei orfani de tată, care căzuse pe front. Alţii, orfani de ambii părinţi, răpuşi de exantematic. Copiii cărţi nu aveau, nici caiete nu prea erau, încât lecţiile se făceau pe foi volante, iar pe tablă, uneori, se scria cu var în loc de cretă. Totuşi, entuziasmul nu lipsa şi se făcea adeseori ispravă bună.

1.XII.1947

Se termină primul război mondial prin victoria aliaţilor - deci şi a românilor.

Aminteam, cu altă ocazie, că iarna din 1917 a fost cea mai grozavă din câte a avut să îndure vreodată poporul român.

Ofensiva începută cu şanse excepţional de favorabile de armata română la Sf. Marie, - 15 Aug.1916 -, determină pe germani să înceteze asedierea Verdunului, să trimită numeroase forţe armate pe frontul românesc, sub comanda generalilor Mackensen şi Ludendorff, să înlocuiască armata ungară care se retrăgea în debandadă dinaintea armatei române, s-o oprească pe aceasta în înaintare şi s-o determine a se retrage.

General Averescu[1], comandantul armatei române, se retrase în defensivă până pe Munţii Vrancei, de la Măgura Caşinului până pe dealul Momâia, unde se înfipse statornic, fără să mai cedeze teren.

Iarna veni îngrozitoare. Căzuse atâta zăpadă, câtă nu se putea vedea altădată în două-trei ierni laolaltă.

Armata învinsă era dispersată în toată Moldova pentru refacere. La acestea se adăogară unităţile ruseşti şi sutele de mii de refugiaţi.

Lipseau alimentele, combustibilul, îmbrăcămintea şi încălţămintea călduroasă de iarnă.

În această mizerie generală, izbucni tifosul exantematic, care făcu ravagii nebănuite.

[1] Alexandru Averescu (1859-1938), mareşal şi om politic.

Mulți dintre cei care reflectau asupra acestei situații deplorabile începură să se îndoiască asupra viitorului țării și neamului românesc, cu armata învinsă și decimată de dușman și de tifos, cu populația înflămânzită și istovită de boală și mizerie, cu resursele țării complet sleite etc.

Mulți începură să creadă că pacea de la Buftea, încheiată între nemți și guvernul Marghioloman[1], va fi de vecinică durată, că centura de apărare a munților Carpați nu ne va aparține niciodată.

Dar iată că se arată primele raze ale soarelui de primăvară, care începură să topească nămeții de prin țară, dar și scepticismul din inimile celor pesimiști.

Armata își strângea rândurile, completându-le cu elemente proaspete. Armamentul cel nou, modern, și pleiada de ofițeri distinși, trimiși de scumpa noastră aliată, Franța, începu să ne sosească, după ce primul transport de armament fusese scufundat de Germani, iar al doilea, ajuns în mâna aliaților noștri, rușii, trimis tocmai în Caucaz spre a nu-l putea avea la timp, cu intenția vădită de a pune stăpânire pe țara noastră. Ofițerii franceji repartizați pe la unitățile armatei noastre începură înstruirea soldaților, familiarizându-i cu mânuirea armamentului cel nou și, spre uimirea ofițerilor, soldații noștri prinseră uimitor de repede mecanismul și mânuirea armelor celor noi. Astfel, din martie până în iulie, totul era pregătit nu numai pentru o rezistență, dar chiar și pentru o ofensivă viguroasă, ceea ce se și produse la 23 și 24 Iulie 1917, la asaltul de la Mărăști și la cel de la Mărășești, de la 6-7 August. Acolo românii s-au adeverit de un eroism legendar și de un patriotism luminat, câtă vreme tovarășii lor, rușii, părăsiră pozițiile, abandonând lupta și creând românilor dificultăți care, fără eroismul lor, le-ar fi putut fi fatale. Au reușit însă să închidă repede golurile lăsate de ruși și să stea stâlp neclintit în fața germanilor, care făcuseră pact cu rușii și care, acum, rămaseră uluiți văzând pe români în locul rușilor.

Au mai încercat germanii să rupă frontul și la Mărășești, dar vorba generalului Eremia Grigorescu „Pe aici nu se trece!" a rămas cuvânt de ordine pentru întreaga armată română. Iar ziua de 6-7 august 1917 va rămânea pe veci înscrisă în cartea de aur a neamului românesc.

[1] Alexandru Marghiloman (1854-1925), om politic conservator, a semnat, în 1918, pacea cu Germania.

Acesta era însă numai începutul. Au urmat apoi, rând pe rând, Chicera, Răzoarele, Oituzul, Cireşoaia, Coşna, Răchitaşul, Cocoşila, Varniţa.

Pe deasupra tuturor acestor lupte şi zvârcoliri ale românilor, în cele din urmă avură neplăcuta însărcinare să cureţe Moldova de ruşi, care, nevoind să mai lupte, se împrăştiară prin ţară ducând cu ei germenii revoluţiei, ai indisciplinei, ai tifosului şi ai dezordinei.

Mai rău decât atât a fost faptul că ruşii au încheiat cu nemţii pace separată. Astfel, noi românii am rămas izolaţi şi singurul care se mai împotrivea puterilor centrale. Într-o asemenea situaţie, se discutau atât refugierea armatei în Rusia, cât şi triunghiul morţii dintre Iaşi - Vaslui şi Prut, cât mai ales pacea separată cu Nemţii. La îndemnul aliaţilor, s-au început parlamentările în vederea unei păci separate. Dar Brătianu, care pornise războiul, nu consimţi să conducă guvernul care ar iscăli o asemenea pace şi, deci, îşi dete dimisia. Lui îi urmă Averescu, dar neânduplecat ca şi Brătianu. În cele din urmă veni în fruntea guvernului Al. Marghioloman, care consimţi să formeze guvernul, care va iscăli tratatul de pace de la Cotroceni, în aprilie 1918.

Dar în fine germanii fură învinşi în apus, împăratul lor fu izgonit din ţară. În Italia, armata austro-ungară fu învinsă. Armata franceză pătrunse de la Salonic prin Peninsula Balcanică, trecuse Dunărea la Giurgiu şi înainta spre Bucureşti. Astfel nemţii fură nevoiţi să părăsească ţara şi să se retragă cât mai repede de prin ţinuturile acestea.

Către sfârşitul lunei noiembrie, toată ţara era curăţită de nemţi, mai ales că în rândurile lor intrase germenul dezagregării.

Astfel, la 1 Dec. 1918*, românii ardeleni, întruniţi într-o mare adunare la Alba-Iulia, în frunte cu toţi conducătorii şi toate feţele bisericeşti, jurară unirea Ardealului pe vecie cu patria mumă; aceeaşi hotărâre o luaseră şi basarabenii încă din martie trecut, de când bolşevismul dezorganizase complet armata rusă. Ei juraseră şi hotărâseră alipirea Basarabiei la patria mumă, la România.

Armata română trece Tisa, în urmărirea armatei dezorganizate ungaro-germane.

---

* Eu şi soţia mea am scris o piesă de teatru cu conţinut patriotic, intitulată "1 Decembrie 1918". Piesa a avut succes frumos multă vreme după apariţia ei. Astăzi, când sentimentul patriotic este în declin, piesa nu se mai joacă, după cum nu se mai joacă nici piesa "Pe aici nu se trece" de Mircea Rădulescu.[1] Cel dintâi care a rostit aceste magice cuvinte a fost G-ral Eremia Grigorescu. (nota lui C.Sporea)

Armata română urmărea pas cu pas armata dezorganizată a puterilor centrale. Prin sate şi oraşe se instituiră gărzi naţionale, care să menţină disciplina şi, mai ales, să ferească populaţia civilă de jafurile comise de soldaţi din armata puterilor centrale, care nu voiau să mai ştie de nici o disciplină şi supunere. În urmărirea lor, armata română ajunsese până la Tisa.

Atunci sosi un ordin telegrafic din partea comandamentului suprem aliat, ca armata română să nu mai înainteze de la Tisa, ci să se oprească acolo. Telegrama ajunse în mâna ministrului Alecu Constantinescu[1]. El stătu un moment să chibzuiască, apoi restitui factorului telegrama, spunându-i: „Să vii mâine cu ea, astăzi nu m-ai putut găsi. Ai înţeles?". – „Da, Domnule Ministru". În acelaşi timp, comandamentul armatei române a primit sugestia să grăbească trecerea Tisei. A doua zi se repetă povestea. În ziua a treia, se comunică în apus că telegrama a sosit cu întârziere, se cer scuze că nu s-a putut executa ordinul la timp şi că armata română se găseşte la porţile Budapestei.

Era nevoie de prezenţa armatei române pe teritoriul Ungariei deoarece acolo izbucnise revoluţia, care răspândea pârjolul şi jaful în toate colţurile ţării.

Aliaţii se temuseră că românii, pătrunşi în Ungaria, îşi vor răzbuna crunt nedreptăţile şi suferinţele îndurate de atâtea sute de ani din partea ungurilor. În realitate, însă, românii s-au arătat cu mult mai umani de cum se aştepta. Copii, bătrâni şi femei au fost hrăniţi de la cazanul militar şi apăraţi de bravii noştri soldaţi contra sălbăticiei revoluţionarilor.

Iată un caz când întârzierea executării unui ordin a putut fi de folos pentru ambele tabere duşmane.

De altfel, mintea sclipitoare a lui Conu Alecu nu era lipsită de asemenea scânteieri. Astfel, într-un rând – el fiind şeful suprem al aprovizionării –, i se aduce la cunoştinţă că la subzistenţa armatei nu mai există făină de pâine decât pentru o singură zi. Căpătase avizul că va sosi nişte făină americană, dar încă nu sosise. În acelaşi timp, armata rusă se retrăsese din ţară. Făina care o avuseseră în depozite se încărcase în vagoane şi urmau să ia drumul Prutului. Printr-o manevră abilă, în locul vagoanelor încărcate cu făină, se îndreptară

[1] Alexandru Constantinescu (1859-1926), om politic liberal, ministru de interne între 11 decembrie 1916-29 ianuarie 1918.

spre frontieră nişte vagoane goale, iar cele cu făină ajunseră la timp la destinaţie, unde le aştepta trupa flămândă.

În timpurile acelea se petreceau multe minunăţii prin ţara românească. Aşa spre pildă, în timpul neutralităţii, Pokewski Kotziel, ministrul plenipotenţiar al Austro-Ungariei, între Sinaia şi Bucureşti, îşi pierdu din maşină valizele diplomatice cu acte de o importanţă capitală. A doua zi a fost chemat de primul-ministru român, Ionel Brătianu, care i le-a restituit - bineînţeles după ce cetise actele de care avea nevoie.

4.XII.....

Ne cheamă Ardealul

După ce puterile centrale au fost complet înfrânte, aliaţii pregătesc încheierea păcii, care are loc la Conferinţa de pace de la Versailles, unde Wilson[1] stabili cele 12 puncte ale păcii.

Pe noi ne interesează faptul că, prin acest tratat de pace, România Mare iese întregită prin alipirea la patria mumă a următoarelor provincii: Transilvania cu Banatul, Crişana şi Maramureş, care făceau parte din Imperiul Austro-Ungar, Bucovina, care fusese sub austrieci, Basarabia, de sub ruşi şi trei judeţe din Dobrogea, sub bulgari.

Pentru guvernarea unei ţări mărite cu provincii administrate după legile statelor de la care s-au desprins, era necesară o unificare a legilor şi regulamentelor, pentru redactarea şi confirmarea cărora era nevoie de pricepere şi timp. Deocamdată era necesar să se întrunească toţi oamenii de gândire din ţară, spre a schimba întreolaltă păreri şi sentimente. Astfel, în primăvara anului 1919, se întruniră la Iaşi membrii corpului didactic de toate gradele. Se strânseră atunci la Iaşi atâţia reprezentanţi ai intelectualităţii româneşti câţi nu mai văzuse capitala Moldovei de când a existat. Şedinţele acestui mare congres s-au ţinut în sala Teatrului Naţional, care s-a dovedit a fi prea mică spre a cuprinde pe toţi intelectualii sosiţi din toate unghiurile ţării.

6.XII...

Ca preşedinte al congresului a fost proclamat Andrei Bârsanu[2], autorul imnului unirii, colectorul poeziilor poporale româneşti apărute sub titlul "Poesii poporale din Ardeal" - colectate

---

[1] Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), preşedinte al Statelor Unite ale Americii, a avut un rol decisiv în încheierea păcii de la Versailles.

[2] Andrei Bârseanu (1859-1922), folclorist şi poet, membru al Academiei Române.

de Jarnik şi Bârseanu, profesor la liceul românesc din Braşov. Fusese şi director al şcolilor comerciale româneşti din Braşov. Deoarece suferise de o boală de gât, avusese concediu de boală, interzicându-i-se să profeseze, spre a-şi menaja coardele vocale. Era deci firesc ca nici cu ocazia congresului să nu poată şi, mai ales, să nu vrea a-şi forţa prea tare coardele vocale. N-ar fi voit să prezideze, dar congresul l-a voit. A primit, cu condiţia să fie ajutat de un vicepreşedinte, cu care să alterneze prezidarea.

În fine, s-a deschis congresul cu vorbirile de rigoare, pronunţate de reprezentanţii fiecărei provincii: Dna Alistar, din partea Basarabiei, Dl Nistor[1], al Bucovinei, A. Bârseanu al Ardealului, Ionescu Barbă, al Munteniei etc. Până aici, prezidase A. Bârseanu.

Apoi s-a intrat în ordinea de zi. Şi erau infinit de multe chestiuni de pus şi rezolvat. Fiecare era doritor să-şi spună părerea, mai ales că veneau din diferite regiuni, cu diferite concepţii şi mentalităţi. Vicepreşedintele, care prezida, ridica în zadar vocea să obţină liniştea. Vacarmul devenea din ce în ce mai mare. Într-un moment dat se părea că congresul se va termina înainte de vreme, printr-o dezordine completă. Se trimise după preşedinte, care se retrăsese, simţindu-se obosit şi indispus.

Din cauza boalei de care suferise, avea o voce abia perceptibilă. Cu toate acestea, în toată firea lui avea atâta prestanţă încât, când apăru la masa prezidială, toate spiritele se potoliră şi congresul putu să-şi continue activitatea.

Aşa suferind cum era, A. Bârseanu fu nevoit să prezideze toate şedinţele, deoarece o nouă încercare de a încredinţa altcuiva oficiul prezidial avusese acelaşi rezultat.

La sfârşitul congresului, atât A. Bârseanu, cât şi O.Ghibu, viitorul secretar general al Resortului Instrucţiunei Publice din Consiliul dirigent, au făcut un călduros apel la membrii congresului să vină să ajute pe ardeleni la preluarea şcolilor de stat din mâna administraţiei maghiare. În special se adresau cu deosebire acelora dintre profesori care erau de origine ardeleni. M-am simţit deci şi eu vizat. Atât Ghibu cât şi Bârseanu au căutat anume ocazia să mă întâlnească şi să stăruie să viu în Ardeal. Era greu să mă familiarizez dintr-odată cu asemenea idee, mai ales că acolo la Iaşi aveam o situaţie excepţional de favorabilă atât pentru mine personal, cât şi

[1] Ion Nistor (1876-1962), istoric şi om politic.

pentru familie. Eram, de bine - de rău, proprietar de casă. Soţia îşi avea catedra bine stabilită acolo la Iaşi. Eu aveam, pe lângă catedra mea, ore la Seminarul pedagogic şi suplinirea catedrei lui Haliţa. Aveam şcoli de toate categoriile pentru copii, nu numai şcoli primare şi secundare, dar chiar şi universitate, cu toate facultăţile.

La stăruinţele lor, le-am făgăduit că mă voi consulta şi cu soţia şi voi vedea ce am de făcut. În gândul meu însă nu prea eram dispus să mă urnesc din Iaşi.

Când sosii acasă şi îi spusei despre ce este vorba, n-a fost deloc refractară acestei idei. Din contra, îmi spuse: „Tu eşti ardelean, ai obligaţii morale. Eu nu te îndemn, nu te silesc, totuşi e bine să judeci lucrul ceva mai temeinic". M-am consultat şi cu Haliţa. Dânsul m-a îndemnat de-a binele să primesc. Totuşi nu mă lăsam convins nici acuma. Dar în ziua terminării congresului, în spre seară, mă pomenesc că ne face vizita Dna şi Dl A. Bârseanu. Am vorbit cu ocazia asta multe şi de toate, dar în mod special s-a stăruit asupra plecării mele în Ardeal. Au stăruit atât de mult încât, în cele din urmă, am primit şi am mers până la Sibiu, unde era sediul Consiliului dirigent, chiar cu trenul special al congresiştilor.

Mi-au spus încă de la Iaşi că mă vor numi la Arad. Înainte de plecare, Haliţa îmi spuse: „În drum spre Arad, vei trece pe la Deva. Acolo se află o renumită şcoală normală. Ori la ducere, ori la întoarcere, ar fi bine să te opreşti s-o vezi. Acolo ar fi foarte bine".

La Sibiu mi s-a făcut decretul de numire, pe care îl am şi astăzi, ca director al Liceului real din Arad.

Sosit acolo, am găsit o situaţie cu totul ciudată. Era numit ca director al liceului clasic un domn Mihulin, care era profesor de partea ştiinţifică, iar eu, de partea literară, numit la liceul real. Explicarea? Directorul liceului clasic avea dreptul la locuinţă, cel al liceului real, însă, nu.

Ca să pot mânca, a trebuit să mă prezint la prefect, pe atunci Dr. Justin Mărşeu, să-i cer un bon de pâine. Altfel rămâneam flămând.

Din Arad, se auzeau aşa de tare tunurile încât zăngăneau ferestrele, atâta era frontul de luptă de aproape. Se luptau românii cu armata roşie ungurească.

Atunci mi-am făcut următoarea socoteală: Pot eu să las o situaţie strălucită şi sigură, pe care o aveam la Iaşi, pentru un idealism care mă punea şi pe mine şi familia, în situaţia de inferioritate şi nesiguranţă? Cu ce-mi voi ţinea copiii la universitate, pe care la Iaşi o aveam la îndemână? Cu ce va fi recompensat

Seminarul pedagogic şi suplinirea lui Haliţa? Îmi voi lăsa casa proprie, abia amenajată, în schimbul unei chirii vecinice la Arad? Sau mă voi certa cu Mihulin pentru direcţia liceului clasic??

Acestea sunt motivele care m-au făcut să renunţ la Arad şi să mă întorc la Iaşi. Atât la ducere, cât şi la întoarcere, m-am uitat din tren şi la Deva. Haliţa m-a întrebat, îndată ce am sosit. – „Deva e ca un sat, aşa am văzut-o din tren. Nu pot schimba Iaşi pe o Devă”. Cu asta însă nu s-a terminat. De la Consiliul dirigent am fost mereu bombardat cu scrisori şi telegrame, dintre care mai posed unele şi astăzi, în care mi se asigurau avantagii materiale speciale, numai să viu, cel puţin să preiau direcţiunea Şcoalei Normale din Deva de la administraţia ungurească.

După multă scârciumare şi trăgăneală, în cele din urmă m-am hotărât să viu la Deva, să preiau averea şcoalei, apoi să mă întorc iar la Iaşi. De aceea, mi-am luat o simplă valiză de mână şi am plecat.

Sosit la Deva, mi-a trecut o lună încheiată ca să preiau toată averea. Mergea foarte greu, deoarece eu nu cunoştean bine limba ungurească şi în toată Deva n-am găsit pe cineva care să mă ajute făcând pe interpretul.

Cum s-a petrecut preluarea şi cum s-a desfăşurat mai departe şirul evenimentelor voi arăta în paginile următoare.

7.XII.1947

A doua căsătorie a mea

Se scurseseră trei ani de zile de la moartea soţiei mele. În acest interval (1913-1917), cumnata mea, sora soţiei mele, se devotase creşterii copiilor mei şi conducerii gospodăriei mele în aşa măsură, încât îşi neglijase cu desăvârşire interesele ei personale, refuzase chiar cereri în căsătorie.

Sosise timpul ca eu să pun capăt acestui provizorat. Trebuia să mă gândesc serios, să iau pe cineva statornic, care să se îngrijească de creşterea copiilor, adică să mă căsătoresc. Se impunea acest lucru cu atât mai mult, cu cât gurile rele începeau să clevetească. Se vede că ajunsese ceva şi la urechile Elenei, deoarece între timp îmi amintise în câteva rânduri, plângând, că ar fi bine să găsesc cumva vreo soluţie şi s-o las pe ea să plece.

M-am sfătuit cu prietenii Bratu, Haliţa, Briul ce ar fi de făcut şi ei mi-au dat sugestia s-o cer pe Elena în căsătorie. La această soluţie nu mă gândisem. În fine, când dânsa îmi spuse din nou că ar vrea să plece, eu ca răspuns i-am cerut consimţământul să-mi fie

soţie. La aceste vorbe, izbucni într-un plâns atât de zbuciumat încât ţi se făcea milă s-o priveşti. Printre lacrămi, atât am înţeles: „Cum poţi să-mi ceri de la mine un sacrificiu atât de mare? De ce îmi ceri o imposibilitate?”.

N-am îndrăznit să-i cer nici o explicare a celor rostite, dar am pus pe alte persoane să sondeze sensul vorbelor pronunţate, care mi-au relatat următoarele: „Mi-am iubit sora atât de mult încât aş considera un sacrilegiu să-i iau locul în căsnicie.

Dacă aş consimţi, s-ar considera că eu mă găsesc în casa cumnatului meu condusă de gândul de a vâna locul ce acuma mi se oferă.

Sunt fată de preot. Ştiu că tata n-ar avea linişte în mormânt, iar mama nu şi-ar da consimţământul pentru un asemenea pas”.

Când am avut din nou ocazia să stăm de vorbă asupra acestei chestiuni, i-am spus: „Dacă tu ai iubit pe sora ta şi pe copiii ei atât de mult, trebuie să te gândeşti cui îi laşi. Cel puţin de dragul sorei şi al copiilor să rămâi lângă ei, să-i creşti. În ce priveşte consimţământul mamei soacre, mă însărcinez să-l obţin eu (ceea ce am şi obţinut cu ajutorul celorlalte surori). De vânarea unei situaţii din partea ta nu poate fi vorba, câtă vreme eu sunt martor de câte ori ai cerut cu lacrămi în ochi să te întorci la dăscălia ta de la ţară”.

Totuşi nu s-a lăsat înduplecată încă multă vreme.

I-a mai vorbit Dl Tr. Bratu, care a stăruit foarte mult şi foarte hotărât.

I-a vorbit Dna Balş, pusă de S.Haliţa, care i-a făgăduit să obţină dispensa regală de căsătorie, – ceea ce s-a şi întâmplat –, şi că îi va fi naşă la cununie.

În schimb, doamna Agripina Buţureanu i-a atras atenţia să bage de samă, că eu aş fi tuberculos. E adevărat că, din cauza muncii excesive şi din cauza alergăturilor de la o şcoală la alta, eram atât de slab încât mi se numărau coastele (Adeseori din Târgul Cucului, de la Gimnaziul “Ştefan cel Mare”, până la Seminarul pedagogic din Toma Cozma, prin str. I.C. Brătianu, ajungeam mai repede decât tramvaiul. Cu greu putea cineva ţinea pas cu mine.)

În fine, cu mult regret şi cu lacrămi în ochi a consimţit să-şi sacrifice libertatea şi să-mi fie tovarăşă de zile bune şi zile rele. Dacă pentru dânsa acest pas o fi fost o renunţare, un sacrificiu, pentru mine şi copii a fost o mare binefacere. Copiii mei n-au ştiut că le lipseşte mama. Ea le-a fost mamă la toţi, fără deosebire. Ea s-a sacrificat pentru ei în zile de boală şi suferinţă. Ea i-a îmbărbătat în şovăirea lor. Ea i-a secundat în bucurii. Pentru ei, ea a fost mama adevărată.

Chiar aşa au şi numit-o - „mamă", din capul locului. Şi astăzi, când odihneşte somnul de veci, rog pe Atotputernicul să-i rânduiască locul de cinste în rândurile drepţilor şi în ceata sfinţilor.

La un an după căsătoria noastră, în 17.VII.1918, s-a născut Marioara, ai cărei naşi au fost Maria Balş şi Solomon Haliţa. S-a născut în locuinţa din str. Speranţei nr. 10. A fost o naştere destul de grea, a durat aproape o zi şi o noapte. Probabil fiindcă era prima naştere, la vârsta de 35 de ani (1918-1883 = 35). De altfel, Elena a avut în viaţă coincidenţe destul de interesante. În 22.VI.1917 s-a căsătorit, peste 30 de ani, în 22.VI.1947, a fost înmormântată. În 1883, 1 Martie, s-a născut. Peste 35 de ani, în 17.VII, a avut primul copil.

În primăvara anului 1918, vânzoleala refugiaţilor se ostoiase. La noi în locuinţă, în odaia din dreapta, locuia familia G.Martinescu.

9.XII.1947

Mutarea de la Iaşi la Deva

Când m-am prezentat la Şcoala Normală, am găsit aici pe profesorul Nemeth, locţiitor de director. Directorul Barabás Andrei plecase o dată cu trupele roşii maghiare. Ştia ce l-ar fi aşteptat rămânând pe loc, deoarece fusese un şovinist exagerat, după dispoziţiile căruia elevii români avură foarte mult de suferit.

În locuinţa directorială, afară de mine, mai locuiau..... Pană[1], revizorul şcolar, şi Aurel Pintea, subrevizorul, care la mutare au găsit cu cale să-mi ia şi telefonul, sub motiv că ar fi al Revizoratului. Ei, deocamdată, s-au mutat cu oficiul în casele Dr. Mende, din colţul străzii Eminescu.

La preluare am procedat astfel. După ce preluam tot ce se găsea într-o cameră, încuiam şi luam cheia cu mine. N-aveam însă vreme să mă interesez ce se petrece în celelalte părţi şi clădiri ale şcoalei. Într-o zi, mă duc întâmplător în clădirea internatului şi găsesc acolo pe un individ, care demonta de zor sârma unui telefon de casă. I-am cerut socoteală. Mi-a răspuns că e proprietatea lui şi vrea s-o demonteze. Cu acestea, continuă operaţia, fapt care m-a înfuriat atât de mult, încât m-am repezit la el şi i-am cârpit nişte palme răsunătoare. Bietul Hovacs - aşa îl chema - s-a dus învârtindu-se. Abia după ani de zile l-am mai întâlnit prin Deva, în calitate de corespondent al unui ziar unguresc.

[1]-Loc gol în manuscris.

Cum o fi aranjat administrația ungurească inventarul nu știu, nici dacă o fi fost aprobat de autoritatea lor superioară. Destul că nu le-a lipsit nimic din ce era trecut în inventar; iar eu am preluat aceea ce mi-au dat. În orice caz, zestrea Școalei Normale din Deva reprezenta și reprezintă o mare avere, posedând aparate pe care cu greu le poți întâlni la o altă instituție similară. Amintesc aparatele de muzică (6 piane, 3 harmonii, instrumentele de orchestră și fanfară), o bibliotecă specială etc., instrumentele de măsurători pedologice, biblioteca cea mare și biblioteca tinerimii etc. etc.

Preluarea averii școalei a durat din 9 până în 17.

Pe când eu eram ultraocupat aici la Deva cu preluarea averii școalei, soția mea avea de întâmpinat alte greutăți, mai istovitoare decât a mea.

Aveam pe atunci în serviciu pe o nepoată, Lența, fata fratelui meu cel mare. Cu puțin înainte de plecarea mea la Deva, se îmbolnăvise de erizipel. Era deci izolată. Soția o îngrijea, dându-i medicamente și hrană. Trebuia în același timp să isprăvească toate treburile casei, să gătească, să vadă de copii și să-și facă serviciul. Dar avea și copilul mic. Marica abia împlinise anul. Culmea ghinionului a fost că cel mai mic dintre băieți căpătase oreion. Trebuia să stea liniștit în pat, ca să nu capete orchită. Frații lui însă, nepăsători, îl lăsau singur în casă, iar ei merseră la joacă pe afară. Dânsul, plictisindu-se singur, se scula în pat și zbiera cât îl lua gura. Când a venit Elena acasă, l-a găsit în vârful patului și atât de umflat la față, încât abia mai vedea cu ochii. Mă mir cum nu-și icși din sărite, câte căşunaseră pe capul ei deodată, căci nu mai știa cum să se ajute, deși făcea din noapte zi. În fine, când a mai primit și vestea că trebuie să împacheteze de plecare, era gata să-i plesnească nervii de atâta încordare.

În cele din urmă am sosit și eu. Am obținut destul de repede vagon. Am împachetat în vagon atât cât a încăput. Ce n-a încăput, le-am scos în mijlocul ogrăzii și am chemat vecinii, spunându-le:"Luați fiecare obiectul de care aveți nevoie. Dacă o fi să mă întorc, mi le veți restitui, dacă nu, să le stăpâniți sănătoși". Și doar erau destule obiecte: masă de bucătărie, dulăpioare, scaune, lăzi de lemne etc.

Casa am închiriat-o profesorului Mihai Botez, lăsându-i și lui o seamă de lucruri folositoare, pe care nu le-am mai văzut, nici nu mi-au fost răscumpărate: cuier de perete în antret, mașină de gătit la bucătărie, niște putini pentru apă de ploaie la uluce, scânduri mari, groase de 3 țoli, lungi de 4 m, pe podul magaziei de lemne, cotețe pentru porc și păsări etc. Cu bagajele a plecat Costică Florescu, soțul Lenții. Noi am plecat cu personalul, pe o vreme mizerabilă - ploaie și

lapoviță, frig umed, pătrunzător -, geamuri sparte și acoperiș defect, prin care se scurgea apa în compartiment. Îmbulzeala era așa de mare încât n-am putut pătrunde în compartimente și am ajuns pe culoar nici chiar cu toții în același vagon. Mi-aduc aminte că Corinii, fetită de 10 ani, i-au făcut loc de dormit pe o strapontină. Vagoanele erau neluminate și neîncălzite. Când am sosit la Deva, mi-am coborât bagajele și familia prin fereastra vagonului, din cauza îmbulzelii.

Ajunși la școală, am despachetat strictul necesar. Multe din lucruri ne-au rămas împachetate 10 ani și mai bine, așteptând momentul când ne vom întoarce din nou la Iași. Nu ne-am închipuit niciodată că vom rămânea aici, la Deva, până la pensionare, ba chiar până la sfârșitul vieții.

15.XII.1947
Începutul activității la Școala Normală din Deva
(1) Elena C.Sporea, n. Vasilescu *
Înainte de a trece la expunerea activității desfășurate în decursul celor 20 de ani, cât am funcționat ca director al Școalei

---

* În calendarul "Poporul român" (1948), am găsit o caracterizare a femeii cu părul brunet. Voi lua de acolo câteva însușiri care se potrivesc cu ale soției mele, pe care le voi completa cu multe observații personale făcute de mine.

Soția mea în tinerețe era zveltă, rotundă la față, dar slăbuță la corp. Avea talia atât de subțire încât i-o puteam cuprinde cu mâinile. Cu timpul, se maturi așa de tare încât ajunsese, într-un rând, până la 94 de kg. Rotundă la față, cu o epidermă fină, albă pe tot corpul, cu două-trei pete ceva mai închise pe corp, cu un păr negru pana corbului, subțire în fir și foarte creț, cu ochi negri și sprâncene stufoase. Umblatul îi era iute și foarte apăsat, călca mai mult pe călcâie. Cu mâna îndemânatică și foarte iute.

Avea un caracter autoritar, intransigent, serios. Era strângătoare, răbdătoare, diplomată. Dacă simțea că i se opune rezistență, se încăpățâna și învingea cu orice riscuri. Îmi ghicea toate gândurile, devina toate mișcările ce voiam să fac. Poseda mari calități. Era o excelentă gospodină. În domeniul dragostei, avea mai multă pasiune decât tandrețe. Era extrem de geloasă, fiind în stare a sacrifica orice pentru păstrarea dragostei soțului ; în dragostea căruia, nu prea avea încredere.

Avea gusturi sobre. Îi plăcea să se îmbrace în negru. Nu putea suferi culorile prea deschise la îmbrăcăminte. Era pasionată pentru singurătate și muncă încordată. Se pricepea să discute politică și avea adeseori în acest domeniu intuiții speciale uimitoare.

Deși s-a măritat târziu, s-a adaptat repede și foarte bine vieții celei noi familiale, iubind și îngrijind cu toată dragostea și devotamentul copiii mei și ai surorii sale (nota lui C.Sporea).

Normale din Deva, voi încerca, după slabele mele puteri, să schițez în scurte cuvinte câteva date biografice ale aceleia care 30 de ani mi-a fost tovarăşă nedespărțită, gospodină neîntrecută, mamă ideală, vestală neprihănită a căminului familial, sfătuitoarea şi înfăptuitoarea gândurilor şi planurilor mele de fiecare clipă.

Pentru măreția făpturii sale, fără îndoială că puterile mele intelectuale vor fi prea slabe ca să pot scoate în relief atâtea calități superioare cu care a înzestrat-o natura. Era o ființă excepțională, care, dacă ar fi avut norocul de un mediu favorabil, ar fi putut lăsa în urmă o puternică dâră de lumină spre binele şi fericirea neamului şi a umanității. Modestă până la abnegare, înțelegea să-şi ducă viața retrasă de zgomotul gloriei efemere. Înțeleaptă ca un proverb, găsea soluțiile cele mai potrivite pentru orice problemă, oricât ar fi fost de complicată. Înzestrată cu o imaginație bogată, ştia să-şi îmbrace gândurile în haine modeste de sărbătoare. îndrăzneață acolo unde se cerea încurajare, timidă când era vorba de persoana sa proprie. Chibzuință în toate acțiunile sale. Miloasă, compătimitoare şi darnică până la sacrificarea binelui său personal. Cu puterea ei de muncă şi cu priceperea ei în toate direcțiile, a rămas ca un exemplar rar, demn de imitat. Cu o voință neânduplecată îşi urmărea planurile concepute cu riscul sacrificării sănătății sale. Consecventă, ordonată, econoamă până la zgârcenie în toate acțiunile sale, îşi înfăptuia gândurile şi planurile cu o meticulozitate şi cu o pedanterie excepțională. Totdeauna zâmbitoare şi bine dispusă, întâmpina pe oricine cu fața veselă, cu vorba bună şi blândă, cucerind simpatia de la prima vedere. Durerile ce-i zbuciumau sufletul ştia să şi le ascundă în fundul inimii şi întunerecul nopții, când adeseori perina îi era inundată de lacrămi fierbinți, izvorâte din atâtea dureri înăbuşite.

A fost o inimă aleasă, care şi-a sacrificat cu dărnicie bucuriile şi plăcerile proprii, de dragul procurării fericirii altora. Iubea, îndruma şi încuraja orice inițiativă bună. Corectă, cinstită, dreaptă, ura fără rezervă necinstea, incorectitudinea, depravarea. Avea o intuiție specială pentru cunoaşterea oamenilor. Ființele care la prima vedere îi erau antipatice se adevereau mai târziu a fi persoane cu pronunțate defecte morale.

Avea antene speciale pentru prevestirea relelor sau nenorocirilor. Când spunea că are presimțirea că cutărui copil de al nostru i s-a întâmplat ceva rău, nu aşteptam decât sosirea scrisorii cu specificarea şi confirmarea răului presupus.

Era de o religiozitate excesivă, cu toate că mergea foarte rar la biserică. În schimb, avea acatistul şi biblia şi nu era zi lăsată de D-zeu în care să nu-şi facă rugăciunea. Nu avea oră fixă de rugăciune, ci de obicei, ziua, după ce termina curăţenia, înainte de a se apuca de gătit, sau seara, înainte de culcare. Atunci aprindea şi candela. Păstra cu cea mai mare sfinţenie şi respect colţul religios, unde se afla sticla cu apa sfinţită şi cu busuiocul de la Bobotează, smirna, tămâia şi lucrurile sfinte primite de la unchiul său, călugărul de la Sfântul Munte, lumânările de ceară curată şi salcia sfinţită de la Florii. Se spovedea şi împărtăşea de câte două-patru ori pe an.

Dacă nu mergea la biserică, avea grije să plătească lunar prescura şi pomelnicul de fiecare duminică, nu numai la biserica ortodoxă, ci şi la cea unită, cu toate că pe uniţi nu-i putea mistui din cauza educaţiei lor făţarnice, iezuitice.

Sărbătorile mari, Crăciun, Bobotează, Paşti, Rusalii etc., le aştepta cu cea mai mare evlavie, având grije să facă curăţenie radicală în toată casa. La Bobotează, aştepta preotul cu mâncăruri de post şi cu mănunchiul de busuioc frumos împodobit cu beteală de cununie, pe care îl schimba cu al părintelui.

Seara, după ce-şi termina toate treburile, înainte de a trece la culcare, se aşeza la masa de scris, unde trecea, în carneţele şi registre speciale, atât cheltuielile cât şi evenimentele zilei, însemnând cu pedantă meticulozitate toate datele de care credea că va avea nevoie.

La gătitul mâncărurilor, al prăjiturilor, al dulceţurilor, al lichiorurilor etc., ajunsese la o perfecţiune nemaiîntâlnită, având grija să facă cât mai multă economie posibilă. Vasele în care se pregăteau mâncărurile le păstra într-o curăţenie desăvârşită. Deoarece postea în fiecare vineri fără excepţie, o dată pe săptămână, de obicei joia, făcea toate vasele de post fierbându-le cu leşie.

Se pricepea la croitorie, la lengerie, la împletituri, la tors, la ţesut, ca cea mai perfectă maistră de specialitate. Cele mai frumoase şi mai complicate croşetături şi macrameuri le-am văzut executate de nevastă-mea.

Îşi păstra curăţenia corporală şi sufletească cu cea mai mare scrupulozitate.

Se îmbrăca foarte modest, dar totdeauna cu gust. Niciodată n-a iubit la îmbrăcăminte culorile prea vii sau prea deschise.

Cu toate că nu-i plăcea să frecventeze sindrofiile, susţinea cu mult succes orice conversaţie, din orice domeniu.

Iubitoare de neam şi ţară, avea sentimente pronunţat dinastice. Chiar a şi corespondat cu prinţesa Ileana, fiica reginei Maria.

Pe lângă toate calităţile mai sus amintite, avea şi un talent remarcabil literar. A scris şi publicat:

(1) Conferinţe poporale, compuse şi cetite la cercurile culturale, pe când era învăţătoare la ţară.

(2) "Vine Crăciunul" – piesă de teatru publicată de Astra[1].

(3) "1 Decemvrie 1918" - piesă publicată de Astra[2].

(4) "Isprăvile lui Vânturescu" - publicată de Casa Şcoalelor.

(5) "Ţăranul boier" - localizare, publicată de Casa Şcoalelor[3].

Cele trei din urmă, în colaborare cu subsemnatul.

18.XII.1947

Dar, după cum alături de piscul cel mai înalt se găseşte valea cea mai adâncă, tot asemenea, pe lângă atâtea calităţi superioare remarcabile, pe răposata o înzestrase natura şi cu anume defecte, care i-au adus în viaţă multă durere şi multă suferinţă.

Era de o gelozie bolnăvicioasă, care îi alimenta imaginaţia, încât adeseori situaţii inexistente, create doar de o fantezie bolnăvicioasă, erau considerate ca reale. Dacă angajam cu vreo femeie o discuţie mai animată, deodată îşi închipuia că între noi existau raporturi intime, lua o poziţie de observare şi arunca priviri iscoditoare când asupra mea, când asupra respectivei, imaginându-şi cu mult mai mult decât vedea cu ochii proprii. Pe tema aceasta, am avut adeseori discuţii aprinse, după plecarea musafirilor. De aceea, ca să evit asemenea situaţii neplăcute, în societate eram posac, tăcut sau, uneori, în momentul când sosea în vizită persoana asupra căreia soţia avea bănuieli, eu îmi luam pălăria şi plecam, lăsând să fiu considerat bădăran, necioplit, nepoliticos.

Am amintit în altă parte a acestor memorii că în viaţă am fost stăpânit de patima jocului de şah, ca şi beţivul de patima beţiei. Dacă mă prindeam la joc, nu era chip să mă mai desprind de acolo. Astfel îmi petreceam adeseori nopţi întregi, întorcându-mă acasă de multe ori târziu după miezul nopţii. Pentru soţia mea, aceste întârzieri prelungite erau adevărate ore de suplicii infernale. Nu numai că nu

[1] Sibiu, *Astra*, 1926.
[2] Sibiu, *Astra*, 1926.
[3] Bucureşti, *Graiul românesc*, 1926.

putea închide ochii până la întoarcerea mea, dar îşi făcea fel de fel de închipuiri. Ba că mi s-o fi întâmplat vreo nenorocire, ba că m-or fi maltratat niscareva răufăcători, dar mai ales că voi fi petrecând ore de fericire în anturajul cine ştie cărei femei frumoase. Atunci o apuca ciuda şi plângea până la îmbolnăvire. Adeseori, după o noapte petrecută de mine la şah, se solda cu câteva zile de boală la soţia mea. Nu era numai o simulare, se îmbolnăvea de-a binele. Suferea şi, adeseori, această suferinţă o deprima sau o trântea la pat. O bucată de vreme mă dojenea când soseam acasă, iar eu promiteam că nu se va mai repeta. Dar parcă era un făcut - mă abţineam o bucată de vreme, pentru ca s-o încep *da capo.* De la o vreme, a încetat a mă mai dojeni, dar se vedea adeseori că perina îi era scăldată în lacrămi. De multe ori îşi găsea de lucru şi mă aştepta până după miezul nopţii. De multe ori a fost nevoită să mănânce cina singură, fiindcă eu nu mă deranjam să vin acasă la timp. Ceea ce intriga pe soţia mea era faptul că eu, de cele mai multe ori sosind târziu acasă, mă culcam flămând, fără să ating mâncarea. Atunci avea credinţa că am cinat în altă parte, cu vreo prietină. Explicarea era însă alta. Când jucam şah, fumam în neştire atât de multe ţigări, încât mă intoxicam şi am constatat că, de câte ori mâncam după o asemenea lecţie de nicotină, mi se făcea rău. De vreo două ori chiar am căzut pentru câteva momente în nesimţire. Atunci am luat hotărârea să mă culc flămând sau să beau un pahar de lapte gol, spre a mă dezintoxica. Dar soţiei în zadar i le spuneam toate acestea, că nu mă credea. Cu toate acestea, în tot decursul căsniciei i-am fost un soţ credincios. Niciodată n-am schimbat-o cu alta. Nu fiindcă aş fi fost de o virtuositate impecabilă, ci fiindcă natura mea timidă nu mi-a îngăduit să mă apropiu de o altă femeie. De altfel din acest punct de vedere, soţia mea a fost o femeie ideală, pe care n-ar fi putut-o înlocui o alta, oricât de frumoasă ar fi fost, sau ori cu câte calităţi ar fi înzestrat-o natura.

Un alt cusur al soţiei mele era spiritul de contrazicere şi tăria neânduplecată cu care îşi susţinea părerile şi planurile. La început, ne comunicam unul altuia gândurile şi planurile. De la o vreme, am observat că orice părere mi-aş fi exprimat, era imediat combătută şi nu voia să cedeze în ruptul capului - în zadar aduceam orice argumente. Din cauza acestei intransigenţe, între noi se iveau adeseori schimburi de cuvinte destul de violente şi dezagreabile. Ca să evit gâlceava, mi-am impus o tăcere forţată. Pe cât îmi era cu putinţă, plănuiam şi executam anumite lucrări fără a o preveni în prealabil. Asupra planurilor şi gândurilor exprimate de ea aveam

două atitudini. Aprobam atunci când planul expus de dânsa îl găseam bun şi rămâneam tăcut ca peştele atunci când nu-mi plăcea aceea ce plănuia. O bucată de vreme, nu-i plăcea această tăcere a mea, deci mă provoca să-mi dau părerea, la care urmau iar discuţii, contraziceri şi neplăceri. Deci iar mi-am impus tăcere. Am ajuns în cele din urmă la un fel de mutism. Fiecare îşi făcea planuri şi le executa aşa cum credea. Trăiam, cu alte cuvinte, paralel, fiecare cu gândurile şi planurile sale. Pentru mine acest trai de muţenie era mai uşor, deoarece eu mai ieşeam în oraş, mă mai întâlneam cu prietini, cu care mai schimbam o vorbă. Pe dânsa însă această tăcere o consuma până la istovire şi îşi făcea tot felul de gânduri - ba că nu mai ţiu la ea, ba că am gândurile şi simpatia îndreptată spre o altă fiinţă etc. etc.

22.XII.

Atât de tare îi era convingerea că eu n-aş mai ţine la ea, că eu aş avea înclinaţii pentru alte femei, încât acum, după decesul dânsei, am găsit între hârtiile rămase nişte notiţe - începuturi de memorii, în care îndrepta rugăciuni către Maica Domnului, Născătoarea de D-zeu, de următorul conţinut:

"Prea Sfântă Născătoare de D-zeu, învaţă-mă ce trebuie să fac eu ca să-mi zâmbească şi mie soţul meu, aşa cum le zâmbeşte altor femei. Ce să fac?, ca să-mi spuie şi mie măcar o vorbă mai dulce, aşa cum văd că le spune la altele .... Deşi nu merg nicăieri şi nu fac nici un fel de lux,veşnic eu sunt risipitoarea casii .... Eu n-am pe nimeni cui să mă plâng şi să mă destăinuiesc şi trebuie să tac şi să-mi înghit amarul singură. Învaţă-mă cum să mă port, ca să fie mai bine şi să nu-l mai văz purtându-se cu atâta tiranie faţă de mine, că simt că mă sufoc".

Dacă soţia mea ar fi judecat mai rece şi ar fi cercetat mai amănunţit motivele pentru care de multe ori eram încruntat, ar fi putut constata că nu înclinarea către altă femeie mă făcea să fiu aşa, ci de multe ori chiar felul ei refractar mă făcea să fiu aşa. Voi da câteva exemple.

(1) Plănuia să execute o lucrare de dimensiuni uriaşe care întreceau puterile sale şi ale mele; d.e. creşterea viermilor de mătase de Crimeea. I-am spus de la început că-i o lucrare prea complicată pentru noi. A refuzat să creadă şi mai ales a refuzat să cedeze.

Când în toiul creşterii o vedeam zbuciumându-se peste puterile ei, i-am dat tot ajutorul, iar ea îşi complica de aşa natură îndeletnicirea, încât nu puteam răzbi nici amândoi. Interveneam şi îi

spuneam să simplifice. Ca urmare, își complica mai tare ocupația. Natural că lucrul mă indispunea și ea o vedea aceasta. Ca s-o îmbunez, ca să-i dau ajutor, alergam pe la Școala Normală să caut normaliști sau liceiști ca să-i aducă frunză. Când nu găseam, mă duceam eu însumi după frunză, numai să am liniște și pace. Când soseam acasă, spre uimirea mea, cele mai multe frunzarii erau aruncate la gunoi, nefiind cele dorite de dânsa. Natural că mă burzuluiam de această atitudine.

(2) Vine Marica cu copiii și cu servitoarea, vara, la noi. Marica avea o servitoare care se pricepea ceva la gătitul mâncărurilor. Am fost de părere să facă la bucătărie de serviciu cu rândul ca să le fie fiecăreia mai ușor. Răspunsul Elenii: „Ce, voi vreți să mă puneți pe mine alături de Susana?". Am renunțat, rămânând ca Susana să spele vasele și să facă treburile brute, iar ele două, Marica și Elena, să facă cu rândul. Din prima zi însă Marica a fost de așa natură bruscată și repezită, încât a plecat din bucătărie cu ochii scăldați în lacrămi. Natural că mă durea atât faptul că Marica suferea pe nedrept, cât mai ales faptul că Elena își îngreuia și complica viața prea mult. De aceea, a căzut bolnavă atât după creșterea viermilor, când a căpătat apă la plămânul drept, cât și după plecarea Marioarei cu familia.

(3) Am făcut de vreo două ori imprudența să invit pe câte cineva la masă (Fam. Gl.Dimitriu, Petre Groza[1] etc.) De fiecare dată se zbuciuma atât de mult și pretindea atât de multe încât mă dezgustam și mă indispuneam pentru multă vreme, căci ea, pe lângă zbucium, se alegea cu câte o meteahnă.

(4) De câte ori venea vreunul dintre copii acasă, făcea astfel de eforturi încât, după plecarea lor, cădea bolnavă la pat.

(5) Din cauza enervării, fricii și oboselii excesive cât au stat rușii cantonați la noi, și-a pierdut vederea ochiului drept. Natural, am scris despre aceasta la copii și cunoscuți. S-au alarmat cu toții și au fost gata fiecare dintre ei să ne dea ajutor cu sfatul, cu intervenții pe la medici specialiști, cu parale etc. De vreo două ori se stabilise chiar timpul plecării. Cu toate acestea n-a putut fi urnită din loc. Cum să nu mă indispună?

(6) Avea măsele cariate, care odată i-au făcut puroi și au îmbolnăvit-o atât de rău, încât a zăcut 9 săptămâni în clinicile din Cluj. Aceasta însă nu i-a servit spre învățătură, căci în timpul din urmă suferea iar de măsele și avea la unele chiar puroi. Făceam toate

---

[1] Petru Groza (1884-1958), om politic, ministru în repetate rânduri. S-a născut în comuna Băcia, lângă Deva.

preparativele să mergem în cutare zi la dentist. În ziua respectivă însă mă trezeam cu tot planul răsturnat, te miri din ce motiv neînsemnat. Cum să nu fiu supărat?

(7)* În anul acesta, de Paşti, a fost bolnavă, fusese răcită şi suferea de un picior în urma unei căzături. Din cauza aceasta, nu făcuse nici o pregătire pentru sărbători, nu copsese cozonaci, nu făcuse prăjituri. Eu singur înroşisem doar ouăle. După ce s-a făcut mai bine, când se apropiau Sfinţii Împăraţi, începu să facă atâtea pregătiri şi cu aşa febrilitate, încât mă îngrozii. Patru-cinci femei harnice n-ar fi putut face mai mult. M-am supărat şi i-am spus că dacă mai face asemenea eforturi, eu nu voi mai gusta prăjituri făcute de ea. Drept răspuns, de Rosalii a ţinut să coacă şi cozonaci, deşi o prevenisem că nu-i voi gusta, tocmai fiindcă îi consideram aducători de boală, deci de nenorocire. N-a ţinut socoteală de ce i-am spus, a făcut, a răcit, s-a îmbolnăvit, a căpătat pneumonie, care în cele din urmă a răpus-o. Eu m-am ţinut de cuvânt. Au fost cozonacii aducători de nenorocire, din care n-am mâncat, ca şi când ar fi fost otrăviţi. Desigur că toate acestea nu puteam să le privesc cu indiferenţă şi cu zîmbetul pe buze. Desigur că nu-mi puteam ascunde în permanenţă încruntarea feţei, cu toate că numai rareori exteriorizam amărăciunea sufletului prin vorbe şi expresii tari. Mai ales când era bolnavă, îi menajam pe cât posibil suferinţa.

(8) În timpul suferinţei sale, i-am fost infirmier, bucătar, îngrijitor şi gospodar. Îi pregăteam medicamentele şi mâncărurile prescrise de medic. Desigur că respingerea lor mă indigna peste măsură şi, dacă de la patul ei mă întorceam cum am plecat, cu tava încărcată, când soseam în odaia de zi, scrâşneam din dinţi şi aş fi fost în stare să fac tava cu totul în ţănduri şi fărâme.

Şi totuşi consider că am comis o greşală de neiertat, întrucât n-am avut curiozitatea să deschid însemnările ei zilnice şi să i le cetesc. În cazul acesta, cred că aş fi fost în stare să-mi impun faţă de ea o

* *Notă.* Anul 1947 a fost an de grea încercare atât pentru Elena, cât şi pentru mine. De Crăciun îi copsese un deget. A trebuit s-o opereze la spital şi să-i extragă unghia cu cleştele. Pe la finele lui ianuarie, era din nou răcită şi trebuia să stea în casă mai mult zăcând. Aproape de Paşti, se urcă în pod pentru nişte treburi. Când voi să iasă pe uşe, se împiedecă şi căzu. În cădere, uşa se închise, prinzându-i piciorul între grindă şi uşe. Era gata să i-l frângă. Abia a putut-o descurca servitoarea. Piciorul avea o contuziune serioasă. A trebuit s-o pansez şi să-i pun comprese cu apă de plumb aproape o lună de zile. De Paşti fusese răcită. Avea influenţă (nota C.Sporea).

atitudine - bineînţeles forţată - dar zâmbitoare. În cazul acesta, ea n-ar fi fost atât de deznădăjduită şi n-ar fi considerat moartea ca o salvare. Căci, în timpul din urmă, se considera ca o frunză plutind pe o apă, nu se sinchisea şi nu reacţiona la ceea ce se va întâmpla cu dânsa. Vorbea atât de des de moarte încât mă exasperase. O auzeam adeseori spunând: „Azi-noapte mi-a fost atât de rău încât mă mir că mai sunt în viaţă", cu toate că în decursul nopţii nu se întâmplase nimic deosebit. De atâtea ori imaginaţia ei ne-a pus în gardă că dânsa moare, încât, de la o vreme, nu mai voiam să mai credem, sau, chiar dacă credeam, nu voiam să ne mai manifestăm îngrijorarea în faţa ei. Când venea doctorul la vizită, de fiecare dată îl întâmpina cu vorbele: „Dle doctor, azi-noapte era să mor". Aceasta se repta de ani de zile, încât nici doctorul începu a nu mai avea încredere în vorbele ei. Această atitudine a ei ne-a indus în eroare chiar şi în ultima fază a boalei. Nici eu, nici doctorul n-am crezut că situaţia este atât de alarmantă şi aşa aproape de deznodământ. Nici un simptom nu ne-a arătat-o.

Aşa a fost Elena şi aşa s-a stins.

30.XII.1947

2. Organizarea interioară a şcoalei

Încă pe când preluam averea şcoalei, am compus un apel pe care l-am trimis pe la preoţii şi învăţătorii din judeţ, vestindu-le că la Deva s-a deschis o şcoală normală românească; să îndemne deci pe săteni să-şi trimită copiii la acest institut de cultură. De asemenea, au fost anunţaţi şi elevii români care fuseseră înscrişi şi care frecventaseră până acuma şcoala normală ungurească din Deva. Astfel s-au putut obţine 147 înscrieri, dintre care au reuşit şi urmat regulat 97 candidaţi.

Nu aveam profesori. Pentru recrutarea acestora m-am dus la Sibiu, la Consiliul dirigent. Acolo, am aflat că pentru Deva nu se făcuse nici o numire de profesor. Puţini câţi mai existau în Ardeal îşi aleseseră locuri mai bune, prin centre mai importante, ca Cluj, Oradea, Timişoara, Arad, Sibiu, Braşov etc., sau intraseră în Consiliul dirigent ca funcţionari superiori, ca directori sau chiar ca profesori universitari. Atunci am luat lista preoţilor şi învăţătorilor cursişti, care făcuseră în iulie şi august cursuri de profesori la Cluj, recrutaţi dintre cei care aveau cel puţin 3 ani în învăţământ şi erau recomandaţi ca cei mai buni. Am ales la întâmplare, orientându-mă doar numai după specialitate. Totuşi alegerea a fost bună, căci cei mai mulţi au rămas şi au funcţionat la şcoală până la pensionare sau deces.

Cel dintâi cu care am făcut cunoştinţă a fost Ioan Mihu[1], în următoarele împrejurări. Pe când stam de vorbă cu directorul învăţământului normal, Ioan Matei, un tip roşcovan la faţă tot băga capul pe uşe şi voia să intre, iar directorul îi tot făcea semn să mai aştepte. În cele din urmă, directorul, plictisit de atâta sâcâială, îi spuse să intre şi îl întrebă ce doreşte. - „Vă rog să mă numiţi şi pe mine la Deva". - „D-ta ce specialitate ai?". - „Pedagogia, lucrul manual şi agronomia". - „ De pedagogie, am numit. La agronomie te pricepi bine?". - „Cum să nu, am avut şi gospodărie proprie, am urmat şi cursuri speciale la Aiud". - „Te numesc de agronomie şi lucru manual la Deva".

Lista fiindu-mi completă, am plecat, luând şi adresele celor aleşi. Sosit acasă, am dat telegramă fiecăruia de următorul conţinut: "Sunteţi numit profesor la şcoala normală din Deva. Prezentaţi-Vă imediat la serviciu". După ce s-au prezentat la serviciu, am plecat din nou la Sibiu, pentru întocmirea următoarelor decrete de numire:

(1) C. Sporea, profesor definitiv de pedagogie şi director provizoriu la Şc. Normală Deva -

(2) Radu Ioan[2], prof. practicant de matematică şi fizică -

(3) Mihu Ioan, prof. practicant de ştiinţe agricole şi lucru manual-

(4) Modreanu I.[3], prof. practicant de limba română -

(5) Ardeleanu I.[4], prof. practicant de pedagogie -

(6) Jiga Ana[5], prof. practicant de franceză -

(7) Solomon Victor[6], prof. practicant de geografie şi ştiinţe -

(8) Mariş Drăgan[7], prof. practicant de desen şi caligrafie -

(9) Haneş Nec.[8], prof. practicant de muzică -

(10) Ocnean Felicia[9], prof. practicant de chimie -

(11) Dr. Robu Nec.[10], prof. de igienă -

(12) Curea Laurenţiu[11], preot ortodox, religia -

---

[1] Ioan Mihu a predat pedagogia şi ştiinţele agricole între 1918-1938.
[2] Ioan Radu a predat matematica între 1919-1938.
[3] Ioan Modreanu a predat româna şi pedagogia între 1919-1922.
[4] Ioan Ardeleanu a predat româna între 1919-1920.
[5] Ana Jiga a predat franceza între 1919-1920.
[6] Victor Solomon a predat geografia între 1919-1952.
[7] Mareş Drăgan a predat desenul şi caligrafia între 1919-1943.
[8] Nicolae Haneş a predat muzica între 1919-1942.
[9] Felicia Ocnean a predat chimia între 1919-1920.
[10] Nicolae Robu a predat igiena între 1919-1927.
[11] Laurenţiu Curea a predat religia greco-ortodoxă între 1919-1920.

(13) Munteanu Valer[1], preot unit, religia -
(14) Sporea Elena[2], prof. practicant, română.

Pe atunci, şcolile normale nu erau organizate ca astăzi, să aibă la dispoziţie tot felul de personal administrativ şi de serviciu, ca econom, intendent, agronom, tâmplar, mecanic, portar, lengereasă, infirmieră, secretar, contabil, casier, bibliotecar, educator, pedagogi etc. Te serveai de personalul pe care-l aveai la îndemână.

Directorul făcea pe administratorul, profesorul, casierul, intendentul, directorul normalei şi aplicaţiei etc. etc. Făcea adeseori câte 18-20 de ore de curs săptămânal, plus toată administraţia.

Dna El. Sporea, soţia mea, pe lângă catedra de limba română, făcea pe învăţătoarea la aplicaţie, când era nevoie, făcea practica agricolă, lucrul manual, supraveghea alimentarea, făcea pe infirmiera etc. etc. Niciodată n-a ajuns lucrul manual la aşa înflorire ca pe timpul când preda Dna Sporea. Atunci s-au făcut din lut tot felul de vase casnice şi de ornament, cu roata de olărie, şi s-au smălţuit şi ars în cuptorul construit anume în curtea economatului.

Dacă aveam nevoie de o lecţie bună, model la aplicaţie - şi asta se întâmpla destul de des -, apelam la Dna Sporea. Dacă absenta vreun profesor de partea literară, suplinea Dna Sporea. Dacă voiam să dăm serbare cu program, declamările, dansurile şi piesele le pregătea Dna Sporea, căreia a trebuit să-i încredinţez şi conducerea societăţii de lectură, fiind cea mai competentă şi cea mai devotată cauzei.

Bazat pe lăudăroşenia Dlui Radu, care, conform spuselor, încă de când era elev la Normala din Deva, pe timpul erei maghiare, a condus economatul şcoalei, care ca învăţător harnic avea grădina de zarzavaturi cea mai renumită, cu varza ca roata carului, cu ceapa cât gutuia, i-am încredinţat economatul şi contabilitatea şcoalei. Şi le-a condus aşa de bine, încât adeseori ne apuca revărsatul zorilor la masa de lucru, calculând şi cercetând împreună să aflăm greşala contabilităţii duble, pe care n-o poate înţelege orice muritor.

La orele de matematică şi fizică mergea atât de bine încât, în curând, am fost nevoit să-i încredinţez ore numai în cursul inferior, unde se pricepea de minune să facă preambule prin istoricul iobăgiei româneşti de pe timpul erei maghiare. Consulta destul de des şi cărţile, dar cele cu 52 de file.

---

[1] Valeriu Munteanu a predat religia greco-catolică între 1919-1926.
[2] Elena Sporea a predat româna între 1919-1927.

Ioan Mihu, primul profesor cu care am făcut cunoştinţă la Sibiu, mic de statură, dar burduhos la făptură, o balercă rotundă pe două picioare scurte, buze groase, capul mare, om inteligent, spiritual, glumeţ, foarte comod din fire. Pentru a menaja eforturile indispensabile vieţii, punea inteligenţa la contribuţie, inventând expediente spre a scăpa de muncă. Se pricepea de minune să înhame pe alţii naivi la carul său propriu. Când mânca, clefăia atât de pronunţat, încât i-ar fi făcut poftă şi celui mai ghiftuit Luculus. În somn, concerta cu atâta brio şi pe atâtea coarde încât i-ar fi făcut serioasă concurenţă Aniţei lui C. Hogaş din, "Spre Nichit."

Se descurca cu mare uşurinţă din orice încurcătură. Dau un exemplu.

Ca învăţător, era obligat la o concentrare de două luni anual, spre a satisface serviciul militar. Era concentrat la Sibiu. Era pasionat pentru jocul de cărţi. Deşi era de serviciu, concentrase în jurul patului său vreo câţiva amatori de "Farbel". Jucau cu uşa întredeschisă, după ce se sunase stingerea, să poată auzi apropierea ofiţerului de inspecţie. Deodată, se aud paşi apropiindu-se. Toţi dispar sub păturile lor. Mihu ar fi trebuit să meargă la uşe, unde era întrerupătorul, şi să stingă lumina. Nu mai era timp. Ofiţerul ajunsese la uşe. Mihu se ridică în picioare pe masă şi începe să sufle cu putere în becul electric. Ofiţerul stă uimit în uşa salonului şi priveşte tăcut. Mihu nu se lasă deconcertat. Vede condica de prezenţă, se apleacă şi o ia de pe masă şi începe să facă vânt şi cu aceasta. Ofiţerul îşi pierde răbdarea şi întreabă: „Sie! Freiwilliger! Was, zum Teufel, was machen Sie da"[1]. Mihu, prefăcându-se istovit de atâta suflat, răspunde cu vocea întretăiată: „Să trăiţi, dle sublocotenent, de aseară, de când a sunat stingerea, mă căznesc întruna să sting lampa şi nu reuşesc, se vede că i s-a stricat fitilul". Păturile saltă de râsul camarazilor de supt ele. Ofiţerul se enervează: „Cum bre, nătângule? Nu eşti în stare să stingi nici o lampă electrică? Iată!". Pune mâna la întrerupător, suceşte, stinge, apoi o aprinde din nou. Mihu rămâne cu gura căscată, se coboară de pe masă, se duce uimit până la întrerupător, se uită uimit când la el, când la lampă, când la ofiţer. Apoi, ca şi când s-ar teme să nu-l frigă, apropie timid mâna de întrerupător, apoi cu sfială şi repede îl suceşte. Se face întunerec. Suceşte din nou şi se face lumină. Se uită din nou uimit, când la lampă, când la întrerupător şi face cu mâna

[1] « Tu, voluntarule, ce naiba faci acolo? » *(text german în manuscris)*

gestul cum poate trece lumina de la întrerupător până la lampă şi încă fără chibrit aprins. Camarazii nu mai pot, se sufocă sub pături, scot capetele şi răsună salonul de râsetele lor zgomotoase.

Ofiţerul, indignat, îi spune să iasă a doua zi la raport şi pleacă bombănind.

A doua zi, la raport, sublocotenentul raportează căpitanului cazul, cere să fie pedepsit delicventul pentru neştiinţă şi să se ţină pentru toţi un curs de iniţiere. Căpitanul, om cuminte, a înţeles imediat şiretenia şi a făcut observaţii ofiţerului în hohotul de râs al întregii companii.

Lui Mihu îi plăceau multe îndeletniciri şi se pricepea la multe dar îi erau foarte antipatice orele catedrei sale de agronomie şi lucru manual, deoarece şi una şi alta cereau demonstraţii personale şi, doar el de la munca fizică din sat dezertase, când se hotărâse să urmeze cursurile de profesori de la Cluj. De aceea, tot timpul carierei sale de profesor a făcut tot felul de ore, de matematică, de drept, de instrucţie civică, de psihologie, de pedagogie şi, în special, de practică pedagogică la aplicaţie, unde trona ca un pontif la catedră şi diriguia pe învăţători şi normalişti. De la o vreme, se acomodase aşa de bine cu orele de pedagogie, încât a considerat că această catedră i se cuvine de drept prin înlăturarea subsemnatului de la această catedră, din cauza unei greşeli făcute de minister, prin omiterea mea de pe tabloul de încadrări. A urmat apoi un lung proces la Curtea de apel din Cluj, care, în cele din urmă, prin sentinţa adusă, mi-a restabilit drepturile pe care aveam eu la această catedră, obligându-l la daune şi cheltuieli de judecată pe care - când le-a achitat, mi-a spus cu o perfectă linişte sufletească: „Nu ştiam că posezi dovezile pe care le ai, căci n-aş fi început un asemenea proces".

La orice caz, Mihu a fost un bun profesor teoretician, afară doar de îndeletnicirile practice.

A funcţionat şi ca econom al şcoalei, şi al cursurilor de vară; nu era însă omul care să-şi fi lăsat turta sa descoperită, ştia să-şi tragă spuză pe turta proprie. Dar "In der Not friesst der Teufel fliegen"[1]. Aşa şi şcoala, s-a servit de oamenii care i-a avut.

Modreanu Ioan, profesor de limba română, inteligent, dar trăsnit cu leuca. În timpul practicei la Cluj, în fruntea unor manifestanţi naţionalişti extremişti, s-a distins prin dărâmarea firmelor ungureşti, apoi, în Piaţa Unirii, a escaladat statua lui Matei

[1] « Nevoia îl învaţă şi pe dracul să zboare » *(text german în manuscris).*

Corvinul, de unde, vorbind poporului adunat, a dat palme statuiei lui Matei C., imputându-i c-a fost un trădător de neam.

La şcoală, se ţinea de intrigi şi subminări. În raporturi familiale a fost un imoral. Având un copil extraconjugal, a forţat pe soţia sa să-l alăpteze, fapt care i-a adus excluderea din învăţământ pe timp de 2 ani.

El a fost cel care i-a prezis lui P. Groza că va ajunge deputat şi ministru, ceea ce s-a şi realizat, spre uimirea multora.

Dotat cu o mare vervă demagogică, a ajuns şi el mai târziu deputat, după cum prea mulţi demagogi în ţara românească au ajuns pe nedrept şi pe negândite în fruntea bucatelor.

Solomon Victor, profesor de geografie şi ştiinţe naturale, puţin dotat, dar foarte stăruitor, un lăudăros, un Bramarbas Miles gloriosus modern, intrigant dar fricos, un făuritor de sforării şi intrigării ordinare, încadrate, pe cât posibil, în formule de regulamente şi legi; un mistificator al adevărului până la probe doveditoare, când se retrage mârâind. Iscoditor de chiţibuşuri, ca să poată acuza pe un ton grav, sentenţios. Aparent apărător al celor năpăstuiţi, în fond profitorul oricărei intervenţii.

Autoritar în şcoală, drept compensaţie a lipsei de autoritate de acasă, unde comandă micul caporal, care dacă n-ar fi fost autoritar, conul Victor poate că ar fi ajuns un cartofor sau adorator al lui Bachus.

El însuşi bucher, cerea şi elevilor la fel. În ce priveşte situaţia materială, un echilibrist de forţă, punând la contribuţie pe toţi fraţii şi rudeniile, precum şi pe cunoscuţi, prietini, părinţi de ai elevilor, oameni politici, personalităţi influente etc. Doritor de mărire şi bunăstare. Umil cu cei mari, autoritar cu cei mici. Iată-l.

Mariş Drăgan, profesor de desen şi caligrafie, o figură cu totul ştearsă, în mers se leagănă şi îşi târâie picioarele, pare o arătare care se strecoară în umbra zidurilor.

Cât a trăit, n-a produs decât copii (un băiat şi două fete). În şcoală n-a captivat atenţie. N-a stimulat talente. S-a stins ca şi când n-ar fi existat.

Haneş Neculai, profesor de muzică vocală şi instrumentală. Slab şi pipernicit ca o stafie. Puţin dotat de la natură, dar cu foarte mare bunăvoinţă. Ambiţie mare, putere puţină. Cu toată osteneala ce şi-o da, corurile conduse de el înregistrau de fiecare dată eşecuri. Îşi dedea multă osteneală, făcea repetiţii nenumărate, poate de aceea erau orele lui atât de plictisitoare, iar copiii nedisciplinaţi. Am fost nevoit adeseori să intervin spre a-şi putea ţinea orele şi menţine ordinea. A predat şi lucrul manual. Venise odată cu ideea să facă o

cutie pe care s-o tragă în cap ca pe o căciulă, iar, pe deasupra, să se toarne ghips, ca să-şi facă bustul. Noroc că n-a pus-o în practică. De aici se putea vedea isteţimea lui. După pensionare, pe timpul românizării prăvăliilor evreieşti, şi-a luat şi el o prăvălie.

13.I.

Ceilalţi au funcţionat o durată foarte scurtă, încât nu merită o caracterizare specială.

La aplicaţie, am ţinut cu orice preţ să aduc învăţători din Regat, pentru corectarea limbajului ardelenesc care era foarte distanţat de limba literară. Am reuşit să aduc un muntean, pe Gh. Ghinea[1], şi un moldovean, pe Neculai Munteanu[2].

În curând însă se adeveri că primul era refractar oricărei îndrumări, deşi i se făcuseră serii întregi de lecţii model din partea soţiei mele şi a mea. De aceea i-am dat tot concursul să poată urma cursurile de vară pentru profesori.

Cel de al doilea, un bun învăţător, dar om nestatornic care singur nu ştia ce vrea, după un an de funcţionare, în care timp a fost de toate - învăţător, pedagog, secretar, econom, a urmat şi el cursurile de vară de la Cluj pentru lucru manual şi agricultură.

Cel dintâi ajunse profesor de istorie la Şcoala Normală - Deva. Cel de al doilea se îmbolnăvi de nervi şi fu internat în ospiciul de la Sibiu.

După un an de zile, în locul acestor doi am adus pe Constantin Al. Popescu, de la Drajna de Jos, jud. Prahova, şi Neculai Ionescu, din Vipereşti, jud. Buzău. Amândoi s-au adeverit a fi elemente excepţional de bune. Popescu era, pe lângă învăţător, secretar şi pedagog. Ionescu, învăţător, pedagog şi contabil. Nu numai că s-au achitat perfect de aceste însărcinări, dar Ionescu a mai pregătit şi diferenţa de liceu, pe care a trecut-o cu succes, iar amândoi, fiind diplomaţi a şase clase normale din Regat, au dat în particular clasele a şaptea şi a opta, luând o nouă diplomă de învăţător cu 8 clase. Ionescu a urmat mai târziu Dreptul. A luat licenţa la Oradia şi a devenit cu timpul iurisconsultul oraşului Oradia, apoi Cluj şi, în fine, al Timişoarei. C. Al. Popescu a ajuns inspector al învăţământului primar.

De altfel, de remarcat şi de reţinut este faptul că aproape toţi absolvenţii Şcolii Normale din Deva s-au distins ca elemente

[1] Gheorghe Ghinea a predat istoria între 1919-1948.

[2] Neculai Munteanu a predat lucrul manual între 1919-1921.

excepţional de valoroase; iar învăţătorii cu stagiu la Şcoala de aplicaţie din Deva au ajuns directori de şcoală, revizori sau inspectori şcolari. Citez: Ivănescu, Popescu, Danielescu, Postelnicu, Rotaru, Niculescu, Plăişanu etc.

Ajunsese aşa de renumită marca Deva, încât era preferată oriunde, iar, la alegerea locurilor, acestora li se încredinţau posturile cele mai bune.

10.X.1948

Deschiderea anului şcolar

Cel dintâi an şcolar sub directoratul meu s-a deschis în 12 oct. 1919. La această festivitate, au asistat toate autorităţile locale şi foarte mult public doritor să vadă deschizându-se în acest centru o şcoală normală românească.

În vorbirea de deschidere a subsemnatului este cuprins întreg programul administrativ didactic, educativ, cultural şi social care avea să se înfăptuiască în decursul anilor şi care s-ar putea rezuma în următoarele.

Tineretul va fi educat într-o atmosferă de cald patriotism, de iubire de neam şi ţară. I se va arăta importanţa ce o are în statul român închegarea vieţii familiale şi sociale şi deci comportarea lor faţă de aceste probleme.

Li se va dezvolta sentimentul religios. Vor fi pregătiţi ca, împreună cu preoţii, să fie conducătorii fireşti ai poporului. Şcoala va căuta să fie în permanenţă în legătură cu societatea, spre a ne cunoaşte şi respecta reciproc.

Se vor organiza şezători şi serbări atât la oraş, cât şi la sate. Se va ţinea vie legătura între Şcoala Normală şi învăţătorimea satelor spre a ne cunoaşte reciproc. Se va înfiinţa cor, orchestră şi fanfară, care vor mări efectul serbărilor şi şezătorilor. Corpul profesoral, printr-o activitate neobosită şi printr-o atitudine demnă, va contribui la ridicarea prestigiului şcoalei.

Cine a cunoscut trecutul şi a urmărit evoluţia acestei şcoale poate constata că toate dezideratele exprimate în vorbirea de deschidere au fost înfăptuite în decursul anilor următori.

14.I.

Începutul anului şcolar 1919-1920

Începutul anului şcolar ne-a dat mult de lucru. Elevii erau nepregătiţi pentru prestarea unui examen de admitere serios. Ne-am orientat mai mult după bunăvoinţă decât după ştiinţă. (Candidatul Lupu

Mara abia cunoştea literele şi scria ca un elev de clasa I primară şi, totuşi, a fost admis şi a trecut clasă de clasă fără să rămână cel puţin corigent.)

N-aveam programe după care să urmăm, n-aveam manuale, n-aveam profesori formaţi.

N-aveam programe pentru următorul motiv. În Regat, exista tipul de şcoală normală cu 6 clase. În Ardeal, funcţionaseră şcoli normale confesionale cu 4 clase, care aveau la bază 4 clase gimnaziale sau civile. Aveam elevi din clasa întâi până într-a opta. După care program să urmeze? Trebuia un program de tranziţie.

Pentru rezolvarea acestei probleme, am fost chemat subsemnatul la Consiliul dirigent de la Sibiu şi am fost încredinţat ca, împreună cu Dr. Pavel Roşca, profesorul de pedagogie de la şcoala normală confesională din Sibiu, să alcătuim un program şi regulament pentru noul tip de şcoală normală. Pentru alcătuirea acestuia am consultat atât programele şi regulamentele din Regat, cât şi cele româneşti, ungureşti şi austriece existente în fosta monarhie austro-ungară. Acest regulament provizoriu a fost tipărit de Consiliul dirigent şi impus tuturor şcolilor normale din Ardeal.

Pentru manuale am dat delegaţie profesorului I.Modreanu, care, deplasându-se la Iaşi şi Bucureşti a achiziţionat câteva lăzi de cărţi pentru elevi şi profesori. Acolo unde nu existau manuale, elevii s-au folosit de explicările profesorilor.

Pentru pregătirea profesorilor, care fuseseră învăţători şi urmaseră la Cluj numai cursuri teoretice, am aplicat sistemul practicat în cei 13 ani cât am funcţionat ca profesor la Seminarul pedagogic universitar din Iaşi, am făcut din şcoala normală un fel de seminar pedagogic. Am ţinut în clasă lecţii model la diferite materii, cu planuri întocmite după toate cerinţele pedagogic-metodice, obligând întreg corpul profesoral să asiste la lecţii. După fiecare lecţie, se ţinea câte o şedinţă, în care se jalonau punctele principale ale procedurei metodice şi se criticau greşelile sau omisiunile. După lecţiile mele, urmau cele ţinute de colegi, cu îndrumările şi criticile de rigoare. Astfel am făurit împreună normele principale metodice pentru fiecare obiect în parte; iar celor care doreau să se documenteze mai temeinic le-am pus la dispoziţie biblioteca mea personală, destul de bogată în cărţi de pedagogie, didactică, metodică şi de specialitate.

Administrarea interioară a şcoalei

Conducerea interioară a şcolarilor, la început, a fost destul de grea, deoarece nu erau posturi bugetare de pedagogi sau supraveghetori

de ordine, nici pe învățătorii de la aplicație nu-i puteam obliga să stea tot timpul între normaliști, întrucât aveau aplicație și, pe deasupra, unul făcea pe secretarul, celălalt pe contabilul.

De aceea am organizat elevii după sistemul „conducerea de sine a școalei", care sistem îl practicasem încă la Iași, după ce m-am întors din Germania și după ce am primit statutul și regulamentul acestei organizații de la Dra E.Meierl, profesoară în Los Angeles - America de Sud. (Făcusem cunoștință cu ea la Berlin, în 1910.)

În sensul acestui sistem, elevii ultimelor clase primeau fiecare câte un rol: șeful internatului, al dormitorului, al clasei, al mesei, ductor general etc. Serviciul se schimba săptămânal, când fiecare își dedea raportul asupra activității sale. În felul acesta, normaliștii își completau educația socială și cetățenească, dezvoltându-li-se în mod practic sentimentul imparțialității, răspunderii, al solidarității, al sociabilității, al respectării demnității aproapelui etc.

Augmentarea clădirilor școalei

Imediat după război, atunci, ca și acuma, criza de locuințe era foarte pronunțată. Astfel, profesorii nou numiți la școală nu-și puteau găsi locuințe. Exista și atunci o comisie de încartiruire și rechiziționare, dar în multe cazuri hotărârile comisiei rămâneau inexecutabile. Amintesc între altele următorul caz. Profesorul Mihu I. primise bon de rechiziție pentru imobilul unui ungur absenteist, ocupat de prezent de evreul Rosenzweig. Acesta din urmă fusese somat în mai multe rânduri să evacueze locuința. El se încăpățâna să rămână, în ciuda somațiunilor primite. Într-o zi, vine profesorul la mine desperat și îmi spune că i-a sosit familia: soția cu copil mic la piept și încă doi țânci mititei. Stau însă cu bagajele în gară, deoarece n-au unde se muta. Atunci am luat o hotărâre eroică, dar salvatoare. Suspend ora de după-masă pe care o aveau elevii a opta. Îi chem și le spun: „Mergeți cu Dl profesor și îi ajutați să-și aducă mobila de la gară. Când sosiți la locuință, intrați cu toții în casă, puneți mâna pe mobila aflată acolo și o scoateți în stradă. Să nu vă sinchisească protestările sau implorările cuiva; dar aveți grije de mobilă, să nu se strice ceva". Zis și făcut. Protestările evreului n-au avut nici un efect. A alergat să se plângă la poliție, dar până să sosească cu reprezentantul forței publice, toată averea lui era depozitată în stradă, iar a profesorului aranjată prin odăi în imobil. Nu se mai putea reveni, deoarece profesorul poseda bon de rechiziție în regulă. Evreul a putut până seara să-și mute tot calabalâcul la locuința lui cea nouă.

Deşi localul şcoalei era destul de încăpător, totuşi îi lipseau unele încăperi. N-avea baie pentru elevi, n-avea pavilion de izolare, n-avea local pentru economat. Voiam cu orice preţ să întregesc lipsurile. Ocazia se ivi repede. Imobilul de lângă şcoală, proprietatea Kenderesy, era de vânzare. Trimit pe economul, profesorul Radu, să se intereseze. Proprietarul îi spune: „Am casa de vânzare, dar decât s-o vând la români, mai bine îi dau foc". Aşa s-a şi întâmplat. A vândut-o la evreul Fenichel. Atunci am intrat în tratative cu evreul. Am arvunit o casă de vânzare din Strada Mare pentru evreu şi am făcut schimb cu el. Numai aşa am putut ajunge în posesiunea casei de care aveam absolută nevoie. Suma de care aveam nevoie pentru cumpărare am economisit-o de la combustibil şi de la alte articole bugetare; căci altfel, Consiliul dirigent n-ar fi consimţit să dea bani pentru cumpărare de imobile. În localul cumpărat am făcut cameră de inspecţie, pavilion de izolare, baia elevilor şi depozite pentru economatul şcoalei.

Intenţia mea era însă să nu mă opresc numai la imobilul cumpărat, ci cu timpul să cumpăr toate imobilele care se găsesc în jurul şcoalei, să le dau ca locuinţă profesorilor şi să formez astfel o cetate şcolară, un cartier al Şcoalei Normale, ca să pot avea pe profesori mai legaţi de instituţia pe care o serveau. Când am comunicat gândul meu inspectorului general V.Păcală, acesta mi-a curmat avântul, spunându-mi că el nu-şi va da asentimentul altei cumpărări. A trebuit deci să mă limitez la cele existente, făcând aici amenajările necesare. Astfel, la şcoală am construit magazie de lemne, remiză pentru vehicule şi instrumente agricole, cotarcă de porumb, grajd pentru cai şi vaci şi cocine de porci; iar la fermă, locuinţă pentru agronom, şură pentru vehicule, grajd pentru cai, cocine de porci şi fântâni de irigat.

12.X.1948

O lecţie de corectitudine dată jandarmilor

Când am preluat averea şcoalei, în localul cel nou era instalată o popotă a legiunii de jandarmi, care îşi are cazarma în str. Aurel Vlaicu, de la deal de grădina Şcoalei Normale. Pentru scurtarea drumului, ei făcuseră o spărtură la gardul despărţitor şi circulau prin grădina şi ograda şcoalei. Mesele lor, mai ales cele de seara, se terminau adeseori cu un pahar de vin mai mult, cu cântec şi veselie. În mai multe rânduri îi rugasem să-şi mute popota din localul şcoalei, deoarece conturbă. N-a

fost chip. M-am plâns prefectului, care, într-una din seri, s-a convins personal că nu mai pot fi tolerați în localul școalei.

Chiar după mutare, își păstraseră obiceiul de-a circula prin ograda școalei, deși li se atrăsese atenția să înceteze de a mai circula pe acolo. Am reparat gardul, dar ei l-au spart și au circulat. Atunci, am pus planton să vegheze, care m-a anunțat că un jandarm venind din oraș vrea să sară gardul. Îndată, am fost la fața locului. L-am întrebat: „Ce vreai tu?". - „Să trec dincolo". - „Vezi tu pe aici vreo trecătoare?". - „Nu. Dar vreau să sar peste gard". - „ Cum? Tu care ești pus să prinzi pe hoții care sar gardurile, chiar tu vreai să sări gardurile? Întoarce-te îndărăt și du-te la cazarmă pe poartă, ca oamenii cinstiți, nu sări gardurile ca hoții. Voi care stați aici de planton, aveți de grije. Dacă dânsul încearcă să sară gardul, puneți mâna pe el și aduceți-l la cancelarie. Eu mă duc să telefonez comandantului legiunii". Ceea ce am și făcut. În felul acesta, am pus capăt acestei circulații nefirești. Dar povestea cu jandarmii nu s-a terminat aici.

Într-o zi, sunt anunțat că cineva în haine militare se află în grădina școalei și bagă zarzavaturi într-un sac. Trimit o patrulă din băieți mari să-l prindă și să-l aducă la cancelarie. Am constatat că este un jandarm de alături. Atunci am cerut la telefon pe comandantul legiunii. I-am spus că de prezent jandarmul este prizonierul nostru, că nu va fi eliberat decât dacă se trimite de la legiune o patrulă, care să ducă pe delicvent între baionete prin piață până la cazarmă, având în spate sacul cu marfa furată, pe care să stea scris "Furat din grădina Școalei Normale". După multă discuție, în fine am cedat să nu se mai pună biletul "furat" pe sac, spre salvarea onoarei legiunii. De atunci, am avut pace din partea jandarmilor.

Primirea elevilor din Vechiul Regat

După încetarea ostilităților de pe câmpul de luptă al primului război mondial, se născură animozități acute între românii băștinași de pe aceste plaiuri și între românii din Vechiul Regat, veniți să ocupe diferite slujbe sau spre a-și găsi aici îndeletniciri lucrative. Nu se puteau suferi și se porecleau ardelean sau regățean, care deveniseră nume de batjocură.

Deosebit de asta, elevii din Ardeal vorbeau o limbă provincială atât de îndepărtată de limba literară, încât trebuia neapărat să luăm măsuri de îndreptare urgentă a acestui defect. Vorbirea profesorilor de la catedră nu era de ajuns. Trebuia un contact imediat și permanent. De aceea, m-am pus în legătură cu directorii colegi de la școlile normale din Regat, să-mi trimită de

fiecare clasă câte doi, trei elevi şi eu le voi trimite alţii dintre ardeleni. În felul acesta, am reuşit să retuşez în scurt asperităţile de limbă. Elevii au început să se cunoască şi aprecieze, mai ales că regăţenii, fiind mai sangvini, mai ageri la minte, le făceau ardelenilor valorosul concurs de a-i antrena şi de a-i provoca la întrecere. S-au cunoscut, s-au apreciat, s-au stimat, s-au iubit. Am câştigat.

Deşi procentul regăţenilor în şcoala normală era foarte mic, abia 15-20%, intelectualii băştinaşi m-au acuzat, chiar în consiliul judeţean, că eu protejez într-atâta pe regăţeni, încât am prefăcut şcoala un institut de protecţie al regăţenilor. Dr. Iustin Pop, care făcuse comunicarea, a cerut consiliului să ia măsuri contra procedeului directorului.

Am răspuns în consiliu, arătând şi documentând cu cifre şi date, câte procente de regăţeni au fost primiţi an de an în şcoala normală.

Am arătat mai departe ce servicii enorme le-au făcut ardelenilor elevii regăţeni în ce priveşte purificarea limbei.

Ca argument zdrobitor contra asertiunii Doctorului Iustin Pop am spus următoarele:

„Dl Iustin Pop are trei copii. Pe toţi trei i-a dat să urmeze la şcoala de aplicaţie a Şcoalei Normale, fiind perfect de mulţămit cu rezultatul, ceea ce a rezultat din cuvântul de mulţumire cu care şi-a luat ziua bună de la şcoală, când şi ultimul copil a terminat cele 4 clase la aplicaţie”.

Roşu de mânie, Iustin Pop s-a ridicat şi a spus: „Acesta este şantaj”. Reuşita a fost a mea, căci consiliul n-a dat nici o urmare comunicării făcute.

Activitatea didactică şi educativă în şcoală

a. Învăţământul teoretic

Nu totdeauna au fost profesori pentru fiecare obiect de învăţământ. Atunci, eu şi soţia eram totdeauna gata a suplini şi completa. Eu am suplinit ore de limba română, limba germană, limba franceză, practica agricolă; iar soţia mea, lucru manual, practica agricolă, lucru de mână la fetiţele de la aplicaţie etc.

Elevii şi-au completat şi îmbogăţit cunoştinţele prin bibliotecile de clasă, pe care le-am înfiinţat din bună vreme, augmentându-le şi completându-le an de an.

Educaţia socială, etică, estetică, fizică

Pentru educaţia etică a elevilor, n-am cruţat nici energie, nici cheltuială. Am pus în program ore de cântări bisericeşti, în care elevii

învăţau tipicul, deşi asemenea ore nu erau prevăzute în programul oficial. Duminica şi sărbătorile elevii mergeau pe echipe la utrenie şi cântau la strană.

Mai târziu, s-a format corul bisericesc, care dedea răspunsurile la liturghie, duminecile şi sărbătorile.

Am format apoi din bună vreme fanfara şcoalei, completând instrumentele şi notele muzicale.

Când am constatat că nu pot avea la îndemână un profesor destoinic, afară de Drăgoi Sabin[1] (n-a funcţionat la şcoală decât un an şi jumătate), care să conducă fanfara cu pasiune şi dezinteresat, am angajat în postul de portar, pentru care exista prevedere bugetară, pe cehul Iosif Stronad, fost subşef al muzicei militare. Avea numai titlul de portar. De fapt, era conducătorul fanfarei.

Alegerea a fost excelentă. Sub conducerea lui, fanfara noastră susţinea concurenţa oricărei muzici militare. Ajunsese atât de renumită, încât am fost invitaţi şi am luat parte gratuit la frumoasa excursie făcută de Tinerimea română la Constanţa - Bazargic - Balcic şi înapoi, pe Marea Neagră.

Având elevi veniţi din toate provinciile locuite de Români, obiceiurile de Crăciun cele mai frumoase şi mai caracteristice din toate provinciile se practicau an de an la şcoala noastră. Serbările date înainte de Crăciun, în teatrul orăşenesc, totdeauna arhiplin, stârneau aplauzele şi admiraţia spectatorilor.

Într-un an, am fost invitaţi să luăm parte la concursul obiceiurilor de Crăciun la Bucureşti, organizat de ziarul "Universul", unde elevii noştri, prin originalitatea obiceiurilor prezentate, au recoltat frumoase laude şi valoroase premii.

Când au apărut elevii noştri pe scenă la Ateneul Român, publicul, fascinat de frumseţea jocurilor, sculaţi cu toţii în picioare rechemau cu ropote de aplauze şi strigăte de bravo să apară elevii la bară. Însuşi ministrul Instrucţiunei publice, aplecat peste bara lojii, aplauda şi striga „Bravo Deva, bravo Sporea!".

După serbare s-a organizat un conduct de la Ateneu până la Patriarhie. Pe tot parcursul, din distanţă în distanţă, erau postaţi sergenţi pentru menţinerea ordinei.

Când au început elevii noştri să execute puncte din program pe stradă, publicul, uimit de ce vedea, au dat cu toţii năvală să poată

[1] Sabin Drăgoi (1894-1968), compozitor, profesor la Timişoara şi Bucureşti, membru al Academiei Române. A predat muzica la Deva, între 1922-1924.

vedea mai bine, încât sergenții au fost nevoiți să se concentreze în jurul echipei noastre. Altfel, am fi fost sufocați de public.

La întoarcere, deşi pe Calea Victoriei se introdusese sensul unic, fanfara noastră, prin marşurile ei, stârnise atâta admirație şi entuziasm, încât se ataşară nouă vreo câțiva ofițeri de stat major activ, care deschideau fanfarei loc liber în sens contrar dispozițiilor de circulație.

Pentru completarea cunoştințelor, pentru dezvoltarea gustului literar şi artistic, pentru educarea simțului critic dar obiectiv, elevii au fost organizați într-o societate de lectură pusă sub conducerea unui profesor. Astfel organizați, ei țineau cam de două ori pe lună şedințe literare, unde se cânta, se declama, se cetea din autori clasici, se ceteau şi criticau produse originale de ale elevilor, se jucau piese de teatru, se țineau mici conferințe literare sau se jucau dansuri naționale.

Cele mai reuşite dintre aceste manifestări formau programele serbărilor publice, care se desfăşurau fie în oraşul Deva, fie prin satele şi oraşele din județ, pe unde se făceau excursii sau unde se deplasau elevii ultimelor clase, spre a participa la serbări sau şezători anume întocmite, sau la cercurile culturale învățătoreşti.

Participarea elevilor la cercurile culturale

Şcoala Normală a ținut întotdeauna contact viu cu cercurile culturale învățătoreşti. Aveam grijă să iau din bună vreme de la Inspectoratul şcolar, programul cercurilor culturale. Mă puneam din vreme în legătură cu şcoala respectivă, unde urma să se țină cercul cultural, şi anunțam participarea noastră. Dimineața, porneam în camioane cu fanfara. În capul satului ne coboram, ne încolonam şi porneam cu fanfara în frunte, de-a lungul satului, până la biserică. Comuna întreagă se alarma, venea să ne petreacă cu mic, cu mare până la biserică. Acolo, corul elevilor dedea răspunsuri la serviciul divin. La şedințele intime, elevii noştri, bine pregătiți, luau cuvântul la discuțiile pedagogice ce aveau loc; uneori țineau chiar lecții practice. La şedințele publice de după-masă, unul dintre noi, profesorii, ținea câte o conferință anume pentru popor. Uneori antrenam discuții libere în contradictoriu. Apoi, după terminarea programului, la sunetul fanfarei, se încingea hora. După câteva învârtite la care elevii noştri luau parte activă, ne încolonam din nou şi porneam cu tot satul după noi, în regrete unanime că plecăm prea repede şi cu făgăduieli de revenire cu altă ocazie. Pe mine personal

m-au costat multe parale asemenea excursii, deoarece pentru aşa ceva nu existau fonduri, deşi eu le consideram de un mare folos real atât pentru elevi cât şi pentru săteni.

Educaţia fizică

Gimnastica, cercetăşia şi străjeria

Deşi n-am avut de la început profesor specialist de educaţie fizică, totuşi partea aceasta n-a fost neglijată. Am repartizat orele celorlalţi profesori şi am pus întotdeauna mult suflet şi multă bunăvoinţă pentru promovarea şi dezvoltarea educaţiei fizice. Trofeele cu care era împodobită sala festivă a şcoalei, ca medalii, cupe, plachete etc. sunt o dovadă vie de succesele repurtate la atâtea întreceri.

S-au făcut între timp şi nenumărate excursii, care ţin tot de educaţia fizică. Amintesc între altele excursiile de la Uioara, Alba-Iulia, Turda-Câmpeni, Petroşani, pe Valea Oltului, Bodoc, Covasna, Comândău.

În satul Bodoc, satul nostru adoptiv, am făcut excursie cu toată şcoala. În sat am ridicat o troiţă şi am cumpărat un clopot. Am înzestrat şcoala cu bibliotecă, cu manuale didactice şi cu rechizite şcolare. Pe cei mai buni elevi din sat i-am premiat cu cărţi, cu rechizite şcolare şi cu obiecte casnice folositoare.

La şcoala noastră a funcţionat, încă din 1922, cercetăşia, iar mai târziu străjeria. Mulţi dintre profesori au urmat cursurile de iniţiere străjereşti de la Breaza, Sf. Gheorghe şi Predeal. Amintesc între alţii: eu, soţia mea, Pungulescu, Solomon, Petrescu etc.

Cum mi-am rupt eu tendonul piciorului drept

Încă cu vreo doi-trei ani înainte de a se introduce străjeria în şcoală, eu obişnuisem să fac cu elevii, dimineaţa, înainte de a trece la ceai, excerciţii de înviorare. Era prin anul 1933. Făceam cu elevii exerciţii de înviorare. Le arătam cum să alerge săltând şi lasându-se de fiecare dată pe vârful degetelor, căci alergasem cu ei în fruntea coloanei şi auzisem în urmă târşitul picioarelor unora care erau prea comozi să-şi salte picioarele. Recunosc. Făceam sărituri exagerate, spre a-i îndemna să fie mai flexibili. Eram pe la a treia sau a patra săritură, când aud o pocnitură, ca şi când s-ar fi rupt o crenguţă, simţii în piciorul drept pe care sărisem, o durere pătrunzătoare. Mi se păru că cineva mă lovise cu un obiect greu, cu un bolovan sau cu o bâtă, peste picior, chiar în spate la glezne. „Care m-a lovit?" - zbier către elevi, întorcându-mă. Toţi steteau împietriţi. Eu nu-mi mai

puteam mişca piciorul. Cu mare greutate, sprijinit de două părți, putui să mă duc în casă. Mă istoveam de durere şi nu-mi puteam da sama ce am. Seara, veni să mă vază maistrul de gimnastică T.Vasilescu, care mă asigură că nu e decât o scrintitură, că el mi-l va masa şi a doua zi voi fi iar bine. Operația începu. Pe când mă masa, zmâci o dată zdravăn de picior. Auzii din nou o pârâitură. Stele verzi de durere îmi jucau înaintea ochilor. Nu mai puteam face nici o mişcare. Laba piciorului refuza să mai asculte de încordarea muşchilor. A doua zi, la raze constatară că s-a rupt tendonul care leagă muşchiul cu călcâiul. După-masă, eram pe masa de operație. Operația a fost făcută de Dr. Mosoigo, asistat de alți doi, trei medici. Veniseră unii medici din oraş numai de curiozitate, să vadă dacă operația va reuşi sau ba. Este ştiut că tendoanele nu au vase sangvine, nu pot fi alimentate, deci o astfel de operație este problematică. Am intrat în spital toamna şi am ieşit abia primăvara, dar şi atunci în cârji şi cu temperatură. Împărțirea premiilor de sfârşit de an am făcut-o cu temperatură de 39r.-5', după care a urmat o nouă intervenție chirurgicală, deoarece rana îmi supura. Necrotizase un firicel de tendon cu nerv. Abia toamna, după un an, putui să las bastonul şi să umblu complet vindecat. Dar chiar şi aşa, lumea se mira, căci unii doctori fuseseră de părere că nu mă voi mai face bine niciodată.

Cât am fost bolnav în spital, soția a făcut eforturi şi sacrificii de martir, pe care niciodată nu i le-am putut răsplăti. Avea şcoală, avea casă grea cu mulți copii, mă suplinea la ore, dedea directive în administrația şcolară, îmi gătea mâncări speciale şi venea să împărtăşească cu mine durerile şi suspinele. Sfântă şi binecuvântată fie-i memoria.

Când am fost în spital se primiseră de la minister instrucțiuni să se țină conferințe pedagogice şi să se discute felul de organizare al şcoalei conform chestionarului trimis de minister. Conferințele s-au ținut la spital, în salonul în care eram internat, sub prezidenția mea, care eram imobilizat în pat cu piciorul în ghips şi cu o greutate atârnată de picior, ca să nu-mi rămână scurt la vindecare. Soluțiunile date de noi au fost atât de bune, încât ministerul şi le-a însuşit.

Cât am zăcut, am meditat asupra ciudatei ruperi a celui mai tare dintre tendoanele corpului. Atunci mi-am adus aminte că, în copilărie, mi-a intrat un cui de grapă în călcâiul drept, pe care o scăpasem de la o înălțime de un metru. Aceasta a fost prima debilitare a tendonului. Apoi în 1919, la o petrecere care s-a dat sus la cazină, jucam într-o sârbă. Coloana de jucători se prefăcuse în spirală. Cineva de la spate, în focul dansului, mă izbi cu vârful

bocancului atât de puternic în glezna piciorului drept, încât a trebuit să ies imediat din joc şi să mă aşez pe scaun, deoarece mă topeam de durere. Mai mult de o lună de zile am avut dureri mari în picior şi numai cu mare greutate şi pe încetul m-am vindecat. Cred că atunci s-a debilitat tendonul şi mai mult.

După operaţie şi vindecare complet, stând de vorbă cu medicul, îmi spune că tendonul, când l-a operat, nu era prea sănătos. Era o parte ca şi când ar fi necrotizat. Abia târziu mi-am dat seama că ruperea lui la gimnastică era doar ultima parte a ruperii, care începuse cu mult mai devreme.

Acuma, de la 25 august începând, am o sciatică, o durere reumatică tot în piciorul drept, atât de acută încât între 25.VIII până la 10.IX am zăcut. Doctorul susţine că este reumatism. Eu susţin că este în legătură cu vechea boală a acestui picior. O cred aceasta şi datorită faptului că vindecarea merge aşa de încet. Aproape îmi vine să cred că nu mă voi mai putea vindeca complet, deşi până la data menţionată m-am simţit tot timpul foarte bine. Nu simţeam dureri nici la schimbarea vremii, cum se plâng alţii.

Pregătirea normaliştilor la practica pedagogică

Cât am funcţionat ca profesor de pedagogie, am considerat ca o datorie sfântă să învăţ pe normalişti a face lecţii impecabile. În felul acesta, îşi fac orele atractive şi lucrează cu plăcere, deci cariera nu le este o povară, iar elevii lor îi ascultă cu plăcere.

Pentru ajungerea scopului, n-am cruţat nici o oboseală. Ca parte teoretică, i-am făcut să cunoască toate metodele de predare existente. De exemplu, pentru predarea abecedarului le-am făcut cunoscute metodele: lego-grafă, scripto-legă, a cuvintelor normale, metoda Montessori, metoda Dekrolj etc.

De obicei, la lecţiile practice, profesorii de pedagogie expun teoretic metoda obiectului respectiv (d.e. matematica), fac o lecţie, două model, dacă fac, apoi cer normaliştilor să copieze planul de lecţie şi să memoreze teoria. Eu am inversat procedeul. Am căutat să scot cu ei împreună teoria metodei de predare din executarea unei lecţii practice, în felul următor. Anunţ cu două-trei zile înainte că voi ţinea o lecţie model, de, sp.ex., intuiţie: "Cucuveaua" - în clasa a II-a primară. Pentru a doua zi anunţ că la ora cutare încep a-mi pregăti lecţia cu ei dimpreună. Pentru strângerea materialului şi facerea planului aduc cu mine: cartea de clasa a II-a primară, să văd ce scrie acolo despre cucuvea, o carte de zoologie de curs secundar şi un

tratat ştiinţific, de exemplu Brehm[1], *Tierleben.* Apoi diferite metodici cum sunt: Patriciu, Pipoş, Costescu etc.

Cetesc din toate partea care se refereşte la lecţia respectivă. Mă consult cu ei şi discutăm împreună ce să punem în fiecare parte a planului. După această pregătire în prealabil împreună, cer ca fiecare să facă planul lecţiei. La începutul predării dau planul criticului oficial să vadă dacă mă ţin de plan sau ba. În ora de critică, arăt punctele principale din plan. Arăt dacă m-am ţinut de plan sau m-am abătut, arătând motivul abaterii. Apoi dau curs liber criticei. Aici e o întrecere nebună, care să găsească mai multe greşeli D-lui.

Apoi stabilesc cu ei dimpreună normele după care s-a predat lecţia, adecă construiesc împreună cu ei metoda de predare. În felul acesta n-au nevoie să teorizeze. Ce au învăţat în asemenea mod nu mai uită niciodată.

Se înţelege că pentru o asemenea procedare nu erau suficiente orele prevăzute în program. De aceea, de multe ori mă apuca miezul nopţii stând, discutând şi clădind solid împreună cu normaliştii.

Acelaşi lucru se petrecea şi cu învăţătorii de la Aplicaţie, cărora le dedeam câte o carte de pedagogie de cetit. Dar, deoarece ziua tot timpul îmi era absorbit de lucrări administrative ale şcoalei, seara târziu, după stingere, în primblări nocturne prin ograda spaţioasă a şcolii, discutam cartea cetită sau problemele cele mai interesante şi de actualitate.

Dar acest sacrificiu de timp n-a fost fără urmări, atât pentru normalişti, cât şi pentru învăţători.

Absolvenţii de la Deva erau o marfă apreciată şi căutată. Erau neîntrecuţi în lecţii practice sau în rezolvarea problemelor didactice. Când se prezentau să-şi aleagă locuri în învăţământ, era de ajuns să spună că e absolvent de Deva spre a obţine postul cerut înaintea altor.

Iar învăţătorii care şi-au făcut stagiul la Deva au ajuns repede în posturi administrative importante: directori de şcoală, inspectori şcolari de circumscripţie, inspectori şcolari judeţeni etc. Nu mai amintesc cu ce drag m-au întâmpinat de câte ori m-am întâlnit cu ei.

Cum am apărat terenul şcoalei de cultura agricolă cu forţa

În primăvara anului 1923, Şcoalei Normale i s-au repartizat din complexul "Ardeleana" 30 jugere teren arabil pentru practica agricolă.

[1] Alfred Edmund Brehm (1829-1884), zoolog german, autorul unei celebre Vieţi ilustrate a animalelor.

Dacă cel puţin acest teren ar fi rămas în întregime pentru totdeauna şcoalei şi dacă titularul catedrei de agronomie şi-ar fi înţeles menirea, şcoala ar fi putut avea mult folos de pe urma acestui teren.

Dar profesorul Mihu fugea de practica agricolă cum fuge dracul de tămâie. Toate voia să le trateze teoretic: altoitul cu două beţişoare suprapuse, gunoirea terenului, tratând teoretic în clasă felurile de gunoi care există etc. A trebuit deci să repartizez practica agricolă celorlalţi profesori cu mai multă tragere de inimă.

Nenorocirea cea mare era însă că Ministerul Instrucţiei Publice a neglijat să împroprietărească definitiv şcolile normale cu terenul necesar practicei agricole, ci îl aveau doar numai spre folosinţă. A lăsat deci mână liberă consilieratelor agricole să dispună de acest teren după bunul lor plac.

Astfel, într-o toamnă, mi se aduce la cunoştinţă că nişte pluguri streine ară în terenul şcoalei. Am trimis să spună oamenilor să iasă din brazdă, căci e terenul şcoalei. Oamenii n-au voit să cedeze, spunând că terenul le-a fost repartizat de consilieratul agricol. Deschid telefon: T. Oroveanu, consilierul agricol, nu e la birou. Subalternii lui nu ştiu să dea nici o lămurire. Cer personal de la poliţie spre a apăra terenul şi drepturile şcoalei. Mi se răspunde că acest teren, fiind dincolo de barieră, litigiul nu cade în competenţa lor. Mă adresez jandarmeriei. Aceasta îmi răspunde că litigiile dintre cetăţenii oraşului sunt de competenţa poliţiei.

Trimet elevii clasei a VIII-a să someze pe infractori să iasă din brazdă şi să dea amanet (zălog). Când se apropie elevii de pluguri, cei care arau devin agresivi şi se reped asupra elevilor cu ciomege, cu bice, ba unul din ei chiar cu un toporaş, pe care-l ridică ameninţător. Copiii, sprinteni, se avântă, îi dezarmează, iar aceştia fug părăsind pluguri şi boi. Elevii trimit să mă întrebe ce să facă mai departe. „Să aducă totul la şcoală", a fost răspunsul meu. Acum, erau în curtea şcoalei trei pluguri cu boii lor. Am aşteptat să vină cineva după ei. În ziua întâi nu s-a prezentat nimeni. Boii au fost hrăniţi şi adăpaţi. A doua zi, zbârnâie telefonul din bună vreme. Şeful poliţiei mă pofteşte până acolo, căci e şi consilierul agricol prezent, să ne înţelegem asupra incidentului de ieri cu plugurile. Răspunsul meu a fost categoric: „Ieri am fost personal la poliţie de i-am cerut concursul ca să apăr drepturile şcoalei şi mi s-a răspuns că incidentul nu cade în competenţa poliţiei. Ce doreşte acuma poliţia de la mine?". – „Dl consilier agricol este aici şi ar vrea să vă lămurească asupra incidentului de ieri".

„Am fost ieri şi la consilierat şi mi s-a spus că n-au nici o cunoştinţă de ce se petrece. Acum, dacă doreşte să ne înţelegem, să poftească la şcoală".

S-a stăruit mult să merg eu la poliţie, dar n-am cedat.

În fine, s-a prezentat consilierul la şcoală, întovărăşit de şeful poliţiei ca intermediator. Îi era teamă să nu fie refuzat sau bruscat.

Mi-a explicat că era nevoit să pună pe Szilaggi în posesia a 10 jugere din terenul acesta, în locul terenului cedat de el pentru loc de case, că în dumineca trecută l-a pus în posesie. Îşi cere scuze că a întârziat să facă cunoscută direcţiunei şcoalei această punere în posesie.

În fine, am cedat să-şi ia plugurile, să lase doar un amanet şi să aştepte cu aratul până ce va decide ministerul.

Eu am adus cazul telegrafic la cunoştinţa ministerului nostru.

Consilierul a dat telegrame. Una, la Ministerul Instrucţiunei, că eu am provocat revoltă în popor pe chestia agrară, şi alta, la Ministerul Agriculturii, să încuviinţeze repartiţia făcută.

Reclamaţia făcută la ministerul nostru n-a avut urmări neplăcute pentru noi, după cum s-a constatat din raportul inspectorului anchetator trimis în grabă. Dar nici terenul nu ni l-am mai primit înapoi. A rămas şcoala până în ziua de astăzi numai cu 10 jugere, dintre care numai 8 arabile.

Cursuri de vară pentru pregătirea învăţătorilor ajutori

La preluarea şcolilor, de la fosta administraţie ungurească, lipseau nu numai profesori, ci şi învăţători. Consiliul dirigent deci se văzu nevoit a organiza cursuri de vară pentru pregătirea învăţătorilor.

În prima vară, cursul acesta s-a ţinut la Sălişte, unde erau primiţi absolvenţi a 3-4 clase liceale sau civile. În cele trei veri următoare, cursurile acestea s-au ţinut la Deva, sub conducerea subsemnatului.

Având mâna liberă să-mi aleg singur membrii corpului didactic, am făcut apel la personalităţi didactice proeminente din tot cuprinsul ţării.

Citez între alţii: Vladimir Ghidionescu[1] pentru pedagogie şi didactică, Valentin Bude, de la Iaşi, pentru psihologie şi logică, Dumitru Cădere de la Iaşi, pentru chimie. Vasile Gagea, de la Oradea, pentru ştiinţe naturale, Gheorghe Noaghia, din Caransebeş, pentru matematică,

[1] Vladimir Ghidionescu (1878-1948), pedagog.

Mihai Sadoveanu, publicist şi literat pentru dicţiune şi literatură. Ion Isaicu, din Sibiu, pentru religie şi instrucţia civică, Neculai Oancea, din Alba-Iulia, pentru muzică, Const. Sporea, pentru metodică şi practica pedagogică, Anghel Ivanovici, institutor Bucureşti, pentru română, Stelian Caracudovici, institutor Bucureşti, pentru aritmetică elementară, I.G. Bratu, institutor Bucureşti, pentru geografie.

Planul meu de pregătire a acestor învăţători a fost următorul. Întrucât aici, în Ardeal, pregătirea pedagogică a învăţătorilor se făcea în patru ani având la bază patru clase gimnaziale sau civile, noi să pregătim pe aceşti învăţători în patru veri. Dar într-o vară nu se poate parcurge materia unui an întreg de studiu. De aceea, la început, am ţinut o serie de conferinţe didactice, restrângând şi concentrând la fiecare obiect materia respectivă în atâtea ore câte se puteau pune în cele şase săptămâni ale cursului de vară.

Pentru profesori a fost un efort tot atât de mare ca şi pentru candidaţi. Amintesc între altele mărturisirea lui Ghidionescu: „Cursurile mele universitare nu mi-au dat atâta de lucru cât îmi dau aceste cursuri concentrate şi totuşi simplificate la înţelegerea candidaţilor”. De multe ori îl apuca miezul nopţii pregătindu-şi cursul pentru a doua zi.

Efectul acestor eforturi s-a putut constata în decursul timpului. Absolvenţii acestor cursuri au fost printre învăţătorii distinşi ai corpului didactic.

Nu s-a neglijat nici educaţia sufletească a candidaţilor. Corurile lui Oancea şi opereta “Baba-Hârca”[1], pregătită de Sadoveanu, au rămas neuitate pe unde au fost reprezentate. Căci cu ei am făcut şi nenumărate excursii, unde s-au dat serbări, ca la Alba-Iulia, Petroşani, Hunedoara, Arad, Caransebeş, Timişoara etc.

Examenele de la sfârşitul cursurilor erau prezidate de delegaţi trimişi de minister, ca I.Ursu, Pavel Roşca şi Gh.Bogdan-Duică[2].

Cursuri de perfecţionare pentru minoritari

Întregirea României Mari, prin anexarea provinciilor dezrobite, a adus cu sine – în mod firesc – o serie de funcţionari minoritari: profesori, învăţători, funcţionari publici şi particulari,

[1] Opereta *Baba Hârca*, de Matei Millo, compusă în 1848.

[2] Gheorghe Bogdan-Duică (1866-1934), istoric literar, profesor la Universitatea din Cluj.

liber profesionişti etc. Pentru aceştia s-au organizat şi la şcoala noastră cursuri de perfecţionare.

În 1921-1922 s-au ţinut cursuri de perfecţiune pentru funcţionari administrativi.

În vara anului 1923, s-au ţinut cursuri la şcoală pentru perfecţionarea învăţătorilor minoritari din Ardeal. Iar în 1924, cu învăţătorii basarabeni. Aceste cursuri s-au ţinut de profesorii şcoalei şi de câţiva profesori şi profesoare numite de minister. Toate însă au fost puse sub conducererea subsemnatului. Astfel eu, în anii aceştia, n-am avut şi n-am putut beneficia de vacanţă.

Cursuri de perfecţionare de lucru manual pentru învăţători

Prin legea de organizare a învăţământului din 1924, cursurile şcoalei primare s-au ridicat de la 4 la 7 ani. Această nouă organizare a reclamat un supliment de pregătire pentru membrii corpului didactic primar; mai ales că absolvenţilor de şapte clase primare li se da dreptul să intre, pe baza unui examen de diferenţă, în clasa a II-a sau a III-a de liceu sau normală. Pentru aceea, ministerul a organizat în diferite centre cursuri de perfecţionare teoretice şi practice.

La şcoala noastră au funcţionat, din 1926, multe veri de-a rândul, cursuri de perfecţionare de lucru manual sub conducerea mea şi a inspectorului general Neculai Sasu.

Specialităţile care s-au predat la aceste cursuri au fost: împletituri de hârtie, paie, papură, rafie şi pănuşiţă, cartonaj şi legătoria de cărţi; confecţionarea genţilor, mapelor, dosarelor, albumelor din carton, pânză sau piele; tâmplăria elementară şi artistică; frânghieria, forjarea fierului rece, dogăria; împăiatul păsărilor şi altor animale; confecţionarea aparatelor de radio şi a celor de fizică; ceramica; rotăria etc.

Maiştrii au fost selecţionaţi dintre cei mai destoinici din ţară, de pe la şcolile de meserii.

La aceste cursuri am urmat şi eu secţia tâmplăriei artistice, la care am ajuns la atâta îndemânare şi perfecţiune încât am ajuns la concluzia că dacă aş fi practicat această specialitate, la nici un caz n-aş fi fost muritor de foame. Am executat o etajeră de cărţi, pe care am donat-o fiicei mele, Marioara.

Toţi copiii mei, împreună cu soţia, au urmat câte o specialitate. Tavele pictate şi înrămate făcute de ei se găsesc la fiecare.

La aceste cursuri s-a lucrat cu atât elan şi însufleţire încât eram nevoiţi să scoatem cu de-a sila, târziu după miezul nopţii, pe cursişti de prin ateliere.

Nu s-au neglijat la aceste cursuri nici educaţia intelectuală şi sufletească.

Dl inspector Sasu a tratat în lecţii speciale metodica obiectelor practice de învăţământ.

A făcut cu ei ore speciale de muzică vocală. Corul cursiştilor făcea furori la serbările ce s-au dat în diferite centre, în excursiile care se făceau în fiecare duminecă.

Eu am tratat în serii întregi de conferinţe: metodica diferitelor obiecte de învăţământ, curente noi în pedagogie, capitole importante din istoria pedagogiei. S-au organizat şedinţe literare-artistice cu coruri, declamări şi jocuri naţionale. Au fost invitaţi conferenţiari de pe la extensiunea universitară sau alte universităţi, care au ţinut conferinţe din domeniul culturii generale. Amintesc pe unii dintre ei. I. Simionescu[1], S. Mehedinţi, Ţigara-Samurcaş[2], Al. Borza[3], Popescu-Voiteşti, Virgil Bărbat, Teodor Speranţia[4] etc.

La serbările încheierii cursurilor, onorate aproape întotdeauna cu prezenţa miniştrilor Instrucţiunei sau de administratorul Casei Şcoalelor, se organizau expoziţii rămase de pomină. Cele patru săli de clasă ale şcoalei de aplicaţie, sala festivă şi sala de desen nu erau destul de încăpătoare să cuprindă miile de obiecte executate artistic de cursişti.

Cursiştii aveau dreptul să-şi ia cu sine obiectele confecţionate, care astfel au împânzit toată ţara. De la Dorohoi la Severin, se puteau admira prin locuinţele modeste ale învăţătorilor cursişti mobile sau obiecte casnice confecţionate la cursurile de la Deva.

Cei mai mulţi dintre cursişti au ajuns să organizeze în anii următori şi ei cursuri de perfecţionare prin multe judeţe din ţară. Astfel s-au înscris pagini glorioase de muncă stăruitoare pe ogorul culturii româneşti.

---

[1] Ion Simionescu (1873-1944), geolog şi paleontolog, profesor la universităţile din Iaşi şi Bucureşti, membru al Academiei Române.

[2] Alexandru Tzigara-Samurcaş (1872-1952), istoric de artă, profesor la universităţile din Bucureşti şi Cernăuţi, membru al Academiei Române.

[3] Alexandru Borza (1887-1971), botanist, profesor la Universitatea din Cluj.

[4] Theodor D. Speranţia (1856-1929), scriitor şi etnograf, membru al Academiei Române.

27.X.1948

Cum am fost scos din directorat în anul 1927

Din 1919 de când am venit în fruntea Şcoalei Normale din Deva s-a încercat în mai multe rânduri scoaterea mea din directorat.

Prima încercare s-a făcut prin 1922, pe când era Octavian Prie[1] director general al învăţământului normal. Atunci, Prie s-a lăsat influenţat de intrigile lui I. Modreanu şi îl numeşte pe el director al şcoalei de aplicaţie, iar celor doi învăţători de la aplicaţie, Ionescu şi Popescu, le face numirea de transferare la Zalău. Eu nu execut ordinul, ci fac o întâmpinare pe care o trimit ministerului central din Bucureşti. Gh. Popa Lisseanu, directorul învăţământului normal, ne răspunde telegrafic să rămânem pe loc, motivând hotărârea că eu, fiind titularul catedrei de pedagogie (pe atunci această catedră nu era scindată), sunt de drept şi directorul şcoalei de aplicaţie, iar cei doi învăţători nu pot fi transferaţi decât pe cale disciplinară. Astfel Dl Prie fu nevoit să înghită un hap amar.

A doua încercare de scoaterea mea din directorat s-a făcut în 1927, în următoarele împrejurări. Era la putere guvernul Averescu. Deva cădea în fieful Dlui Petru Groza, pe atunci ministrul comunicaţiei. Dânsul voia schimbări radicale în conducerea diferitelor instituţii. La Şcoala Normală se ţineau cursuri de vară de lucru manual pentru învăţători. Ne pregăteam de zor pentru încheierea cursurilor, căci era pe la sfârşitul lui august. Făcusem invitările de rigoare şi I. Petrovici[2], ministrul Instrucţiunei Publice, ne promisese că va participa. A plecat la drum cu soţia, care s-a îmbolnăvit de ficat atât de rău, încât se zbătea în ghearele morţii. Întru întâmpinarea ministrului am mers la gară eu, soţia şi vreo doi profesori. Sasu îl aştepta la şcoală, cu cursiştii organizaţi într-un cor puternic. Din partea guvernului, au mers la gară ministrul P. Groza, prefectul S. Câmpeanu şi încă vreo doi politicieni. Aceştia voiau cu orice preţ să-l găzduiască pe ministru la prefectură, spre a-i influenţa mai bine politiceşte. Soţia ministrului s-a ataşat atât de mult de soţia mea, pe care o cunoştea de la Iaşi, de când frecventam conferinţele şi cursul de filosofie ale profesorului Petrovici, încât n-a voit cu nici un preţ să meargă la prefectură, nici la Groza acasă, ci a preferat să vină la Şcoala Normală. Soţul ei a trebuit s-o însoţească deoarece se

[1] Octavian Prie (1875-1939), profesor la Academia comercială din Cluj, om politic.
[2] Ion Petrovici (1882-1972), filosof, scriitor şi om politic, de mai multe ori ministru.

simţea foarte, foarte rău. Sosite acasă, soţia mea a oblojit-o cu sticle calde în exterior, lapte fierbinte cu apă Vichy intern. Efectul a fost neaşteptat de bun.

Politicianii întovărăşiseră pe ministru până la şcoală, în speranţa că-l vor putea smulge să meargă în mijlocul partizanilor politici. Sosit la şcoală, a fost angrenat de aşa natură în serbare şi în boala soţiei, încât n-a fost chip să scape. În decursul desfăşurării programului şi vizitării expoziţiei, i se aduceau veşti din cinci în cinci minute despre starea pacientei. La sfârşitul serbării ieşim împreună din sala serbării. Pe coridor, mă ia de braţ şi îmi spune: „Domnule Sporea! Ştii D-ta pentru ce mă găsesc eu astăzi aici la Deva?". – „Ca să ne onoraţi serbarea cu prezenţa D-Voastră", mi-a fost răspunsul.

„N-ai ghicit! Politicianii stau de capul meu să te scot din directorat, deoarece eşti de altă culoare politică. Dar bogăţia şi frumseţea expoziţiei cursurilor pe care le-ai condus ţi-au salvat situaţia. Te felicit şi te îndemn să lucrezi şi mai departe tot aşa şi vei avea în mine totdeauna un ocrotitor şi apreciator".

I-am mulţămit. Politicianii, de data asta, s-au zbătut în zadar. Ministrul n-a voit să le satisfacă dorinţa de a mă schimba de la directorat.

Înainte de a trece la masă, totuşi, ministrul le-a făcut politicianilor plăcerea de a se duce la prefectură între ei, pentru o jumătate de oră. La întoarcere, a fost însoţit de Groza, care nu voia cu nici un preţ să intre în sufragerie. Nevastă-mea auzise de intenţiile politicianilor. Fierbea de necaz. Abia apuca să-şi verse focul. Fiind ocupată cu aranjatul mesii, înainte de masă putu să-i arunce lui Groza doar câteva săgeţi mai usturătoare.

După masă, cafeaua s-a servit în cancelarie. Atunci i-a venit nevesti-mi bine la socoteală şi a început o şarjă violentă de ironii şi apostrofe la adresa sistemului politicianist de a lovi pe oricine nu este de aceeaşi culoare politică, într-o discuţie aprinsă pe care o angajă cu ministrul P.Groza. L-a adus într-o postură atât de critică, încât nu ştia ce să facă şi cum să iasă din încurcătură. Inspectorii I.Bratu, S. Ţeposu, P.R. Petrescu jubilau de bucurie. Le făcuse Groza şi lor la inspectorat multe încurcături.

Trecuseră de atunci câteva luni de zile. Prin cotidiane apăruse proiectul de reformă a învăţământului secundar, în care ministrul Petrovici introducea multe ore de filosofie în clasele superioare ale liceului. Desigur că, dacă am fi fost consultaţi, am fi combătut acest abuz de filosofie în liceu. Dar n-am fost consultaţi.

Cu toate aceste, prin luna ianuarie 1927, apare în organul partidului liberal, în "Viitorul", un articol scris de profesorul de istorie de la Bucureşti, în care este combătut vehement proiectul de reformă al ministrului Petrovici. În acelaşi articol, Marinescu comite un abuz de încredere şi suţine, pe nedrept, că el a consultat şi alţi profesori cu renume care sunt hotărât contra proiectului de reformă a învăţământului. Între alţii, mă citează şi pe mine. Atunci ministrul se face foc şi pară. Îşi iese din sărite şi, pe la jumătatea lunei martie, cu "Ordin nr. 29.142" am fost desărcinat din postul de director şi înlocuit de I. Lepsi, profesor de naturale la liceul din Orăştie. Acest, care ştia de numire înainte de a primi eu ordin, se prezintă la cancelarie şi mă iscodeşte în mod perfid dacă este adevărat că eu mi-am dat dimisia, deoarece el a fost rugat să primească direcţiunea. La răspunsul meu negativ, îmi răspunde iezuitic: „În cazul acesta, eu nu mă bag. Nu vreau să uzurp dreptul nimănui, căci pot merge şi la Brad ca director, căci şi acolo am fost propus."

A doua zi, primesc ordinul de destituire. Cu el în buzunar, plec să solicit o audienţă, în care să explic ministrului nevinovăţia mea şi abuzul de încredere al lui Marinescu. Secretar general la Instrucţie era Al. Borza, profesor universitar de naturale de la Cluj, care probabil era protectorul lui Lepsi, ca fiind de aceeaşi specialitate. Borza mă primeşte, îi expun cazul şi îmi spune să vin a doua zi, spre a mă prezenta ministrului. A doua zi însă îmi spune că ministrul nu vrea să mă primească. Mă întorc deci repede acasă, căci trebuia să înceapă predarea. Dar în acelaşi timp acţionez ministerul în judecată, în contenciosul administrativ, pentru abuz de putere. În acţiunea pe care o făceam mă bazam pe următorul fapt şi drept. Când s-a desfiinţat consiliul dirigent de la Cluj în 1920, consiliul de miniştri de atunci a dat un decret prin care se confirmau toate numirile făcute de consiliul dirigent fără dreptul de revenire. Procesul urma să se judece la Curtea de apel din Timişoara.

Pe când mă pregăteam să predau averea şcoalei, la Şcoala Normală se începea examenul de definitivat al învăţătorilor din judeţul Hunedoara, sub prezidenţia inspectorului general Victor Păcală. Comisia nu avea profesor de pedagogie. Nici membrii comisiei, nici preşedintele nu cunoşteau procedeele unui examen de definitivat. Eu însă le cunoşteam încă de la Iaşi. Deci inspectorul Păcală a cerut telegrafic numirea mea în comisie. Ministerul a acceptat şi m-a numit. Examenul scris şi oral s-a continuat până în săptămâna patimilor, urmând ca după Paşti să se facă lecţiile practice.

Lepsi conducea şcoala fără să fi avut predată zestrea şcoalei. S-a cunoscut imediat că altă era mâna de conducere în şcoală.

Noi rezervasem partea cea mai mare din imobilul cumpărat pentru depozitarea alimentelor şi a obiectelor mai preţioase din şcoală ca: vesela cea bună de porţelan şi tacâmuri de argint şi alpaca, lengeria cea nouă, steagurile şi trofeele, proviziile de iarnă etc., şi le păstram pe toate ca ochii din cap. Noului director îi trebuia locuinţă. A chemat deci pe econoama Maria Marcu, soţia grădinarului, şi i-a dat pe samă toată această zestre, plus 150 de pături de pat nou-nouţe, să şi le adăpostească unde o vrea şi unde o şti. În felul acesta, s-au irosit multe din lucruri pentru care mulţi ani de-a rândul li s-a reţinut din leafă atât directorului fantomă cât şi intendentului, prof. I.Berghian. Prof. V. Solomon fusese numit subdirector. El şi cu Berghianu erau mentorii şi sfătuitorii intimi ai directorului, servicii plătite cu câte o excursie împreunată cu chef, cu trăsura şcoalei, pe la Haţeg, Ilia, Simeria etc.

Elevilor li s-a lăsat frâu liber. Autoritatea directorială dispăruse. Elevii fumau, noaptea ieşeau pe poarta şcolii sau săreau gardul şi se duceau să facă chef în oraş, sau să spargă ferestre pe la jidani.

Dacă până atunci footbalul era interzis în şcoală, acum, elevi fugiţi de la oră îl jucau nestingheriţi în ograda şcoalei.

În decurs de două-trei săptămâni, de la jocul de footbal s-au înregistrat un picior fracturat, o luxaţie şi un atac de cord.

Între timp, la minister se primeşte citaţia în chestia procesului intentat de mine. Ministrul, înfuriat, trimite pe o secătură de inspector, pe Capitolini, să mă intimideze şi să mă forţeze a-mi retrage pâra. Dânsul merge de-a dreptul la liceul de fete, intră în oră la soţia mea şi, în loc s-o lase să-şi facă ora, începe el să chestioneze pe eleve mai mult chestii care nu priveau lecţia respectivă. Apoi către nevastă-mea: „D-voastră sunteţi un element foarte slab. Mă mir cum aţi fost până acuma tolerată în învăţământ". Această ieşire atât de scandaloasă chiar în faţa şi prezenţa elevelor a turburat atât de mult pe soţia mea încât s-a bolnăvit de nervi. A trebuit să-şi ceară concediu de boală, deoarece n-a mai fost în stare să apară în faţa clasei. Aveam acum soţia bolnavă de nervi, comisia de definitivat, predarea agendelor directoriale şi averea şcoalei, lecţiile catedrei şi un inspector nărod pe cap.

De la liceul de fete, inspectorul Capitolini a venit la mine la Şcoala Normală. Între noi s-a încins următoarea discuţie.

„Domnule Sporea, pe ce te-ai bazat când ai îndrăznit să acţionezi ministerul în judecată? Doar nu eşti singurul care a fost scos

din directorat, dar nici unul n-a îndrăznit să poarte judecată cu ministerul".

„Nu ştiu ce drepturi vor fi avut aceia. Eu mă bazez pe decretul consiliului de miniştri, care consfinţeşte ca bune şi definitive toate numirile făcute de Consiliul dirigent până în momentul dizolvării. Eu am fost numit profesor şi director definitiv de Consiliul dirigent. Iată aici decretul de numire".

Inspectorul examinează decretul, se miră şi spune:

„Chiar dacă ar fi aşa şi ai avea dreptate, cum te pui la luptă cu ministerul, un biet ţânţar cu un armăsar?!".

„Eu nu fac altceva decât îmi apăr drepturile pe care le am".

„Aceasta s-ar putea într-o ţară occidentală, ca Anglia. Nu te temi că te va strivi autoritatea ministerială? Şi fiindcă te încăpăţânezi şi nu vreai să-ţi retragi acţiunea, te somez să evacuezi imediat locuinţa, deoarece domnul director Lepsi are nevoie de locuinţă".

„Dacă Dl Lepşi are nevoie de locuinţa aceasta, să mi se dea mie locuinţa pe care o ocupă el de prezent, deoarece sunt profesorul de pedagogie, deci sunt în acelaşi timp directorul şcoalei de aplicaţie, care, ca şi directorul şcoalei normale, are dreptul la locuinţă".

„Dacă aşa raţionezi, atunci nu vei mai avea nici directoratul şcoalei de aplicaţie. Eu te sfătuiesc din nou să-ţi retragi acţiunea contra ministerului şi eu mă fac forte să-ţi asigur menţinerea d-tale ca director al aplicaţiei, deci şi dreptul la locuinţa pe care ai cerut-o".

„Voi acţiona ministerul în judecată şi pentru acest abuz de putere. Nu-mi retrag acţiunea, fiindcă nu-mi este îngăduit să renunţ la drepturile conferite mie de lege. Dacă aş face-o, m-ar blestema colegii, aş da loc unei precedenţe dăunătoare întregului corp didactic, chiar şi d-voastră, domnule inspector, dacă cumva aţi fost deja consfinţit ca definitiv şi inamovibil. Dacă m-am făcut vinovat de ceva, să fiu dat în judecata consiliului de disciplină. Dacă acesta mi-ar găsi vinovăţia şi m-ar condamna să fiu scos din directorat, atunci dl ministru este liber să mă scoată. Altfel, scoaterea mea din directorat o consider ca un abuz de putere, care n-ar trebui să se petreacă într-un stat constituţional ca al nostru".

Cu acestea, convorbirea noastră s-a terminat şi noi ne-am despărţit.

Nu ştiu ce o fi relatat inspectorul şefului său, dar puţin după plecarea lui la Bucureşti, preşedintele comitetului şcolar, care pe atunci era general C. Dimitriu, comandantul regimentului 4 grăniceri, primeşte o telegramă de la Ministerul Instrucţiunei Publice, iscălită

de Titus Patriciu[1], directorul general al învăţământului normal, în care îi cerea să ia urgente măsuri să fiu dat afară din locuinţă şi, dacă va fi nevoie, să facă apel la forţa publică să fiu evacuat cât mai neîntârziat. Pus în curent cu conţinutul acestei telegrame, am alergat prin oraş să găsesc o locuinţă potrivită, în care să-mi pot adăposti mobila şi familia. Fiind o familie numeroasă, părinţii şi şase copii, aveam nevoie de o locuinţă destul de spaţioasă. Deoarece şi atunci, ca şi acuma, era mare criză de locuinţe, n-am putut găsi ce căutam.

Atunci m-am prezentat la Gl. Dimitriu, nu ca preşedinte al comitetului şcolar, ci ca comandant al regimentului şi am solicitat de la dânsul nişte corturi de campanie, să am unde mă adăposti în caz că organele poliţieneşti mă vor forţa să părăsesc locuinţa.

Între timp, procedura procesului intentat de mine îşi urma cursul. S-a fixat termin şi am primit citaţie. Luasem ca apărător pe Mitiţă Constantinescu, vicepreşedintele organizaţiei liberale judeţene. Ne-am prezentat în instanţă la Timişoara. Procesul s-a amânat, deoarece ministerul nu s-a prezentat. Totuşi, completul de judecată a obligat ministerul să-mi plătească câte 500 zilnic până la a doua prezentare. Aceasta însă n-a mai avut loc, deoarece în luna mai guvernul Averescu a fost înlocuit cu guvernul Ştirbei şi în cele dintâi zile de guvernare, eu am fost repus telegrafic în toate drepturile mele. Deci scoaterea mea din directorat n-a durat decât din martie până în mai.

Urmări nefaste pentru sănătatea soţiei mele provocate de scoaterea mea din directorat

Munca excesivă prestată de soţia mea de ani de zile, firea ei ultrasensibilă, conştienţiozitatea răspunderii dusă până la pedantism, inspecţia nefastă a inspectorului Capitolini avură urmări tragice pentru sănătatea soţiei mele, se îmbolnăvi de nervi în aşa grad încât în anumite momente prezenta simptome de alienaţie mintală, căzând uneori într-o melancolie descurajantă.

Se încheiaseră cursurile, dar eu nu reuşisem să readuc şcoala în ritmul ei normalm după zguduirea ce o primise prin scoaterea mea din directorat. Fostul meu înlocuitor nu era în stare să-mi dea în primire multe din lucrurile şcoalei săptămâni de-a rândul din cauza dezordinei ce introdusese în toată viaţa şcolară.

[1] Titus Patriciu fusese şi profesor de matematică la Liceul Internat din Iaşi.

Nu ştiam cum aş proceda mai bine cu soţia mea bolnavă. Copiii terminaseră cu şcoala. Atunci le-am spus Corinii şi lui Nicu să o însoţească pe Elena şi să meargă împreună la Vama Buzăului, la Acriş, în casa părintească, la mama mea, unde avea linişte perfectă, departe de orice agitaţie, urmând să merg şi eu îndată ce voi termina cu agendele cele mai urgente.

Deşi avea linişte perfectă, totuşi soţia mea era atât de agitată încât stârnea îngrijorări pentru cei din jurul ei. Copiii, îngrijoraţi, o urmăreau la tot pasul, încât după ce s-a făcut bine mi-a reproşat că am pus să o spioneze.

Pe la jumătatea lui iulie am sosit şi eu. Dânsa avea nopţi întregi nedormite, iar ziua se agita lucrând cu iuţeala unei maşini. Nedormind ea, nu puteam dormi nici eu. Era în ziua de Sf.Ilie, după o serie de zile dogoritoare şi nopţi nedormite, deodată se porni a se revărsa apele cerului. S-a produs un potop atât de mare, cum nu mai văzusem în viaţă. Toată casa era înconjurată de apă, care era adâncă de un metru. Şuvoaiele de apă izbeau cu furie tot ce găseau în cale. Trunchiuri mari zmulşi de prin curţile oamenilor se rostogoleau la vale, doborând tot ce întâlneau în cale. Un vuiet şi un vâjâit puternic cuprinsese întreg universul. Tunete răsunătoare şi fulgere interminabile spintecau văzduhul. După o serie de nopţi nedormite, ca pe timp de ploaie, mă cuprinse o toropeală de somn irezistibil. M-am tolănit pe pat şi am aţipit cam 10 minute. Când deschid ochii, văd că soţia lipseşte. Întreb ai casii şi îmi spun că a ieşit în ceardac. Casa era înconjurată de trei părţi cu ceardac (târnaţ, pridvor). Mă uit şi n-o văd, o strig şi nu răspunde. O strig din ce în ce mai tare şi alerg desperat în toate direcţiile pe ceardac. Când arunc ochii devale, zăresc pe nevastă-mea înotând prin apă până din sus de brâu. Atât de mare era apa. Se găsea aproape de şură şi chiar în marginea albiei rîului Acriş. Încă doi-trei paşi mai la dreapta şi, ajungând în albia rîului, care era la vreo trei metri adâncime, ar fi fost irevocabil pierdută. Cum o zăresc, mă arunc şi eu în apă şi alerg spre dânsa strigând să se oprească, deoarece vedeam pericolul înecului. Desigur că ea nu auzea din cauza vâjâitului apelor. Pe mine mă împiedeca în alergare foarte mult popuşoiul, care fusese înalt aproape cât un stat de om şi care acum era leasă, culcat la pământ. În fine, ea ajunsese la gardul din fundul grădinii şi acum îşi punea fiecare pantof în vârful unui par din gard, chipurile ca să se scurgă. În fine, am ajuns-o, istovit de emoţie şi lac de apă, cum alergasem prin porumbişte. Am luat-o de braţ şi abia am determinat-o să ne întoarcem acasă. În zadar

am căutat să aflu motivul care a determinat-o să pornească prin apă. Niciodată, cât a trăit, nu l-am putut afla. Nu cred să fi fost la mijloc gândul sinuciderii. Poate că în cazul acesta căuta anume albia râului, cu toate că acuma apele erau aşa de mari încât nu se mai cunoştea pe unde este albia, ci era tot un senin de apă cât vezi cu ochii.

Cetisem cândva într-o poezie de Goethe, că un tânăr, care se afla pe malul apei, a fost în aşa măsură ademenit de valuri încât pe neobservate a fost furat şi prăvălit în abis[1]. Nu cumva o fi fost şi la soţia mea aceeaşi ademenire? Dacă stai gânditor, urmărind cu ochii val după val, fără să-ţi dai seama eşti furat de ele.

Soţia s-a însănătoşit foarte târziu şi numai pe încetul, dar sănătatea completă n-a mai văzut-o niciodată. Ajungea adeseori doar o simplă emoţie, ca să i se turbure din nou raţiunea şi să nu-şi mai poată coordona ideile. D-zeu să le răsplătească ticăloşilor acelora. De altfel, I. Petrovici şi-a luat răsplata cuvenită chiar sub ministeriatul fostului său tovarăş de idei politice de odinioară.

2.XI.1948

Preşedinte al Despărţământului IX "Astra"

Asociaţia pentru literatura română şi cultura poporului român "Astra" din Sibiu, înainte de primul război mondial, îşi avea un rol de prima categorie şi îndeplinea în slujba neamului un serviciu excepţional de important. Această asociaţie ţinea trează conştiinţa naţională a întregului popor românesc din Ardeal, care gemea sub jugul austro-maghiar.

După război, idealul naţional fiind realizat, prin schimbarea planului de lucru ar fi putut juca un rol tot atât de important contribuind la culturalizarea maselor prin stârpirea analfabetismului şi îndrumarea poporului pe calea cea nouă de viaţă, dacă guvernele ce s-au perândat i-ar fi înţeles menirea şi i-ar fi dat sprijinul necesar. Din păcate însă n-a fost înţeleasă şi deci nici nu i s-au dat mijloacele necesare spre a activa în direcţia menirei celei noi. Aşa se explică faptul că multe dintre despărţăminte şi-au încetat activitatea şi au sucombat.

Cam în acest stadiu de lâncezeală am găsit eu despărţământul în 1919, când am venit la Deva. După preşedinţia lui Justin Pop[2], caracterizată printr-o completă inactivitate, este ales cu preşedinte

---

[1] Memorialistul are în vedere, probabil, cea de a doua poezie din ciclul **Întoarcerea acasă**, de H. Heine.

[2] Iustin Pop (1875-?), om politic şi avocat hunedorean.

Simion Câmpeanu. Acesta încearcă să țină pe la sate câteva conferințe, care s-au soldat aproape cu un fiasco din cauza lipsei de interes ce o manifestau localnicii, unde se țineau aceste conferințe.

Noi pe atunci activam pe la cercuri culturale, unde participam cu normaliștii însoțiți de fanfară. Ședințele nu se reduceau numai la conferințe, ci se desfășurau programe complete, cu conferințe, declamări, cântări, dansuri etc. Aveam de fiecare dată un auditoriu foarte numeros.

Constatând diferența, Dr. S. Câmpeanu ne-a rugat să colaborăm. În timpul colaborării, i-a mers "Astrei" bine. Președintele a observat diferența, a avut bunul simț și la proxima adunare generală și-a înaintat dimisia, propunând candidatura subsemnatului și argumentând că dintre președinți are șanse de o activitate rodnică numai acela care ar fi în fruntea unei instituții, cum ar fi liceul sau școala normală, care deci are la îndemână mijloacele necesare spre a putea dezvolta o activitate rodnică, are adecă elevi, dintre care se recrutau conferențiari, declamatori, cântăreți coriști etc., plus o fanfară care animează, însuflețește.*

Din momentul când am luat eu conducerea "Astrei" , m-am pus în legătură cu inspectoratul școlar; am luat lista și data cercurilor culturale. Am purtat corespondență cu președinții cercurilor, stabilind împreună de fiecare dată program comun de activitate. Se confundau ședințele cercurilor cu ale "Astrei". La ședințe, pe lângă alte manifestări pe care le-am amintit la cercuri, înființam biblioteci cu cărți cerute de la centrala din Sibiu, premiam copiii de școală sau pe gospodari și gospodine pentru anumite lucrări gospodărești în care s-au distins în vreo ramură gospodărească.

În conferințele publice, în loc să vorbească un singur conferențiar, se ataca o problemă, care se lansa în public și astfel se încingea o discuție în contradictoriu. Astfel de discuții erau excepțional de antrenante și nebănuit de folositoare; dar cel care conducea discuția trebuia să fie deosebit de bine pregătit în materie, cu mult exercițiu în dialectică, cu multă pricepere și competență, gata în tot momentul să găsească argumentele cele mai convingătoare. Căci oamenii nu se lăsau cu una, cu două să fie convinși de idei contrare celor pe care le moșteniseră din tată în fiu.

* Între 2 și 17.XI am întrerupt, fiind bolnav de aprindere la plămâni.(nota lui C.Sporea)

Pe vremea aceea, erau mari animozităţi între partizanii diferitelor grupări politice. Deşi eram şi eu înregimentat în partidul liberal, aş fi dorit din toată inima ca în activitatea "Astrei" să nu se amestece politica. De aceea am stăruit personal şi am propus să fie aleşi în comitetul "Astrei" oameni sau neînregimentaţi politiceşte, dar oameni cu vază, sau cele mai proeminente personalităţi, reprezentanţi ai diferitelor organizaţii politice. Citez între alţii: Dr.Justin, reprezentantul naţional-ţărăniştilor, Dr. Virgil Olariu, preşedintele tribunalului, incolor, Vasile Dragu, magistrat neînregimentat, Dr. Eugen Tătar, decanul baroului, incolor, Dr. Simion Câmpeanu, averescan, Dr. Emil Caba, medic neînregimentat. Calculele mele însă au fost greşite în ce priveşte alegerea şi mai ales activitatea Despărţământului. Căci majoritatea acestor membri nu veneau la şedinţe, nu se interesau ce se petrece la "Astra", atâta vreme cât preşedintele activa din greu, punând în joc muncă, pricepere, devotament şi mai ales mijloace materiale. "Astra" m-a costat pe mine multe parale. Pe chestia aceasta am avut adeseori chiar discuţii dezagreabile în familie, cu soţia mea. De îndată ce însă în cadrul "Astrei" se iveau dificultăţi care puteau fi soluţionate numai cu sprijinul şi sfatul fiecărui membru din comitet, în loc să am concursul neprecupeţit al acestora, deodată îşi aduceau aminte că sunt membri în comitet, se prezentau la şedinţă şi îmi făceau cea mai înverşunată opoziţie, căutând să lovească nu atât în preşedintele Despărţământului, cât mai ales în liberalul Sporea. Voi cita spre demonstrare două cazuri tipice: (1) chestia Cinematografului "Astra" şi (2) chestia Adunării generale pe ţară a "Astrei", din 1932.

20.XI.1948

Concesia cinematografică "Astra"

Din momentul când am preluat conducerea Despărţământului "Astra", primul gând al meu a fost să creez Despărţământului un fond, care să dea posibilitate de acţiune. Nu puteai face nici o mişcare fără parale. Deplasările costau parale, conducerea biroului Despărţământului reclama parale. N-aveam registre, n-aveam rechizite de scris, n-aveam un local unde să ne putem adăposti. Cotizaţiile membrilor, din care o parte se trimeteau la centru, constituiau sume atât de minuscule, încât nu puteam face faţă nici celor mai neînsemnate cheltuieli.

Atunci am făcut apel la conferenţiari universitari, ca Ionel Ştefănescu, I. Simionescu şi alţii, cărora însă a trebuit să le plătim

deplasarea, iar sumele strânse aveau destinaţii speciale: "pentru bustul lui Avram Iancu", "pentru acoperirea cu sticlă a picturilor în frescă de la biserica din Crişcior şi Ribiţa" etc.

....

Au mai conferenţiat: Şt.Bezdechi[1], Gh.Bratu[2], P.Sergiescu[3], Al.Lapedatu, în cadrul extensiunei universitare din Cluj. Apoi: subsemnatul, Dna Elena Sporea, M.Suciu Sibianu; iar la ţară Dr.P.Mihuţiu, Dr.E.Caba, I.Mihu, N.Danielescu, Fl.Iliescu etc.

Am făcut apel la diferite autorităţi şi instituţii ca prefectura, diferite bănci, Casa Şcoalelor etc. Din toate acestea ne-am ales doar cu o bibliotecă de câteva sute de volume.

În ultimă instanţă, am cerut centralei "Astra" de la Sibiu o concesiune de cinematograf, am subînchiriat de la P.Groza sala cea mare de la hotel "Crucea albă", pe care am transformat-o într-o plăcută şi atractivă sală de cinematograf. Am închiriat concesia de cinematograf secuiului Solomon şi românului Lupşe, din Sebeş. S-au adus aici filme foarte bune. Lumea venea cu plăcere. Cinematograful era bine frecventat, fiind sala mică, bine aerisită şi bine încălzită. Cu toate acestea, cei doi concesionari manipulau banii atât de rău încât erau deficite mari. Chiar şi eu am pierdut în această afacere câteva zeci de mii de lei, iar Despărţământul s-a ales doar cu un avans de chirie de 2000 lei.

Cu toate acestea clevetirile la adresa mea n-au încetat. Astfel părintele protopop de la Orăştie, în gazeta sa "Libertatea" nr. 1 şi 2 din 1930, ne acuză că nu suntem pătrunşi de adevărate sentimente patriotice, deoarece am închiriat concesiunea unui secui, după tată – român, după mamă, Solomon, în loc să o închiriem vreunui român priceput, bun patriot şi cu bune mijloace materiale.

N-am voit să polemizăm cu părintele Moţa prin gazetă, ci i-am trimis răspunsul la articol prin biroul central al "Astrei".

Între altele, am obiectat părintelui Moţa următoarele. La Orăştie funcţionează un cinematograf, în baza unei concesiuni a "Astrei". Proprietara concesiunei este văduvă de război, soţia fostului profesor de la Braşov Iosif Blaga şi nepoata părintelui Moţa. Aceasta, neputând face faţă cheltuielilor de regie, a fost nevoită a lua ca

---

[1] Ştefan Bezdechi (1888-1958), filolog, profesor la Universitatea din Cluj.

[2] Gheorghe Bratu (1881-1941), matematician, profesor la universităţile din Cluj şi Iaşi.

[3] Petre Sergescu (1893- ?), matematician, profesor la Universitatea din Cluj.

asociat pe sasul Schuleri. În scrisoarea răspuns, am întrebat pe părintele Moţa: Dacă are la îndemână români buni, pricepuţi şi cu suficiente mijloace materiale, de ce nu-şi salvează în prima linie pe nepoată-sa, Dna Blaga, care are de întreţinut doi copii la universitate. De ce o lasă să se zbată în mizerie? De ce este nevoită să se asocieze cu sasul Schuleri şi nu-i recomandă pe românii vrednici, pe care în mărinimia dânsului, este gata să ni-i toarne nouă pe gât?

Se vede că răspunsul nostru a satisfăcut pe deplin pe părintele Moţa, căci nici atunci, nici de atunci încoace nu s-a mai legat de modesta persoană a subsemnatului. Doar când ne mai întâlneam, ne mai aruncam unul altuia câte o săgeată, totdeauna plină de curtoazie.

În schimb, membrii comitetului, în proxima şedinţă, s-au prezentat şi, cu numărul din gazeta "Libertatea" în mână, mi-au cerut socoteală. Când le-am cetit răspunsul meu, au întors foaia şi ca şi când întotdeauna ar fi fost de partea mea, au exclamat: „Bine, foarte bine! Aşa-i trebuie părintelui dacă se bagă în chestii care nu-l privesc şi asupra cărora nu este pe deplin edificat". Eu în schimb am tras concluzia şi mi-am verificat şi cunoscut colaboratorii.

La încheierea definitivă a concesiei cinematografice, eu am fost nevoit, pe speze proprii, a repune sala în aceeaşi bună stare în care se găsea în momentul preluării.

După toată munca şi strădania de la "Astra", la adunarea generală din 19 iulie 1930, abia am putut anunţa posedarea următoarelor sume ale Despărţământului.

Din cotizaţii de membri - Lei 3850.

De la serbarea de 1 dec. , pe care am decretat-o ziua "Astrei", şi de la alte serbări - Lei 9172.

Din vânzarea calendarelor trimise de la centru - Lei 1245.

Şi, în fine, din chiria cinematografului - Lei 2000.

Adunarea generală a "Astrei" - 1932

Se hotărâse din partea centrului ca adunarea generală a "Astrei" să se ţină în 1932, la Deva. O asemenea manifestare culturală, pentru un oraş de provincie ca Deva, constituia pentru întreaga populaţie orăşană şi judeţeană o mare cinste, dar în acelaşi timp şi un efort cu totul neobişnuit din partea tuturor. Căci o asemenea manifestare întrunea în centrul respectiv floarea intelectualităţii româneşti din întreaga ţară. Luau parte la aceste adunări miniştri, feţe bisericeşti - mitropoliţi, episcopi, protopopi etc.,

reprezentanți ai instituțiilor de cultură, ca universități, Academia Română, Fundațiile Regale etc. Mi-am dat sama de la început de greutățile și răspunderea ce apăsau pe umerii mei, în calitate de președinte al Despărțământului. Natural ar fi fost ca rolurile să se fi împărțit între membrii care constituiau comitetul, dar din nefericire nici unul dintre ei nu erau oameni de acțiune, deci nu le puteam încredința nici o însărcinare pe care s-o ducă cu bun rezultat la îndeplinire. Am fost deci nevoit a recurge la persoane care, de fapt, nu făceau parte din comitet. Amintesc aici pe soția mea, care, din momentul când i s-au dat anumite însărcinări, n-a mai cunoscut odihna. Amintesc pe învățătorii de la aplicație Platon Mocanu și G. Georgescu și, în fine, Ștefan Petrescu, profesor de română, pe care l-am cooptat în comitet anume să-mi poată fi de ajutor.

Astfel organizat, am pornit la o muncă grea, istovitoare, interminabilă. M-am pus în prima linie în legătură cu instituțiile mai de seamă din localitate. Am cerut prefecturii să ne pună la dispoziție sălile (sala festivă și sala nr. 4, pentru organizarea expoziției etnografice). De la primărie am cerut, pentru zilele de 1, 2 și 3 oct., sala teatrului pentru ședințe și spectacole și sala alăturată, pentru expoziția agricolo-horticolo-viticolă, și concursul necesar pentru încartiruirea oaspeților. Am cerut și obținut de la Reg. 4 stadionul, pentru întreceri sportive, și muzica militară, pentru spectacole.

M-am pus apoi în legătură cu instituțiile din județ, societăți de exploatare minieră, uzine și întreprinderi industriale etc., spre a participa la expoziție sau a forma care alegorice cu produsele întreprinderilor respective. M-am pus în legătură cu reuniunile de cântări și muzici pentru întreceri artistice cu coruri și fanfare, cu reuniunile de femei din județ, ca să participe la expoziție cu produse regionale de cusături și țesături naționale,

Când totul a fost pus la punct, am întrunit, pentru a lua cunoștință de cele executate până în prezent și a întocmi programul serbărilor, ținând sama și de punctele trimise de la centru. Pentru a prescurta din timp, alătur aici programul nr. 1 aprobat de comitet.

Dar ghinion! După ce toate fuseseră aranjate și aprobate, ba programele fuseseră chiar și tipărite în ajunul serbărilor, mă pomenesc la mine în vizită cu Dna și Dl Moșoigo, care îmi cer cu insistență să fie luată în program și Dna Moșoigo, care ar fi acompaniată de Dl Octav Arbore, tenorul Operei din Cluj.

Uitându-mă la programul nostru artistic de duminecă seara, atât de modest și sărăcăcios (un singur solo de voce, de Dr. I. Indrieș

şi "Şezătoarea", operetă de Brediceanu[1], executată de societatea română de cântări din Deva de sub conducerea Dlui Ignaton) şi, gândindu-mă că prestanţa Despărţământului nostru ar creşte mult în faţa distinşilor oaspeţi asistenţi, eram tentat să primesc propunerea. Având însă în vedere că programul a fost deja aprobat de comitet şi o modificare nu este posibilă decât tot prin hotărârea şi aprobarea comitetului, am refuzat propunerea. Dar Dna Moşoigo n-a dezarmat aşa de uşor. A revenit în aceeaşi zi de trei ori, a stăruit cu o persistenţă diabolică, mi-a făgăduit că va merge personal la fiecare membru din comitet ca să aprobe modificarea, m-a asigurat că îşi ia răspunderea personală a oricărei neplăceri ce s-ar produce şi aplanarea oricărui diferend ce s-ar ivi. În fine, după multă vorbărie şi insistenţă, am cedat. Rău am făcut! Căci Dna Moşoigo, după ce s-a văzut trecută în program, nici că s-a mai interesat de vreo promisiune din cele făcute sau de potolirea furtunei grozave stârnite tocmai de introducerea dânsei în program.

Introducerea punctelor noi în program a nemulţămit în special pe Dl Ignaton, preşedintele societăţii române de cântări, care de multă vreme căuta ocazie de ceartă pentru următorul motiv. Soţia sa, venind în mai multe rânduri la noi în familie, în calitate de membră a reuniunii femeilor române ortodoxe, la care era membră şi soţia mea, se apucă să debiteze nişte minciuni la adresa mea, îmbrăcând minciunile în formule în aparenţă inofensivă: „Mi-a spus mie cineva, o persoană de încredere, că D-voastră v-aţi fi exprimat necuviincios la adresa persoanei mele", sau la adresa cutărei persoane etc. Cu alte cuvinte, sub masca persoanei de încredere, încerca să debiteze neadevăruri sau chiar cuvinte jignitoare la adresa persoanei mele. Am răbdat o dată, de două ori această manevră necuviincioasă, trimiţându-i vorbă, prin Dna Ignaton, acelei persoane de încredere să-şi ţină gura, că debitează minciuni. Văzând că comunicări de acest gen se repetă, am cerut Dnei Ignaton să divulge numele acelei persoane de încredere, deoarece mă simt ofensat şi voiesc să-i cer satisfacţie. La refuzul categoric al Dnei Ignaton, i-am spus: „ Ori declari persoana de la care deţii ştirile, ori te consider pe D-ta născocitoarea ăstor fel de născociri mincinoase". Atunci dânsa, pe ton ridicat, îmi cere socoteală că o fac mincinoasă. Eu repet din nou: „Ori îmi dai numele persoanei, ori le inventezi singură, deci este o

[1] Tiberiu Brediceanu (1877-1968), compozitor şi folclorist, membru al Academiei Române.

mincinoasă. Şi, deoarece constat că ai depăşit marginile cu aceste zbierete, te poftesc a părăsi locuinţa, ca să te poţi răcori". Cu aceste cuvinte, i-am deschis uşa şi am poftit-o să plece. Aceasta era originea supărării Dlui Ignaton. Mai era încă un motiv. Corul Dlui Ignaton nu era prea strălucit. Dar în lipsă de concurenţi, acela avea să fie cel mai strălucit. Iată deci pe Dl Ignaton, jignit, îmi cere cu orice chip să scot pe Dna Mosoigo şi pe Dl Arbore din program. Orice argumentări de o parte şi de alta sunt zadarnice. Nici unul nu cedează.

Şi acum, să trecem în revistă desfăşurarea serbărilor "Astrei" la Deva, păstrând pe cât posibil obiectivitatea recerută.

Participant obiectiv la serbările "Astrei"

Ziua de sâmbătă 1 oct. 1932 s-a scurs conform programului aici alăturea, fără nici o remarcă deosebită.

Ziua de duminecă 2 oct., până la amiaz, s-a scurs conform programului. La 12,30 s-a deschis expoziţia etnografică din palatul judeţean, a cărei organizare se datoreşte exclusiv soţiei mele, care cu ocazia aceasta a dat dovadă de pricepere şi putere de muncă încă nemaiîntâlnită. La această expoziţie s-au putut vedea şi admira produse naţionale româneşti din diferite regiuni ale judeţului: frumoasele broderii naţionale albe din partea de vest a judeţului, de pe la Zam, Selişte, Petriş, Câmpuri, Surduci; costume naţionale de ale pădurenilor, de pe la Ghelari, Alun, Găunoasa; frumoasele costume naţionale de pe la Orăştie şi jur; interesantele costume naţionale ale momârlanilor de prin Valea Jiului; pitoreştile costume din pânză albă de casă ale moţilor; interesante costume, cusături, ţesături şi obiecte casnice ale saşilor din judeţ; tot atât de interesante ale ceangăilor din comunele de primprejur.

După amiaz, la orele 4 (16), s-a desfăşurat conductul etnografic în faţa prefecturii. S-au distins: carul alegoric din Sântandrei, care reprezenta o nuntă ţărănească; carul alegoric din Sântohalm: industria cânepii; şcoala de meserii din localitate: forjarea fierului rece; societatea minieră din Petroşani etc. etc.

De la 5-6 (17-18), la şedinţa festivă a secţiilor ştiinţifice literare ţinută în sala teatrului, s-au ţinut două conferinţe interesante: "Educaţia fizică la femei", de Dr. Iuliu Haţeganu, şi "Deva şi judeţul Hunedoara în furtuna anilor 1848-1849", prea puţin apreciate şi gustate de un public nerăbdător, care dorea să ajungă cât mai repede la programul artistic.

Dar furtuna abia de acuma începe să-şi arăte colţii. Deşi chibzuisem în toate felurile ca să menajăm toate susceptibilităţile şi să

repartizăm lojile după rang şi importanţă, iată că soseşte episcopul Al. Niculescu, neanunţat, spre a i se rezerva vreo loje. Înainte de a-şi începe conferinţa, "Datoriile copiilor faţă de părinţi", dorea să ocupe un loc într-o loje. Singura loje rămasă liberă era cea din stânga din faţa scenei, care de obicei era reţinută de familia P.Groza. De data aceasta, pusesem din bună vreme să întrebe pe Dl Groza dacă îşi rezervă loja sau ba (Era vorba de preţul lojii de 200 lei.) Deoarece n-a dat nici un răspuns, adecă nu şi-a cumpărat loja, am considerat-o liberă, deci episcopul Niculescu se putea instala în ea în bună voie. Dar calamitate! Iată că soseşte Groza şi mitropolitul Bălan[1], care era găzduit la Groza. Loja fiind ocupată, pe lângă episcopul unit Niculescu nu mai puteau încăpea un mitropolit ortodox şi un fost ministru, căci aşa erau pe atunci vremurile. Ei fac deci stânga împrejur şi părăsesc sala. De acum furtuna s-a dezlănţuit şi suflă cu putere.

Spectacolul la teatru se începe. Episcopul Niculescu îşi ţine conferinţa într-un zgomot enervant. Toată lumea se mişcă, toată lumea vorbeşte, nimeni nu ascultă. Conferinţa durează peste aşteptări de mult. Conferenţiarul are o voce monotonă, stinsă. Cred că şi această circumstanţă a contribuit ca publicul să fie neliniştit. Urmează partea artistică. Dna Moşoigo a excelat şi a fost îndelung aplaudată. Dl Arbore n-a plăcut. N-a fost pe gustul publicului.

Era să urmeze "Şezătoarea". Dnii Ignaton, Indrieş, Mihu, Bota şi alţii din societatea de cântări, instalaţi în bodega lui Mätz, de vis-a-vis, candrii şi binefăcuţi, protestau cu energie că au fost introduse puncte noi în program. În zadar s-au pus toate insistenţele pe lângă ei, n-au voit să cedeze şi n-au apărut cu « Şezătoarea ». Părerea mea intimă este că bine au făcut că n-au apărut, căci pe cât erau de bine făcuţi ar fi riscat un fiasco. Publicul aşteaptă, aplaudă şi cere să vină « Şezătoarea ». După multe insistenţe, în fine îşi pierde răbdarea şi părăseşte sala în huiduieli şi şuierături. Iată al doilea curent care alimenta furtuna.

De la teatru m-am grăbit acasă, căci mi se anunţase că Dl ministru al Instrucţiei D. Gusti va lua masa la noi. Deşi soţia mea fusese ocupată cu expoziţia, totuşi avusese grije să aranjeze în sala de consiliu o masă princiară, la care au luat parte: ministrul D.Gusti, Ţoni, preşedintele asociaţiei învăţătorilor, Em. Bucuţa, reprezentantul Academiei Române, I.

[1] Nicolae Bălan (1882- ?), mitropolit greco-ortodox al românilor transilvăneni, din 1920.

Bratu, Caliani, Ţeposu - inspectori secundari, Preda, vicepreşedintele "Astrei", P. Petrescu şi Stan - inspectori primari etc.*

A doua zi, luni (în 3 oct.), ministrul a vizitat şcoalele şi acordat audienţe, între altele şi asociaţiei profesorilor secundari, al cărei preşedinte era Mihu.

Mitropolitul Bălan, plecând spre Sibiu, a fost petrecut la gară de Groza şi corul lui Ignaton. Acolo în gară, Groza şi Ignaton, cei doi nemulţămiţi, au pus la cale decapitarea mea. Fierbea cazanul satanei în clocote.

La şedinţele "Astrei" se petreceau de asemenea lucruri neplăcute. Vasile Goldiş, fostul preşedinte al "Astrei", îşi înaintase dimisia din cauză de boală încă din anul trecut. Dar în anul expirat, la adunarea generală de la Caransebeş, n-au putut cădea de acord asupra alegerii persoanei (să fie un unit sau un ortodox?), de aceea s-a amânat alegerea pentru anul acesta. De data aceasta, cu mari frământări şi cu mult tămbălău, s-a ales în fine, aici la Deva, preşedintele asociaţiei în persoana profesorului universitar Iuliu Moldovan[1], unit. Multă lume a rămas nemulţămită cu această alegere, deşi, de fapt, după un ortodox (V. Goldiş), era firesc să urmeze un unit.

După părerea mea, cel mai atractiv punct din tot programul serbărilor a fost concursul de coruri şi fanfare, ce s-a desfăşurat în sala teatrului, luni după-masă de la 3 la 5. Ideea introducerii acestui punct în program îmi aparţine şi mă mândresc cu ea. Era prima manifestare pe ţară de acest fel. Au luat parte la aceste întreceri artistice: corurile din Dobra, Brad, Câmpuri Surduc, Sântandrei, Orăştie, precum şi următoarele fanfare: fanfara Şcoalei Normale Deva, fanfara Şcoalei de Arte şi Meserii Deva, fanfara de la Câmpuri şi fanfara de la Orăştie. Dar ministrul s-a arătat prea puţin înţelegător al unor asemenea manifestări, deşi profesor de sociologie, acordând drept fond de premiare doar minuscula sumă de 5000 lei pentru toată această strădanie a echipelor participante. Cu acestea, s-au terminat serbările "Astrei". Dar epilogul acestor serbări pentru mine şi pentru Despărţământul IX Deva a fost mult mai trist.

Epilogul serbărilor "Astrei"

Abia se terminaseră serbările şi cazanul satanii în fierbere începu să debordeze. La comitetul Despărţământului începură să intre

---

[1] Iuliu Moldovan (1882-1966), medic, professor la Universitatea din Cluj. Membru al Academiei Române.

proteste de nemulţumiri din partea societăţii române de cântări, din partea lui Groza etc.

Membrii comitetului, care până acum se dezinteresaseră complet de toată activitatea Despărţământului, acum, deodată, se treziră să vină la şedinţă şi să tragă la răspundere pe Sporea. Citez cazul lui Tatar şi I.Pop. Au fost invitaţi la şedinţă şi reprezentanţii societăţii corale, Ignaton şi Bota.

Hotărârea comitetului era jignitoare pentru mine, membrii comitetului desolidarizându-se de preşedintele Despărţământului, afirmând că numai eu singur sunt vinovat, nu şi reprezentanţii societăţii de cântări, care au refuzat cu încăpăţânare să apară cu « Şezătoarea ». În asemenea condiţii, eu mi-am înaintat dimisia. Competitor la prezidenţie s-a şi aflat în persoana lui P.Groza, care, în zelul de a ajunge cât mai repede în fruntea bucatelor a încercat un exerciţiu de busculadă pe coridoarele primăriei cu G. Georgescu, secretarul Despărţământului, având ca obiect zmulgerea unuia din mâna altuia a unor registre care aparţineau Despărţământului. Ambiţiile erau mari, de o parte şi de alta. Centrul îmi recunoaşte meritele şi, printr-o adresă f. elogioasă, mă roagă să revin asupra dimisiei. Demonul ambiţiei mă îndeamnă să revin. Spiritele nu se liniştesc. Agitaţiile continuă. Atitudinea ostilă a unor membri din comitet mă face să dimisionez din nou, de data asta irevocabil. Preşedinţia trece când la unul, când la altul (V. Dragu, E.Caba, P.Groza), până la adunarea generală. Atunci se petrece ceva neobişnuit. Conform statutelor, membrii nou înscrişi nu aveau drept de vot. La această adunare generală, însă, Groza aduce un mare număr de ţărani din satele vecine (Sântandrei, Sântohalm), li se plăteşte taxa de membru şi iau parte la vot. Astfel, am fost majorat şi am căzut la alegeri. În urma atitudinei agresive şi procedării ilegale, părăsisem adunarea chiar înainte de alegere. Aşa s-a înmormântat o instituţie, al cărei cioclu a fost P.Groza. Au mai urmat câţiva preşedinţi după mine (Dragu, Caba, Şuiaga), dar "Astra" nu s-a mai ridicat. A vegetat până ce a sucombat complet.

Siguranţa statului încerca să-şi impună autoritatea în administraţia şcolară

Într-un rând, nu-mi mai amintesc anul, ura contra evreilor era destul de pronunţată. Cuza, la Iaşi, agita neîncetat steagul naţionalismului înfocat. Valurile de antipatie faţă de evrei se agitau în toată ţara. Ici, colea, prin diferite oraşe şi târguri, aveau loc

manifestații de stradă, spargeri de geamuri sau vitrine. Mulți dintre jidovii mai fricoşi dârdâiau de frică. Între ei se număra şi Eugen Ringler, care îşi avea o prăvălie de manufactură în Piața Unirii, în rând cu Banca Națională.

Elevii noştri erau elemente disciplinate, modeste, neagresive. Întruna din zile se întorceau de la fermă încolonați şi cântau marşuri studenţeşti, care erau animate de sentimente patriotice, dar care nu erau interzise. Terminaseră de cântat chiar în Piața Unirii şi fiindcă tocmai atunci pregăteau pentru o serbare şcolară, comedia "Doctorul fără voie" de Molière, începur• s•-şi strige în glumă unul altuia, ca în piesă: „Ciomăgeală ... ciomă, geală". Ajunsese coloana chiar în dreptul prăvăliei lui Ringler, care se afla în prag. Când aude asemenea cuvinte, se retrage, lasă repede obloanele şi, după ce trece coloana, aleargă la prefectură să se plângă şi să ceară asistență publică spre a nu fi ciomăgit.

Peste vreo oră, mă pomenesc în cancelarie cu subşeful Siguranței (Mircea Oprea), însoțit de vreo doi sergenți şi îmi cere să convoc elevii, căci ar vrea să facă o anchetă spre a stabili cine sunt instigatorii contra evreilor. Eu, foarte mirat: „Cuuum? În şcoală la mine să facă altcineva anchetă, decât eu sau un organ al Ministerului Educației Naționale cu o împuternicire specială? Altcuiva nu-i permit să se amestece în gospodăria internă a şcoalei". Insistențele lor au fost zadarnice. S-au plâns subprefectului, care m-a poftit la un "audiendum verbum".

„Domnule director, elevii d-tale provoacă în oraş dezordine prin cântecele lor".

„Dle subprefect, s-au întors de la practica agricolă în perfectă ordine, cântând cântece studenţeşti. Dacă Dl subprefect îmi arată vreun ordin unde asemenea cântece sunt interzise, atunci admit şi eu că ei provoacă dezordine, altfel consider această afirmație gratuită şi o resping cu indignare. Prea vă orientați şi prea mult ascultați de vorbele jidanilor din târg, care nu au altă ocupație decât să bârfească instituțiile româneşti". Astfel s-a închis incidentul.

Cum am salvat liceul de fete de la un incendiu sigur

După ce, în 1938, am fost scos la pensie prin legea arbitrară a lui Armand Călinescu[1], am fost invitat de direcția şcoalei secundare să ocup catedra de limba germană, deoarece nu aveau profesoară titulară. Ne aflam cu toții în cancelaria liceului. Încă nu sunase. Era

---

[1] Armand Călinescu (1893-1939), om politic național țărănist, prim ministru.

prima zi de şcoală după vacanţa Crăciunului. Ne povesteam unul altuia impresiile de vacanţă. Stam cu cataloagele subţioară, gata să pornim, îndată ce vom auzi clopoţelul.

Afară era un ger de trozneau lemnele. În şcoală se făcuse curăţenie mare. Se unsese peste tot, duşamele şi scări, cu petrol în lipsa bradolinei.

Femeile ajunseseră cu curăţenia şi unsul până sus în etaj, la sala de gimnastică. Cum îngenuncheaseră şi unseseră, hainele lor le erau îmbibate de petrol. Îşi făcuseră foc şi se aşezară la uşa deschisă a sobii, să se mai dezmorţească de frig. Deodată, hainele uneia luară foc. Încercară să le stingă, dar nu reuşiră. Cea liberă puse mâna pe căldare şi alergă pe scări devale, crezând că cu apă va reuşi să-l stingă. Pe cealaltă o cuprinseră flăcările din toate părţile. Desperată, începu să zbiere şi să alerge pe scări devale. Dar curentul alimentă focul şi mai tare. Fetele care o văzură începură şi ele să ţipe şi să alerge în toate părţile. Se produse în toată şcoala o zăpăceală infernală. Ieşeam din cancelarie cu două cataloage subţioară să merg în clasa a VII-a. Aveam scurta blănită pe umeri, când zăresc o figură omenească arzând ca o torţă, alergând pe coridor. Înţeleg situaţia, arunc cataloagele, alerg şi ajung fantoma, dezbrac scurta şi o înfăşur cu blana în jurul fantomei, o cuprind în braţe, o răsucesc şi o culc la pământ, spre a-i micşora volumul. Apoi cu scurta înăbuşeam flacăra unde se ivea din nou. Flacăra s-a stins, dar de sub scurtă ieşi la iveală un corp omenesc, numai scrum şi carne vie.

Biata femeie a zăcut vreo două luni de zile, dar în cele din urmă a sucombat. Rănile îi erau prea adânci şi pe tot corpul.

Ocupat mereu cu stinsul, nu băgai de samă că luasem şi eu foc. Mi-au ars pantalonii, reverul de la haină şi gulerul de la scurtă. O pagubă destul de pronunţată. A trebuit să sacrific o pereche de pantaloni ca să-mi repar scurta pe unde era arsă, iar gulerul l-am micşorat.

Mă gândesc de multe ori. De ce oare numai faptele de arme, unde s-a vărsat atâta sânge şi s-au răpus atâtea vieţi, au fost scoase în relief de istorie ca fapte de curaj civic? De ce s-au decorat atâţia comandanţi de oştiri, care au avut doar atâta merit, să comande trupei să pornească la măcel, ei stând şi privind din adăpost sau poate că chiar întorcând spatele frontului şi dând bir cu fugiţii?!

10.XII.1948
Cele din urmă zile şi momente
din viaţa soţiei mele Elena C.Sporea

În urma eforturilor supraomeneşti pe care le făcuse cu pregătirile (mâncăruri, prăjituri, cozonaci) pentru Rusale, a răcit aşa de tare, încât, a

doua zi de Rusale - 2.VI -, i s-a declarat congestie pulmonară stângă. În 3.VI, Dl Dr. St.Missak i-a prescris sulfamide şi comprese.

Miercuri, în 4.VI, i s-a făcut injecţie cu transpulmin.

Temperatura menţinându-se, joi, în 5.VI, i s-au făcut 5 injecţii cu penicilină.

Vineri, în 6.VI, i s-au făcut 4 injecţii cu penicilină.

Duminecă, în 8.VI, la ora 5 i s-a făcut injecţie cu oleu camforat.

Luni, în 9.VI, la ora 1, injecţie cu transpulmin.

Marţi, în 10.VI, la ora 1, injecţie cu transpulmin.

Miercuri, în 11.VI, la ora 4, injecţie cu transpulmin.

Vineri, în 13.VI, la ora 1, injecţie cu oleu camforat.

Sâmbătă, în 14.VI, injecţie cu oleu camforat.

I s-a scos lichid de la plămâni 1,60 litri (136 siringi).

Duminecă, în 15.VI, injecţie cu transpulmin.

Luni, în 16.VI, injecţie cu calciu.

Miercuri, în 18, injecţie cu calciu.

Aşteptaserăm mult şi cu nerăbdare pe doctorul, care a sosit abia pe la ora 4. După o examinare amănunţită şi foarte atentă, doctorul ne asigură că orice pericol a dispărut, dar că refacerea va dura foarte mult.

La urmă îi spusei doctorului:

„Nu i-aţi pus termometrul".

„Este de prisos, simt că nu are temperatură. Totuşi, ca să fim liniştiţi, iată, îl punem.

Termometrul arăta 36^0.

„Domnule doctor, dacă nu are decât 36^0, de ce îi e respiraţia atât de scurtă şi pripită? De ce nu poate zăcea pe pernă, ci se chinuieşte, stând mereu poponete, iar când vrea să se culce, sare ca arsă şi spune că-i fuge inima?".

„A mai rămas puţin lichid în plămân. Aceasta îi accelerează respiraţia, dar doamna poate să se culce pe pernă fără nici o grije, chiar şi pe partea stângă. Ceea ce doresc este ca doamna să se hrănească foarte bine. Poate mânca orice, chiar şi o friptură bună. Mâine eu nu voi veni, poimâine însă vin să-i fac injecţie".

Am petrecut pe doctor până pe terasă, unde m-a asigurat din nou că totul merge normal şi nu e temere de nimic.

Elena însă a avut o noapte foarte neliniştită. N-a putut să zacă deloc. Cum se lăsa pe pernă, se ridica iar repede, ca arsă. Spunea mereu că-i fuge inima îndată ce se lasă pe pernă. De cu seară, ceruse să-i schimb compresa pe care o menţinuse şi noaptea. Joi dimineaţa

era istovită de nesomn. De altfel, eram şi eu la fel. Neliniştea ei nu-mi dăduse nici mie răgaz de odihnă.

Dimineaţa, i-am dat să se spele, ceea ce o mai înviora.

Cu greutate am determinat-o să bea o cafea cu lapte şi câteva bobiţe de smeură care - spunea că - au înviorat-o foarte mult. Totuşi se vedea pe toată înfăţişarea că era complet extenuată. Vedeam că n-o mai interesa nimic. Mă miram că nu cere, ca de obicei, să-i pun termometrul. O întrebai dacă nu-l vrea. „De ce să-l pun, dacă nu am temperatură?". Insistând, l-a pus. Avea 36^0.

În decursul zilei de joi a pretins să-i schimb regulat compresa, deşi nu mai avea temperatură.

Pentru prânz a cerut să-i fac gris cu lapte. Să nu fie prea dulce şi foarte moale. Spunea după masă că i-a căzut mâncarea ca plumbul.

După-masă, am încercat să dorm niţel, dar n-am putut, cu toate că eram mort de oboseală.

Înspre seară, a venit la noi dna Rău şi i-a adus nişte cremă de zahăr ars. A insistat mult să guste cât de puţin din ea. A cedat stăruinţelor. Între timp, venise şi Salustia, pentru spălatul vaselor, şi Emil Dijmărescu, să ne aducă rezultatul examenului oral, căci a doua zi intra la practica pedagogică.

După ce a gustat din cremă, ne-a dat-o nouă, mie şi lui Emil.

La plecarea dnei Rău, mi-a cerut să-i pun pe tavă prăjitura cu nucă, fiindcă eu n-o mâncam. Acesta era adevărul. Nu voiam să gust din ea şi din cozonacul făcut de Rosale, considerându-le ca aducătoare de nenorocire, deoarece cocându-le pe ele s-a îmbolnăvit. Elena însă susţinea că e atinsă de boală încă de mai nainte.

După plecarea Dnei Rău, a venit Salustia să-şi ia seara bună. Elena, la plecare, îi spuse să vină a doua zi mai de dimineaţă, ca s-o pieptene, căci i se încâlcise părul prea rău. Chiar ea a pieptănat-o. Dar, vai, pieptănătura cea mai de pe urmă.

Avusesem în ziua aceea şi spălătoreasa, pe Munteanu Ana. O zi destul de grea pentru mine, cu bolnava care în tot momentul reclama prezenţa mea şi cu pretenţiile spălătoresei, foarte mofturoasă, cu mâncare de cinci ori pe zi, cu predatul şi preluatul rufelor etc. etc. La plecare, mi-a spus în bucătărie: „Nu-mi place deloc înfăţişarea Dnei. Nu se mai face bine. E tare schimbată la faţă". Era singura fiinţă care îmi atrăgea atenţia asupra seriozităţii boalei. Dar, în acelaşi timp, îmi sunau în urechi vorbele doctorului: „Vă asigur că nu-i de temut nici un pericol". Mă bizuiam întrucâtva şi pe rezistenţa

organismului ei robust. Avusese tăria înspre seară să meargă singură la closet. E adevărat că s-a coborît din pat în etape şi a mers sprijinită de mine, că la closet a stat prea mult, încât am intervenit să termine mai repede, că întoarsă în pat s-a simţit cu totul istovită. Se plângea că nu mai poate de obosită.

Era necăjită deoarece i se părea că nu dau crezare gravităţii boalei şi îmi spunea cu amărăciune: "Nici tu, nici doctorul nu vreţi să credeţi cât de bolnavă sunt eu, căci nu mai pot, sunt complet istovită. Dar îţi vedea voi".

Avea dreptate. M-am uitat mai atent la ea şi, într-adevăr, i se cetea pe faţă totala istovire. Avea cearcăne vinete în jurul ochilor, buzele îi erau arse şi vineţii. Dar ce puteam eu să fac? Ceea ce am mai observat deosebit la ea era lipsa totală de interes faţă de tot ce-i spuneam şi ce se petrecea în jurul ei. Până atunci îşi dedea părerea, aprobând sau dezaprobând orice îi spuneam.

Dânsa era de obicei cu termometrul în mână, pe care şi-l punea aproape din ceas în ceas. Mi-a cerut să-i scot compresa şi am voit să-i pun termometrul. A refuzat, spunând: „De ce să-l pun, dacă n-am temperatură".

Cum stetea aşa poponete cu capul aplecat pe piept, începuse să-i curgă nasul. Am şters-o de vreo două ori, apoi i-am spus: "Încearcă să stai niţel culcată. Eşti obosită de atâta veghere şi de nesomn". - „De acum, tot culcată oi sta" şi se lăsă pe spate, dar repede se ridică din nou. Gemea uşor. Eram istovit de alergătură şi nesomn, încât mi se împăinginau ochii. Se făcuse ceasul 10,30. M-am suit în pat să mă culc şi am aţipit imediat, dar m-am trezit mişcat de mâna ei. Făcea gesturi desperate să-i aduc ligheanul, că îi vine să verse. A şi vărsat ce mâncase din crema de la dna Rău. Igniturile erau atât de puternice încât se părea că-şi varsă tot interiorul. Apoi i-am dat apă, s-a clătit singură şi a băut de vreo câteva ori. Se părea că s-a liniştit. Mă scol de pe marginea patului ei şi merg din nou să mă culc. Nici nu mă urcai bine în pat şi începură din nou ignelile de vărsare, puternice şi istovitoare. Cu toate opintirile desperate, nu expectorează decât nişte flegmă şi un lichid gălbui-alburiu, vâscos. S-a clătit din nou în gură şi a băut vreo două înghiţituri.

Cum steteam pe marginea patului şi ea în poziţia ştiută, cu capul aplecat pe piept, deodată îşi ridică capul, deschide ochii mari, se uită mult ţintă în ochii mei, apoi îmi spune: „Du-te de te culcă". Erau ultimele cuvinte pronunţate de dânsa. Cred că ignelile cele puternice i-au provocat o sincopă, care i-a adus sfârşitul. Gemea greu şi des. Se

lăsă pe partea dreaptă, având mâna sub cap. Mâna de la cot era întinsă în afară. Îi era incomod. Se vede că-i obosise şi căuta prin aer să şi-o sprijine pe ceva. În fine, ajunse cu mâna la noptieră, se rezimă cu degetele pe ea şi cu capul pe mână. Gemea des şi aproape în surdină. Credeam că şi-a găsit o poziţie în care va putea să se odihnească câteva clipe. Am trecut la patul meu şi m-am întins în pat, urmărind cu atenţie gemetele şi respiraţia, dar gemetele devin din ce în ce mai imperceptibile. Trebuia să-mi ţin respiraţia ca să le pot auzi. De la o vreme nu le mai aud, nici respiraţia. Mă ridic într-o rână şi ascult mai atent. Stau şi ascult. Privesc cu atenţie la corpul ei să observ mişcarea de respiraţie. Nu observ nimic. Un fior rece îmi trece prin tot corpul. Sar din pat, alerg la căpătâiul ei, o strig „Eleno, Eleno!". Nici un răspuns, nici o mişcare. Pun mâna pe mâna ei. Mâna rece. Pun mâna pe frunte. Fruntea rece. Caut pulsul. Încetase. În hohote de plâns, cad pe faţa ei şi o strig şi o zgâlţân din nou. Totul zadarnic.

Dacă în momentul acela s-ar fi deschis pământul să mă înghită, n-aş fi simţit un gol mai mare. Tremuram din tot corpul. O groază nespusă îmi zguduia toate măruntaiele. Am căzut în genunchi şi am borborosit câteva cuvinte de rugăciune. Pustiul se lărgea din ce în ce în jurul meu. Un zgomot cât de mic venit de undeva m-ar fi năucit.

Într-un târziu m-am recules pe cât am putut, m-am ridicat de jos unde căzusem ghemuit, i-am sărutat mâinile şi faţa, udându-le cu lacrămile desperării. I-am îndreptat capul pe pernă şi i-am aprins o lumânare.

Mă întreb, mereu nedumirit, cum s-a stins aşa de fără veste. Dacă a simţit ceva, de ce nu m-a avizat. Dacă simţea că pleacă pe drumul veşniciei, de ce n-a cerut o lumânare, ea, care era atât de religioasă şi care avea toate pregătite!

M-am îmbrăcat sumar şi am urcat plângând sus la Dnii Vătavu. Au coborît şi ei jos, deoarece nu le venea să creadă, şi am constatat din nou împreună trista realitate.

Deşi era ceasul 12,30 m-am rugat de dna Vătavu să deschidă telefonul la Bucureşti, Tg. Mureş, Zărneşti şi Buzău. În acelaşi timp Dl Vătavu a telefonat paznicului de noapte de la depozitul de spirt, să meargă în str. Eminescu să anunţe familia Rău. Cu Bucureştii am prins imediat legătura (12,45). Mircea încă nu dormea. L-am pus în curent şi l-am rugat să ia legătura cu toţi ceilalţi copii şi rudenii.

De la Tg.-Mureş, gardianul de serviciu al băncii l-a sculat şi chemat la telefon pe Iosif. L-am rugat să anunţe pe cei din Severin prin bancă. Cu Zărneştii şi Buzăul nu s-a putut vorbi decât dimineaţa.

Dl. Rău, sosit imediat ce fusese anunțat, ne-a dat primele ajutoare. A permis servitoarei școalei să vină împreună cu Salustia Munteanu să scalde și să îmbrace moarta.

Din cufărul de nuiele am scos legătura care purta eticheta "Lucruri pentru înmormântare". În ea, am găsit toată lengeria de corp necesară, ciorapi negri noi, două perinițe noi, dintre care cea mai mică o terminase cu Aurelia doar cu două zile înainte de a muri, care era umplută cu petale uscate de trandafiri, iar cealaltă cu păr din capul ei, colectat în decursul anilor. Mai erau acolo și lumânările de ceară curată, procurate cu ani de zile înainte, de la Mitropolia din Sibiu. Erau acolo batiste de doliu bărbătești și femeiești, doliuri pentru braț, voaluri și basmale negre. Ghete și rochie n-am găsit, deci am luat din cele care le avea.

Moarta a fost așezată în sufragerie, între lumânări, așa cum dorise când cu 3 săptămâni înainte spusese Dlui Maior Stănescu că, în caz de deces, sufrageria va deveni cameră mortuară.

A doua zi, am fost la Szöcs, antreprenorul pompelor funebre. Am comandat sicriu de stejar și toate podoabele necesare funeraliilor. Am rugat pe nepotul Dumitrescu să se ocupe cu anunțările pe la primărie. Am comandat la Laufer necroloagele. Am anunțat preoții și pe clopotar. Împreună cu protopopul Chifa, am ales, la cimitirul vechi, locul pentru groapă.

Deși nu dormisem în noaptea aceea, nu simțeam oboseala. Nervii îmi erau prea încordați. La asemenea ocazii, fiind singur, ai atâtea de făcut și la atâtea de gândit, încât îți piere somnul, dar mai ales n-ai timp să te gândești la nenorocirea care te-a lovit. Cred că dacă aș fi avut timp să meditez, aș fi înnebunit.

Până să-mi sosească copiii, mi-au fost de mare ajutor Dna Rău și Veca Herbei, fina noastră de la Câmpuri.

Cei dintâi dintre ai mei au sosit Marica, Rică și Tudorel de la T. Severin, pe la 12 noapte vineri spre sâmbătă, încărcați de noroi, fiind strada și trotoarul împodmolite. Ceva după miezul nopții, a sosit frate-meu, Gheorghe. Pe la 2,30 au sosit sibienii Corina, Iosif și fetițele.

Conform înțelegerii, Mircea a înștiințat pe toate rudele de la Slon, Drajna, Buzău, Zărnești, anunțându-i cam când va trece camionul prin Ploiești și cine vrea, să poftească. Pe cumnatul Ștefan, Norica și Mica i-a luat de la București. Sâmbătă la 3 p.m. au sosit cu camionul Mircea, Nicu, Romi, părintele Ștefan, Norica, Mica, Măndiță de la Drajna și Valeria de la Zărnești.

Am plâns şi ne-am zbuciumat cu toţii, dar pierderea va fi pe veci ireparabilă.

Înmormântarea s-a făcut conform necrologului, duminecă la ora 4 (16).

Serviciul divin a fost oficiat de părintele protopop T.Chifa, preotul Domnariu şi diaconul Fărcaş . Protopopul s-a opus să oficieze părintele Duma, care fusese ani de-a rândul confesorul soţiei mele.

La ceremonial a asistat un număr excepţional de mare de asistenţi, deşi nu trimisesem decât câteva necroloage. Au ţinut vorbiri părintele protopop, Dna Popa, din partea liceului de fete, Dl. Gh. Ghinea, din partea Şcoalei Normale, Dl N.Rău, din partea foştilor elevi ai defunctei.

Colacii şi colăceii, făcuţi de fina Veca şi dna Rău, s-au copt la brutar. Fina Anica A.Dula a trimis un colac din făină albă.

Copiii mi-au înţeles durerea, dar şi situaţia dificilă în care mă găseam de a putea face faţă atâtor cheltuieli şi şi-au luat asupra lor această grea sarcină. Cheltuielile s-au ridicat la o sumă fantastică, de 60-65 milioane numai cu înmormântare, fără doctor, doctorii, diferite servicii etc. Această sumă n-aş fi fost în stare s-o suport şi achit în tot restul vieţii cât mai am de trăit. În special, merită toată recunoştinţa mea Mircea şi Romi, care atunci şi ulterior au contribuit cu sume masive pentru satisfacerea multor cerinţe pecuniare.

Condolenţe primite cu ocazia decesului soţiei mele,
Elena C. Sporea

(a) Telegrafice

(1) Fam. I.D.Ştefănescu: „D-zeu să odihnească pe buna şi nobila noastră prietină. Vă îmbrăţişăm pe toţi".
(2) Const. Bursan – Bucureşti.
(3) Fulvia I. Sporea, cu toţi fraţii – Bucureşti.
(4) Familia Şova – Bucureşti.
(5) Fam. V. Şaţchi – Bucureşti.
(6) Fam. Constantinescu – Sibiu.
(7) Preot I. Sporea – Crucea.
(8) Iuliu Nasta – Bucureşti.
(9) Maria Stănescu – Bucureşti.
(10) A.Hamat, C-tin Popescu, Platon Mocanu – Ploieşti.
(11) N.Nita, învăţător – Hărţăgani.
(12) Fam. I.Popescu, Dumitrescu, Grigorescu, Joana, Nicolescu - Ceptura.

(b) Scrise

(1) Fam. D. Amzulescu – Bucureşti. „Intotdeauna am văzut în persoana sa exemple de desăvârşite sentimente de mamă, soţie, romancă, cinste şi vrednicie".

(2) Fam. Preot.I. Vasilescu - Slon. Carte poştală cu scurte condolenţe

(3) Fam. Eug. Tătaru: „Mult stimate Domnule Director, o ştiam bine, sănătoasă şi rezistentă. Şi cât de rapid, şi cât de neaşteptat trecu la veşnicie!

Pentru acest motiv trista veste ne-a ajuns fulgerător.

Înţelegem adânca durere ce a cuprins sufletul D-voastră, cum şi sufletele întregei Dv. familii.

Vă rugăm să credeţi că o împărtăşim sincer, aceasta cu atât mai mult cu cât fericita în Domnul a fost şi o distinsă şi mult respectată membră a societăţii oraşului nostru.

Rugăm pe Cel de sus să Vă deie tărie întru suportarea grelei încercări ce aţi îndurat, iar celei ce s-a mutat dintre noi să-i facă parte cu drepţii.

Deva, 22 Iunie 1947 *Dr. Eugen Tatar şi soţia.*

(1) I.D. Ştefănescu — Agapia. Scrisoare plină de duioase amintiri şi de juste şi valoroase aprecieri (am păstrat-o).

(1) Dr. Virgil Olariu -- Deva. Adânc simţite condolenţe.

(2) Fam. N.Savu – Bucureşti. O poştală cu o prea frumoasă caracterizare a dispărutei.

(3) Fam. D.Măndiţă – Drajna de Sus. O scrisoare plină de duioşie (de păstrat).

(4) Al. Lapedatu – Bucureşti. Scrisoare cu adânci sentimente şi valoroase aprecieri asupra dispărutei. Adânci sentimente de compătimire (de păstrat).

Câteva observaţii demne de remarcat
cu ocazia decesului soţiei mele

(1) În 20 iunie, vineri (Elena murise joi noaptea) după-masă, a căzut o ploaie atât de năprasnică, o rupere de nori, încât pârăul din faţa casii şi cel de pe Aurel Vlaicu trecuseră peste trotoar, intrând prin curţile oamenilor, rostogolind la vale bolovani, lemne, butuci, vase, chiar coteţe smulse de prin curţile oamenilor. Spun bătrânii că niciodată n-au pomenit un asemenea prăpăd.

Rică şi Marica, venind noaptea de la gară, au înotat în noroi până la glezne ca să poată ajunge acasă. Duminecă, circulaţia pe strada noastră încă nu putuse fi restabilită.

Şoferii lui Mircea, oamenii primăriei şi ai lui Szöcs au lucrat duminecă ore întregi să elibereze capătul străzii, spre a putea circula carul funebru.

*

(2) În tot timpul cât a stat corpul decedatei în casă, n-a răspândit nici un miros cadaveric, cum se întâmplă de obicei, deşi decedata era încă corpolentă deoarece nu zăcuse prea mult.

*

(3) Duminecă dimineaţa ochii decedatei s-au deschis de la sine, ca şi când ar fi voit să se convingă dacă i-au sosit toţi copiii şi rudeniile în jurul ei. Apoi s-au închis din nou pentru totdeauna.

*

(4) Sâmbătă spre duminecă, pe când în camera mortuară se găsea numai Nicu, un câine strein, necunoscut, a intrat în cameră, s-a apropiat de sicriu, a ridicat capul în sus, ca şi când şi-ar fi luat rămas bun. Apoi a plecat fără urmă.

Atitudinea copiilor şi rudeniilor cu ocazia decesului
la prima întâlnire

Mircea şi Corina, izbucnind în plâns, m-au îmbrăţişat, apoi au trecut să sărute mâna care de atâtea ori i-a mângâiat şi faţa moartei, vărsând apoi lacrămi la căpătâiul ei.

Nicu nici n-a observat asistenţa din cameră. Toată atenţia i-a fost concentrată asupra decedatei. Deşi ştiam că în viaţă nu era prea ataşat decedatei, de data asta i-a fost cel mai devotat asistent. N-a părăsit camera mortuară decât reclamat de vreo altă ocupaţie cerută de noi, şi atunci foarte serviabil.

El s-a dus dimineaţă după coroană şi flori. El a adus gheaţă de la depozit. El alergă la farmacie după formol şi acid fenic, chemând pe farmacist chiar de la locuinţă ca să-l servească. El a aranjat cu preoţii pentru serviciul divin şi cuvântări. El a făcut onorurile casei, primind asistenţii la ceremonialul religios. Cu un cuvânt, a fost excepţional de atent şi serviabil.

Îl ştiam cel mai puţin gospodar dintre copiii noştri. Cu ocazia aceasta, l-am găsit cu totul schimbat. El singur îşi pregătise merinde

de drum. Ceilalţi îşi luaseră bani, sperând să-şi poată cumpăra pe drum. El a îngrijit de alimentarea tuturor pe drum, împărţindu-şi merinda, apoi procurând alta în decursul drumului.

La parastas, a avut aceeaşi atitudine de bun gospodar. Ne-a tratat cu prăjituri făcute de el încă de la Bucureşti. Aici voia să ne pregătească alte prăjituri şi începuse să cumpere material. A renunţat însă numai când surorile lui s-au opus cu toată energia, argumentându-i că aceasta ar constitui pentru ele un mare blam.

El a fost singurul care, cu ocazia parastasului, mi-a cetit memoriile şi istoricul Şcoalei Normale, făcând aprecieri critice asupra lor. El a cules vorbirile de la autori, le-a bătut la maşină şi s-a angajat să facă o dare de samă la vreun ziar din capitală. Dar Nicu a rămas cu fobia întunerecului, aşa cum l-am cunoscut încă din copilărie.

Marica, intrând în camera mortuară, mi se aruncă în braţe. Ca un copil îngrozit se lipeşte de mine, de singuru-i sprijin şi nădejde ce-i mai rămâne pe lume.

Romi intră, mă îmbrăţişază, mă mângâie în tăcere, apoi trece la catafalc, fixează privirea asupra maică-si, rămâne nemişcat ca o stană de piatră timp foarte îndelungat, fără să scoată un geamăt, fără să verse o lacrimă. Durerea îl imobilizase.

Fratele mai mare al Elenii, preotul Ştefan, gârbovit de ani, îmbătrânit de necazuri, intră, mă îmbrăţişează. Se apropie de moartă, scoate câteva suspine de durere, apoi se îndepărtează cu privirea şi mintea absentă, rătăcită.

Sora mea, Valeria, intră, se repede în braţele mele, plânge, se zbuciumă, se apropie de sicriu, sărută fruntea moartii, apoi boceşte cu vorbe, crâmpeie din amintirile trecutului. Efectul bocetului a fost atât de mare, încât întreaga asistenţă a izbucnit în hohote de plâns.

Fratele meu, Gheorghe, mă îmbrăţişează cu cuvinte de îmbărbătare, sărută mâna moartei în semn de veneraţie, făcând reflecţii de mirare asupra înfăţişării nealterate a decedatei. Cine ar fi bănuit că peste o jumătate de an secera neîndurată a morţii îi va curma şi lui zilele?

Cumnatul, Măndiţă, mă îmbrăţişează, prezentând scuze că Eliza n-a putut veni. Era şi pentru el ultima îmbrăţişare cu mine, căci în ianuarie viitor avu aceeaşi crudă soarte ca şi fratele meu Gheorghe. Au murit amândoi de tifos exantematic.

Norica, soția părintelui Ștefan, îmi exprimă condolențe, îmbrățișându-mă. Se apropie de sicriu cu aceeași răceală pe care o avusese și cât trăia răposata.

Mai simțită s-a arătat nepoata, Mica, fata părintelui Ștefan.

*

De Rosale, am chemat pe Berta, să ne dea în cărți. Zicea Elena: „O chem acuma, fiindcă am făcut cozonaci. Să mănânce și ea o bucățică bună".

Când a dat despre Marica, ne spune: „ Iată! ea e ca și pornită la drum. Sosește negreșit". (Așa era. Sosea, chiar dacă n-am fi anunțat-o.) - „Dar ce văd? Sosesc toți din toate părțile". Și se oprește. Apoi, adunându-și gândurile: „Vin cu toții, din toate părțile, parcă sunt chemați. Ce-i asta? I-ați chemat D-voastră?".

Eu, către Elena: „Desigur că Mircea își pune planul în aplicare. Strânge toate neamurile în camion și pornește cu ei la Deva, așa plănuise de Paști, apoi de 10 Mai, sau de Sfinții Împărați". Cine ar fi putut bănui că ei vin cu toții să petreacă pe unul dintre noi la vecinicul lăcaș?!

*

Când au sosit, Romi ar fi dorit cu orice preț să-i facă mamei și o coroană de stânjenei, căci așa visase el. Dar florile de stânjenei se trecuseră, iar artificiale n-a găsit la antrepenorii de pompe funebre.

*

6. XII.1950

Primul an de doliu

După dispariția scumpei mele soții, copiii m-au înconjurat cu toată dragostea lor. Încă înainte de plecarea lor, am ținut un consiliu familial cu toți copiii. Am împărțit, atunci și la parastas, multe lucruri rămase în gospodărie, fie direct de la Elena, fie cumpărate sau făcute împreună în decursul anilor și care acuma nu mai aveau sens să fie păstrate. Partea leului la această împărțire a avut-o Marica. Cu toate acestea într-o scrisoare recentă, anunțându-mă că nu-și mai poate ținea promisiunea de a-mi trimite câte 1000 lei lunar, deoarece din vinerea patimilor, mi se suprimase pensia, îmi scrie că nu se supără

dacă vând lucrurile pentru procurarea cărora mămica-sa şi-a pierdut sănătatea. Ca şi când eu n-aş fi contribuit cu nimica la procurarea acestor obiecte.

După plecarea rudeniilor, Corina şi Marica s-a perândat rămânând alături de mine până după parastasul de 6 săptămâni, la care s-au strâns din nou toţi copiii în jurul meu, ceea ce pentru inima mea greu încercată a constituit o mare mângâiere.

9.II.1950

Un an de doliu. 1947-1948

Preocupările, grijile, alergăturile, cheltuielile reclamate de ceremonialul înmormântării acţionau asupra sufletului meu copleşit de durere ca un anestezic. Nu-mi dedeau răgaz să mă gândesc la nenorocirea care se abătuse asupra capului meu. Apoi eram înconjurat de toţi ai mei: copii, fraţi, cumnaţi, gineri, nepoţi şi nepoate, care cu precauţiune mă fereau de singurătate, antrenându-mă în discuţii, întrebări, preocupări cărora trebuiam să fac faţă. Dar vai! Când începură să plece rând pe rând, cu fiecare plecare se rupea ceva din sufletul meu. Rămas singur, mă simţeam ca într-un pustiu nemărginit, care mă sugruma. Mi-era frică să rămân singur în casă. Treceam din loc în loc fără astâmpăr. Căutam ceva. Parcă tot aşteptam să sosească de undeva scumpa mea tovarăşă, pe care doar o petrecuserăm cu toţii la locaşul de veci. Mi-era silă de lume. Evitam oraşul. Întâlnirea cu persoane cunoscute îmi făcea rău. Mai ales condolenţele lor le înfruntam cu ochii înlăcrimaţi, plecaţi în jos ca pe o dojană. Mâncarea mi-era otravă, somnul chin şi zbucium. Când mă aşezam la masă, mi se întorceau măruntaiele. Parcă mâncam cu gura altuia. Mâncărurile n-aveau gust. Le turnam în mine ca într-un sac.

Când sosea ora culcării, mă apucau fiori. Nu-mi venea să mă urc în pat. Un an de zile, joia, în seara decesului, nici nu mă dezbrăcam să mă urc în pat înainte de miezul nopţii.

După ce mă dezbrăcam şi mă vâram sub plapomă, vârtejul gândurilor sumbre se învălmăşeau în mintea mea. Torentul reproşurilor mă flagelau ca cu biciul, fără milă, fără răgaz. Ba că n-am fost destul de atent la mersul boalei, că n-am consultat şi alt medic afară de medicul curant, că n-am făcut consult de medici, că n-am stăruit îndeajuns să vină copiii din bună vreme în jurul patului muribundei, că n-am avut flerul să văd că se stinge şi să-i pun lumânarea în mână, ei, care era atât de religioasă. Dacă într-un târziu

ațipeam, vedeniile luau forme macabre. Vorbeam și gesticulam în somn. Când mă trezeam, mi-era cămașa leoarcă, gâtlejul uscat. Simțeam oboseala în tot trupul, ca de la plug.

Copiii și-au dat toate silințele să nu simt prea dureros singurătatea. Și-au prelungit șederea fiecare cât au putut. Astfel Corina cu fetele au plecat abia la 10 Iulie, ca la 29.VII să se întoarcă din nou și să plece la 10.VIII.

Ce-i drept, de la înmormântare rămăsese cu mine Doina. Dar ce mângâiere putea să-mi aducă un copil?

Printr-o intuiție fericită și prin înțelegere prealabilă, parastasul s-a fixat pentru 31 iulie, nu exact la 6 săptămâni, cum se obișnuiește. Ce ar fi făcut bieții de ei dacă i-ar fi surprins stabilizarea de la 18 august aici, la Deva? Cum le-aș fi putut veni într-ajutor, câtă vreme eu nu aveam în casă decât 1650.000, pentru care am primit în mână 82 lei și 50 bani?

Pentru parastas au sosit: Corina, în 29.VII după amiaz, cu trenul foame. Se numea trenul foame fiindcă a fost în vara aceea o secetă așa de grozavă, încât în special moldovenii, năuciți de spectrul morții de foame, își luaseră lumea în cap și porniră cu miile înspre Banat, spre a se aproviziona cu ce brumă vor găsi și vor putea. Se înființase un tren anume, care îi ducea și aducea. La întoarcere, platformele și pasajele dintre bănci erau blocate cu saci de bucate. Fiecare își întovărășea achiziția. Corina venea de la Tg. Mureș, unde fusese transferată. În 28-29.VII la miezul nopții a sosit Rică. În 30.VII la amiaz, a sosit camionul cu Mircea, Romi, Valeria, Eliza, Ionel și fetele lui Gheorghe.

Tocmai fiindcă era criza așa de mare, a adus fiecare câte ceva. Corina făină și slănină, Rică zarzavaturi, Gheorghe brânză și cartofi, Valeria pâine, Dijmărescu făină și grâu pentru colivă.

Parastasul s-a servit la cimitir, în 31 iulie, ora 11,30, cu trei preoți: Domnaru, Duma și Ionel.

După parastas, fiecare și-a prelungit șederea cât a putut. Până la plecare, unii au plecat cu camionul la Sântohalm și Petreni spre a se aproviziona cu grâu și porumb.

În 2.VIII, noaptea, a fost o furtună înspăimântătoare – ploaie, tunete, fulgere și trăsnete. Sacii cu cereale din camion au fost descărcați și depuși pe coridor, barând intrarea înspre curte.

După plecarea tuturor, neplăceri de tot felul se îngrămădesc. Nu găseam femeie de serviciu care să se priceapă la gospodărie. Chiar dacă aș fi găsit nu prea aveam din ce datorită crizei. La 18.VIII

vine şi calamitatea stabilizării, care îmi strangulează orice posibilităţi. Şi de data asta, ca întotdeauna, copiii au fost la înălţime. Fiecare s-a grăbit să-mi trimită câte ceva: Corina, Romi, Mircea.

Criza provocată de stabilizare avu pentru mine şi o parte bună. La familia Schuleri venise cumnata lor încă de cu primăvară, dna Emilia Frank, din Timişoara. Stabilizarea o lăsă fără parale şi fără posibilitatea de a se înapoia acasă. A fost deci nevoită să intre la mine în serviciu. Era o gospodină excelentă, cultă, natură veselă, niciodată descurajată sau pesimistă. Cât a stat ea în serviciu, de la 22 sept. 1947 la 31 ian. 1948, n-am avut grija gospodăriei. Fiind econoamă a ştiut să utilizeze absolut toate produsele grădinii, făcând astfel o apreciabilă economie. Cum suferearn pe atunci de stomah, se pricepea de minune să pregătească mâncăruri cerute de regim. Era o bună educatoare – făcuse chiar şi un curs special de educatoare. Astfel nepoata mea, Doina, avu mult de câştigat de la Ema. Era o femeie ordonată şi a deprins şi pe Doina cu ordinea. Fiind nemţoaică, în casă se vorbea aproape numai nemţeşte, pentru perfecţionarea Doinii în această limbă.

Calitatea cea mai superioară a acestei femei era natura ei veselă. Cu venirea ei, a intrat o rază de veselie în casa noastră.

Dar ea n-a putut rămânea mai mult în serviciul nostru. Ea avea la Timişoara casa închiriată, mobilată cu tot confortul. Dacă ar fi rămas mai departe, îi era frică să nu-şi piardă casa, nefiind locuită de atâta vreme. Rămâne la noi până ce îşi face bani de drum şi cu ce să-şi înceapă viaţa gospodărească acolo, la Timişoara.

Dar oricâtă veselie ar fi încercat să introducă ea în casa noastră, tristeţea din sufletul meu nu putu fi atenuată, mai ales că acum începeau nopţile lungi, răcoroase şi triste, de toamnă şi iarnă. Lucrul în grădină încetă şi ocupaţiile de odaie n-aveau darul de a mă obosi fiziceşte, ca să pot avea somn liniştit. De aceea fu binevenită invitaţia Corinii să merg pentru câtva timp la ei la Tg. Mureş. Astfel în 4 oct. am expediat-o pe Doina la Bucureşti, iar eu am plecat prin Sighişoara la Tg.Mureş, fără grijă, căci gospodăria rămânea în sama Dnei Frank.

De la Sighişoara, am călătorit cu autobuzul. Era timpul recoltei de porumb. Dacă anul trecut a fost un an de secetă îngrozitoare, în toamna asta a fost o recoltă de porumb atât de bogată, cum eu nu mai văzusem niciodată în viaţă, atâta nămol de porumb. Casele prin satele dintre Sighişoara şi Tg. Mureş au pridvor în faţă. Pe pridvoare erau culmi încărcate cu porumb. Uneori, de sub straşină până jos era o perdea de porumb pus la uscat. La Sighişoara şi Tg. Mureş, am văzut în piaţă care încărcate cu ştiuleţi de porumb care se

vindeau cu ridicata. La Tg. Mureş am întâlnit o piaţă atât de bogată în cereale şi zarzavaturi, cum nu mai întâlnisem niciodată: pătrunjel lung de 1m şi 50 şi gros de 10 cm, varză de 8-10 kg, sfeclă de 20-25 kg, dovleac de 30-40 kg etc.

Când am sosit la Tg. Mureş, eu suferearn de stomah. Aveam o diaree cronică. Orice aş fi mâncat, stomahul nu mi se îndrepta. Nu aveam dureri, dar intestinele îmi borboroseau neîntrerupt, mai tare şi mai ales când se apropia timpul de evacuare. Aveam patru, cinci scaune pe zi, dintre care unul noaptea, după miezul nopţii.

Spre norocul meu, am nemerit la Tg.Mureş fiind bolnav, căci fiica mea Corina nu-mi dădu pace până nu m-a determinat să consult un medic. S-a interesat de la doctorul lor de casă cine este cel mai bun internist din Tg.Mureş. I s-a spus Dr. Lang, de la clinica Facultăţii de Medicină, maghiară. Ne-am dus la el şi m-a invitat să vin la clinică spre a-mi face analizele necesare. Mi s-au făcut următoarele: radioscopie cu prânzul de bariu, rectoscopie sau oglindirea intestinului gros, analiza chimică a sucului gastric; analiza mistuirii, analiza chimică a fecalelor şi contraanaliza. Rezultatul a fost că sufăr de achilie incurabilă şi de o colită rebelă. Mi-a prescris regimul şi medicamentele. De asemenea, mi-a prescris şi nişte arsenic pentru îngrăşare. Pentru înlocuirea acidului gastric mi-a prescris pepsin şi acid clorhidric diluat. Contra diareei, carbo animal şi regim.

Eu aveam această boală încă de când trăia soţia mea şi se agravase mai ales în timpul zăcerii dânsei, când aveam mesele foarte neregulate. Nu e mirare deci, că, cu toate medicamentele prescrise, nu m-am vindecat complet decât după un an de zile. Dar în genere trebuie să fiu în tot timpul foarte cumpătat şi foarte atent la ce mănânc. Căci îndată ce nu trăiesc cu compasul, căruţa se strică şi mă ţine luni de zile cu stomahul deranjat şi cu evacuările interminabile. Aşa s-a întâmplat acum la Crăciun (1949). Am suferit până în februarie.

Fiindcă am început cu doctorii, eu îi spun Corinii că aş dori să consult şi un dermatolog, deoarece am pe corp o mâncărime suspectă. Mergem împreună la Dr. Vereş şi constat că am rîie. Îşi poate oricine imagina plăcerea ce le-am făcut-o în familie, mai ales că trăiam laolaltă şi nici unul nu se ferise de mine. Cu toate acestea, Corina m-a doctoricit cu un devotament demn de toată lauda şi nu m-au lăsat să plec decât vindecat complet.

Am sosit acasă o dată cu Doina. Am examinat-o şi am constatat că are şi ea râie.

Ba, ce e mai mult. Mi-a declarat că ei o au în familie de foarte multă vreme, că până acuma n-a fost chip să scape de ea. Atunci am început o nouă cură în toată casa: eu, Doina, Ema şi Erica, fetiţa Emii. Dacă s-ar fi curat numai Doina, n-ar fi folosit la nimic, căci sămânţa boalii rămânea în familie.

Abia terminarăm cu râia şi iată că Doina capătă viermi intestinali (oxiuri), o boală mai păcătoasă decât râia. Doctorii pentru asemenea boală, la farmaciile din Deva, nu se găseau. A trebuit să comand şi să plătesc "Lubisalul" la negru. Dar până să sosească, trebuia făcută o cură de usturoi şi spălături în fiecare seară. Aici şi-a adeverit Ema toată priceperea de infirmieră şi devotamentul faţă de pacientă. Pentru aceste calităţi am regretat mult plecarea ei. Dacă n-ar fi avut gospodăria la Timişoara, ar fi stat şi ea bucuros până la întoarcerea bărbatului ei din Germania.

După plecarea Dnei Frank, am luat în serviciu pe Ana Strauschi, care şi ea avea o fetiţă de şapte ani, Rozica. A stat în serviciu din februarie până în iunie. Se pricepea la gătit şi curăţenie, dar nu-i stetea gândul la lucru, ci mereu să hoinărească. De copila ei nu se îngrijea, iar aceasta era încăpăţânată şi rea. Din aceste motive a trebuit s-o concediez.

Deţinerea lui Mircea

Se desprimăvărase bine. Săpasem grădina şi semănasem aproape toate legumele. Mai rămânea doar să plantez răsadurile. Ne aflam la începutul lunei aprilie 1948.

Într-una din zile Netuţa Popescu, sora soţiei lui Mircea, care făcea serviciu la telefoane, mă cheamă la telefon şi îmi spune să viu neapărat şi cât mai urgent la Bucureşti. Am bănuit imediat că este iar careva între copii deţinut. În 7 Aprilie am plecat şi am găsit pe Mircea deţinut de poliţie, cum fusese deţinut şi în primăvara anului 1945. Asupra acestor deţineri voi reveni când voi vorbi despre fiecare copil în parte. Sosit în Bucureşti, a trebuit să alerg în toate părţile spre a mijloci să i se pună cauza pe rol şi să fie judecat, ceea ce s-a şi întâmplat şi astfel la 1.V, în sâmbăta Paştilor, a fost pus în libertate. Dar despre peripeţiile lui Mircea voi vorbi mai amănunţit când voi scrie amănunte din viaţa fiecărui copil al meu.

După eliberarea lui Mircea la 7.V.1948, am venit acasă împreună cu Doina.(După plecarea Anei din serviciu, la începutul lunei iunie intră în serviciu Maria Popa, apoi sora Anei, Manţi Delemea, care stă în serviciu până toamna. Ar fi rămas şi mai mult,

dacă n-ar fi cerut ca în timpul ce găteşte pentru noi, să gătească pe aceeaşi maşină şi pentru bărbatul său. Şi nu ştiu cum se făcea că mâncarea soţului ei era grasă şi bună, iar a noastră cam anemică, deşi unsoarea din cămară se evapora văzând cu ochii. După Manţi intră apoi în serviciu Vera Gabor, apoi Erzsi Daradici, pe jumătăţi de zi, apoi Valeria Herlea, în fine Cismădie Maria, din sept.1949, până în sept. 1950, şi în fine actuala Simon Erzsi.) Erzsi a stat în serviciu până în martie 1951, când a revenit Maria Cismădie pentru două luni de zile. Atunci a fost ademenită de dna Gerban şi dna Vătavu. În locul ei am angajat pe Bozsi Demeny, care era gravidă şi chiar a născut în spital în luna august. Tot în august, au fost transferaţi de la Severin Rică şi Marica.

În primăvara anului 1949, a fost adus şi Mihai la Deva, unde a urmat şcoala în clasa a IV-a, în 1948/49 – 1949/50 clasa a V-a şi în 1949/50 – 1950/51 clasa a VI-a, în 1951/52 clasa a VII-a.

După eliberare, Mircea a rămas fără ocupaţie de primăvara până în febr. 1949, când a intrat în serviciu inginer conducător al şantierului 12 triaj din Hunedoara, unde rămâne până în Oct. 1950 când este chemat telegrafic la Bucureşti să preia conducerea tehnică a întreprinderii 2, care are în capitală mai multe şantiere.

În toamna anului 1948, Romi se căsătoreşte cu Victoria Niţariu, licenţiată în farmacie, şi ia un serviciu la întreprinderea 12 Hunedoara. În toamna anului 1950, se mută cu serviciul la Bucureşti, la centrala industriei siderurgice.

*

În toamna anului 1948, eu mă îmbolnăvesc de congestie pulmonară dublă. Copiii s-au strâns iar cu toţii în jurul patului meu de suferinţă. Am trecut însă destul de uşor peste această încercare datorată bunelor îngrijiri ale Corinii şi Tori, a doctorului Grünfeld şi a sulfamidelor pe care le-am consumat.

*

În 1950, în luna februarie, după o tăcere absolută de aproape 6 ani de zile, într-o zi soseşte Doina cu o carte poştală germană în mână (se întâlnise cu factorul) şi mă întreabă să ghicesc de la cine am primit-o. O iau, o examinez şi nu-mi vine să crez ochilor. Era de la Costică. Am strigat atunci de emoţie şi bucurie atât de tare, încât imediat mi-am pierdut vocea. Răguşisem. Era pentru mine un miracol. Îl crezusem mort. Atâtea încercări făcusem în zadar să dau

de urma lui, prin scrisori adresate direct lui, Drei Marna Brautsch, gazdei lui, prin banca națională, prin ambasada rusească, prin crucea roșie, prin valiza diplomatică, încât îmi luasem nădejdea. Când făceam parastas pentru cei morți, ceream să-l pomenească și pe el. Chiar și după primirea cărții poștale încă tot nu-mi venea să dau crezare. Am cerut atunci să vorbesc cu el la telefon. Am ajuns după zece zile de încercări până la locuința lui. Dar în locul lui mi-a vorbit gazda sa, dna Hecht, o româncă măritată la Lipsca, și iar am căzut la îndoială, până în fine am ajuns să vorbesc cu el, să-i aud vocea și să i-o recunosc. Eram încă și atunci răgușit și l-am pus pe Romi să deschidă telefonul. Mi-era frică să nu fiu neînțeles.

De atunci, primesc regulat, săptămânal, câte o scrisoare de la el cu tot felul de noutăți. Dar în special sunt impresionante peripețiile prin care a trecut în cei șase ani de absență și cât a avut de îndurat. Voi înșira doar câteva din ele. Le amintesc fără a le pune între semnele citației.

(1) Într-un rând, având o rană purulentă la gât, mă adresez medicului și îi spun să mă panseze, că în rană foiesc viermi. – Să-ți pară bine că ai viermi, căci viermii mănâncă toxinele și toate otrăvurile din rană.

(2) După ce m-am întors iar în localitatea de unde vă scriam acum șase ani, multă vreme a trebuit să port niște încălțăminte ortopedică, până mi s-au deprins picioarele să suporte din nou ghete, ca toți oamenii, atât de tare îmi diformaseră saboții picioarele.

(3) Sfătuiți pe frații mei care au copii să-i deprindă cu tot felul de munci fizice, căci deși eram cel mai robust dintre frați, când mi s-a pus pentru prima dată în spate sacul de sare de 70 kg, credeam că mă deșală.

(4) De curiozitate, vă amintesc câteva ocupații pe care le-am îndeplinit: lucrător cu ziua la sapă și hârleț, cavaler de onoare la nunți, portar, bucătar, frizer, tâmplar, zidar, zugrav, curățitor de paraziți în salonul bolnavilor, dactilograf, contabil, hamal, vânzător de reclame pe stradă etc.

Ceea ce mă bucură e faptul că e sănătos și, prin câte peripeții a trecut, nu și-a pierdut buna dispoziție și speranța într-un viitor mai bun. Se poate că chiar are ceva în perspectivă, deoarece mi-a cerut să-i trimit de la bancă o dovadă din care să rezulte că, în 1935, a trecut cu succes examenul de expert contabil, act pe care i l-am expediat azi, 6. XII.1950.

*

După o muncă istovitoare de 34 de ani, ca profesor la stat, şi 20 de ani, ca director la Şcoala Normală de băieţi din Deva, Casa generală de pensii s-a îndurat să-mi fixeze o pensie de 10.500 lei lunar. După vreo două rectificări au redus-o la o pensie de mizerie de 6920, faţă de leafa unui profesor activ cu aceleaşi drepturi ca şi mine de 16-18 mii lunar. Dar începusem să mă deprind şi cu această nedreptate, reducându-mi necesităţile traiului la strictul necesar. Afară de 5-6 ţigări pe zi, de câte un ziar la două-trei zile, nici un fel de satisfacere a vreunei plăceri fizice sau intelectuale, teatru nu, cinematograf nu, călătorii nu, vreo carte să cumpăr nu, încălţăminte nouă nu, haine noi nu, doar lengerie şi batiste din Paşti în Crăciun, înlocuind doar pe cele ajunse zdrenţe.

Dar iată că soarta mi-a mai rezervat un pahar de amărăciune. În vinerea patimilor 1950, mi s-a suprimat şi restul pensiei pe care o primeam. Când mi s-a comunicat ştirea, deodată s-a făcut întunerec complet înaintea ochilor. Eram sus, în clădirea cea nouă a administraţiei financiare. Am coborît de acolo ţinându-mă de perete şi de rampa scărilor, căci nu vedeam cu ochii, iar pe drum mă izbeam de fiecare trecător ca un orbeţ. Izbitura fusese prea dureroasă. Sosit acasă, am îngrămădit în geamantan ce-am nimerit şi am luat primul tren spre Sibiu, la Corina. Voiam să fug de această Devă infernală care mi-a procurat numai dureri, şi să am pe cineva cui să-mi descarc sufletul. Copiii mei, buni şi înţelegători ca întotdeauna, s-au grăbit să mă încurajeze şi să mă asigure că vor avea ei grijă să nu duc lipsă de nimic şi că vor completa ei suma care îmi constituia pensia, repartizând-o în felul următor: Mircea şi Corina, câte două mii; ceilalţi trei, Nicu, Marica şi Romi, câte o mie. Le-am mulţămit cu recunoştinţă. Unii dintre ei, - Corina, Mircea, Marica -, mi-au făcut chiar invitarea să lichidez aici şi să merg la ei. Sufletul meu însă nu mai este împăcat şi eu nu-mi mai găsesc echilibrul sufletesc. Am impresia şi strângerea de inimă a unui dansator pe sârmă sau a unui echilibrist, care în tot momentul se poate aştepta să alunece în prăpastie. Sufletul meu este vecinic în frământare. Să merg la unul dintre copii? Desigur că la început aş fi primit ca un oaspe rar şi drag. Dar la vârsta la care mă găsesc fi-voi eu în stare să mă adaptez întru toate felului lor de viaţă? Nu le voi sta în cale? Nu voi constitui pentru ei în tot momentul un balast şi o permanentă piedecă?

Dar din momentul când mă găsesc la unul dintre copii, vor mai trimete ceilalţi ajutorul lunar pe care mi-l trimit de prezent?

Desigur că nu. Oare pentru cel care m-a invitat şi primit nu constituiesc eu o povară prea mare? Dar dacă ar da peste mine o boală mai îndelungată, ceea ce la vârsta mea nu este exclusă, nu-şi blastămă zilele că m-a primit?

Dar ajutorul promis nu constituie pentru ei adeseori o greutate, anevoios de suportat lună de lună?

Dar situaţia mea faţă de această pomană lunară, care este? În fiecare lună, să aştept cu înfrigurare să pice pomana din vreo parte? Dar dacă aşteptarea e zadarnică? – cum s-a întâmplat cu Marica, care îmi scrie post festum, după ce cheltuielile au fost angajate: „Cu toată bunăvoinţa, nu-ţi mai putem trimite ajutorul promis. Sfatul nostru este să vindeţi din lucruri, pentru procurarea cărora mămica şi-a ruinat sănătatea, că noi nu ne supărăm". Trebuie cuiva vreo palmă în plin obraz mai răsunătoare decât asta?!

Mai întâi, procurarea lucrurilor. Urmează că tot ce se găseşte la mine în gospodărie este achiziţionat exclusiv de soţia mea, fără nici un merit pentru mine. Iar ea, Marica, face cu mine un gest de înaltă mărinimie, acordându-mi favoarea de a le putea vinde fără să le cauzez lor vreo nemulţumire sau supărare. Dar cum rămân eu cu sumele angajate, angajament făcut în baza certitudinei că ajutorul lunar va sosi?

Iată deci nesiguranţa mea de a face vreo cheltuială înainte de sosirea banilor, care într-un moment dat poate întârzia la infinit. Dar când se iveşte vreo cheltuială neprevăzută, de la cine să cer ajutor, căci doar fiecare îmi trimite lunar.

Apoi, eram de la natură o fire curioasă. Orice cadou mi se făcea, dacă era posibil, îl respingeam; dacă nu era posibilă respingerea, îl primeam cu oarecare repulsiune. Şi acuma, iată-mă umilit, avizat la pomana lunară, pentru care sunt obligat să mulţămesc cu recunoştinţă de fiecare dată.

7.XII.1950

Alte multe mari şi mici dezagremente

După suprimarea completă a pensiei, o serie întreagă de calamităţi îşi fac apariţia, cărora nu ştiu cum să le pot face faţă.

De cu primăvară, o dată cu naţionalizarea imobilelor urbane, se răspândeşte zvonul că proprietarii de case vor fi evacuaţi din imobilele lor şi plasaţi în alte locuinţe necorespunzătoare sau trimeşi la ţară, prin satele învecinate (cazuri concrete: avocatul D.Marinescu, jud. Georgescu, văduva Virgil Olariu, părintele N. Duma, N. Munteanu, C-

tin Opreanu, Trestianu etc). Atunci am început să fac o revizie a gospodăriei mele proprii şi să selecţionez, în marginile posibilităţii, lucrurile de care m-aş putea dispensa, deci delătura, spre a nu-mi constitui un bagaj incomod şi inutil. În prima linie, am făcut revizia corespondenţei. Aveam corespondenţa mea, a soţiei, a copiilor şi, în special, a lui Costică. În alte împrejurări, ele ar fi putut constitui un material preţios demn de păstrat, coordonat şi publicat; azi însă, un balast nefolositor. Recitind-o, mi-am retrăit viaţa. Când coşuri întregi se mistuiau în para focului, simţeam că asistam la transformare în fum şi cenuşe a unei bune părţi din viaţa mea trăită. Am ars şi majoritatea lucrărilor mele rămase încă în manuscris, ca conferinţe, adnotări, lecţii practice, material didactic, notiţe de toate categoriile. Cine mai are astăzi timp şi interes să se mai ocupe cu asemenea lucruri? Din ele ar fi putut să iasă şi ceva mai bun. Dar ... am oftat şi am trecut mai departe. Au fost mistuite atunci de flăcări autografe de ale oamenilor marcanţi din ţară şi streinătate, toate scrisori familiare şi literare de ale oamenilor cunoscuţi de mine sau de membrii familiei mele. Amintesc între alţii: Slavici, Iosif, Anghel, Sandu-Aldea, Mehedinţi, literaţi sau poeţi, Chendi, Bogdan-Duică, Sanielevici[1], critici, G.G. Antonescu[2], Ghidionescu, Ştefănescu, O. Densuşanu, Frollo (bătrânul), T. Maiorescu, N.Iorga, N.Drăgan[3], Evolceanu, C. Ghibu, M. Ştefănescu[4], V. Bărbat, Al. şi I. Lapedatu, C. Anghelescu[5], C. Kiriţescu, I. Bratu[6], profesori. Apoi streini: W. Rein, prof. Jena, E. Schmidt, Paskowski, W. Münch, prof. Berlin, E. Fries, directorul revistei din Halle, "Lehrproben u. Lehrgänge". V. Pârvan, I. Mihăileanu, Tr. Bratu, I. Simionescu, E. Briul, I. Găvănescul, Th.Simenschy, V. Bude, profesori la Iaşi etc. etc. I. Moldovan[7], Al. Lupean (Melin), C. Preda, Petra-Petrescu[8], S. Ţeposu, astrişti Sibiu, Mitropolitul N. Bălan şi O. Stan, clerici.

[1] Henric Sanielevici (1875-1951), critic literar şi estetician.

[2] G.G.Antonescu (1882-1953), pedagog, profesor la Universitatea din Bucureşti.

[3] Nicolae Drăganu (1884-1939), filolog şi istoric literar, profesor la Universitatea din Cluj.

[4] Marin Ştefănescu (1880-?), profesor de filosofie la Universitatea din Cluj.

[5] Constantin C. Angelescu (1869-1950), medic, om politic liberal, ministru şi prim ministru.

[6] I. Bratu (1886-?), învăţător, autor de manuale didactice.

[7] Iuliu Moldovan (1882-1947), profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române.

[8] Horia Petra-Petrescu (1884-1962), scriitor.

Au mistuit atunci flăcările articole de ale mele despre chestii şcolare, lecţii practice din diferite materii, aproape toate cizelate şi gata de publicat. S-au prefăcut toate în fum şi cenuşe, aşa cum suntem şi noi supuşi pieirii.

5.III.1952

Din fericire, temerea mea nu s-a realizat. N-am fost evacuat, doar strîmtorat în spaţiul locativ, care la începutul anului 1950 se prezintă în felul următor.

Odăiţele din ogradă erau ocupate de familia Preduchin, de la miliţie. În subsol, Dna Vătavu a fost evacuată din bucătărie. Din bucătărie şi din odaia servitoarei mele s-a făcut un apartament şi s-a predat familiei de miliţian Madona. Biroul meu, repartizat sublocotenentului Moculescu, sufrageria, maiorului Stănescu din transmisiuni; sus, fam. Vătavu. Servitoarea mea s-a mutat cu dormitul sus în bucătărie. În dormitor şi odaia de zi, locuiam eu cu nepoata Doina M. Sporea şi Mihai M. Sporea. Cel mai vechi dintre chiriaşi era Vătavu, care locuiau la noi din 1946/ian., apoi maior Stănescu, din toamna lui 1946.

13.I.1953

Dar seria chiriaşilor nu s-a terminat cu cei amintiţi mai sus. Şi au fost între ei oameni de toate categoriile: buni şi mai puţin buni. Îi voi aminti în goana condeiului.

În atenansele din ogradă, după Preduchin, au urmat miliţienii Borza I., apoi Bătrână I., Rob Aurel, Bordeanu P.

În subsol, după Madona, urmează Daubner, apoi Enăşescu.

În sufragerie, colonel Ciornei, apoi Rob Aurel şi în fine Trif Petru.

În birou, colonel Ciornei, apoi col. Italo-Romano şi în fine Dra Valeria Moroşanu.

Amintesc în special între chiriaşi cu sufletul abraş pe Italo-Romano, care, sosit de la Mizil, comandant al pompierilor din localitate, sigilează camera şi are pretenţia să ocupe toată locuinţa. Soseşte cu toată familia, soţ, soţie, doi copii şi soacră. A sosit cu un vagon de mobilă. A scos în curte mobila noastră din birou şi şi-a băgat dintr-a lui ce a încăput. Restul a îngrămădit-o pe terasă, de nu mai aveai unde să te mişti. Iar în ogradă, erau numai ciuveie de ale lor. Mă întreba unde să-şi puie ceapa, cartofii, zarzavaturile, ca să nu-i degere. Voia să-l evacueze şi pe Rob Aurel din sufragerie. Nereuşind, ne-a reclamat la minister, dar fără rezultat. Atunci ne-a dat în judecata Curţii marţiale, ca saboteuri. Rob s-a şi prezentat la Sibiu, dar afacerea a fost clasată ca neserioasă.

Redactor: Cassian Maria SPIRIDON
Tehnoredactor: Doina BUCIULEAC

Apărut: august 2001

Tiparul executat de SC SL&F IMPEX SRL Iaşi

ISBN 973-8003-89-x